T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
DİN SOSYOLOJİSİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

KIRGIZİSTAN'DA İSLAMİ HAREKETLER

Abai KENZHEKULOV

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mustafa TEKİN

İSTANBUL - 2022

ÖZ

KIRGIZİSTAN'DA İSLAMİ HAREKETLER

ABAI KENZHEKULOV

Bu çalışma Kırgızistan'daki İslami hareketlerin günümüzdeki durumunu, faaliyetlerini, yöneliş biçimlerini saptamayı ve onları aynı zamanda bir toplumsal hareket modelinde ele alarak anlamlandırmayı amaçlamıştır. İslami hareketlerin yapısı, tanımıyla ilgili teorik çerçereye I. Bölümde, Kırgızistan'daki İslami hareketlerle ilgili genel bilgilere de II. Bölümde yer verilmiştir. Literatür, belge taraması ve saha araştırmasından oluşan çalışmanın evrenini ise, Adep Başatı, Tebliğ Cemaati ve Hizbut Tahrir hareketleri oluşturmaktadır. Bunlara da III. Bölümde derinlemesine yer verilmiştir. Araştırma süresince yapılan gözlem ve görüşmelerimizde kaynak (ilgili alanda çalışmış akademisyenler, devlet memurları ve ilgili bilirkişiler) ve örneklem (hareketlerin lider kadrosu, mensupları/takipçileri) gruplardan 10'u (on) kaynak kişi, 40'ı (kırk) hareketlerden seçilen örneklem kişiler olmak üzere toplam 50 kişi yer almıştır. İki gruba da bireysel ve grupça yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış mülakatlar uygulanmıştır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, hareketlerin genel teorik çerçeve ışığında İslamcılık, İslami hareketler ve toplumsal hareketler teorilerine büyük ölçüde oturtulabildiğini, ayrıca, dış kaynaklı ideolojiler üzerine kurulmuş olduklarını da göstermiştir. Bu nedenle bütün bu oluşum ve hareketlere yönelik *"dışarıdan gelme ideoloji"* görüşü büyük ölçüde doğru bulunmuştur. Bu çalışma ülkede kendi alanında yeni sayıldığı için bazı hareketlerin daha derinden araştırılması önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: İslami hareketler, dini hareketler, toplumsal hareketler, İslami aktivizm, cemaatler, Kırgızistan'da İslam, İslamlaşma, Tebliğ cemaati, Hizbut Tahriri İslami, Adep Başatı.

ABSTRACT

This study aimed to determine the status, activities, and orientation of the Islamic movements in Kyrgyzstan, and to make sense of them by considering them in a social movement model. The theoretical framework about the structure and definition of Islamic movements is in Chapter I, and general information on Islamic movements in Kyrgyzstan is in Chapter II. The content of the study, which consists of literature, document scanning and field research, consists of the Adep Basati, Tabligh Community and Hizbut Tahrir movements. These are covered in depth in Chapter III. In the observations and interviews made during the research, 10 (ten) source persons and 40 (forty) sample persons from the sources (academics, civil servants and relevant experts who have worked in the relevant field) and sample (leading staff, members/followers of the movements) 50 people participated. Individual and group structured, unstructured and semi-structured interviews were applied to both groups. The findings obtained from this research have shown that the movements can be largely grounded in the theories of Islamism, Islamic movements and social movements in the light of the general theoretical framework, and that they are founded on external ideologies. For this reason, the "ideology from the outside" perspective of all these formations and movements has been found largely correct. Since this study is considered new in its field in our country, it is recommended to investigate some movements in more depth.

Keywords: Islamic movements, religious movements, social movements, Islamic activism, communities, Islam in Kyrgyzstan, Islamization, Tablighi Jamaat, Hizbut Tahriri Al-Islami, Adep Bashaty movement.

ÖNSÖZ

Kırgızistan'da İslami hareketler konusu, Sovyetler sonrası İslam'ın yeniden vücut bulmasıyla beraber ortaya çıkan, kimi zaman da bu süreci tetikleyen, hızlandıran bir faktör olarak araştırmaya değer bulunmuştur. Bu çalışma, Kırgızistan'da İslami hareketlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve bugünkü durumu üzerinedir. İslami hareketlerin yapısı, tanımı, toplum içerisindeki görünümü ve faaliyetlerinin incelenmesi çalışmanın temel konusunu oluşturmuştur. Araştırma, Sovyetlerin dağılmasından sonraki dönemi ele alıyor. Her ne kadar bağımsızlık dönemi araştırmanın sınırlarını oluştursa da, İslami hareketlerle ilgili kavramsal çerçeveye I. Bölümde, Kırgızistan'ı bir Müslüman ülkesi yapan etkenlere de -tarihi, etnik ve kültürel boyutlarına- II. Bölümde yer verilmiştir.

III. Bölümde ülkedeki en büyük üç hareket seçilerek ele alınmıştır. Tebliğ Cemaati, İslam dünyasında ve tarihinde önemli yere sahip olan Hint alt kıtasında ortaya çıkmış, Muhammed İlyas Kandehlevi'nin düşüncesi üzerine kurulmuş, hidayetçi bir harekettir. Hizbut Tahrir, yine İslam dünyasının önemli coğrafyası olan Filistin'de ortaya çıkmış, Takiyyüddin en-Nebhani'nin düşüncesi üzerine kurulmuş, radikal bir harekettir. Adep Başatı ise, Kırgızistan'da ortaya çıkmış, ülkenin öz değerleriyle uyumlu görünmekle birlikte, yine İslam coğrafyasının çok önemli ülkesi Türkiye'de ortaya çıkmış, örgütlenmiş olan, Türkiye'deki 15 Temmuz sonrası illegal hale gelen ve FETÖ olarak isimlendirilen Gülencilik ile ilişkilendirilmektedir. Hareketler bu yönleriyle genelde geçmişi ve oluşumu, düşünce ve hareket tarzları ile beraber ülkenin öz dinamiklerinden ziyade, -tarihi açısından da önemli olan- İslam coğrafyalarından dikkate değer ölçüde izdüşüme sahiptirler.

Bu çalışma, Kırgızistan'daki İslami hareketler üzerine yapılan derli toplu ilk çalışmadır. Aynı şekilde çalışmanın, Türkiye'de kendi alanındaki akademik araştırmalar için katkı sağlayacağı umulmaktadır. Ayrıca, bu çalışmanın ortaya çıkmasında daima destek olan danışman hocam Prof.Dr. Mustafa TEKİN'e, Lisans döneminden beri bilgi ve birikimi ile aydınlatan hocam Prof.Dr. Ömer ÇELİK'e, Prof.Dr. Ali COŞKUN, Prof.Dr. İsmail DEMİREZEN ve Doç.Dr. Banu OKUTAN

hocalarıma ve ismini zikredemediğim tüm hocalara, emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

ABAI KENZHEKULOV

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER v
TABLOLAR VE GRAFİKLER viii
ŞEKİLLER VE HARİTALAR ix
EKLER ix
KISALTMALAR x
GİRİŞ 1

I BÖLÜM
İSLAMİ HAREKETLER

1.1. Genel Çerçeve 25
1.1.1. İslamcılık, İslamcı Hareketler ve İslami hareketler 25
1.2. Toplumsal Hareket Olarak İslami Hareketler 34
1.2.1. Toplumsal Hareketler ve Sosyal Değişme 36
1.2.2. Toplumsal Hareketlerin Kısaca Seyri 42
1.2.3. Klasik Yaklaşım 47
1.2.4. Kaynak Mobilizasyonu, Yeni Toplumsal Hareket Teorisi ve Diğerleri 49
1.3. İslami Hareketlerin Analizi 54
1.3.1. Siyaset ve İslami Hareketler 55
1.3.2. Özgün Bir İslami Hareket mi? 59
1.3.3. Kültürel, Toplumsal ve Sırf Dini Seferberlik Olarak İslami Hareketler 62

II BÖLÜM
KIRGIZİSTAN'DA İSLAM, İSLAMLAŞMA ve İSLAMİ HAREKETLER

2.1. KIRGIZİSTAN'DA İSLAM 68

2.1.1. Giriş 68
2.1.2. Kırgızistan: Genel Bilgiler 69
2.1.3. Kırgızistan'da Müslümanlığın Geçmişi 76
2.1.3.1.Sovyet Öncesi İslam 77
2.1.3.2.Sovyet Döneminde İslam 79
2.1.4. Kırgızistan'da Dini Durum 83
2.1.5.Devletin Din Politikası 89

2.2. KIRGIZİSTAN'DA İSLAMLAŞMA 104
2.2.1. İslamlaşmanın Temel Boyutları 104
2.2.1.1.Tarihi Boyutu 108
2.2.1.2.Etnik Boyutu 109
2.2.1.3.Kültürel Boyutu 111
2.2.1.4.Demografik Boyutu 111
2.2.2.İslamlaşma Sürecinde İslami Hareketlerin Rolü 113

2.3. KIRGIZİSTAN'DA İSLAMİ HAREKETLER 121
2.3.1. Resmi İslam ve İslami Hareketler 122
2.3.2. Devletin İslami Hareketlerle İlişkisi 125
2.3.3. İslami Hareketlerin Yaygınlaşmasında Süreçler ve Sebepler 135
2.3.4. İslami Hareketlere Katılımın Kısaca Sosyal Analizi 140
2.3.5. İslami Hareketlerin Tipolojisi 142
2.3.5.1.Kayıtlı hareketler/kuruluşlar 143
2.3.5.2. Kayıtsız Hareketler 147
2.3.5.3.Yasaklanan Hareketler 150

III BÖLÜM

ÜLKEDE EN BÜYÜK ÜÇ HAREKET

3.1. Giriş 155
3.2. Tebliğ Cemaati 158
3.2.1. Hareketin Tarihçesi 158
3.2.2. Hareketin Temel Düşüncesi 165
3.2.3. Hareketin Davet Yöntemi, Çalışması ve Rutinleri 173
3.2.3.1.Önemli Kavramları 175
3.2.3.2.Altı Sıfat, Yirmi Şart ve Beş Amel 180
3.2.3.3.Bir Günlük Programı 184
3.2.4. Hareketin Yapısı 187
3.2.5. Hareketi Besleyen Faktörler ve Onun Dinamikleri 201

3.2.6. Hareketin Hedef Kitlesi ve Toplum İçerisindeki Etki Alanı 205
3.2.7. Hareketin Katılımcısı/Üyesi Üzerine Analizler 212
3.2.7.1. Düşünce Tarzı Üzerine 212
3.2.7.2. Davranış Tarzı Üzerine 218
3.2.7.3. Sosyal Statüsü Üzerine 221
3.3. Hizbut Tahriri el-İslami.....224
3.3.1. Hareketin Tarihçesi 224
3.3.2. Hareketin Temel Düşüncesi ve Stratejisi.....233
3.3.3. Hareketin Yapısı.....247
3.3.4. Hareketi Besleyen Faktörler 257
3.3.5. Hareketin Hedef Kitlesi ve Toplum İçerisindeki Etki Alanı 260
3.3.6. Hareketin Üyeleri Üzerine Analiz.....262
3.4. Adep Başatı 269
3.4.1. Hareketin Tarihçesi ve Faaliyetleri 269
3.4.2. Hareketin Temel Düşüncesi.....275
3.4.3. Hareket Üyeleri Üzerine Analiz: Hedef Kitlesi ve Etki Alanı.....281

SONUÇ.....286

KAYNAKÇA.....310

KİTAPLAR.....310
MAKALELER.....318
RAPOR ve ANALİZLER.....324
MEVZUATLAR.....327
VİDEOLAR.....330
ELEKTRONİK KAYNAKLAR.....330

ÖZGEÇMİŞ.....336

TABLOLAR VE GRAFİKLER

TABLO 1.....17
TABLO 2.....19
TABLO 3.....21
TABLO 4.....22
GRAFİK 1. 72
TABLO 5.....72
TABLO 6.....74
TABLO 7.....74
GRAFİK 2. 74
TABLO 8.....84
TABLO 9.....84
TABLO 10.....86
TABLO 11.....86
GRAFİK 3. 96
GRAFİK 4-5.....104
TABLO 12.....110
TABLO 13.....110
TABLO 14.....112
TABLO 15.....112
GRAFİK 6. 117
TABLO 16.....134
TABLO 17.....134
TABLO 18.....139
GRAFİK 7. 143
TABLO 19.....144
TABLO 20.....149
TABLO 21.....153
TABLO 22.....190
TABLO 23.....193
TABLO 24.....194
GRAFİK 8. 199
TABLO 25.....238
TABLO 26.....240
TABLO 27.....241
TABLO 28.....252

ŞEKİLLER VE HARİTALAR

HARİTA 1. 71
HARİTA 2. 71
ŞEKİL 1. 82
ŞEKİL 2. 121
ŞEKİL 3. 248
ŞEKİL 4 249

EKLER

EK: 1 297
EK: 2 300
EK: 3. 302
EK: 4 306

KISALTMALAR

Beng.	: Bengalce
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DDİK	: Devletin Din İşleri Komisyonu
Din Kanunu	:Kırgız Cumhuriyetinin "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlarla ilgili" Kanunu
Din Komisyonu	: Devletin Din İşleri Komisyonu
GKDR KR	: Gosudarstvennaya Komissiya po Delam Religii Kırgızkoy Respubliki
İng.	: İngilizce
Kırg.	: Kırgızca
KM	: Kaynak mobilizasyonu
KMDİ	: Kırgızistan Müslümanlar Dini İdaresi
KUİK	: Kırgızistan Ulusal İstatistik Kurumu
Muftiyat	: Kırgızistan Müslümanlar Dini İdaresi
ROK	: Rus Ortodoks Kilisesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
YTH	: Yeni toplumsal hareketler

GİRİŞ

1.1. Tezin Problemi

Din, toplumun ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Buna göre din, toplumsal bir olgudur ve toplum dinden, dini eğilim ve inançlarından tamamen soyutlanamamaktadır. Bunun bir örneği olarak postsovyet ülkelerde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (bundan sonra – Sovyetler/SSCB) dağılmasıyla birlikte dinin, yeniden aktif bir şekilde ortaya çıkmasını örnek göstermek mümkündür. Bağımsızlığını kazanan diğer Türkî cumhuriyetlerde olduğu gibi Kırgızistan'da da dine, özellikle toplumsal, etnik ve kültürel kimlik faktörleri sebebiyle toplumun genelinde büyük bir hızla İslam'a yöneliş gözlemlenmiştir.[1] Bununla birlikte, yani İslamlaşma olgusuyla beraber -özellikle yabancı ülkeler kaynaklı- diğer dini hareketlerin faaliyetlerini ve bu boşluğu doldurma çabalarını da göz ardı etmemek gerekir.

Burada iki boyutta gerçekleşen İslamlaşmayı görmek mümkündür; hem spontane olarak gelişen bir İslamlaşma var, hem de mobilize edilen bir İslamlaşma vardır. Birincisi, toplumun kimlik ve kültürel yönleriyle açıklanırken, ikincisi, İslami hareketlerin aktiviteleriyle ilişkilendirilebilir. Fakat İslamlaşma süreciyle ilgili çoğu zaman çeşitli tartışmalar da meydana gelmektedir ve ülke güvenliği açısından endişeli olarak da değerlendirilmiştir.[2] Nitekim tartışılan nokta, Devlet-İslami hareketler ilişkisinde görüldüğü kadar, toplum-İslami hareketler ilişkisinde de hissedilebilmektedir. O da netice olarak; İslamlaşma bundan sonra nasıl ve ne biçimde gelişecek sorusunu meydana getirmiştir.

İslami hareketler konusu, Kırgızistan için postsovyet zaman dilimine ait bir konudur. İslami hareketlerle ilgili yaklaşımların çoğunda tedirginlik söz konusudur.

[1] Bu eğilimin belli başlı boyutları ve istatistik verileri II. Bölümde yer almıştır.

[2] Konu, Şubat 2014'te ülkedeki dini durumun düzenlenmesiyle ilgili olarak Güvenlik Konseyinin oturumlarına kadar taşınmıştır. Neticede Kasım 2014'teki Güvenlik Konseyinin oturumunda "2014-2020 Kırgızistan Cumhuriyetinin Dini Alanda Devlet Politikasının Konsepti" yürürlüğe konulmuştur.

Devletin din politikası çerçevesinde ise, yasal ve normatif olarak İslami hareketler, oluşumlar, kurumlar (genel olarak bütün dini oluşumlar) Devletin Din İşleri Komisyonundan[3] (bundan sonra – Din Komisyonu) kayıt yaptırmadan faaliyet yürütemezler.[4] Bu bağlamda Din Komisyonu, İslami hareketleri kayıtlı, kayıtsız ve yasaklanan hareketler olarak kategorize etmektedir.[5] Dolayısıyla dini –bunun içinde İslami- hareketlerin, oluşumların, organizasyonların yasal olarak yasaklanmasını gerektiren temel prensip, kayıtsız[6] faaliyet yürütmeleri, bölücü,[7] ekstremist[8] fikir ve eylemler içermeleri ve haklarında mahkeme kararları[9] alınmasıdır. Hareketlere genelde ılımlı ve radikal hareketler olarak bakılmaktadır.

Kırgızistan'da İslami hareketler, güncel ve önemli bir konudur. Fakat İslami hareketler konusuyla ilgili araştırmalar ve teorik-bilimsel altyapı yeterli değildir.[10] Bunun sebebi olarak, İslami hareketlerin Sovyet sonrası yeni bir olgu olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle İslami hareketler konusunda devletin din politikasının oluşumuna ilmi araştırmaların katkısı ya da başka bir deyişle dini politikanın bilimsel araştırmalardan yararlanması konusunda çoğu zaman paylaşılabilir ortak altyapının eksikliği söz konusu olmaktadır.

Kırgızistan'daki dini durum, İslami hareketler ve toplum, İslami hareketler ve devletle ilişkileri, devletin güç unsurları ve İslami hareketler, hareketlerin hukuk dışı faaliyetleri ile ilgili tartışmalar, güvenlik ve tehdit unsurları gibi göze çarpan

---

[3] Resmi olmayan bir çeviridir. Özgün adı: Кыргыз Республикасынын Дин İşteri боюнча Мамлекеттик Комиссиясы.

[4] Kırgızistan Cumhuriyetinin "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlarla ilgili" 31 Aralık 2008, 282 Sayılı Kanununa (Bundan sonra – Din Kanunu) göre, dini kuruluşlar ülkenin sınırları içinde Din Komisyonunda kayıt yaptırmaksızın (10.madde, 1.fıkra) faaliyet yürütemezler (8.madde, 2.fıkra).

[5] Gosudarstvennaya Komissiya po Delam Religii Kırgızkoy Respubliki (bundan sonra kaynak gösterme için kısaltma - GKDR KR), **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere i Osnovnıye Religioznıye Teçeniya v Kırgızstane: Metodiçeskoye Posobiye,** Bişkek, 2015.

[6] Din Kanunu, 8. Madde, 1-2. Fıkraları.

[7] GKDR KR, **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere,** s.54-55.

[8] Kırgızistan Cumhuriyeti "Ekstremist faaliyetlerle mücadele ile ilgili" 17 Ağustos 2005, 150 Sayılı Kanunu.

[9] Hareketlerin ve oluşumların ekstremist bir takım fikir içerse de, nihai olarak yasaklanması mahkeme kararları ile mümkün olmaktadır.

[10] Konuyla ilgili olarak genel bir varsayım bunu göstermektedir. Görüşme yaptığımız dini ekspertler/uzmanlar durumu bu şekilde değerlendirmekte ve ülkede dini durumun öncelikle doğru bir şekilde incelenip, haritasının çıkartılmasını düşünmektedirler.

problemlerin İslami hareketler alanında ciddi çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla bütün bunların nedenlerini anlamak, anlamlandırmak ve açıklamak daha çok toplumsal verileri kullanmak koşullarıyla mümkün olmaktadır. Çünkü İslami aktivizmin dinamikleri, süreçleri ve örgütlenme biçimleri gibi toplumsal bileşenleri dikkate alındığında İslami hareketler kendine münhasır olgular değildir.[11] Bununla birlikte İslami hareketleri anlamada başka bir engelin de, konuya genellikle disiplinler arası boyutta –siyaset, hukuk ya da tarih bilimleri açısından- yaklaşılmasıdır. Sonuçta parça-parça ele alma sorunu ortaya çıktığı için Wiktotwicz'e göre, İslami Hareketleri bütünsel bir yaklaşımla açıklamak için bir teorik çerçeveye ihtiyaç vardır. O da, İslami hareketlerin Toplumsal hareketler teorisi ışığında karşılaştırmalı analiz edilmesinin zorunluluğudur.[12] O halde İslami hareketler de birer toplumsal hareket olarak Din Sosyolojisinin en önemli konularından biridir. Bir sosyal kurum olan din açısından onlar –Kırgızistan'da dini hayatın oluşumunda, gelişmesinde- etken faktör olarak ele alınmıştır. Bu nedenle tezimizde onların sosyal hayata önemli ölçüde nüfuz ettiğini, hareketlerin düşünsel ve eylemsel altyapısının önemini ve ülkede İslam'ın dinamiklerini dikkate alarak daha geniş toplumsal çerçevede ele alınması gerektiği ileri sürülmüştür. Kısacası, **İslami hareketler konusu, ülkede güncel ve çok önemli konu olmasına karşın, düşünsel ve eylemsel yapılarının, toplum içerisindeki yeri, rolü ve ilişkilerinin neler olduğunun yeterince araştırılıp açıklanmamış, anlamlandırılmamış olması, bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.**

Bu nedenle pratik olarak bazı sorular meydana gelmektedir. Örneğin, İslami hareketlerin ülkedeki İslamlaşma sürecinde aktör konumunda olmaları halinde, İslamlaşma konusu bundan sonra nasıl ve ne biçimde gelişecek sorusu gündeme gelmektedir. Dolayısıyla ülkede hareketlere yönelik yaklaşımlarda tedirginlik hissedilmektedir. Yerine göre, hareketler bizzat toplumun içindeki oluşumlar olarak

[11] Quintan Wiktorowicz, "İntroduction: İslamic Activism and Social Movement Theory", **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach,** Ed. Quintan Wiktorowicz, Bloomington, Indiana University Press, 2004, s.3.
[12] Wiktorowicz, "İntroduction: İslamic Activism and Social Movement Theory", s.4.

toplumsal çerçevede ele alınması gerekirken, zaman zaman 'öteki' olarak görülmektedir.

1.2.Tezin Konusu

Bu çalışma, Kırgızistan'da İslami hareketlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve bugünkü durumu üzerinedir. İslami hareketlerin yapısı, tanımı, toplum içerisindeki görünümü ve faaliyetlerinin incelenmesi çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Kırgızistan'da dini durum ve İslamlaşma süreci de dahil olmak üzere İslami hareketler, araştırmamız kapsamında iki nokta üzerinden ele alınacaktır. Birincisi, İslami hareketlerin İslamlaşmanın bir aktörü olarak toplumsal boyutunun ele alınması, ikincisi, devletin din politikası açısından ele alınmasıdır. Bunlardan ilki, tezimizin aslını oluşturmakta, ikincisi ise, ülkenin siyasal ve tarihsel geçmişi bağlamında bir zorunluluğu ifade etmektedir.

1.3.Tezin Amacı

Bu çalışma, Kırgızistan'daki İslami hareketlerin günümüzdeki durumunu, faaliyetlerini, yöneliş biçimlerini saptama ve onları aynı zamanda bir toplumsal hareket modelinde ele alarak anlama çabasıdır. Çalışmamız bu açıdan betimsel analiz yapmaktadır. Ayrıca, çalışmamız İslami hareketlerle ilgili sorunsal tartışmalara da odaklanmaktadır. Bu açıdan konuyla ilgili çalışma ve belgelerin içerik analizine de yer verilmektedir. Bu nedenle aşağıdaki maddeler/sorular, araştırmamızın amaçladığı en önemli hususları yanıtlamak üzere sorulmuş/geliştirilmiştir:

a. *Gerçek ve doğal şartlar içerisinde Kırgızistan'da İslami hareketler nedir? Ne ifade etmektedir?*
b. *İslami hareketlerin bugünkü seyri nedir?*
c. *İslami hareketlerin toplum içerisindeki rolü, görünümü nedir?*
d. *İslami hareketlerin bugünkü yönelim izlenimleri, olası hedefleri ve etki alanları nelerdir?*
e. *İslami hareketlere kimler, neden katılıyorlar?*

f. *Hareketler neden ortaya çıkıyor, gelişiyor, dinamikleri nedir? Sosyal süreç, sebep ve etkenler neler?*

g. *İslami hareketler ülkedeki İslamlaşma sürecinde nereye oturtulabilir? İslami hareketler ve İslamlaşma hangi değişkenler üzerinden değerlendirilebilir?*

h. *Devlet-toplum-İslami hareketler üçgeninde ilişkiler ne seviyededir? Sorunsal tartışmaların çözüm imkânları nelerdir? İslami hareketlerin mensuplarının devlete, devletin İslami hareket ve mensupları için görüşleri nedir ve nasıldır?*

Dolayısıyla;

i. *Kırgızistan'da İslami hareketlerin oluşum ve faaliyetlerini ortaya koymak, yayılma faktörlerini incelemek;*

j. *İslami hareketlerin bugünkü durumunu saptamak;*

k. *İslami hareketlerin diğer değişkenlerle ilişkisini, yerini, işlevlerini, rolünü ve özelliklerini tanımlamak;*

l. *Kırgızistan'da İslamlaşma, İslami hareketler ve dini durumu analiz etmek;*

m. *Devletin din politikası çerçevesinde İslami hareketler ve devletle ilişkilerine dair bilgiler sunmak*, araştırmamızın temelini teşkil etmektedir. Amacımız kısaca,

1. İslami hareketler literatüründen faydalanarak Kırgızistan'daki İslami hareketlerin tarihi arkaplanını incelemek ve mukayeseli analizini yapmak;
2. Sosyolojik olarak da toplumdaki yerini, durumunu, faaliyetlerini, yöneliş biçimlerini saptamak;
3. Özelde ise hareketlerin toplumda dini hayatı nasıl etkilediğini, takipçilerini ve onların tutumlarını nasıl şekillendirdiğini anlamak;
4. Bunlarla birlikte ülkede İslami hareketlerle ilgili sorunsal tartışmaları açıklamak ve çözüm önerilerinde bulunmak şeklinde özetlenebilir.

1.4.Tezin Önemi

İslam, İslam dünyası ve İslami hareketlerle ilgili Kırgızistan'daki güncel gelişmeler, tez konusunun ortaya çıkmasına önemli bir neden olmuştur. Elinizdeki araştırma, İslami hareketlerin toplumsal hareket çerçevesinde ele alınması gerekliliğini savunmaktadır. Bu anlamda araştırmamız için –Bayat'a göre özellikle 2000'lerden itibaren[13]- İslami hareketleri toplumsal hareketler modelinde ele almakta olan araştırmaların ışık tutucu rolü olmuştur.

Konu önemlidir, çünkü doğrudan İslami hareketler üzerine ve bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Bu çalışma, İslami hareketleri toplumsal hareketler olarak görür ve onları sosyolojik bir olgu olarak ele alır. Bu açıdan tezimiz, İslami hareketlere olgusal (nedir?) ve ilişkisel (Neden? Neler, neler ile birliktedir? Niçin, ne sebepten?) yaklaşması ile önemlidir.

Konunun önemi ve bununla birlikte araştırmacıların da bu konuya ilgisi artmaktadır. Bu süreçte siyasilerin İslamlaşma eğilimiyle beraber Müslümanların oy potansiyeline yöneleceği konusundaki sosyo-politik yaklaşımlar,[14] bununla birlikte Müslüman toplumunun sosyo-kültürel dinamikleri de ileri sürülmektedir. Aslında ülkede 90'lardan bu yana devlet ve İslami hareketlerin ilişkileri her zaman önemli olmuştur. Bu nedenle çalışma, devletin din /inanç özgürlüğü ve İslami hareketler alanındaki politikasını, tecrübelerini görebilmek açısından da önem arz edebilir.

---

[13] Kısa zaman öncesine kadar İslami hareketlerin yalıtılmış biçimde ele alındığını belirten Bayat, konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir. "New York Üniversitesi Sosyoloji ve Ortadoğu Çalışmaları bölümleri, İslamcılık çalışmalarının toplumsal hareketler kuramına nasıl katkıda bulunabileceğine ve İslamcılık üzerine çalışanların toplumsal hareketler üzerine çalışmak üzere geliştirilen kavramlardan nasıl yararlanabileceğine dair ortak bir konferansı ancak Aralık 1999'da düzenlediler". Asef Bayat, **Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset**, Der. ve Çev. Özgür Gökmen, Seçil Deren, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.13.

[14] Kadır Malikov, E. Usubaliyev, **Musulmanskaya Obşina Kırgızstana i Politiçeskiy Protses v Strane: Podhodı k Garmonizatsii Otnoşeniy Mejdu Gosudarstvom i Religiyey**, Bişkek, Nezavisimıy Analitiçeskiy i İssledovatelskiy Tsentr & Friedrich Ebert Vakfı, 2009, s.6;8. Örneğin, Kırgızistan'daki 2017 Cumhurbaşkanlığı seçiminde de bu eğilim kendini göstermiştir.

Bilhassa, İslami hareketler, devletin öngördüğü/talepleri üzere bir sivil toplum kuruluşu (STK) olmaktan farklı olarak[15] toplumda kendine özgün bir sosyolojik konuma sahiptir. Zira İslami hareketler bir uyum, uzlaşma kadar politik ve kültürel alanlarda kendi mücadelelerini vermekte, kendine özgü değer yargılarını ve dünya görüşlerini savunmaktadırlar. Bu nedenle hareketler belki bugün sosyolojinin doğrudan bir nesnesidir.[16] "Kırgızistan'da İslami Hareketler" çalışması İslami hareketleri toplumsal hareketler olarak görmekle daha önce yapılan çalışmalar arasında yeni bir bakış açısı ortaya koyabilir. Çalışmamız, İslami hareketlerin Kırgızistan'da ne anlama geldiğini, nasıl ve neden ortaya çıkan olgular olduklarını izlemekte ve kimlerin, neden bu hareketlere katıldığını anlamaya, betimlemeye çalışmaktadır.

Araştırmanın sonucu, İslami hareketler konusundaki algısal ve anlam ilişkilerindeki problemlerin çözümüne katkı sağlayacağı umulmaktadır. Dini politikanın yasakçı yaklaşımından ziyade, hareketlerin faaliyetlerinin hukuki normlar çerçevesinde sorgulanması, araştırılması devletin İslami hareket ve STK'larla partnerlik ilişki izlemesi (Malikov 2010) hareketleri şeffaf faaliyet yürütmeye ve hayır işlerine daha ağırlık vereceği düşünülerek önerilmektedir. Başka bir deyişle bu, devletin yetkili kurumlarınca bir hareketin sosyal faaliyetleri hukuki ve rasyonel koşullarla değerlendirilmelidir anlamına gelmektedir. Daha önemlisi, İslami hareketler toplumsal olgu olarak sosyolojik düzlemde ele alındıklarında sosyolojik nitelikleri açığa çıkarılmaktadır. Bu da baştan beri toplumun bir ögesi olan toplumsal hareket kavramının doğru bir adreste açıklanıp, anlmlandırılmasına imkan sağlamaktadır.

[15] Devletin taleplerine göre, dini alanda faaliyet yürütecek olan taraflar zorunlu olarak STK mahiyetinde ilgili devlet kurumlarından kayıt yaptırmaları gerekmektedir.

[16] Yeni sosyal hareketler yaklaşımının önemli teorisyenlerinden olan Alain Touraine aktör konumunda gördüğü sosyal hareketleri sosyolojinin en temel nesnesi olarak görmektedir (Alain Touraine, "Toplumdan Toplumsal Harekete", **Yeni Sosyal Hareketler**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s.40-42).

1.5.Tezin Kapsamı ve Sınırları

Araştırma, Sovyetlerin dağılmasından sonraki dönemi ele alıyor. Her ne kadar bağımsızlık dönemi araştırmanın sınırlarını oluştursa da, Kırgızistan'ı bir Müslüman ülkesi yapan etkenlere de -tarihsel, etnik ve kültürel boyutlarına- II. bölümde yer verilecektir. Çünkü bu faktör, Sovyetlerin yıkılışının ilk günlerinden itibaren toplumun yoğun bir şekilde İslamlaşmaya doğru eğilimindeki ve İslami hareketlerin bu bakımdan toplum içerisinde yer bulabilmesini sağlayan faktördür. Fakat Kırgızistan'ın Müslümanlık açısından tarihi geçmişi, bugünkü Müslümanlığın bir kimlik inşası ve onun bir boyutu[17] olmakla birlikte ülkedeki İslami hareketler için doğrudan bir zemin teşkil etmemektedir. Elbet, bunun nedeni ülkenin –hatta bu, Orta Asya'daki Müslüman bölgenin tamamı için geçerli olmak üzere- yetmiş yıl boyu SSCB'nin hâkimiyeti altında bulunması ile açıklanmaktadır.[18] Dolayısıyla araştırmamızda ele aldığımız hareketler ya da genel olarak ülkedeki çoğu İslami hareketler kaynak itibariyle, Müslüman coğrafyasından gelen İslami hareketler ile doğrudan ilişkilidir.[19] Bu nedenle Kırgızistan'daki İslami hareketleri Müslüman coğrafyasında –Ortadoğu, Hint alt kıtası- ortaya çıkan ve gelişen İslami düşünce ve İslami hareketlere referansla açıklama zorunluluğu vardır. Bu bakımdan İslami hareketler konusunda dile getirilmekte olan "*dışarıdan gelen ideoloji"*[20] değerlendirmesi doğruluğa yakındır.

Bu sebepten araştırmanın önemli bir kısmı İslami hareketlerin genel bir tanımlanmasına ve analizine ayrılmış bulunmaktadır. Bunun nedeni de, Kırgızistan'daki hareketlerin düşünce, eylem ve geçmişiyle ülkenin tarihi zeminine tamamı ile oturtulamamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Sovyetler

---

[17] Adeeb Khalid, **Komünizmden sonra İslam: Orta Asya'da Din ve Politika,** Çev. Aslıhan Tekyıldız, Ankara, Sitare Yayınları, 2011.

[18] Adeeb Khalid, **Komünizmden sonra İslam: Orta Asya'da Din ve Politika,** Çev. Aslıhan Tekyıldız, Ankara, Sitare Yayınları, 2011. Yine bkz. Mametbek Myrzabaev, "Kırgızistan'da Din-Devlet İlişkileri" Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.79.

[19] Bu durumun aslında birçok nedeni vardır. Öncelikle Sovyetlerin yıkılışıyla *politik olanaklar,* dini, kültürel (Müslüman olmakla) ve birçok araştırmacının da ileri sürdüğü gibi *sosyo-ekonomik* nedenler de vardır.

[20] İslami hareketler konusunda yapılan çalışmaların genelinde bu durumu belirtilmektedir.

dönemindeki dinin kurumsal olarak kopuşu ve İslami hareketlerin de Bağımsızlık sonrası yeni bir olgu olarak gelişmesi ile açıklanmaktadır. Kısacası hareketler, tecrübeleri, oluşumu ve geçmişi ile tam olarak 'Kırgızistan'a özgü hareketler' değildir.[21]

İkincisi, hareketler siyasal İslam, kültürel İslam ya da toplumsal İslam kavramları ile sınıflandırılmamıştır. Bunların bütününe İslami hareketler kavramı kullanılmıştır. Aynı şekilde bu, ülkedeki hareketlerin tarihi ve (hareketlerin çok yakın zaman geçmişi dolayısıyla) konuyla ilgili bilimsel altyapı bağlamında (araştırma alanındaki kaynakların kısıtlı olması nedeniyle) olanaklı görülmüştür. Çalışmamız, konuyu İslami hareketler-toplum ve kısmen devletin politik ilişkilerine taşıyarak, ülkedeki İslami hareketleri bu yönden incelemeyi, belli bir çerçeveye oturtmaya çalışmıştır. Öte yandan ülkede faaliyet gösteren İslami hareketlerin içerisinden bir tanesi seçilerek, bütün yönleriyle araştırılabilirdi. Örneğin, Kırgızistan'daki en etkin hareketlerden biri olan Tebliğ Cemaati ile ilgili çalışmalar[22] da yapılmıştır. Fakat elinizdeki araştırmanın ülkedeki İslami hareketlere genel olarak yaklaşmasının tarafımızca düşünülen iki önemli noktası bulunmaktadır; birincisi, ülkedeki İslami hareketleri bütün olarak görebilme, ikincisi, onların düşünsel ve eylemsel özelliklerini kıyaslayabilmektir. Bununla birlikte böyle bir çalışmanın tek bir hareketle sınırlandırılmış olması -tarafımızca- şu üç sebepten ötürü dezavantajlı olacağı da düşünülmüştür: Birincisi, ülkedeki İslami hareketlerin ve İslamlaşmanın genel bir haritasını çıkaramayacağı düşüncesidir. İkincisi ise, İslami hareketlerin ülke tarihinde yeni olması ve dolayısıyla tek bir hareketle ilgili çalışılmış kaynakların, verilerin çok kısıtlı olmasıdır. Üçüncüsü, tek bir hareketin kendi başına çalışılmış olacağı -şimdilik- az öneme sahip olduğu gibi, konumuzu temsil etme düzeyinde sınırlı kalacağı kanaatidir.

---

[21] Turabi, Sudan İslam hareketinden bahsederken, Sudan'a özgü kültür ve şartlar içerisinde gelişiminden dolayı "Sudanca bir hareket" tabirini kullanıyordu. (Bkz. Hasan Turabi, **Sudan İslami hareketi**, Çev. Ekrem Demir, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1994, s.11.). Bunun aksine Kırgızistan'da gelişen İslami hareketler tam olarak ülkenin şartlarında doğmuş, 'milli İslami hareketler' değildir.

[22] Kanatbek Murzahalilov, M. Arınov, **Tabligi Djamaat v Kırgızstane: Analiz i Prognozı**, Bişkek, 2010; Kısa bir makale versiyonu için bkz. Kanatbek Murzakhalilov, M. Arynov, "Tablighi Jamaat in Kyrgyzstan: Its Local Specifics and Possible Impact on The Religious Situation", **Central Asia and Caucasus**, C.: XI, Sayı: 3, 2010, ss. 162-168.

Yine de ülkedeki İslami hareketlerin belli başlı kategori ve kriterler üzerinden sınırlandırılarak ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle şu üç kategorideki –devletin ilgili kurumlarından kayıtlı, kayıtsız ve ülkede yasaklanan- üç önemli bloğu temsil eden hareketler, -Adep Başatı Progresif Fondu/Vakfı hareketi, Tebliğ Cemaati ve Hizbut Tahriri el-İslami- ülkedeki ortaya çıkışı, yöneliş biçimleri ve yaygınlığı gibi kriterler üzerinden değerlendirmeler üçüncü bölümde ele alınmıştır.

1.6. Literatür Taraması

Araştırmamızda ileride değineceğimiz İslamlaşma süreci iki önemli noktayı vurgulamaktadır: İslamlaşmanın temel boyutları ve İslamlaşmanın aktörleri. İslamlaşmanın boyutları dediğimiz şey, toplum içerisinde muhafaza edilen, kültürel ve tarihi olmak üzere bugünlere uzanan bazı temelleridir. İkincisi ise, İslamlaşma sürecinde İslami hareketlerin rolüdür. Kırgızistan'da bağımsızlıktan bu yana İslamlaşmanın en önemli tablosu ve neredeyse bütün araştırmalar için tek başına İslamlaşmanın varsayımı haline gelen diğer bir gösterge de elbette cami sayısının hızlı artış 'fenomenidir'. Konuyla ilgili olarak gösterilen verilere göre, Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991'de ülke kapsamında sadece 39 cami varken, 1997'de 160'a, 2000'de kayıtlı cami sayısı 857'ye, 2001'de ise bu sayı 1395'e ulaşmıştır. 2005'teki Din Komisyonunun verilerine göre, halka açık cami ve kısmen ev tipi mescitlerin sayısı toplamda 2500 ise, Kırgızistan Müslümanlarının Dini İdaresinin verilerine göre bu sayı daha fazla, yani 3000 civarında gösterilmiştir.[23] Ülkenin %90'ından fazlasını[24] oluşturan etnik ve kültürel Müslüman nüfus göz önünde bulundurulduğunda bu çok isabetli bir varsayımdır. Bununla birlikte bağımsızlık sonrası artmaya devam eden medrese, Kur'an kursları, ilahiyat fakülteleri ve enstitüler, İslam üniversitesi gibi İslami müesseseler, eğitim kurumları konuyu bir

[23] A.V. Beloglazov, **Vliyaniye İslama na politiçeskiye protsessı v Tsentralnoy Azii,** Kazan, Kazanskiy Universsitet, 2013, s.176.

[24] Din Komisyonunun 2013'te "Gençlik ve İslam" başlıklı sosyolojik araştırmasının anket sonucu %91'i Müslüman olduklarını belirtmişlerdir. Bkz. GKDR KR, **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere,** s.9.

daha doğrulayıcı faktörlerdir. Dini eğitim kurumları üzerine yapılan bir araştırma,[25] ülkenin bağımsızlığından bu yana bu tür kurumların hızla artışını, gelişimini ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre, Sovyet döneminde hiç bulunmayan İslami eğitim kurumları, bugün Orta Asya ülkeleri arasında sayıca birinci sırada Kırgızistan'dır.[26] Bugünlerde araştırmacılar neden İslamlaşma varsayımını ve bu olgunun daha da artacağını önceliyorlar? Toplum içerisindeki İslami eğilim daha mı yüksek gözlemlenebiliyor? İslami aktivizmin dış ve iç faktörlerine cevap aranırken, tezimizde İslamlaşmanın kültürel boyutuna katılmakla birlikte, İslami hareketlerin rolüne daha fazla vurgu yapmaktayız. İslami müesseselerin oluşumunda ve camilerin sayısının hızla artışında İslamlaşmanın kimlik ve kültürel rolünün olduğu gibi, dış faktörlerle birlikte İslami hareketlerin ve örgütlenmelerinin etkisi daha büyüktür. Birincisi, tezimiz açısından önemli bir etken iken, ikincisi, tezimizin temel konusudur.

Araştırmamızda toplumsal hareket kuramlarına sıkça başvurulmuştur. Hareket noktamız da toplumsal hareketler perspektifinden yola çıkarak İslami hareketlerin dinamiklerini toplumsal verilerde arayışımızdır. Bu açıdan tezimize İslami hareketleri toplumsal hareketler modelinde ele almakta olan araştırmaların ışık tutucu rolü olmuştur.[27] Kurzman'ın (2004)[28] belirttiği gibi, aslında toplumsal hareket teorileri ile İslami hareket çalışmaları üzücü bir şekilde birbirinden uzaklaşarak ayrı yolları izlemiştir. Oysa ona göre, bu alanların aynı çizgiler üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak ne var ki, birçok araştırma İslami hareketlere şüpheyle yaklaşmıştır. İslami hareketleri doğrudan şiddetle ilişkisi üzerinden değerlendiren indirgemeci tutumun, belli bir düzene karşı çatışan hareketlerin niçin, ne zaman ve ne şekilde çatıştığını anlamaya engel olduğu

[25] Şayırbek Şerov, "Kırgızstandagı Diniy İslamdık Bilim BerüününTüzülüşü: Abalı cana Köygöylörü" (1991-2010-cc.), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Batken Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Kırgızistan), 2012.

[26] Şerov, "Kırgızstandagı Diniy İslamdık Bilim BerüününTüzülüşü", s.80.

[27] Ed. Wiktorowicz, **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach**, Bloomington: Indiana University Press, 2004; Bayat, **Ortadoğuda Maduniyet**, 2006; Asef Bayat, "Islamism and Social Movement Theory", **Third World Quarterly**, Cilt: 26, Sayı: 6, Routledge Taylor & Francis, 2005.

[28] Charles Kurzman, "Conclusion: Social Movement Theory and Islamic Studies", **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach,** Ed. Quintan Wiktorowicz, Bloomington, Indiana University Press 2004, s. 289.

düşüncesiyle sorgulayanların hareket noktası da budur.[29] Konu, dolayısıyla İslami hareketlerin toplumsal hareketler kuramındaki yeri ve önemi ile ilgililidir. Bu nedenle ileride "İslami hareketler neden ortaya çıkıyor? İslami hareketlere kimler katılıyor? Neden?" gibi soruları yönelten ve yaklaşan konulara yer vereceğiz.

Bu durumda soracağımız soru şudur: -araştırmakta olduğumuz- Kırgızistan'daki İslami hareketler ne ifade etmektedir? Gelinen noktada araştırmalar bize neler söylüyor?

Konuya yakınlık açısından daha önce yapılan araştırmaları dört eğilim üzerinde toplayabiliriz. Bunlardan birincisi, İslamlaşma, İslamlaşmanın seyri, etkenleri ve karşılaştığı birtakım problemler ile ilgilidir. Düşenbiyev'e (2011) göre bu süreç ülkede yeniden İslamlaşma *(reislamizatsiya)* olarak okunmaktadır.[30] Seytaliyeva (2005) için bu durum bir "İslami Rönesanstır"[31]. Zvyagelskaya (2012)[32] Orta Asya'da İslam'ın yeniden doğuşunu, De Korde (2008)[33] Orta Asya'daki İslami eğilimi ele almıştır. Myrzabekova (2014),[34] İslamlaşma ve tesettür üzerine çalışmıştır. Şerov'un (2012) tezi de Kırgızistan'daki dini eğitim kurumlarını, Narkeeva'nın (2010, 2011) çalışmaları, İslami hayır kuruluşlarını konu almıştır. Malikov'un (2010) çalışması ise, Müslüman toplulukları aktiviteleri açısından önemli bir çalışmadır. Aydar (2013)[35], dindarlaşma ve problemleri üzerinde

[29] Glenn E. Robinson, "Hamas as social Movement", **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach,** Ed. Wiktorowicz, Bloomington, Indiana University Press, 2004. Bazı vurguları ile akt. Y. Doğan Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim,** Der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.47. Aynı şekilde bkz. Erhan Keleşoğlu, "Filistin'den Bir Toplumsal Hareket", **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim,** Der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

[30] S. Düşenbiyev, "İslam v Sovremennom Kırgızstane: Sostayaniye i Problemı", **Religiovedeniye**, Sayı: 3, 2011, ss.107-127.

[31] Gülmiza Seytaliyeva, "Renesans İslama v Nezavisimom Kırgızstane", **Vestnik Evrazii**, Sayı: 3, Moskova, 2005.

[32] İrina Zvyagelskaya, "İslamskoye Vozrojdeniye: Priçinı i İgroki", **Vostoçnaya Analitika**, Sayı: 3, İnstitut Vostokovideniya Rossiyskoy Akademii Nauk, 2012, ss. 27-31.

[33] Bruno De Korde, "Evraziyskoye Musulmanstvo?" **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz**, Sayı: 5(59) 2008.

[34] Asel Myrzabekova, "Understanding İslamization and Veiling in Post-Soviet Kyrgyzstan", Master's Thesis, The Arctic University of Norway, Centre for Peace Studies, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education, 2014.

[35] Hidayet Aydar, "Kırgızistan'da Dindarlaşma Tirendi; Problemler, Öneriler", **Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması**, 26-28 Mayıs 2014, (Çevrimiçi) http://bilgelerzirvesi.org, 15 Mayıs 2016.

durmaktadır. Balcı (2014)[36], Murzahalilov ve Arınov (2010, 2010a), Sovyet sonrasında Hint alt kıtası ile Orta Asya'nın dini bağlarının canlanışını ve Tebliğ Cemaatinin İslamlaşma sürecindeki rolünü ele almışlardır.

İkinci bir eğilim, Resmi İslam'ın dışındaki hareketler ve onların İslamlaşma sürecindeki faaliyetleri *potansiyel tehdit* olarak algılanmasıdır. Çünkü laik bir sistem için İslamlaşma süreci, dinin siyasal doktrinlerinin ileri sürülmesi olarak okunmakta ve tedirginlik yaklaşımı buradan kaynaklanmaktadır.[37]

Üçüncüsü, İslam'ın ülkedeki sosyo-politik boyutunu öne süren ve İslami siyasi düşünce ve hareketlerin Müslümanlar üzerindeki etkileri üzerine eğilim gösteren araştırmalardır. Bu açıdan Malikov (2008),[38] İslami siyasal söylem ve yönelişlerin ülkede Müslüman faktörünün üzerindeki etkisini ele alırken, Malikov ve Usubaliyev'in (2008; 2009) çalışmaları İslamlaşmanın ideolojik olarak gelişimi ve ideolojik boyutlarını değerlendirmiştir. Maltabarov (2002), Krılov (2006)[39] ve Kurbanova (2010), ülkede İslam'ın sosyo-politik yeri üzerinde durmaktadır. İslam, doğrudan siyasal bir doktrin ortaya koyuyor mu, ya da İslam siyasallaştırılıyor mu? Moldaliyev (2008)[40] bu konuyu ileri derecede tartışmaktadır. Myrzabaev'in (2009) din-devlet ilişkileri üzerine araştırması, İslami hareketler ve devlet arasındaki ilişkileri göstermek açısından önemlidir. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde Malikov ve Usubaliyev'in (2009) çalışmaları, devlet ile din/İslami hareketler arasında bir uzlaşı arayan çalışmadır. Yine de İslam'ın siyasal doktrinlerini ileri süren oluşumların mevcut laik düzen için önemli bir *tehdit* unsuru oluşturduğu[41] konusundaki tutumlar din-devlet arasındaki örülen duvar olarak kalmaktadır. Bu tür

---

[36] Bayram Balcı, "Djamaat at-Tablig i Vozrojdeniye Religioznıh Svyazey Tsentralnoy Azii s İndiyskom Subkontinentom", **Vostok (Oriens)**, Sayı: 6, 2014.

[37] Ülkede dini durum/İslamlaşmanın tehlikeli olup olmadığını tartışan medya ve basın kuruluşlarındaki yayınlanan yazılar genelde bu düşünceyi paylaşmaktadır.

[38] Kadır Malikov, "Svetskoye Gosudarstvo i İslamskiy Politiçeskiy Protses v Kırgızstane: "Musulmanskiy Resurs" kak Faktor Gosudarstvennogo Stroitelstva", **Sekularizm i İslam v Sovremennom Gosudarstve: çto ih obedinyayet?**, Almatı, KİSİ pri Prezidente, 2008.

[39] Aleksandr Krılov, "Religiya v Obshestvenno-Politiçeskoy Jizni Kırgızstana", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz,** Sayı: 6(48), 2006.

[40] Orozbek Moldaliyev, **İslam i Politika: Politizatsiya İslama ili İslamizatsiya Politiki?**, Bişkek, M Maxima, 2008.

[41] Malikov & Usubaliyev, **Musulmanskaya Obşina Kırgızstana i Politiçeskiy Protses v Strane**, s.4.

tehdit algılamasının en önemli nedeni Malikov ve Usubaliyev'e göre, İslami hareketleri tanımlarken, onları birbirinden ayırt etme kriterlerindeki -radikal ve Salt İslam, bununla birlikte din ve laik yönetim gibi vs.- kavramların kullanımında ortaya çıkan sorunlardır. Dolayısıyla Malikov'a göre çoğu zaman Müslüman bireylerin veya grupların siyasal aktiviteleri radikalizmle karıştırılmaktadır.[42] Bununla birlikte ülkede Salttuu İslam (Ortodoks İslam) ve radikal İslam (geleneksel olmayan İslam) gibi bir ayırımın olduğunu da hatırlatalım. Her ne kadar söz konusu kriterler henüz ilmi ve hukuki olarak belirgin bir çerçeveye oturtulmuş olmasa da[43] bu, devletin din politikasının en önemli bir parçasıdır. Bu nedenle dini politikada dile getirilen (kırg.) "Salttuu İslam"/Geleneksel İslam ve zaman-zaman Ortodoks İslam kavramları eşit anlamda birbirinin yerine kullanılmaktadır. -Kırgızistan Müslümanlar Dini İdaresi[44] (Bundan sonra – KMDİ veya Muftiyat) Salttuu İslam'ın temsilcisi olarak görülmektedir. Biz ileride bu kurumu ifade etmek üzere Resmi İslam şeklinde de kullanacağız. Görüldüğü üzere devletin din politikasında Salttuu İslam'a destek programları da yürütülmüştür.[45] Ayrıca, Din Komisyonunca İslam'ın geleneksel ılımlı modelini ileri süren[46] dini siyaset bu konuya işaret etmektedir.

Dördüncü bir tutum, siyasallaşan İslam'ın ve radikal hareketlerin toplum ve devletin güvenliği için doğrudan bir tehdit oluşturduğunu ileri süren görüşlerdir. Bu nedenle radikal İslamcı hareketler ve dini ekstremizm üzerine yoğunlaşan araştırmalar genellikle bazı İslami gruplar, hareket ve oluşumları *güvenlik alanında tehdit ve şiddet bağlamında* ele almıştır. Bu açıdan geleneksel olmayan hareketler radikalleştirici unsurlar olarak okunmaktadır.[47] Örneğin, ICG'ın raporuna göre, -Orta

[42] Kadır Malikov, **Kırgızstandagy Musulmandar Koomçulugunun Azırkı Mezgildegi Sotsialdık Aktivdüülügü,** Bişkek, Nezavisimıy Analitiçeskiy i İssledovatelskiy Tsentr & Borborduk Aziyadagı Amerika Universiteti, Sotsialdık İzildöölör Borboru, 2010, s.7.

[43] Örneğin, ülkenin dini siyasetinin temel aracı olan belgelerde, *Dini konseptlerde* (hem 2006, hem 2014-2020) en çok öne sürülen Salttuu din kavramı yeterince bir çerçeveye oturtulamamıştır. Ayrıca bkz. Mametbek Myrzabaev, "Kırgızistan'da Din-Devlet ilişkileri", s.279-289.

[44] Resmi olmayan bir çeviridir. Özgün adı: Kırgızstan Musulmandarının Din Başkarmalıgı.

[45] "Salttuu dinlere devlet desteği ile ilgili" Kırgızistan Cumhuriyeti Cogorku Keneş milletvekili Tekebayev'in hazırladığı Kanun taslağı, son zamanlardaki gelişmelerden bir tanesi olmalıdır.

[46] Zakir Çotayev'in "Kırgızistan'da Salt İslam'ın yeri ve rolü" başlıklı toplantıdaki konuşmasındandır. İA-24.kg, "Nelzya Dopuskat' Politizatsii Religii", 22 Ocak 2015, (Çevrimiçi) https://24.kg/obschestvo/5436_zakir_chotaev_nelzya_dopuskat_politizatsii_religii/, 22 Ocak 2015.

[47] Ramakant Trivedi, "Netraditsionnıye Ugrozı Bezopasnosti v Tsentralnoy Azii s Toçki Zreniya Sravnitelnoy Regionalnoy Perspektivı", **Sravnitelnaya Politika**, Sayı: 4, 2011; Marian Abişeva,

Asya ülkeleri vatandaşlarından- Suriye'deki savaşa gidenlerin cihad anlayışıyla bölgedeki radikalleşmenin doğrudan alakası vardır[48]. Bu bağlamda aktif İslamcı hareketlerden biri Hizbut Tahrir bölgede radikalleştirici bir aktör olarak görülmektedir.[49] Ülkede din ve güvenlik üzerine yapılan bir araştırma ise,[50] Hizbut Tahrir'in güvenlik tehdidinin başında geldiğini göstermiştir.[51] Buna göre ülkenin güvenliğini, bütünlüğünü tehdit eden hareketler eksremist hareketlerdir.[52] Kozukulov'un (2009)[53] araştırması da ekstermist hareketlerle mücadele konusundaki sorunlar ve öneriler üzerine yapılmıştır. Ayrıca, Lang (2013)[54] ve Knyazev'in (2001)[55] çalışmaları da zikredilen hareketlere yöneliktir.

Burada daha yapılmamış olan, İslami hareketlerin -taraflı bir bakış açısından değerlendirmenin dışında- doğrudan araştırılmamış olmasıdır. Bu açıdan araştırmamızın asıl amacı, onları doğrudan ele alarak tanımlama ve analiz etme hususunda yardımcı olmaktır.

1.7.Hipotezler

Timur Şaymergenov, "Religiozno-Politiçeskiy Ekstremizm v Stranah Tsentralnoy Azii: Analiz Priçin Rasprostraneniya", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz**, Sayı: 6(48), 2006; ICG (İnternational Crisis Group), **Tsentralnaya Aziya: Mobilizatsiya İslamistov i Regionalnaya Bezopasnost'**, Oş-Brüksel, ICG, 2001; Bakıt Jumagulov, "Religiya", **Tsentralnaya Evraziya 2007, Analitiçeski Ejegodnik**, İsveç, CA&CC Press, 2008; Tolga Türker, "Radicalization of İslam in Central Asia: Theory, Trends and Prospects", **OAKA**, Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kuruluşu, C. VI, Sayı: 11, 2011; ICG, **Neizbejen li radikalnıy İslam v Tsentralnoy Azii? Prioritetı Deystviya,** Oş/Brüksel, ICG, 2003; Bedirhan Yaşar, "Değişen Orta Asya'da Radikal Unsurların Yükselişi", **JASS**, Sayı: V, 2012.

[48] ICG, **Siriya zovet: Radikalizatsiya v Tsentralnoy Azii,** Bişkek-Brüksel, ICG, 2015.

[49] Aleksey Suhov, "Kırgızstan: Rol' "Hizb ut-Tahrir" v Radikalizatsii İslama", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz**, Sayı: 6(48), 2006; ICG, **Radikalnıy İslam v Tsentralnoy Azii: Otvet na Poyavleniye Hizb ut-Tahrir,** Oş-Brüksel, ICG, 2003.

[50] Emil Nasritdinov & Nurgül Esenamanova, **Religioznaya Bezopasnost v Kırgızskoy Respubliki,** Bişkek, 2014.

[51] A.e., Nasritdinov & Esenamanova, **Religioznaya Bezopasnost v Kırgızskoy Respubliki,** s.17-18.

[52] Ekstremizm, -en çok İslamcı gruplara yöneltilen bir kavram olarak-, 2001 Şanghay Konvansiyonu ve Kırgızistan'ın Ekstremist Hareketlerle Mücadele Kanunu esas alınarak tanımlanmaktadır.

[53] Timur Kozukulov, "Problemı Bor'bı s Religioznım Ekstremizmom v Ferganskoy Doline v Usloviyah Globalizatsii", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Oş Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek, 2009.

[54] Jozef Lang, **The Radikal İslamic Militants of Central Asia,** Warsaw, Centre for Eastern Studies, 2013.

[55] A. Knyazev, **Afganskiy konflikt i radikalnıy İslam v Tsentralnoy Azii,** Bişkek, İlim, 2001.

Kırgızistan'da İslami hareketler, bağımsızlık dönemi boyunca önemi artan, kimisi toplumun İslamlaşması için faaliyet yürüten, kimisi İslami değerleri, İslami normların toplumda uygulanmasını ileri süren, kimileri de sosyo-ekonomik süreçlere bağlı olarak kendi ağlarını oluşturmaya çalışan toplum içerisindeki İslami seferberliğin aktörleri olmuşlardır. Bu genellemenin dışında, sınanmak üzere birkaç hipotezimiz aşağıda sıralanmıştır:

- Kırgızistan'daki İslami hareketler, genelde dışarıdan gelen ideoloji ve düşünceden beslenen hareketlerdir.
- İslami hareketlerin seferber kitlesi, mensupları, katılımcıları ise yerli ve toplumun içindendir. Hareketler yerelleşmektedir.
- Çağdaş Kırgızistan'ın/bölgenin tarihi boyunca İslam'ın çok önemli yeri bulunmakla birlikte, bugünkü İslam/İslami durum, yeniden bir İslamlaşmadır. İslami hareketler de Kırgızistan'daki İslamlaşmanın baş aktörleridir.

1.8. Tezin Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, İslami hareketlerin günümüzdeki durumunu, yöneliş biçimlerini ve toplumsal dinamiklerini saptamaktır. Sorularımızı takip edecek şekilde çalışmamız, genel tarama modelinde nitel bir çalışmadır.

Araştırma sorularımız "Tezin Amacı" başlığı altında verilmiştir. Yöntemimiz, soruların cevaplanmasında genel olarak literatür, belge taraması ve kaynak kişilerle görüşmeler şeklinde düşünülmüştür. Kaynak kişiler, İslami hareketler konusunda çalışmaları veya bilgisi bulunan gözlemci statüsündeki ve İslami hareketlerin doğrudan lider kadrosu ve mensuplarından seçilen örneklemler olmak üzere görüşmeler yapılacak olan kişilerdir (Bkz. TABLO 1, TABLO 3).

1.9. Veri Toplama Teknikleri

Veri toplama tekniklerimiz, belge taramaları, mülakatlardan (yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış) oluşmuş ve gözlemlerimize dayandırılmıştır. Örneğin, Tebliğ Cemaatinin davet çalışmalarına bizzat katılımcı gözlemci olarak dahil olunmuştur.

Araştırma süresince yapılan gözlem ve görüşmelerimiz kaynak (ilgili alanda çalışmış akademisyenler, devlet memurları ve ilgili bilirkişiler) ve örneklem (hareketlerin lider kadrosu, mensupları/takipçileri) gruplarla bireysel ve grupça görüşmeler şeklinde yapılmıştır. Bu planlamaya göre, görüşleri alınmak üzere örneklem dışında 10 (on) kaynak kişi (Grup I) ile görüşülmüştür. Bu şekilde 40'ı (kırk) hareketlerden seçilen örneklem kişiler (Grup II) (Evren ve örneklem alt başlığında verilmiştir) olmak üzere toplam kaynak kişi sayısı 50'dir (elli).

Grup I kapsamında 10 kişi ile yapılan görüşmeler, İslami alanda ve ilgili alanda hareketler hakkında görüşleri alınmak üzere akademisyenler, Din Komisyonu ve KMDİ üyeleriyledir. (Bu gruptakilerden akademisyenler gözlemci statüsündedir. Onların gözlem ve görüşlerine yer verilmiştir). TABLO 1'de bu gruptaki kişilerin dağılımı verilmiştir (Bkz. TABLO 1).

TABLO 1.

Grup I	Akademisyen ve din uzmanları	Din Komisyonu ve devlet memuru	KMDİ üyeleri
Kişi sayısı	5	3	2
Profil	1. Kırgızistan İslam Üniversitesi, öğretim üyesi 2. Arabayev Kırgızistan Devlet Üniversitesi, öğretim üyesi 3. Orta Asya Amerikan Üniversitesi, öğretim üyesi 4. Kırgızistan Devlet Üniversitesi, Hukuk Akademisi, öğretim üyesi 5.Din Komisyonu eski yetkili üyesi	1. Uzmanlık Araştırma ve Analitik Bölümü temsilcisi 2. (Dini Hareketleri/Kuruluşları) Kayıt ve İnceleme Bölümü uzmanı 3. İç İşleri Bakanlığı, 10. Bölüm Başkanlığı Temsilcisi	1. Dini Eğitim ve Organize Bölümü temsilcisi 2. Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi

Kullanılan yöntem kısaca aşağıdaki gibi betimlenebilir:

a) Belgesel tarama: İslami hareketlerle ilgili genel bilgi taraması, yararlanılan bütün literatür, raporlar ve mevzuatlar;
b) Gözlem;
c) Görüşmeler (ses kaydedici, not alma, yazışma ve telefonda görüşmeler aracılığıyla yapılmıştır);

Araştırmanın önemli bir kısmı, gözlem ve görüşmeler yoluyla elde edilmektedir. Bunun önemli nedeni; a) konunun ülkede aktüel olmasına karşın, yapılmış kaynakların daha az olması, b) alan araştırmasının konunun doğrudan toplumsal çevrede araştırılmasına olanak sağlaması olmuştur.

1.9.1. Evren ve Örneklem

Araştırma, genel evren ve çalışma evreninden oluşmaktadır. Araştırmanın genel evreni Kırgızistan'daki İslami hareketlerdir. Çalışma evrenini ise, Adep Başatı Progresif Fondu/Vakfı (Bundan sonra – Adep Başatı), Tebliğ Cemaati ve Hizbut Tahriri el-İslami (Bundan sonra – Hizbut Tahrir/HT) hareketleri oluşturmaktadır. Bu hareketler üç temel kategoriyi temsili düzeyinde seçilmiştir. Kategorize edilirken, yine birkaç kriter konulmuştur.

Birincisi, hareketlerin yöneliş biçimlerine göre seçilmesidir. Buna göre, hareketler a) formel, ılımlı ve modernist, b) enformel, ılımlı ve muhafazakar, c) yasaklanmış, radikal hareketler olmak üzere kategorize edilebilmektedir. Din Komisyonunca hareketlerin kayıtlı, kayıtsız ve yasaklanmış olmak üzere kategorize edildiğini de daha önce belirtmiştik. Dolayısıyla Din Komisyonunun da ölçütleri dikkate alınarak, üç grup kategorisinden üç hareket seçilmiştir. Burada dolayısıyla iki şey dikkate alınmıştır: Yöneliş biçimlerinden yola çıkılarak kategorize edilmesi ve devletin kategorizesi (Bkz. TABLO 2).

TABLO 2.

Seçilen	Grup I Adep Başatı	Grup II Tebliğ Cemaati	Grup III Hizbut Tahrir
Din Komisyonu	Kayıtlı	Kayıtsız	Yasaklanmış
Kategori	Formel, ılımlı ve modern	Enformel, ılımlı ve muhafazakar	Yasaklanmış, radikal

İkincisi, TABLO 2'de görülen üç gruptan üç hareketin seçilmesi ve diğerlerinin elenmesidir. Buna göre, yine birkaç kriter söz konusudur.

a. Grup I;
   i. Adep Başatı, Din Komisyonunun kategorisine göre, kayıtlı olan hareket ve kuruluşlar içerisinden yaygın ve en etkini olarak, onları temsil etme düzeyindedir (Bkz. TABLO 19).
   ii. İslami hareketler sınıflandırması içerisinden ise, kendilerini daha çok kültürle tanımlamaları ve dolayısıyla hareketlerin kültürel boyutunu temsil etme açısından öncelenmiştir.
   iii. Örgütlenmesi, lider kadrosu ve mensupları vs. ile bir toplumsal hareket kriterine uygun görülmüş, kayıtlı olan tüm formel kuruluşlar burada elenmiştir. Yine, Iyık Birimdik İslami Merkezi, ayrıca, ismen kaydı geçmese de, formel dini kuruluşlar açarak faaliyet yürüten bazı hareketleri temsil etme düzeyindedir.

b. Grup II;
   i. Tebliğ Cemaati, kayıtsız hareketler içerisinden en yaygın ve etkin olanıdır (Bkz. TABLO 20).
   ii. İslami hareket tiplemesi açısından sırf dini hareket olarak karakterize edilebilen, dinin 'orijinalliği' konusunda daha fundamentalist yaklaşımı ve dini muhafazakarlık yönüyle benzer grupları da temsil etme düzeyindedir.
   iii. Büyük bir ihtida hareketi olan Tebliğ Cemaati, öncelikle, örgütlenmesi, liderleri, mensupları ve toplumun dönüşümü adına sarf ettiği seferberliğiyle bir toplumsal harekettir. Burada küçük

gruplardan oluşan, farklı yönelişlere sahip, bir toplumsal hareketten daha çok mezhepsel karakter taşıyan selefi düşünce(ler) ve tarihte kalmakla beraber çok az sayıda geleneği devam ettiren sufi gruplar da elenmiştir.

iv. Ortaya çıktığı yer ve beslendiği düşünce açısından yine, Müslüman dünyanın önemli coğrafyasından, yani Hint alt kıtasından olması, hareketi seçmemiz için önemli bir etken olmuştur.

v. Hareket, ülkede sayısı açısından en yaygın olanıdır, aktüeldir. Devlet düzeyinde ve kamusal alanda tartışılan, açıklanma bekleyen konulardan biridir.

c. Grup III;

i. Hizbut Tahrir, Din Komisyonunun kategorisine göre yasaklanan hareketlerden olup, Kırgızistan'da yaygın, en fazla tartışılanı ve toplum içerisinde etkisi bulunan, sosyal gerçekliğe sahip olan bir örgüttür. Diğer yasaklanan hareketlerin toplum içerisinde yeri yoktur (Bkz. TABLO 21). Yasaklanan hareketler içerisinden Yakin-İnkar grubu, Tebliğ Cemaatinin çok küçük bir kolu olarak, Tebliğ Cemaati kategorisinde ele alınmıştır.

ii. Bir İslami hareket olarak kendini siyasal parti görmesi, siyasal hedef ve yönelimlere sahip olmasıyla İslamcı hareketlerin siyasal boyutunu yansıtmaktadır.

iii. Toplumsal hareket kriterine göre, toplumun temelden değiştirilmesini savunan yönüyle radikal, kendi örgütlenmesi, lider kadrosu, yönetimi, mensupları ile sıkı bir ilişkisi bulunan bir toplumsal harekettir.

iv. Ortaya çıkışı ve düşünce temelleri kriterine göre, Ortadoğudan tarihi, düşünsel izler taşımaktadır. İslam Dünyasının önemli coğrafyası olan Kudüs'te ortaya çıkmıştır.

v. Aktüeldir. Hareketin yasaklanmış olması, devamlı tutuklama kararları, yapılan operasyonlar ve buna karşılık harekete katılımın devam etmesi, açıklanmasını gerektirmektedir.

Araştırmamızın örneklemi, -olanak sağladığı düzeyde oranlı olmak üzere- seçilen, görüşme ve yazışma yoluyla veriler elde ettiğimiz kaynak kişilerdir. Örneklem oranının saptanması, hareketlerin mensuplarının sayısal değişkenleri nicel verilerle net olmadığı için, çalışma evrenimizin örneklem oranı dağılımı, toplum üzerindeki etkisi ve varsayımlarımıza göre yapılmıştır. Birincisi, çalışma evrenimizin – Adep Başatı, Tebliğ Cemaati ve Hizbut Tahrir- örneklem oranıyla ilgilidir. Bu durumda görüştüklerimiz örneklem kişilerin %30'u Adep Başatı, %32,5'i Tebliğ Cemaati, %25'i Hizbut Tahrir ve %12,5'i diğer hareketlerden ve görüş bildirenlerden oluşmuştur. O halde görüşme yapılan örneklem kişi sayısı 40'tır. Görüşmeler, olanak verdiği ölçüde hareketi yansıtabilecek kişilerle yapılmıştır. Seçilen üç hareketin üyeleri dışında farklı bir görüş edinebilme açısından diğer hareketlerin temsilcilerinden ve görüş bildirenlerden beş kişiyle görüşülmüştür. Bu durumdaki örneklem profili ve dağılımımız TABLO 3'te gösterilmiştir (Bkz. TABLO 3).

TABLO 3.

Gruplar	Tebliğ Cemaati	Adep Başatı	Hizbut Tahrir	Diğer hareketler ve görüş bildiren
Örneklem %	32,5	30	25	12,5
Kişi sayısı	13	12	10	5
Profil	1. Önder, medrese hocası 2. Medrese hocası 3. Önder, KMDİ üyesi 4. *Teşkil* sorumlusu 5. Bölgesel emirlerden biri	1. Kurucu lider, KMDİ 2. Kurucu lider, İslam Üniversitesi 3. Vakıf Müdürü 4. Medrese Müdürü	1. Bölgesel emir 2. *Müşrif* (halka hocası) 3. Müşrif 4. Önderin hanımı	1. Nurcu (okuyucu) üyesi 2. Süleyman Efendi Cemaati üyesi 3. Menzil

	6. Bölgesel emirlerden biri 7. *Kudama* (kıdemli davetçi) 8. Kudama 9. Kudama'nın oğlu 10. Yakin-İnkarcı 11. Yakin-İnkarcı 12. Üye 13. Katılımcı	5. Taraftar, üniversite hocası 6. Din görevlisi, medrese hocası 7. Medrese hocası 8. Üye 9. Medrese Öğrencisi 10. Öğrenci 11. Öğrenci 12. Öğrenci	5.Tutuklu 6.Tutuklu 7. Taraftar 8.Üye 9.Üye 10.Üye	Cemaati mensubu 4.Diğer hareket üyesi 5.Cezaevi görevlisi

İkincisi, varsayımlar şeklinde nitelendirdiğimiz noktadır. Varsayımlarımız, hareketlerin coğrafik dağılım ve etki alanına karar vermemiz içindir. Ne var ki, hareketlerin dağılım oranına zemin olabilecek nicel verilere henüz sahip değiliz. Bu yüzden -**II. Bölümde** ayrıntılı bir şekilde ele alındığı gibi- kabaca ülkenin Güney ve Kuzey bölgesi olmak üzere bölgesel ayrımı yapılmış, Güney ve Kuzey illerinden kişiler ile görüşülmüştür. Ayrıca, Kırgızistan'ın tüm nüfusunun yaklaşık %25'i başkent Bişkek'te oturmaktadır ve özellikle, bütün hareketlerin faaliyet yürütme merkezleri de başkentte bulunmaktadır. Bu nedenle görüşmeler daha çok Bişkek'te yapılmıştır. Bu durum araştırmacı açısından da olanaklı görülmüştür. Bu durumda görüştüğümüz örneklem kişilerin, TABLO 4'teki gibi dağılımı söz konusudur.

TABLO 4.[56]

Hareketler	Görüşülen kişi sayısı	Kişi sayısı	Kişi sayısı	Kişi sayısı

[56] Bununla birlikte bir harekete katılımın düzeyi açısından bölgesel faktörlerin payı varken, bir hareketin veya onun katılımcılarının birbirinden bölgesel açıdan temsili düzeyini etkileyecek kadar farkı yoktur. Örneğin, Tebliğ Cemaatine katılımın düzeyi Bişkek'e göre Calalabat'ta daha yüksek olmakla birlikte Bişkek'teki tebliğci ile Calalabat'taki tebliğci arasında düşünce, çalışma tarzı açısından farkları yoktur. Hizbut Tahrir, Adep Başatı için de aynı durum geçerlidir. Yine de mümkün olduğu kadarıyla farklı bölgelerden mülakat yapılmaya çalışılmıştır.

		Güney	Kuzey	Bişkek
Tebliğ Cemaati	13	5	5	3
Adep Başatı	12	3	4	5
Hizbut Tahrir	10	3	4	3
Diğer	5	1	2	2
Toplam	**40**	10	18	12

1.10. Temel Kabuller

Temel kabuller, tezimizle ilgili olarak hareket noktamızı kesinleştirmek için yer verdiğimiz bir alt başlıktır. Bu sebeple burada ele aldığımız konuların nedenlerini -ve aynı zamanda bu tezin genel hatlarını da oluşturmaktadır- açıklama ihtiyacı duymaktayız. Öncelikle, İslami hareketler bir bütün içinde İslamcılık düşüncesiyle beraber tanımlanabilir mi? İlişki düzeyi nedir? sorusudur. Burada İslamcılık iki anlamda kullanılmıştır. Birincisine göre İslamcılık, tarihi anlamda Osmanlının son döneminde ortaya çıkmış, Müslüman toplumunun yeniden ikame edilmesi, ayakta tutulması için seferber edilmiş düşünce, eylem ve sınırları siyasal, kültürel ve toplumsal alanlara yayılmış olmak üzere bütün alanları kapsayan, bir bütünlük içerisindeki İslami yorum olarak ele alınmıştır. Bu anlamda İslamcılığın tarihi seyri ve onun bugüne bıraktığı meseleleri, izleri diyebileceğimiz genel bir çerçeveyi Tunaya (1962), Kara (1994; 1997; 1998; ed. 2013), Aktay (ed. 2004), Umran Dergisi (haz. 2013), gibi birçok çalışmada görebiliriz. İkincisine göre İslamcılık, kavramsal olarak daha geniş perspektifte, ortaya çıkışı gibi tarihsel süreçlerinden bağımsız olarak kullanılmıştır. Bu anlamda İslamcılık, İslam'ın bir din olduğu kadar bir dünya hayatını da düzenleyen boyutlarıyla beraber okunma şekli ve bu düşüncelerin peşinde gösterilen bir duyarlılık ve seferberlik anlamında kullanılmıştır. Bu şekilde

ele alınırken, İslami hareketlerin İslamcılık düşüncesi, İslamcılık hareketi ve İslamcı hareketler kavramlarıyla beraber daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür.

İkinci bir nokta, Kırgızistan'da İslami hareketlerin genel olarak İslami hareketler literatürüyle daha iyi anlaşılacağı kanaatidir. Zira Kırgızistan'da İslami hareketler genel bir İslami hareketler çerçevesine oturtulması gerekmektedir. Çünkü ülkedeki hareketler, düşünce ve hareket tarzlarıyla dış dinamiklerin dikkate alınarak açıklanmasını gerektirmektedir.

Üçüncü noktamız ise, elbette İslami hareketlere bir toplumsal hareket olarak bakmamızdan başlamaktadır. Zira 'toplumsal' anlamını yüklememiz toplumsal hareket teorileri ışığında ele alacağımız düşünce olmasından öte, bir ön kabulümüzden ötürüdür. Bunun basit bir açıklaması, bu hareketlere kimlerin katıldığı, neden katıldığı ve bu hareketleri neden sürdürülebilir kıldıkları veya daha aktif seviyede tuttukları ile ilgilidir. Zira bunun diğer bir açıklaması, şu an hareket mensuplarının neredeyse tamamen o ülkenin vatandaşları ve o toplumun bir parçası olmalarıdır. İşte bu anlamda ele alacağımız hareketlere devletin din politikası ve bununla birlikte uluslararası diğer kuruluşların, uzmanların hareketleri tanımlama ve yaklaşımlarından farklı anlam yüklemekteyiz. Onun içindir ki, bu çerçeveden sonra ülkedeki İslami hareketleri sağlıklı bir şekilde anlama, ele alma avantajına sahip olunacağına inanmaktayız.

I BÖLÜM

İSLAMİ HAREKETLER

1.1. Genel Çerçeve

İslami hareketler 19. yüzyılın sonu ve 20.Yüzyıl boyunca sosyal, kültürel, siyasal olmak üzere farklı etkenler, süreçler neticesinde ortaya çıkmış, zamanla yine farklı süreçler, evrimler geçirerek sayılarını artırmış ve bugüne gelindiğinde çeşitli yaklaşımların ileri sürüldüğü zengin bir alanı meydana getirmiştir. İslami hareketler genelde 'İslami' olmasıyla Müslüman dünyada 'dini', ilahiyat[57] alanında, hareketlerin, çeşitli oluşum ve İslamcı şahısların ideolojik, siyasi görüşleri ve uluslararası çeşitli faaliyetlerinden dolayı siyaset bilimleri ve uluslararası ilişkiler alanında, hareketlere ve çeşitli İslami oluşumlara gönderme yapılan şiddet, çatışmalar nedeniyle de güvenlik, insan hakları alanında araştırmalara konu edilmiştir. İslami hareketler her ne kadar 'İslami' olması nedeniyle, İslami hareketler başlığı altında toplanabilse de, oluşumu, ortaya çıkış nedenleri, toplumsal, ekonomik, siyasal, yerel ve küresel birçok faktörler nedeniyle birbirinden düşünsel, eylemsel, yapısal farklar içermektedir.

1.1.1. İslamcılık, İslamcı Hareketler ve İslami hareketler

İslami hareketler üzerine çok fazla araştırma yapılmış ve birçok açıdan yaklaşılmıştır. Burada öncelikle, konumuz açısından İslami hareketlerle birlikte kullanılan benzer kavramlar arasındaki ilişki ve farklılıkları belirtmek gerekmektedir. Bunlar İslamcılık, İslamcı hareketler ve İslami hareketlerdir. İslamcılığın tarihi seyri ve kavram olarak kullanılışı üzerine bu paragrafta yer vereceğiz.

[57] Örneğin, ideal bir İslami hareket nasıl olması gerekir tartışmaları çerçevesinde.

İslamcılık[58], İslami hareketleri anlamak için yardımcı olabilecek kavramlardan biri ve İslam düşüncesinin önemli bir parçasıdır. İslamcılığa bir düşünce olarak yaklaşanlar için İslamcılık, Osmanlı topraklarında ve İslam dünyasında modernleşme hareketlerinin ortaya çıkarttığı fikirlerden biri, fakat en yaygını ve en önemlisi olmuştur.[59] Kavramın ilk kullanılışı 19. yüzyılın son çeyreğine kadar gitmektedir.[60] Osmanlı Devleti dışında da önemli diğer Müslüman coğrafya ve ülkeler[61] üzerine İslamcılıkla ilgili araştırmalar yapılmıştır.

Günümüzde de İslamcılık, İslami konulara duyarlılık gösteren ve bunun hukukta, siyasette ve gündelik hayatın bütün alanlarında görünürlüğünün artması, uygulanması konusunda talepte bulunan, söyleme getiren kişi, kurum, hareket ve gruplara gönderme yapılarak kullanılmaktadır.

İslamcılık kavramı, literatürde hem tarihi açıdan, hem yaklaşım olarak genelde üç çizgi üzerinden değerlendirilebilir. İlk yaklaşıma göre, İslamcılık Osmanlının son döneminde bir düşünce olarak ortaya çıkmış fikri harekettir.[62] Buna göre İslamcılık, Kara'nın ifadesiyle aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

---

[58] Türkiye'de ve İslam dünyasında İslamcılık ile ilgili oldukça fazla araştırma vardır. Ne zaman ortaya çıktı, nedir İslamcılık, nasıl gelişti soruları yöneltilmiş ve bugünkü durumuyla ilgili birçok yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yönüyle İslamcılık alanı, her tür yaklaşıma ve eleştiriye açık laboratuvar işlevini görmüştür. Burada biz, İslamcılık alanına genel bir bakışın ve İslami hareketleri anlamadaki önemine değineceğimiz husus dışında İslamcılığın konumuzun dışında olduğunu belirtmeliyiz.

[59] İsmail Kara, "Türkiye'de İslamcılık düşüncesi ve hareketi üzerine birkaç not", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s.17.

[60] Yasin Aktay, "Sunuş", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, cilt 6,** Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004. s.19.

[61] Örneğin, İrfan Ahmad, **Hindistan'da İslamcılık ve Demokrasi: Cemaat-i İslami'nin dönüşümü,** Çev. Uğur Gezen, İstanbul, Açılımkitap, 2015; Ebubekir Güngör, **Türkistan'da fikir akımları: Ceditçilik, Türkçülük, İslamcılık,** İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011; Selin Çağlayan, **Şii Düşüncesinde İslamcılık: İran: Mehdi'yi beklerken,** İstanbul, Cinius Yayınları, 2012; vs.

[62] Tarık Z. Tunaya, **İslamcılık Cereyanı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler,** İstanbul, Baha Matbaası, 1962; İsmail Kara**, İslamcıların Siyasi Görüşleri,** İstanbul, İz Yayıncılık, 1994; İsmail Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, I.Cilt,** 3.Baskı, İstanbul, Kitabevi, 1997; İsmail Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, III.Cilt,** İstanbul, Kitabevi, 1998, Kara, "Türkiye'de İslamcılık düşüncesi ve hareketi üzerine birkaç not", 2013; Ali Bulaç, "İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu", **Gelenek ile Modernite Arasında İslamcılık**, İstanbul, Umran Dergisi, 2013; Türköne, Siyasi İdeoloji olarak İslamcılığın Doğuşu, İstanbul, İletişim Yayınları,1991; Türköne, "İslamcılık: XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan dini-siyasi ideoloji" **DİA, (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.XXIII, İstanbul, 2001; Hülya Küçük Sevil, "İttihat ve

> "İslamcılık, XIX-XX. yüz yıllarda İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) "yeniden" hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını batı sömürüsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden… kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününü ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir".[63]

Burada Kara'ya göre, anahtar kelime "yeniden"dir ve XIX. yüzyılda ortaya çıkan ve en azından düşünce alanında modernist karakteri baskın olan İslamcılık cereyanının, daha önceki "yeniden İslam'a dönüş", "tecdid-teceddüd" hareketlerinden ayıran en önemli özellikleri de bu kelimede ve bu kelimeye yüklenen anlamlarda saklı olmasıdır.[64] Diğer bir yönden İslamcılık, sosyal, kültürel ve politik olarak bir düşünce olmanın yanında o, 1850'lerden sonra[65] hem modern bir hareket, hem modern dünyaya bir cevap olarak ortaya çıktığı ileri sürülmüştür.[66]

Şu halde İslamcılık, modern bir olgu olarak doğmuş, modernleşme ile beraber dönemin siyasal koşullarına bir alternatif arayışları ile ideolojik karaktere sahiptir. Böylece İslamcılığın ilk eğiliminde modernizm ve ideoloji anahtar kelimelerdir. Bu nedenle İslamcılık kendisinde; a) hem kalkınmacı, b) hem içsel aydınlanmacı, c) hem devrimci, ümmetçi ve özgürlükçü ideolojik bileşenleri barındırmaktadır.[67]

Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2005.

[63] Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, I.Cilt,** s.16.

[64] A.e., Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, I.Cilt,** s.16.

[65] İslamcılık tam olarak ne zaman başladı konusunda Kara bu tarihi en erken İttihad-ı İslam'dan, 1871'lerden başlatmaktadır. A.e., Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, I.Cilt,** s.27-30; İsmail Kara ile TV söyleşisi için bkz., "a HABER TV", Eski Defterler Programı, (Yayın Tarihi: 04.02.2012)

[66] Bulaç, "İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu", s.23.

[67] Yücel Bulut, "Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s.341.

İslami hareketleri anlama açısından öncelikle İslamcılık, düşünsel bir hareket, bir düşünce akımıdır. Bulaç'a göre İslamcılık, bir üst kimlik, bir şemsiyedir. İslami hareket ise belli bir dönemde İslamcılık denen siyasi ve fikri akımın aldığı şekil, belli bir döneme ve sosyal süreçlere göre ortaya çıkmış formasyonudur.[68] Bu şekilde İslami hareketler de çeşitli faktörler eşliğinde; sömürge, işgal, şehirleşme ve göç, modernliğin ortaya koyduğu bir takım faktörler, siyasal mücadele, sosyal sorunlar karşısında örgütlenme veya sırf dini seferberlik üzere sosyal ağlar kurarak kendi söylemlerini ve hareket tarzlarını ortaya koymuşlardır.

İslamcılığın bir düşünceye dayalı, İslami hareketin ise eyleme ve harekete dayalı bir olgu olduğu[69] düşünüldüğünde, İslamcılık bu durumda fikri, siyasi ve ideolojik bir akım[70] olarak tanımlanabilirken, İslami hareketler de onun eylemsel yapılanması olarak vücut bulmuştur. O halde Tarık Z. Tunaya'nın aşağıdaki İslamcılık tanımına yer vermekte fayda vardır:

> "İslamcılık cereyanı... İdeolojik ve siyasi bir karaktere sahiptir. İdeolojiktir, çünkü müesseseler ihdas edecek bir fikir ve inanç sistemi olduğunu iddia, gerçekleştirmek için de bir sosyal hareketi davet etmektedir."[71]

Bu anlamda İslamcılık, siyasal ve ideolojik akım olup, İslami hareketler tarafından gerçekleştirilmek üzere az veya çok zemin teşkil eden düşünce temelleri anlamına gelmektedir.[72]

Diğer yandan (ikincisi), Mısır'da dallanan, budaklanan İslamcılık düşüncesi, Cemalettin Afgani, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza'nın düşüncesiyle oluşan bir

---

[68] Bkz. Ahmet Hakan Coşkun, **Ali Bulaç ile İslamcılık üzerine,** İstanbul, Eylül Yayınları, 2001, s.20.
[69] İsa Can, "İslami Hareketlere Bir Değini", **Dünya ve İslam,** Sayı:2, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, s.132.
[70] Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, I.Cilt,** s.16.
[71] Tunaya, **İslamcılık Cereyanı,** s.1.
[72] Alev Erkilet Başer, **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler,** İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1999, s.32.

çizgidir. Bu, İslamcılığın siyasal boyutu[73] ile daha sonraki İslamcı nesle aktarılan en güçlü bir çizgi olmuştur.[74]

Her iki çizgi için de geçerli olmak üzere İslamcılığa/İslamcılara iki farklı cepheden bakılmaktadır. İsmail Kara'nın -gelenekten kopuş ve kırılma, İslam'ın ve Müslüman toplumların iç dinamiklerinden ziyade, harici etkilerden teşekkül eden İslamcılık- tanımına[75] göre, İslamcı düşünce, modern Batı karşısında/modernleşme ile beraber İslam'ı yeniden okuma olarak değerlendirilmektedir.

S.Sayyid'in, İslamcılığı, "bir Müslüman olarak ilişkilerini İslam'ın tarihsel formasyonu ve geleneklerinin içinden konumlandırarak, bunu kendine bir davranış ufku kılma projesi" şeklindeki tanımına[76] göre de, İslamcı düşünce modernleşmenin karşısında bir alternatif arayışları olarak değerlendirilmektedir.

Nafi'ye göre ise İslamcılık;

> "…gerçeklikte tamamlanmış bir proje değildir. Geleceğe ve değişen konumlara açık bir projedir. … İslamcılık, bir komplo değildir. Siyasi veya ideolojik, komplocu bir aklın üretimi değildir. Bireylerin veya bir grubun ortaya atıp desteklemesi neticesinde de doğmamıştır. İslamcılık, 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başında Arap ve İslam dünyasının büyük kesimini kaplayan modernleşme hareketine karşı reel tarihi koşullardan doğmuştur. … Aynı şekilde, Arap ve İslam ülkelerinin çoğunu kontrolüne alan Batı emperyalizmine karşı Müslüman toplumların tepkisinin bir neticesidir."[77]

---

[73] Siyasal İslam tartışmaları çerçevesinde.

[74] Beşir M. Nafi, **İslamcılık: Siyasal İslam ve Akımları**, Çev. Burhanuddin Aldiyai, İstanbul, Yarın Yayınları, 2012. Aynı şekilde Hayrettin Karaman, **Gerçek İslam'da Birlik,** İstanbul, İz Yayıncılık, 2003; Mehmet Zeki İşcan, **Muhammed Abduh'un Dini ve Siyasi Görüşleri,** İstanbul, Dergah Yayınları, 1998; Mehmet Çelen, **M. Reşit Rıza'da Hilafet Düşüncesi ve Osmanlı Tecrübesi,** Malatya, Nida Yayınları, 2008; Cemalettin Afgani üzerine önemli bir biyografik çalışma için bkz. Nikki Keddie, **Cemaledin Efgani: Siyasi Hayatı,** Çev. Alaeddin Yalçınkaya, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1997; Bu çizginin "İslamiliği" konusunda bir eleştiri için bkz. Hasib es-Samarrai, **Dini Modernizmin Üç Şövalyesi: Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh, Reşid Rıza (ve Türliye'deki takipçileri),** Çev. Ali Nar, Sezai Özel, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1998.

[75] Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, I.Cilt,** s.16-24.

[76] Akt. Aktay, "Sunuş", s.18.

[77] Nafi, **İslamcılık: Siyasal İslam ve Akımları**, s.9.

Üçüncü çizgi İslamcılık, Siyasal İslam veya İslamcı hareketler kavramıyla gündeme getirilen bir diğer yaklaşımdır. Ve o, Reşit Rıza'nın talebesi Müslüman Kardeşler (İhvanü'l-Mislimin) hareketinin kurucusu Hasan el-Benna ile başlayan çizgide görülmektedir.[78] Düşünsel temelleri bu çizgiye dayanan hareketler çoğunlukla İslamcı hareketler olarak ele alınmıştır. Mesele, bilindiği gibi yukarıdaki üç ana yaklaşım hattının İslamcılık kavramı üzerinde tam bir mutabakatının bulunmayışındadır.

Böylece ayrı ayrı zeminler üzerinde oturan İslamcılık hareketi Müslüman coğrafyasında birbirinden farklı biçimde tezahür etmiştir. İslamcı hareketlerin Türkiye seyrine bakılınca, Cumhuriyet dönemindeki İslamcılığın olup olmadığı, 1960'lardan sonra tercüme hareketleri çerçevesinde[79] gelişen İslamcılığın Türkiye'nin tarihi zeminleri üzerine oturtulup oturtulamadığı sorgulanmakla[80] beraber, İslamcılığın dönemsel nesilleri görüşü ile[81] bir süreklilik üzerine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'deki İslamcı hareketin seyri böylece diğer İslam ülkelerine nazaran siyasette kendine bir yer edinmiştir.[82] Partileşmeyi başarabildiği gibi siyasal düşünceden kamusal alana da taşınmıştır. İslamcılık düşüncesinin bütün hayat tarzını kapsayan değer yargıları, toplumsal izdüşümü, toplumsal cinsiyet serüveni, sanat ve edebiyat yönü İslamcılığı sadece siyaset üzerinden okuyan

[78] -İslamcı/İslami hareketlerin bütünü kastedilmemekle birlikte- Orta Doğudaki İslami hareketler çoğunlukla bu düşünce çizgisinde araştırmacıların ilgi alanını oluşturmuştur.

[79] Bkz. Bulut, "Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri", (s.339-369); Hamza Türkmen, "Seyyid Kutup Türkiye'de Nasıl Algılandı?" (s.369-379); Abdulhamit Birişik, "Mevdudi İslamcılığının Türkiye'ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslamcılığına Etkisi", (s.379-404); İlhan Kutluer, "Rene Guenon'dan Seyyid Hüsein Nasr'a Gelenekçi Ekole Ait Öğretilerin Türkiye'ye İntikali ve Algılanış Biçimleri, (s.404-449)"; Ümit Aktaş, "Göller Bölgesinde Bir Ada: Ali Şeriati (1933-1977)", (s.449-477); Musa Üzer, "Hareket ile Sükûn Arasında Dışarıdan Akan Bir Irmak, Ali Şeriati'nin Türkiye'deki Etkileri" (s.477-495); Yusuf Turan Günaydın, "Türkiye İslamcılığının Şerâitine Bütünüyle Tabi olmayan Bir İslamcı Olarak Muhammed İkbal (495-505)", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

[80] Bugünün İslami hareketlerini incelerken onların İslamcılığın tarihsel izdüşümünden taşıdıkları izler ne ölçüde görünürlüğe sahip ve ne ölçüde ondan bahsetmek mümkündür? Bu sorgulanmaktadır. Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, III.Cilt,** s.5.

[81] Bulaç, "İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu", 2013.

[82] Türkiye'de İslamcı hareketler siyasi alanda partileşmiş, legal yollarla siyasi mücadeleye dahil olmuşlardır. İslamcı hareketlerin demokrasi ve siyasi repertuvarlarına Türkiye-Mısır mukayesesi açısından önemli bir çalışma için bkz. Ismail Demirezen, "Repertoire Identities in Islamist Movements in Turkey and Egypt", PhD, The Catolic University of America, Department of Sociology, 2007.

görüşlere karşın sosyolojik bir bütünlüğe, sosyolojik bir yere sahiptir.[83] Son olarak İslamcılığın/İslamcıların/İslamcı düşüncenin siyaset ve iktidar konusunda, siyasal ve kültürel alanda dönüşümü ile ilgili 1990'lar sonrası literatür, İslamcılık üzerinde yeni bir okumayı ve yeni bir tartışma alanını da açmıştır.

Orta Doğuda İslamcılık ve İslamcı hareketlere karşın Siyasal İslam, "İslamism" kavramları çerçevesinde yapılan çalışmalar çoktur ve en yoğun yapılan çalışmalar bu çizgi üzerinedir. BDT ülkelerinde özellikle, 1990'lardan sonra zirve yapmaya başlayan İslamcı radikaller yukarıdaki ikinci ve üçüncü çizgi üzerinden değerlendirilmektedir. İslamcılık ve Siyasal İslam'ın Orta Doğu yansımaları aynı zamanda Orta Doğu siyasetindeki kurumsallaşamamasıyla ve çatışma/şiddet üzerinden algılanması ile ilgilidir.[84] İslamcı hareketler en nihai anlamda siyaset ışığında anlaşılmakta ve Siyasal İslam kavramı da çoğu zaman onun eş anlamı yerine kullanılmaktadır.

Son olarak, İslami hareketler veya İslamcı hareketler olsun, İslam dünyasında ortaya çıkmış olup, İslamcılık düşüncesinden her ne kadar bir nüve eserler taşısalar da bugün tam olarak net bir İslamcılık zemini[85] üzerine oturtulamamaktadır. Bütünlük ve süreklilik içerisinde gelişen bir düşünce olmaktansa, her dönem bir kopma, kırılma ve evrimleşme ile İslamcılık/İslamcılar ve bu düşünceye katılmayan

---

[83] Bunlardan birkaçı için bkz. Ed. Umran Dergisi, **Gelenek ile Modernlik arasında İslamcılık,** İstanbul, Umran Dergisi, 2013; Ed. Aktay, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık**; Elisabeth Özdalga, **İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif**, Çev. Gamze Türkoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006; Cihan Aktaş, **Bir Hayat Tarzı Eleştirisi: İslamcılık,** İstanbul, Kapı Yayınları, 2007; Cihan Aktaş, **Bacı'dan Bayan'a: İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2001; Ahmet Sait Akçay, **Bellekteki Huriler: İslamcı Popüler Söyleme Eleştirel Bakış,** İstanbul, Selis Kitaplar, 2006; Ayrıca, Türk Siyasi Düşünce tarihinde olduğu kadar edebiyatında da güzide eserler bırakan Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç gibi insanlar İslamcılık düşüncesinin entelektüel zeminini oluşturmuştur.

[84] İslamcı hareketlerin demokrasi ve siyasi eylemlerine Türkiye-Mısır mukayesesi açısından yapılan yaklaşıma göre, Mısır'da İslamcı hareketler meydanlara çıkar ve şiddete başvururken, Türkiye'de İslamcı hareketler neden demokratikleşmektedir konusu araştırılmaktadır/sorgulanmaktadır. Buna göre, özetle, her iki ülkenin de birçok açıdan benzerliği ile beraber, Mısır laik, neopatrimonyal, altyapı ve kurumsallaşma açısından zayıf iken, Türkiye, laik, ülkenin altyapısı (infrastructure), demokratikleşme ve kurumsallaşma açısından daha güçlüdür. Çalışmada ülkelerin böyle bir konumu, hareketlerin yöneliş biçimlerini ve repertuvarlarını belirlediği ortaya konulmaktadır. bkz. Ismail Demirezen, , "Repertoire Identities in Islamist Movements in Turkey and Egypt", s.183.

[85] İslamcılık düşüncesinin sınırları geniş bir alana yayıldığı düşünüldüğü zaman bu daha iyi anlaşılmaktadır.

İslami seferberler ayrı ayrı temel üzerinde bulunmuşlardır/bulunmaktadırlar. Bu nedenle İslami hareketlere yer verirken, kendilerini İslamcı olarak nitelendirmeden de kültürel[86] anlamda İslami seferberliğe sahip olan hareketler bizim çalışmamızın daha fazla alanını kapsamıştır.

Şu halde İslami aktivizm/İslami/İslamcı hareketler[87]; sömürge karşıtı, işgal güçlerine ve laik egemenliğe karşı duruş gibi *siyasal bir mücadele* gösteren hareketler olabildiği gibi, Müslüman toplumlarında şehirleşme, şehirlere göç gibi modernliğin ortaya koyduğu *sosyo-ekonomik sorunlara karşı örgütlenmeler* de, *sırf dini seferberlik* ve bazı grupların *sosyal ağlar* kurma faaliyetleri gibi *çok faktörlü* eğilimlerle ortaya çıkmış olgular olarak karakterize edilebilmektedir.

İslami hareketler, İslam dünyasındaki literatürde daha çok 'İslami' olması nedeniyle dini ve manevi referanslarla ele alınmıştır. Örneğin, İslami hareket kavramı, İslami değerleri ve İslam'ın ulvi amaçlarının taşıyıcısı olarak kullanılmıştır.[88] Dolayısıyla İslamcı hareket kavramında onun siyasal boyutu ve dışarıdan yapılan yaklaşımı ağır basarken, İslami hareket kavramında onun dini ve özcü boyutu daha ağır bastığı görülmektedir.[89] Yapılanlar bize bunu göstermektedir ve onun algılanmasında olsun, Türkçe literatürde kullanımı ile alakalı olsun, bu önemli bir ayırt etmeye işarettir. Belirtildiği gibi, İslami hareket kavramı çerçevesinde Türkçede daha çok 1960'ların tercüme faaliyetleriyle oluşan geniş bir literatür söz konusudur ve onun 'İslamiliği' de esas olarak zihinlere yerleşmiştir. Yer yer yabancı dillerden yapılan çevirilerde İslami hareket kavramının tercih edildiğini de görebiliriz.[90]

---

[86] Siyasal boyutu baskın olmayan anlamında kullanılmaktadır.

[87] İslami hareket kavramı genel bir tanımlama iken, İslamcı hareket kavramı daha çok siyasal boyutu baskın bir kavram olarak anlam kazanmıştır.

[88] Benna, Mevdudi ve Kutup vs. çizgisinde görülen literatüre bakılabilir.

[89] Bkz. Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık".

[90] Tercüme sırasında ayrıca, İslami kavramların kullanımıyla ilgili açıklamalara da yer verilmiştir. Tercümesi: William Montgomery Watt, **İslami Hareketler ve Modernlik**, Çev. Turan Koç, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997, s.1-18. Bkz. Orijinal kitap adı: William Montgomery Watt, **"İslamic Fundamentalism and Modernity".**

Tezimizde ise İslami hareketler kavramını kullanırken, 'İslami' olduğu için ayrıca dini anlam ve referanslar yüklenmemiştir. İslami hareketler, İslami referanslar ışığında 'İslamiliği' tartışılmadan, İslam için yapılan siyasi, kültürel ve her türlü seferberlikleri dolayısıyla araştırmamız kapsamında ele alınmıştır.

Yapacağımız araştırma, -genel bir çerçeve olarak- İslami hareketler ve Kırgızistan'daki İslami hareketler üzerinedir. Belirtildiği üzere, İslami hareketlerin felsefi boyutunu (bir İslami hareket nasıl olmalı) değil, toplumsal (toplumsal faaliyet, eylem vs.) boyutunu ele alır. Siyaset ışığında –radikalizm, ekstremizm, İslamcı şiddet gibi- tartışmaları hedeflemez.[91]

O halde İslami hareketleri sosyal gerçeklikler ve olgular ışığında bakmamız gerekir ve İslami hareketler bu bağlamda 'toplumsal' çerçevede ele alınmıştır. Araştırmamız boyunca İslami hareketlere hiçbir şekilde İslam veya İslam'ın bir temsilcisi olarak yaklaşılmamakta, bir toplumsal olgu, toplumsal hareket olarak görülmektedir. Bu bakımdan İslami hareketleri toplumsal hareketler teorileri ışığında ele alan çalışmalara dikkat çekebiliriz.[92] Görüldüğü gibi, daha önceki bu boşluk Kurzman'ın şu ifadelerinde de dile getirilmektedir:

> "Geçtiğimiz nesil boyunca, toplumsal hareket teorisi ve İslami hareket alanları birbirinden uçurum noktasında ayrı yolları izlemiştir. Bu çalışma,[93] İslami hareketlerin sosyal hareket teorisine nasıl katkıda bulunacağı ve sosyal hareket teorisinin de İslami çalışmalar

[91] İslamcı hareketler üzerine kapsamlı bir çalışma için bkz. Ed. Barry Rubin, **Guide to Islamist Movements**, New York, M.E. Sharpe, Inc., 2010.

[92] Bu açıdan bakıldığında özellikle Müslüman ülkelerdeki birçok İslami hareket ve cemaatler pratik olarak toplumla bütünleşmiş olup, üstlendiği birtakım fonksiyonlarla –vakıflar, hayır kuruluşları vs. gibi- Müslüman toplumlarında önemli bir yere sahiptir. Fakat zikredilen çalışmalar onun daha ötesinde Siyasal İslam/Radikal İslam kavramları çerçevesinde kalıplaşan görüşlere karşın, anlama, açıklama çabası göstermesi nedeniyle daha önemli boşluğa parmak basmaktadır. Bunlardan bazılarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz: Ed. Wiktorowicz, **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach**, 2004; Bayat, "Islamism and Social Movement Theory", 2005; Ed. Joel Beinin, Frederic Vairel, **Social Movements, Mobilization and Constantation in the Middle East and North Africa**, Stanford, California, Stanford University Press, 2011; Thomas Olesen, Farhad Khosrokhavar, **Islamism as Social Movement,** Centre for Studies in Islamism and Radicalisation (CIR) Department of Political Science, Aarhus University, Denmark, 2009.

[93] Ed. Wiktorowicz, **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach,** 2004.

için nasıl yardımcı olacağı konusunda yeni bakış açıları sunarak bu uçurumu kapatmayı amaçlar".[94]

1.2. Toplumsal Hareket Olarak İslami Hareketler[95]

İslami hareketler genelde dini hareketler olarak ele alınabilir. Dini hareketlerdir, çünkü İslami hareketlerin düşünsel temellerinde ve oluşumunda dini referanslar ve onun çeşitli boyutları vardır. Din Sosyolojisinin inceleme alanlarından biri ve önemlisi olan işte bu dini hareketler, çalışmamızda dini karakterli bir toplumsal hareket tipi olarak[96] ele alınmaktadır.[97] Onlar ya sırf dini seferberlik üzere

[94] Kurzman, "Conclusion: Social Movement Theory and Islamic Studies", s. 289.

[95] İslami hareketlerin toplumsal hareketler teorileri ışığında ele alınması konusunda yine bazı hususlar dikkatlilik gerektiriyor. Çünkü amacımız önce Toplumsal hareket teorilerini sıralayıp, sonra o teorilere İslami hareketleri uyarlamak değildir. Ayrıca, Batı merkezli Toplumsal hareket teorileri zaman zaman İslam dünyasında ortaya çıkmış toplumsal 'İslami' hareketleri düşünce alanındaki farklılıklar nedeniyle de tam kapsamayabilir. (Erkilet Başer, **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler**; Bayat, **Ortadoğuda Maduniyet**, 2006). Çünkü İslami hareketlerde İslam faktörü vardır ve hareketler öncelikle İslam'ın toplumda ikamesi için seferber olduklarını ileri sürmektedirler. Dahası sosyo-kültürel yapı, inanç ve değerler kümesi faktörünün İslami hareketlerin üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulsa, konu daha farklı yön alabilir. Çünkü İslami hareketlerde diğer hak talebinde bulunan oluşumlardan farklı olarak birbirinden az veya çok farkla yaptıklarını, faaliyetlerini veya kıyamlarını dini ve inanç faktörleriyle meşrulaştırma veya belirleme düşüncesi görülmektedir. Hareket mensuplarından neden o harekete katıldığını az veya çok farkla ahiretle, dini inancıyla ilişkilendirdiklerini görmek doğaldır. Fakat bu konu kabartılarak Müslüman dünyasının kendine münhasırlığı (Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", 2008) ile nitelenmesine önemli bir neden de olmamalıdır. Çünkü İslami hareketlerde görülen durum ya sırf dini amaçlar taşıyan yönü ile olsun, ya da İslami söylemleri ile bir dünya görüşü ileri süren yönü ile olsun, faaliyetleri, çıkarları ve nihai hedefleri ile sosyal gerçekliğe bağlı olan bir sosyal hareketliliktir. Belki bu, Müslüman dünyasına özgün bazı kavramların doğru kullanılması ile ilgili olduğu söylenebilir. (Bayat, **Ortadoğuda Maduniyet**, 2006). Her ne olursa olsun konu, İslami hareketlerin toplumsal hareket olarak ele alınması gerekiyorsa, İslami hareketleri açıklamaya ihtiyaç duyuldukça Toplumsal hareket teorilerine başvurmaktan başkası değildir. (Konuyla alakalı olarak, Türkiye'de İslamcılığı toplumsal hareket teorileri çerçevesinde açıklama çabası gösteren bir tez çalışması için bkz. Necmi Uzun, "Türkiye'de İslamcı Hareket: Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011).

[96] Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, 10.Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2011, s.255.

[97] 20. Yüzyıldaki hızlı sosyal değişimlere bağlı olarak yeni toplumsal hareketler (YTH) literatürüne paralel olarak yeni dini hareketler (YDH) literatürü de oluşmuştur. YDH, manevi boşluğun, insanların sosyo-ekonomik durumlarındaki kırılmaların neden olduğu bazı faktörlerle yerleşik dini otoriteye zaman zaman alternatif olgu olarak meydana gelmektedir. Fakat onun üzerine yapılan literatür Batı'da ve Batı kökenli hareketler üzerine yapılmış olup, Müslüman coğrafyadaki İslami hareketleri değerlendirmek için bazı durumlarda daha az elverişli olabilir. Zira İslami hareketlerin belli bir çerçevede İslam kültürü ve İslam düşüncesi ile sürekliliği söz konusudur. Öte yandan Batılı dini hareketlere karşın, İslami hareketler sosyo-politik boyutuyla salt dini hareket olmaktan çok toplumsal hareket olma karakteri yüksektir. Bununla birlikte ayrıca, dini hareketler ve yeni dini hareketler literatürüne de başvurulabilir. (Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, "Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler", **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Ed. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu,

doğmuş görünen hareketler olsun, ya da sosyo-politik hedeflerini İslami referanslarla donatmış hareketler olsun veya her türlü muhafazakâr İslami oluşumlardan sayılsınlar, sonuçta toplumun İslamileşmesi için yürüttüğü faaliyetleri ve mevcut sosyal hayatın İslami değerlere göre yapılanması dilekleri ile ortaya çıkmış sosyal hayatın aktif üyeleridirler. Araştırmakta olduğumuz Tebliğ cemaati hareketi kuruluş itibariyle sırf dini davet için seferber olunan hidayetçi bir hareket olarak ilk gruptan sayılmaktadır.

Onun dışında birçok İslamcı hareket İslam'ı hayatın bütün alanlarını kapsayan, özellikle yönetim ve devlet sisteminde düzenleyici unsur olması düşüncesi ile iktidar mücadelesini vermektedirler. Bu nedenle meşru iktidar tarafından zaman zaman tehdit görülerek kısıtlanmakta veya yasaklanmaktadırlar. Bu hareketler çatışmacı politikaya özgün yönü[98] ile her zaman siyasal alanda görünürlüğe sahiptirler. Araştırmamızda ele almakta olduğumuz Hizbut Tahrir, kuruluş itibariyle İslami referanslar ışığında siyasi hedefler taşıyan bir harekettir. Bu bağlamda toplumun yönetilmesi, düzenlenmesi ve değerlerin üretilmesinde söyleyeceği bir sözü vardır. Onu da İslami referanslarla dile getirmektedir.

İslami hareketlerin bazıları İslam'ı mevcut yaşam standartları ve devlet düzeninde nasıl yaşamak gerekir konusunda kendilerine ait bir takım düşüncelere sahiptirler. Bu hareketler toplumsal düzen içinde kesinlikle sözü olmakla birlikte uzun süreli bir hedef neticesinde toplumda İslami bir seferberliği temsil ederler ve dini referanslarını ve söylemlerini o sebep ve düzeyde kullanmaktadırlar. Onlar mevcut sosyal ve yönetim sisteminde kurumsal yollarla faaliyet yürütmektedirler. Araştırmamızda ele aldığımız Adep Başatı, STK mahiyetinde olan bir diğer harekettir.

Böylece bazı İslami hareketler bir toplumsal hareket olarak kendi hak-taleplerini savunurken İslam'ı referans alarak, İslami motifler çerçevesinde

---

Ankara, Grafiker Yayınları, 2012; Mehmet Ali Kirman, **Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi**, Ankara, Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2010; vs).

[98] Charles Tilly, **Toplumsal Hareketler 1768-2004**, Çev. Orhan Düz, 1.Basım, İstanbul, Babil Yayınları, 2008, s.16.

örgütlenmelerini ve kaynaklarını seferber ederken, bazıları mevcut düzen içinde kendi kimliksel-Müslümanlık haklarını talep ederler. Bazıları da İslami davet için belli bir çerçevede örgütlenmelerde bulunmaktadırlar. Biz, toplum içerisinde örgütlenen bütün bu hareketleri sosyal hareketler olarak okumaya çalışmaktayız.

1.2.1. Toplumsal Hareketler ve Sosyal Değişme

Toplumsal hareketler kavramı ilk olarak 18. yüzyılda S. Simon tarafından[99] kullanılmış, 19.yüzyılda doruğuna ulaşmıştır.[100] Toplumsal hareketler, tarih ve kuram, yani "yaşanan tarih" ile "yazılan tarih" arasında geliştirilmiş olan farklı stratejiler, yaşanmış olan dönüşümler ile farklı yaklaşımların ilgi odağı olmuştur.[101] Toplumsal hareketleri açıklamaya yarayan temel unsurlar; a) birinin mülksüzlüğü diğerinin mülk sahibi olması nedeniyle ekonomik; b) belli grupların özgürlük veya siyasi talepleri itibariyle politik; c) taleplerinin değerler, normlar ve kimlik üzerine yoğunlaşması sebebiyle kültürel olmak üzere farklı yaklaşım ve çözümlemeleri meydana getirmiştir. Toplumsal hareketleri anlama ve anlamlandırmanın temelinde diğer önemli konulardan biri, kuşkusuz sosyolojik ana yaklaşımlarla ilgilidir: toplumsal hareket, bir duruma tepki olarak mı, ya da bizzat aktör olarak mı doğar?[102] Bu açıdan İslami hareketler üzerine de farklı değerlendirmeler yapılabilmektedir.

Böylece toplumsal hareketler üzerinde farklı bakış açıları, yapılan çalışmalar alanı zenginleştirmekle birlikte kavramsal olarak sınırları çok geniş alanı da

[99] S. Simon, ilk kez statükoya karşı duran toplumsal protesto biçimini toplumsal hareketler için kullanmıştır. Bkz. Ed. Gordon Marshall, v.d., "Toplumsal hareketler", **Sosyoloji Sözlüğü,** Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s.746.

[100] Mehmet Ali Kirman, "Toplumsal hareket", **Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü,** İstanbul, Rağbet Yayınları, 2004, s.232.

[101] Çetinkaya, "2008 Sonrası İsyanlar Üzerine", **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim** içinde, Ed. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.15.

[102] Bu açıdan İslami hareketler üzerine farklı değerlendirmeler vardır. İslami hareketlerin bir duruma tepki olarak ortaya çıktığını savunanlarla birlikte, yüzlerce STK formunda faaliyet gösteren hareket görmezden gelinemez. Bu anlamda İslami hareketlerin ortaya çıkış ve yöneliş biçimleri önemli olmaktadır.

kapsamıştır: toplumsal hareket nedir? Kavramla ilgili bazı tanımlamalara[103] burada yer verebiliriz:

Türkdoğan'a göre toplumsal hareketler,

> "…temelde sosyo-psikolojik nitelikli oluşumların bir yansımasıdır. Bu da kolektif davranışlar olduğuna göre, fert ve toplumun tutum ve zihniyetini belirleyen eylem kalıplarıdır.[104] …Bu hareketler toplumda yeni bir hayat tarzını, yeni bir modeli oluşturmak için eylemde bulunan kolektif davranış biçimidir.[105]

Yukarıda toplumsal hareketler kolektif davranışlar olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla burada sosyal hareketler, fertlerin psikolojisi temelli yönelimi olmasına göre, -eylemlerin sosyal tepkiye ulaşabilmesi anlamında- toplum yapısındaki uyuşmazlık, adaletsizlik gibi sosyal sorunlara bağlı olarak belirmektedir. Bu tanımlamaya göre toplumsal hareketler sosyal problemler[106] niteliğinde meydana gelmektedir.[107] Sosyal dengesizlik, huzursuzlukların ise, toplumdaki yaşam standartları, kentsel –göç, nüfusun artışı gibi- olgular ve teknolojik gelişim, ilerlemeye bağlı olarak arttığı varsayıldığında sosyal hareketler kesinlikle modern durumun bir ürünü olarak okunmaktadır. Zira birçok sosyal sorunun kaynağında modern yapı vardır.[108] Buna, özellikle modernliğin kurumsal boyutlarına göre ortaya çıkan toplumsal hareketleri dâhil ettiğimizde daha iyi anlaşılmaktadır.[109]

Toplumsal hareketleri protesto bağlamında ele alan J.M. Jasper, toplumsal hareketleri şöyle tanımlar:

---

[103] Yaklaşım ve tanımlamalara daha geniş yer verilmiştir. Bkz. Seda Gönül, "Toplumsal Hareket Tartışmaları Bağlamında Dünya Sosyal Forumu", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

[104] Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi,** İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1997, s.9.

[105] A.e., Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi,** s.11.

[106] İslami hareketlerin de ortaya çıkmasında sosyal (sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel) faktörlerin önemi büyüktür.

[107] Orhan Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi,** s.13.

[108] A.e., Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi,** s.13, s.23.

[109] Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları,** Çev. Ersin Kuşdili, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994, s. 58; Erkilet Başer, **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami hareketler,** s. 39.

> "Toplumsal hareketler, kurumsal yolların dışındaki yollarla, toplumun bazı yönlerini değiştirme amacı güden sıradan insanların oluşturduğu, örgütlü gruplarca yürütülen, bilinçli, ortak ve görece devamlılık gösteren çabalardır. Onların çoğu açıkça eleştirme anlamında protesto hareketine başvurur."[110]

Ona göre, toplumsal hareketlerin çoğu protesto hareketleridir.[111] İslami hareketler de sosyal sorunlar karşısında İslami çözüm ve söylemler ileri süren hareketler olmakla birlikte yöntemlerinde birbirinden farklılık göstermektedirler. Doğal olarak bu durum hareketlerin yöneliş tarzlarından kaynaklanan durum olmakla beraber, bir hareketi meydana getiren koşullarla da ilgilidir. Siyasi gerginliğin ve adaletsizliğin yüksek görüldüğü yerler hareketleri doğuran bir faktör olduğu gibi, aynı zamanda hareketleri protestoya yönelten de faktörler olmaktadır.

Kaynak Mobilizasyonu teorisyenlerinden olan Tilly, toplumsal hareketleri genelde politik olarak, çatışmacı politikanın kendine özgü bir türü[112] olarak ele alır ve ona göre politik olarak toplumsal hareketler, baskıcı politikaya karşı direnen sivil toplumun hareketidir ve onlar çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütlerdir.[113]

Tilly'ye göre, toplumsal hareketler aynı zamanda önce ayırt edilebilir bir çerçeveye oturtulması gerekiyor. Zira bu yapılmadan toplumsal hareketlerde görülen bazı özellikler birçok yapay hareketlerde de görüldüğü için birbirine karıştırılmaktadır. Ona göre örneğin, ayrı ayrı ele alındığında halk mitingleri, dilekçe yollama, sayı toplama gibi girişimler, kampanya ve rozet takma, ya da gösterişli bir MBSB[114] gibi uygulamalar toplumsal hareketlerin dışındadır ve herhangi bir müessesede düzenlenebilir. Ne zaman ki bu faktörler bir araya getirilirse, bir

---

[110] James M. Jasper, **Ahlaki Protesto Sanatı: Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık,** Çev. Senem Öner, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002, s.29.
[111] A.e. Jasper, **Ahlaki Protesto Sanatı: Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık.**
[112] Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004,** s.16.
[113] A.e. s.13.
[114] Amacın *Makul* olması, *Birlik, Sayı* ve *Bağlılığı* seferberlerin temsil etmesidir.

toplumsal hareketi meydana getirmektedir.[115] Burada bir hareketin meydana gelmesinde sadece sosyal sorunların yeterli olmayıp, mobilize, organize unsurunun da olmasına dikkat çekilmektedir. Günümüz İslami hareketlerinde bu türden daha karmaşık yöntem ve yapılanmaları görmek mümkündür. Tilly'nin yaklaşımı, toplumsal hareketlerin modern dönemdeki daha karmaşık, çözülmesi zorlaşan formunu dikkate almaktadır. Zira toplum basitten daha karmaşığa ve kurumsal olarak zenginleştikçe, toplumsal hareketlerin de repertuvarlarındaki karmaşıklığın ve farklı yaklaşımların tezahür ettiğini görmek mümkündür. Bu faktörleri bir araya getiren nedir o halde? Kaynak mı, seferberler mi ya da anlam-ideoloji mi? Toplumsal hareketler bir zümrenin isteğiyle mi ortaya çıkar? Kaynaklar mı bir araya getirir, ya da dinamikler mi tetikler? Tilly, bilhassa, Amerikalı sosyologların yaklaşımlarınca geliştirilen kaynak mobilizasyonu, toplumsal hareketlerin "nasıl", "hangi araçlarla" ortaya çıktıklarına dikkat çekmektedir.

Toplumsal hareket kavramı ayrıca, şu üç kriter üzerine oturtulmaktadır: Birincisi, hedef otoritelere yönelik yapılan ortak hak talebi kampanyaları. İkincisi, özel amaçlı dernekler, halk mitingleri, medya demeçleri ve gösterileri içeren hak talebi girişimleri. Üçüncüsü, amacın makul olması, birlik, sayı ve bağlılığı seferberlerin temsil etmesidir (MBSB).[116] Toplumsal hareketler toplumsal değişme kavramı çerçevesinde ele alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Zira hareketler dinamikleri ve hedefleri ne olursa olsun, toplumu değiştirme hedefi[117] güden bir seferberlikte kendini gösterir.[118] Çoğu İslami hareketin de toplumu dönüştürme hedefi İslamlaştırma/İslamileştirmedir, en azından İslami değer olarak gördükleri normları topluma kazandırma için asgari veya yüksek düzeyde bulundukları girişimleridir.[119] Bu nitelikle, Biezans'a göre toplumsal hareketler "bir değişme

[115] Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004**, s.27.
[116] A.e., Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004**, s.22.
[117] Ayrıca, toplumu değiştirme/dönüştürme hedefinde olan toplumsal hareketler kitle hareketlerinden farklı olarak daha uzun vadeli ve bir programa sahip olduklarını belirtmek gerekir.
[118] Erkilet Başer, **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami hareketler,** s.31.
[119] Onları İslami kılan yönü de budur zaten.

meydana getirmek veya bir değişmeyi engellemek üzere eylemde bulunan gruplardır". Bunların ikincisine karşı-hareket kavramı da kullanılmaktadır.[120]

Aynı şekilde toplumsal hareketler, dikkate değer sayıdaki insanın toplumun başlıca özelliklerinden birini veya birkaçını, ya kökten değiştirmek için seferber edilen radikal hareketler, ya da direnmek üzere mevcut düzeni tutmak için oluşan tutucu hareketlerin örgütlü seferberliği olarak tanımlanır.[121] Toplumsal hareketlerin ilk tipolojisini çıkartan David F. Aberle ise, (The Peyote Religion Among the Navoho,1966) toplumsal hareketleri iki boyutta; a) hedeflenen değişimin nesneleri (toplum ya da bireyler), b) hedeflenen değişimin büyüklüğü (kısmi ya da topyekun) olmak üzere ele almıştır. Yani hedeflenen değişim, toplumsal hareketlerin neyi değiştireceği ve ne kadar değiştireceği sorusunun temelinde aranmalıdır. Buna göre toplumsal hareketler; a) dönüştürücü (toplumun baştan aşağı yeniden yapılanması hedefiyle); b) reformcu (mevcut düzenin belirli yönlerinde reform yapmayı hedefleyen, örneğin; nükleer silahsızlanma grupları gibi; c) (Üyelerini bir çözülmüş yaşam tarzlarından kurtarmaya çalışan) dinsel hareketler; d) Bireylerin sadece belirli özelliklerini değiştirme çabasında olan (ö: alkol bıraktırma vs.) hareketler olarak sınıflandırılmaktadır.[122]

James'in aktardığı üzere McAdam, toplumsal hareketleri şu şekilde tanımlamıştır:

> "dışlanmış gruplar cephesinde, toplum yapısındaki değişimleri desteklemeye ya da bu değişimlere direnmeye yönelik kurumsal olmayan siyasi katılım biçimlerine müracaat etmeyi içeren örgütlü çabalardır".[123]

Sosyologlarca genelde dört tip toplumsal hareketin belirdiği ileri sürülmüştür: Birincisi, toplumun belli alanlarında sınırlı bir değişimi savunanlardır. Bunlar

[120] Akt. Erkilet Başer, **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami hareketler,** s.31.
[121] Ed. Marshall, v.d. "Toplumsal hareketler", s.746.
[122] A.e., Ed. Marshall, v.d. "Toplumsal hareketler", s.747.
[123] Akt. Jasper, **Ahlaki Protesto Sanatı: Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık,** s.73.

yerleşik düzeni asgari derecede tehdit eden alternatif hareketlerdir. İkincisi, "kurtarıcı-mesiyanik" hareketlerdir ki, belli bir hedefi olmakla, bu hedeflere varmak için köklü değişim isterler. Bunlara ihtida yoluyla üye kazanan fundamentalist dini hareketler de dâhildir. Üçüncüsü, "yenileştirici" hareket şeklinde tanımlanabilecek bazı hareketler olup, kurumsal değişiklik, yenilenme talep eden hareketlerdir ve bunlar -sağlık taraması, aşı kampanyası yapan hareketler olmak üzere- mevcut rejimin yönetimi kanadında sorunsuz çalışabilmektedirler. Dördüncüsü, devrim hareketleri olarak bilinen ve mevcut yönetim için en büyük tehdit olan hareketlerdir. Bunlar bir toplumun siyasi ve sosyolojik düzeninin temelden değişmesi gerektiğini savunurlar.[124]

Bu noktada Erkilet'e göre bu hareketleri birbirinden ayıran ölçütlerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu ölçütler arasında, değişimi toplumsal düzenin bir kısmına yönelik olarak mı, yoksa bütününe yönelik olarak mı talep ettikleri; değişimin ani mi yoksa tedrici mi olmasını istedikleri; değişimi bireyden topluma doğru mu, yoksa toplumdan bireye doğru mu uzattıkları gibi yöneliş tarzları onların temel özelliklerinden sayılmaktadır.[125] Bu genellemelerden yola çıkarsak, aynı şekilde mevcut düzeni kökten değiştirmeyi savunan radikal ve reformcu İslami hareketleri, dinsel tarikatlar ve İslami STK'ları yukarıdaki sıralanan tanımlamalar çerçevesinde ele alabiliriz. Ancak aralarındaki farklılıklara rağmen, Erkilet'e göre bu hareketlerin bazı ortak özellikleri vardır. Bunlardan birincisi, dinin hükümlerinin hayata aktarılmasını temel araç olarak benimsemeleridir. İkincisi ise, Kur'an ve Sünnet'e temellenmiş olmalarıdır/olduklarını iddia etmeleridir.[126] Dolayısıyla Erkielet'e göre aralarındaki farklılıklar ne olursa olsun, sosyolojik tanımlama düzleminde bunların hepsini birer İslami hareket kılan temel etken de budur.

[124] Kirman, "Toplumsal hareket", s.233.
[125] Alev Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, Cilt 6**, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.683.
[126] A.e., Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık", 2004, s.687

1.2.2. Toplumsal Hareketlerin Kısaca Seyri

Bu altbaşlıkta toplumsal hareketlerin, bununla birlikte İslami hareketlerin çok kısa bir tarihi seyri sürdürülecektir: ne zaman ortaya çıktılar, nasıl ve neden?

Tilly'ye göre, "çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütler (Harare Daily News, 5 Aralık, 2002) üç asır önce dünyanın hiçbir yerinde olmamıştır". Ona göre, "18. Yüzyılın sonlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika insanları yeni bir politik olguyu, toplumsal hareketi oluşturmaya başladılar".[127]

Bu konuda John Markoff'un aşağıdaki açıklamaları konuyu aydınlatma açısından önemlidir. Ona göre, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışındaki belli başlı faktörler şunlardır;

- Hak talep eden örgütlü insanlar;
- Politik elitler ve karşılıklı çatışma;
- Coğrafik olarak uzak olan insanları bağlayan ticari ilişkiler;
- Taşımadaki gelişmeler;
- Kitle iletişim araçları;
- Yaygın okur-yazarlık.[128]

Batı'da Toplumsal hareketlerin 1750'lerden sonra sömürgecilik, ticaretin büyümesi ve göç gibi olgularla beraber ortaya çıktığını savunan Tilly, hareketlerin tarihi seyrini 1768'den başlatıyor ve hareketlerin 19-20. yüzyıl serüveni ve 21. yüzyıla giriş dönemini anlatıyor. Ona göre toplumsal hareketlerin tarihinden kastedilen, o halde politik etkileşim (toplumsal hareket ve hükümet arasında) ve uygulamaların birbiriyle bağlantılı, evrimleşen belli bir tarihi dizgesi; Kampanya, repertuvar ve MBSB gösterilerinin ayırt edilebilir bir bileşiminden başkası değildir. Zaman ve mekan açısından süreklilik içinde veya herhangi bir kırılma ve kopukluklara takılmaksızın Tilly'nin önemle üzerinde durduğu konu, toplumsal

[127] Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004,** s.16; s.22.
[128] Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004**, s.25.

hareketlerin belli bir politik ortamda çeşitli çıkar gruplarından oluşan ve demokrasiden yana olan hareketler oluşudur.[129]

Toplumsal hareketlerin -1750'den 2005'e kadar- tarihi izini süren diğer bir araştırma,[130] hareketleri küresel çapta ele almaktadır. Birinci bölümünde 1750'lerle -başlatılmak üzere- 1850'ler aralığında kapitalizme karşı direniş tarzları içeren dönüştürücü hareketlerin ortaya çıkışı ele alınıyor[131]. Bu hareketler, köle devrimleri, binyılcı ayaklanmalar, köylü isyanları ve benzerleriyle karakterize edilmektedir. İslami hareketler de bir dönüştürücü hareketler olarak yabancı işgaline karşı bir tepki gösterirken, aynı zamanda içeriden, kaynaklara başvurarak, İslami dinamiklerle İslam toplumunu yeniden yaratma ve dönüştürme girişimi olarak okunmuştur.[132] Bu dönemin -18. yüzyıldan 19.yüzyıla- İslami hareketleri Lapidus tarafından reformcu hareketler şeklinde kronolojik dizgesiyle sunulmuştur[133] (Bkz. EK: 1, TABLO 1, HARİTA 1). Bu dönemin hareketleri sömürge karşıtı, direniş ve reform hareketleri olarak tanımlanmaktadır.

20. yüzyıla girerken Batının toplum tarihine reformcu ve devrimci, sistem karşıtı hareketler damgasını vurmuştur.[134] Bu zaman zarfında İslam Dünyasında İslamcılık hareketi doruğuna ulaşmış ve Osmanlının yıkılışını takiben farklı Müslüman bölge ve ülkelerde birçok İslami hareket ortaya çıkmaya başlamıştır. Turabi'ye göre bu dönem, İslami hareketlerin Batının askeri, ekonomik ve siyasi gücüne, baskısına ve işgaline karşı bir tepkisi olarak okunmaktadır ve yönelimleri de *sosyo-politiktir*.[135]

---

[129] A.e. Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004**.

[130] Ed. William G. Martin, **Toplumsal Hareketler 1750-2005: Dipten Gelen Dalgalar**, Çev. Deniz Keskin, İstanbul, Versus Kitap, 2008.

[131] Tuba Ağartan, Woo-YongChoi ve Tu Huynh, "Kapitalist Dünyanın Dönüşümü", **Toplumsal Hareketler 1750-2005: Dipten Gelen Dalgalar**, Ed. William G. Martin, Çev. Deniz Keskin, İstanbul, Versus Kitap, 2008, s.21-85.

[132] A.e., Ağartan, Choi ve Huynh, 2008"Kapitalist Dünyanın Dönüşümü", s.55-59.

[133] Ira M. Lapidus, **İslam Toplumları Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze, 2.cilt**, Çev. Yasin Aktay, Mevlüde Ayyıldızoğlu-Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 26.

[134] Caleb M. Bush, "Reformcular ve Devrimciler: Sistem Karşıtı Hareketlerin Yükselişi ve İktidar Paradoksu, 1848-1917", **Toplumsal Hareketler 1750-2005: Dipten Gelen Dalgalar**, Ed. William G. Martin, Çev. Deniz Keskin, İstanbul, Versus Kitap, 2008.

[135] Hasan Turabi, **Özeleştiri ve Yenilenme sorumluluğu,** Çev. Vahdettin İnce, İstanbul, Bayrak Matbaacılık, 1998, s.11.

Roy, İslami hareketleri genel olarak 1940'lardan başlatmaktadır. Kuşkusuz, bu zaman aralığında hareketlerin anlayış ve görüşleri evrimleşmiş, tarihsel şartlar değişmiş, bölünmüş, farklılaşmış olmasına karşın, ona göre bütün hareketler için ortak bir sosyoloji ve kavramsal bir ana kalıp mevcuttur: sosyolojik açıdan olsun, düşünsel açıdan olsun bu hareketler modern dünyada ortaya çıkmışlardır. Bu gruplar, ona göre 20.yüzyılın ikinci yarısında Müslüman Kardeşlerin kurucusu Hasan El-Benna ve Hint alt kıtasında Cemaati İslami partisinin kurucusu Ebu'lÂlâ el-Mevdudi gibi düşünürler tarafından geliştirilen kavramlar çerçevesinde stratejilerini belirlemişlerdir.[136]

İslamcılığın arkasında yatan temel kaynağın modernleşme süreci olduğu vurgulanmaktadır. Aynı şekilde İslami hareketlerin ortaya çıkmasının kaynağında da yine modernleşme sürecinin getirdiği sosyo-politik koşullar ve yeni sosyal olgular yatmaktadır. Bu tarihi süreçte, İslam'ın değer ve hükümler sistemi toplumsal yapıların dışına itilmiş gözükmektedir. Erkilet'e göre, önce askeri modernizasyonla başlayan süreç, zamanla politik, ekonomik, kültürel alanları da kapsayacak şekilde nitelik kazanmış ve Müslüman kitlelerde yarattığı meşruiyet krizi: a) Genel anlamda bir akım olarak İslamcılığı ve b) Onun eylemci grupları mahiyetinde İslamcı/i hareketleri ortaya çıkarmıştır.[137]

Müslüman toplumlar tarihi üzerine Lapidus'un ileri sürdüğüne göre, İslam toplumlarının modern dönüşümü genelde şu üç safhada ele alınmıştır.[138] Birinci safha, 18. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Bu dönem, Müslüman devlet sisteminin çözülüşüne doğru giden zamanı içermektedir. Batının Müslüman toplumlara karşı askeri, kurumsal, bilimsel ve teknolojik üstünlüğünü sağlaması ile bu safhada Müslüman siyasal, entelektüel ve dini seçkinlerin kendi toplumlarının kalkınması için yeni ideolojik ve dinsel yaklaşımlarını ileri sürmüşlerdir. Literatürdeki İslamcılığın doğuşu bu sürece denk gelmektedir.[139]

---

[136] Olivier Roy, **Siyasal İslam'ın İflası**, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, Metis Yayınları, 1994, s.16, 55.
[137] Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık", s.682.
[138] Lapidus, **İslam Toplumları Tarihi**, s.15.
[139] Paralellikler için bkz. Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, I.Cilt,** Giriş Bölümü.

İkincisi, Müslüman dünyadaki yapısal gerginliğin, belki bunlardan daha öncelikli olarak dünyadaki siyasal koşulların sonucu, yeni bir gelişme safhası daha meydana gelmiştir; yani bu, 20. yüzyılın ulus devletlerinin teşekkül safhasıdır. Daha sonra artık birbirinden bağımsız, ulus devletler üçüncü bir safhayı beraberinde getirmiştir; o da İslami dirilişçi hareketlerin ve bu toplumlarda yeniden İslam'ın nihai rolü üzerine bir tartışmanın baş gösterdiği dönemdir.

Bulaç'a göre İslamcılık düşüncesi siyasal koşullar, demografik hareketlilik, göç gibi toplumsal olgularla beraber yerini İslami hareketlere bırakmıştır. Ona göre İslami hareketler bundan sonraki dönem için "ezilen, itilen, kenarda kalan, sistemin içine dâhil edilmeyen" büyük toplumsal kesimlerin siyasete, iktisadi, sosyal hayata, sağlığa, eğitime, kültüre katılma taleplerinin bir ifade ve muhalefet biçiminin toplamına işaret eden bir kavramsallaştırmadır. İslami hareketler aynı zamanda uluslararası sistemin eşitsiz ve dayatmacı yapısına da bir tepki ve muhalefet biçimidir.[140]

Bu bakımdan İslami hareketler, kendi görüş ve yaklaşımlarını varoluşları gibi bir tartışma[141] üzerine kurmaktadır. Nitekim Tilly toplumsal hareketleri ele alırken, onları çatışmacı politikanın kendine özgü bir türü olarak tanımlamıştır.[142] Bu, neticede Müslüman toplumlarının diğer toplumlar gibi siyasi ve iktisadi zulme karşı isyanını, eleştiri ve isteklerini kendi inançlarına göre ifade etme ve dile getirme biçimleri olarak görülmüştür.[143]

Bu hareketler, dolayısıyla inanç ve değerleri sistem dışına itilmiş olan Müslüman kitleleri temsil ettikleri iddiasındadır ve bu kitlelere İslam'ın toplumsal hayatta yeniden yaşanabileceği vaadinde bulunmuşlardır. Onları var kılan temel

---

[140] Haz. Coşkun, **Ali Bulaç ile İslamcılık üzerine,** s.19.

[141] Siyaset öncelikli mücadeleler açısından İslamcı hareketler her ne kadar bir uyum, uzlaşı karakteri içerse de, siyasal koşullar yöneliş biçimlerini tartışma, direniş yönünde etkilemiştir. Durum Ortadoğu'ya doğru yöneldikçe daha şiddetli görülecektir. Hatta uzlaşının getireceği zayiatları bile tartışılmıştır. Bkz. Ed. Samir Süleyman, **Uzlaşma Tehdidi Karşısında İslami Hareketler**, Çev. İslam Özkan, İstanbul, Ekin Yayınları, 1996.

[142] Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004**, s.16.

[143] B. Lewis'in önsözünden. Bkz. Gilles Kepel, **Peygamber ve Firavun: Çağdaş Mısır'da İslami Hareketler**, Çev. İsmail Bendiderya, İstanbul, Çizgi Yayınları, 1992, s.22.

sebep de bu olmuştur.[144] İslami hareketler -özellikle radikal olanları- böylece sistemin kendisini değiştirme çabası göstermişlerdir. Bu yönüyle sistem karşıtı karaktere sahiplerdir[145].

Kepel ise, ele aldığı Mısır'daki İslami hareketlerin tam olarak 1970'lerde sahneye çıktığını, ya da daha doğrusu 1970'lerden sonraki hareketleri ele aldığını belirtmektedir.[146] Ona göre bu hareketler baskı ortamında mücadele göstermekte ve Mısır'ın ünlü sosyoloğu Dr. Seyyid Üveys'ten aktardığı üzere, zulüm ve zorbalık karşısında ortaya çıkan direncin halk modellerini ifade etmekte ve çağdaş Mısır'da günlük siyasi hayatın esası sayılmaktadırlar.[147]

20. yüzyıl boyunca sistem karşıtı hareketleri;[148] sosyalist, milliyetçi, işçi hareketleri iktidar olmuş veya etkisini sürdürmüştür. Aynı zamanda çoğu İslami hareket de sosyal adalet çerçevesinde sosyalist düşünceden etkilenmiştir.[149] Ancak sosyal hareketler açısından en önemli dönüşüm tarihi olarak bilinen 1968 olayları ile milliyetçi, sosyalist, işçi hareketlerine karşı hissedilen hayal kırıklığı yeni "kimlik" hareketlerini[150] meydana getirmiştir: yani literatürdeki "yeni toplumsal hareketleri". Böylece sosyal olarak "kimlik" kategorileri çoğalıp arttıkça ve farklı boyutlar kazandıkça toplumsal hareketler dönüşüme uğramıştır.[151] Bu kırılmadan sonra toplumsal hareketler açısından "değişen ne?" veya "eski hareketlerle yeni hareketler arasında kopukluk nedir, neden ve niçin?" sorularına cevaben farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur.[152]

---

[144] Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık", s.688-89.
[145] Bkz. Fouad Kalouche ve Eric Mielants, s.227.
[146] Kepel, **Peygamber ve Firavun: Çağdaş Mısır'da İslami Hareketler**, s.324.
[147] A.e., Kepel, **Peygamber ve Firavun: Çağdaş Mısır'da İslami Hareketler**, s.325.
[148] Sistem-karşıtı hareketlerin 20.yy. iktidarı ele geçirmekle sistem karşıtı olmaktan çıkmış ve farklı ideolojilere bölünmüşlerdir. Bkz. Caleb M. Bush ve Rochelle Morris, "İmparatorluklar Parçalanıyor, Hareketler Çöküyor: Sistem Karşıtı Mücadele, 1917-1968", **Toplumsal hareketler 1750-2005: Dipten gelen dalgalar** içinde, Ed. William G. Martin, Çev. Deniz Keskin, İstanbul, Versus Kitap, 2008, s. 141.
[149] Fouad Kalouche ve Eric Mielants, 2008, s.240; Abdulvahap el-Efendi, "İslamcılar: Sağ ve Sol", Çev. Mehmet Demirhan, **Dünya ve İslam**, Sayı:1, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990.
[150] A.e. s.243.
[151] A.e. s.225.
[152] Bkz. "Süreklilik ve kopuş bağlamında toplumsal hareket teorileri" başlığı altında daha geniş bulunabilir. Gönül, "Toplumsal Hareket Tartışmaları Bağlamında Dünya Sosyal Forumu".

Buraya kadarki izlenimler İslami hareketlerin modernleşme ve sömürge döneminde, sosyo-politik olgular ekseninde ortaya çıkmış olduğu ve dönüşümü yönünde gelişmiş oldu. Bugüne gelindiğinde İslami hareketleri hangi zemin üzerine oturtabiliriz? Wiktorowicz, İslami hareketin temel itici gücünün sömürgecilik ve laik modernleşme projelerinin başarısızlığından kaynaklanan yapısal krizler olduğunu neden göstererek İslami aktivizm üzerine sosyo-psikolojik yaklaşım sergileyen yaklaşımları eleştirir. Ona göre bu, yapısal gerginliği İslami hareketlerin oluşumunda asıl neden olarak gören klasik teorilerden etkilenmenin bir sonucudur. Dolayısıyla Wiktorowicz'in görüşü, İslami hareketlerin daha geniş toplumsal olgular ve bununla birlikte çağdaş sosyal hareket modelleri ışığında açıklanması yönündedir.[153]

1.2.3. Klasik Yaklaşım

Klasik toplumsal hareketler kuramının ilk akademik yaklaşımı Gustave le Bon tarafından "Kitleler Psikolojisi" şeklinde ele alınmıştır. Bu yaklaşım, hareketlere sosyal psikoloji açısından bir yaklaşımdır. Ona göre, 'kitleler' düzensiz ve irrasyonel eylemler olarak görülmüştür. Le Bon'un yaklaşımına göre, kitle içindeki birey ile tek başına olan bir birey farklıdır. Çünkü kalabalıklar bireylere kolektif bir ruh aşılamaktadır ve bu ruh haliyle kitle içine giren bir birey içgüdüleriyle hareket etmektedir. Kitle hareket tipi, çok kuvvetli olmakla beraber geçici bir kollektif ruhu teşkil etmektedir.[154]

Kalabalıklar, kitle hareketleri veya kollektif davranışlar bu yüzden toplumsal hareketlerden ayrı görülmelidir. Sosyal bilimcilerin görüşü bu yöndedir. Zira toplumsal hareketler bir amaca hizmet eden örgütlü oluşumlar iken, kitle hareketleri toplumdaki bazı özel hususları değiştirmek isteyen görece kalabalık, kısa ömürlü, kaotik ve şiddet de içeren yönü ile karakterize edilmektedir.[155]

---

[153] Wiktorowicz, "İntroduction: İslamic Activism and Social Movement Theory", s.6-15.
[154] Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, Çev. y., İstanbul, Hayat Yayıncılık, 1997.
[155] Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi,** s.11; Ed. Marshall, v.d. "Toplumsal hareketler", s.746.

Hoffer'in kitle hareketi tanımı, öğretileri ve özellikleri ne olursa olsun, parlak umutlar uğrunda gösterdikleri aşırılıkları ve gayretleri ile özetlenebilir. Kitle hareketin temel anlamı da, bu nedenle sosyo-psikolojik yönelimli açıklamalara konu edilmektedir. Kitle hareketine katılan insanın psikolojisindeki temel kriter ise, kişinin kendi hayatını boş ve ziyan olmuş görmesiyle ilgili olarak hayal kırıklığına uğramış olmasından gelmektedir. Böylece, bu hareketleri kimler oluşturmaktadır? Onlara kimler, neden katılmaktadır? Hoffer'in dikkat çerktiği esas konu da budur.[156] Ancak ne olursa olsun, sosyal psikoloji açısından kitleleri tetikleyen temel etken, hareketlerin yapısal gerginliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, idealist bir düşünceyle mevcut durumu değiştirme seferberliği güden kolektif davranış biçimi olarak okunmaktadır.[157]

Ayrıca, bir hareketi ele alırken, bu hareketin meydana geldiği ortam, zaman ve mekân, toplumsal durum, siyasal koşullar gibi, kültür ve inanç değerleri de, o hareketi anlamlandırmada belirleyici bir etken olmaktadır ve bütün bu koşulların hesaba katılması gerekmektedir. Örneğin, Erkilet Ortadoğu'daki İslami hareketleri ele alırken bu toplumlardaki sosyo-kültürel yapıyı, inanç faktörünü ve buna eşdeğerli olarak hareketlerin direniş ve mücadele karakterini dikkate almıştır. Çünkü sosyo-kültürel sistem içerisinde hareketler ve katılımcıları kimi zaman görünüşte çıkarsal ve rasyonel olmayan davranış sergileyerek, mevcut düzene karşı "kıyamlarının" karşılığını ağır zayiatlarla ödemektedirler. Bununla birlikte inanç faktörü, onu maddi zararlara karşılık, manevi ödüller açısından rasyonelleştirebilmektedir de.[158] Dolayısıyla burada hareketleri meydana getiren inanç dinamiği de önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan hareketleri anlamlandırmada bir diğer temel soru, "neden?"dir.

Diğer yandan İslami aktivizmin yükselişini de siyasi gerilim ve kitle hareketi yaklaşımları ile açıklama eğilimi gösteren klasik yaklaşımlar bazı yönlerinden eleştirilmektedir. Zira onlara göre, toplumsal gerginliğin çatlak verdiği her yer

[156] Eric Hoffer, **Kesin İnançlılar**, Çev. Erkıl Günur, 6. Baskı, İstanbul, İm Yayın Tasarım, 1995.
[157] Türkdoğan, **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi,** s.23-42.
[158] Erkilet Başer, **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler,** s.17-21.

toplumsal hareketi meydana getirmemektedir. Ayrıca, daha az özgür ve az gelişmiş ülkeler yığınlarca sorunlara batmış olmasına karşın, daha özgür ve gelişmiş ülkelere nazaran toplumsal hareketlerden yoksun olduğu ileri sürüldüğü gibi, hareket katılımcılarının da her zaman ezilmiş tabakaya mensup olmaları gerekmemektedir. Aksine, sosyal hareketleri sık-sık eğitimli ve toplumun iyi yetiştirilmiş üyeleri temsil etmektedirler. Onlara göre, klasik yaklaşımlar İslami hareketlerin ortaya çıkmaları ve dinamikleri hakkında şu sorulara cevap verememektedir. Örneğin, baskı ve kıyım koşulları altında hareketler katılımcılarını nasıl seferber edebilir? Aynı zamanda klasik yaklaşım, İslami seferberliği (mobilizasyon) ve hareketler arasındaki taktik farklarını açıklayamamaktadır: "neden bazı gruplar ısrarlı biçimde şiddetten kaçınırken bazıları şiddet kullanıyorlar? Veya neden bazı bireyler liberal demokrasi, milliyetçilik, sosyalizm gibi diğer ideolojiler varken, kendilerini 'İslamcı ateşine' atıyorlar?"[159]

Sonuç olarak yapısal gerginlik ve hoşnutsuzluk yaklaşımları İslami hareketleri açıklamada gerekli ve önemli bir teorik yaklaşımlar olmakla birlikte, İslami hareketleri tümüyle açıklamaya yetersiz olarak görülmektedir.

1.2.4. Kaynak Mobilizasyonu, Yeni Toplumsal Hareket Teorisi ve Diğerleri

Kaynak mobilizasyonu (Bundan sonra – KM) yaklaşımı genelde ABD merkezli sosyologların yaklaşımlarının ağırlık gösterdiği sosyal hareket teorisidir. KM, ilk önce bir kavram olarak J. D. McCarthy ve M. N. Zald tarafından ortaya atılmıştır. Önce, "mesleki tarafların" birbirini karşılıklı temin etmeleri, seferber olunmaları şeklinde düşünülen KM, Tilly ile beraber siyset üzerinden değerlendirilmeye başlamıştır.[160]

[159] Wiktorowicz, "İntroduction: İslamic Activism and Social Movement Theory", s.9.

[160] François Chazel, Patrice Mann, "Toplumsal Hareketler", **Sosyolojik Düşünce Sözlüğü**, Ed. Massimo Borlandi, v.d., Çev. Bülent Arıbaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 807; Ayırca, bkz.: Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004,** s.13-35.

KM teorisi, bir toplumsal hareketin ortaya çıkışındaki ve sürdürülebilirliği konusundaki önemli etkenleri; örgütlenme ve ona sağlanan kaynakları, seferberliği açıklama olanağı vermektedir.[161] Burada hareketin ortaya çıkış olgusu kadar, onun sürdürülebilirliği önemlidir. KM yaklaşımına göre, bir hareketin sürdürülebilirliği ve oluşumundaki temel soru, "nasıl"dır? Aslında KM teorisi, sosyo-psikolojik açıdan irrasayonel olarak görülen kollektif davranış yaklaşımına karşın, hareketlerin daha rasyonel koşullar çerçevesinde açıklanmasını gündeme getiren, M. Olson'un "kollektif eylem" yaklaşımını izleyen ve o yaklaşımı tam olarak mümkün kılan bir akademik süreç olarak okunabilmektedir.[162] Buradan hareketle İslami hareketler tümüyle KM teorisi çerçevesinde ele alınamasa da, camiiler, hayır kuruluşları, vakıflar ve İslami STK'lar, İslami hareketler çerçevesinde düşünüldüğünde, onların örgütlenmelerini sağlayan mekân, araç ve seferber yapısı olarak değerlendirilebilmektedir.[163]

Ayrıca, İslami hareketler bugün yine farklı yaklaşımlarla açıklanabilir. Örneğin, toplumsal hareketler politik olanakların/fırsatların bulunduğu yerde ortaya çıkıp, gelişeceği konusundaki yaklaşımlar ileri sürülmüştür.[164] Yani toplumsal hareketler toplum içerisindeki, yapısındaki bir olgu olarak sosyo-politik süreçlerden, fırsat ve kısıtlamalardan etkilenmektedir, yapısal bir değişime uğrayabilecekleri gibi[165], eylem ve taktiklerini de değiştirebilmektedir. Buradan hareketle, konumuz açısından ileride şunu da tartışabiliriz: Kırgızistan'da İslami hareketler, Sovyetlerin yıkılışıyla oluşan politik fırsatlar sonucu dallanıp budaklanmadı mı? Elbette, Kırgızistan'daki İslami hareketlerin hepsi öncelikle, postsovyet karaktere sahiptirler.

---

[161] Chazel ve Mann, "Toplumsal Hareketler", s.807.

[162] Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", s. 21-23; Chazel ve Mann, "Toplumsal Hareketler", s.807.

[163] Wiktorowicz, "İntroduction: İslamic Activism and Social Movement Theory", s.9-13.

[164] David S. Meyer, "Opportunities and İdentities: Bridge-Building in the Study of Social Movements", **Social Movements: İdentity, Culture and The State**, Ed. by David S. Meyer, Nancy Whittier, Belinda Robnett, New York, Oxford University Press, 2002, p.12; Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", s.25.

[165] Örneğin, hareketler bir durum karşısında kitleselleşerek, mevcut duruma karşı radikal eleştiriler yöneltebildiği gibi, iktidara gelince kendi konumunu ve düzeni korumak için muhafazakarlaşabilmektedir. Ayrıca, hareketler ortaya çıkabilmekte ve ortadan kalkabilmektedir de.

İkincisi ise, Orta Asya ülkelerinin içinden hareketlerin Kırgızistan'da daha çok ve etkin faaliyet yürütmeleri de yine politik fırsatlara bağlı görünmektedir.

Diğer yandan Türkiye'de ortaya çıkmış birçok hareket ve cemaatler de sömürge karşıtı hareketler olmamıştır. Siyasal hedefleri bulunan hareketlerin yanında sosyal ve dini faaliyetlerde etkin cemaatler, Bulaç'a göre kente ait yeni bir olgu olarak şehirle ortaya çıkmışlardır. Onlar demografik hareketlilikle, hem insanların şehirlere göç etmeleri gibi toplumsal olgularla ortaya çıkarken, hem 1950, 1970 ve 1990'ların büyük göç dalgalarını şehre intibak ettiren, sosyalleştiren önemli sosyal kurum rolünü üstlenmişlerdir.[166]

Daha çok Batı Avrupa'da ağırlık göstermiş olan, toplumsal hareketleri açıklama açısından bir diğer önemli teori, yeni toplumsal hareketler (bundan sonra – YTH) teorisidir.[167] Teori, 1960'lardan sonra toplumsal hareketler teorisine yeni sorgulamalarla ortaya çıkmıştır. Hareketleri ekonomik çatışmalar bazında sınıf perspektifinden, politik ve ideolojik olarak sağ/sol, modern/geleneksel gibi kategorilerle çözümlemeye karşın, YTH teorisi, hareketleri kimlik arayışları ve ifadesi üzerinden yorumlamaktadır. YTH teorisine göre, çevreci, feminist ve etnik kimlik arayışların dışavurumu olarak ortaya çıkmış hareketleri daha önceki teoriler açıklayamamaktadır. Bu hareketlerin mücadeleleri doğrudan ekonomik veya politik hedefler taşımaktan çok, kimliklerini rahatça ifade etme, sivil hak, hukuk arayışları ile toplumsal mercide gerçekleşmektedir.[168]

YTH, teorisyenlere göre, toplumsal hayatın yeni aktörleri olarak yeni okumaları gerektirdiği gibi, yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Touraine'e göre, onlar post-endüstriyel karaktere sahiptir. Yeni bir toplum tipidir. Onun mercii artık devlet değil, sivil toplum ve kamusal alandır.[169] Melucci ise, YTH'in yeni (çatışma) alanlar yarattıkları konusunda Touraine ile hemfikir olmakla birlikte, onlara kollektif

[166] Bulaç, "İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu", s.34.
[167] Ed. Marshall, v.d. "Toplumsal hareketler", s.748
[168] Kenan Çayır, "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s.13-33.
[169] A.e., Çayır, "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", s.16.

kimlik inşa eden bir toplumsal ilişkiler ağı olmalarından daha fazla bir anlam yüklemez. Ona göre, YTH sosyal ve kültürel hayatta siyaset makamlarını sorgulama açısından önemlidir: Örneğin, "Kültürel kodlara kim karar verir? Normalliğin kuralları nedir? vs." sorularıyla siyaseti sorgularlar.[170] YTH, yani çağdaş hareketler bu açıdan sembolik olmakla birlikte siyasete meydan okumaktadır.[171] Yani doğrudan politik girişimlerden ziyade, sistemi reforma zorlamaktadır. Melucci, bu hareketlerin eksikliğini vurgulayan yaklaşımlara karşın, hem bu hareketlerdeki sembolik karşıtlığı yakalayamamakta, hem de politik etkilerini küçümsemekte olduklarını hatırlatmaktadır.[172] Offe ise, aynı şekilde yeni hareketlere kurumsal politikanın sınırlarının zorlanışı yönünden bakmaktadır.[173]

YTH teorisini 'yeni' yapan, onun sorgulamaların yanında getirdikleri eleştirileridir. Sosyolojik düşüncede yeni kapılar aralayan ve bu eleştirilerin de başını çekeni Touraine'dir. O, öncelikle, toplumsal hareketleri bir duruma tepki olarak görmez. Aksine o durum, hareketlerin ilişki ağlarının bir sonucudur. Buna göre toplum verili olan değil, hareketlerce yeniden ve yeniden üretilendir.[174] Oysa klasik yaklaşım, hareketleri bir durumun, yani modernleşmenin yapısal krizlerinin bir sonucu olarak görürken, YTH teorisi, hareketleri kimliklerin kendi arayışlarının bir sonucu olarak görmektedir. Demek ki, burada klasik yaklaşıma göre, toplumsal hareketin dinamiği toplumda değil, tarihte yattığı görülürken, YTH teorisi onu, kimlik arayışlarını, kültürel ve kişisel haklarını ileri süren toplumun bizzat aktörleri olarak okumaktadır.[175] Touraine, konuyu bir adım daha ileri götürerek, toplumsal hareketleri değişimin aktörleri ve toplumun öznesi olarak niteler.[176] Bu açıdan sosyolojinin temel konusu da, toplumsal hareketler olmalıdır.[177]

---

[170] A.e. Çayır, "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", s.24-25.
[171] Alberto Melucci, "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", **Yeni Sosyal Hareketler**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s.81-108.
[172] A.e., Melucci, "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", s.104-105.
[173] Claus Offe, "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", **Yeni Sosyal Hareketler**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s.53-80.
[174] Touraine, "Toplumdan Toplumsal Harekete", s.23-24.
[175] Çayır, "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", s.14-15.
[176] Alain Touraine, **Birlikte Yaşayabilecek miyiz?** Çev. Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınlar, 2000, s.124-125.
[177] Touraine, "Toplumdan Toplumsal Harekete", s.42.

Sonuç olarak toplumsal hareketleri açıklamaya çalışan teoriler üzerine kısa bir kıyaslama yapacak olursak, klasik yaklaşım toplumsal hareketlerin önemli açıklamalarını sunmakla beraber en temel iki konuda eleştirilmektedir. Birincisi, hareketler yapısal bir gerginliğin, krizin sonucunda meydana gelmesiyle ilgilidir. Bu, modernliğin geleneksel toplumlarda meydana getirdiği bir değişim olsun, -o, ister, geleneksel toplumların ayak uydurmasında meydana gelen sorunları içersin, veya tersine, hareketlerin ortaya çıkmasını sağlasın,- değişmez, sonuçta toplumsal hareketleri bir nesne olarak okuma nedeniyle, onu özne olarak gören yeni hareket teorisyenleri tarafından eleştirilmektedir. Yapısal krizler yine sınıf çatışmaları, yoksunluk veya bir rejime, düzene karşı ayaklanma bağlamında ele alınarak çözümlenmiştir. Bu yaklaşımda da hareketlerin açıklanması bir duruma bağlanmıştır. O halde bu durum değiştiği zaman hareketlere ne olacaktır?[178] Onun aksine, KM yaklaşımına göre, hareketler ekonomik ve seferber kaynakları ölçüsünde yükselişe geçmektedir. Yoksulluk şartlarında veya bir rejimin kıyım koşullarında bir hareket kendi tabanını kaynakları olmadan nasıl seferber edebilsin ki? Klasik yaklaşımın eleştirildiği ikinci bir nokta, hareketlerin inançlarının bir ifadesi olarak ortaya çıkmalarıyla ilgilidir. Yine yeni teorilere göre, inançların ifadesi, halkları harekete nasıl dönüştürdüğü ile ilgili doyurucu bir sonuç sunmamıştır.[179] YTH teorisine göre, yine bir husus öne çıkarılmaktadır: Günün hareketlerinin kimlik yönelimleri hangi teorilerle ve nasıl açıklanacaktır? Üstelik bu hareketler demokratik toplumlarda hem ekonomik olarak, hem eğitim olarak iyi durumdaki yeni sınıfların hareketidir. Melucci, bu açıdan KM yaklaşımını hareketleri sadece veri olarak ele alması ve anlamını incelemede başarısız olması nedeniyle eleştirmektedir: "Kaynak mobilizasyonu yaklaşımına göre sadece "nasıl" vardır, "niçin" yoktur".[180] Cohen ise, bu açıdan iki rakip görünen KM ve YTH teorisinin ortak ve tamamlayıcı yönlerini bulmaya ve harmonize etmeye çalışmaktadır. Ona göre her iki hareketin bir takım farklılıklarıyla beraber ortak ve "yeni" kılan yönü, ikisinin de demokratik bir toplumda, her ne kadar politik alandaki çatışmalarıyla birlikte devrimci yönelişi bulunmayan, mevcut düzeni yeni düzenlemelere zorlayan, kamusal alandaki

[178] Çayır, "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", s.13.
[179] A.e., Çayır, "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", s.13.
[180] Melucci, "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", s.84.

çalışmalarıdır.[181] Touraine de, en nihayetinde şu genellemeye makul bir yaklaşım sergilemektedir: bir hareketin toplumsal harekete geçiş yapabilmesi için öncelikle, gasbedilen hakları nedeniyle tepki ve savaşım vermeleri, ikinci aşamasında da kendi hak ve nüfuzlarına sahip olma ve artırabilmesi için mücadele etmesi gerekmektedir. Üçüncü aşamada ise, bu bileşenlerle birlikte, hareketi sürekli kılan, onun organizasyonunun gerçekleştirilmesi gereklidir.[182] Bu bağlamda Kırgızistan'daki milli ve Müslüman kimliği söylemini sürekli dile getiren Adep Başatı ile Müslüman ve kadın haklarını ileri süren Mütakallim Müslüman Kadınlar Derneğini örnek gösterebiliriz.

1.3. İslami Hareketlerin Analizi

Bu altbaşlıkta İslami hareketlerin genel ve kısaca bir analizi sunulacaktır. İslami hareketler sosyal hareket olarak belli başlı yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Burada İslami hareket yaklaşımlarında önemli olan diğer bileşenleri ele alabiliriz. Bunlardan ilki, İslami hareketlerin siyasetle ilişkisi üzerine görüşlerdir. İkincisi, İslami hareketlerin kendine özgü yönleri ile İslami bir dünya görüşünün, hayat tarzının, bütünüyle özgünlüğünün ileri sürüldüğü düşüncedir. Bu düşünceye göre hareket, İslam'ın hareket metodu olarak görülen "dini dava" prensibiyle bizzat Allah'ın dininin, İslam'ın bir parçası olarak konumlandırılır. Üçüncü bir eğilim, İslami hareketlerin ağırlıklı olarak kültürel alanlara gösterdiği eğilimi ve kültürle (siyasal olmayanın karşılığında), (kamusal, sosyal) ilişkisiyle ilgilidir. Aslında Müslüman toplumlarında İslami hareketler salt siyasal, salt sivil toplum hareketi olarak kesin ayırt edilememektedir. Yine de burada hareketlerin siyasal, sosyal boyutları ve eğilimleri ölçüsünde söz konusu edilmektedir.

[181] Jean Cohen, "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler** içinde, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999, s.109-129.
[182] Touraine, "Toplumdan Toplumsal Harekete", s.48-49.

1.3.1. Siyaset ve İslami Hareketler[183]

Konu, tam olarak İslami hareketlerin siyaset alanındaki konumunu değerlendirmekle ilgilidir. Bu bakımdan hareketlerin siyasal alandaki yönelişleri kuşkusuz, esas aldıkları siyasi görüş ve düşüncelerine dayandırılabilir. İslami siyasi düşünce ise, Müslüman halkların ülkelerini kalkındırmak, yerel özgürlüklerini elde etmek ve bunların İslami esaslara göre yeniden üretilmesi ile ilgili Müslüman ulema, aydınların, liderlerin yaklaşımları neticesinde meydana gelmektedir.

Bu, İslami hareketler açısından bakıldığında, siyasi düşüncelerinin temel noktasında insan hayatını düzenleyen kapsamlı bir sistem olarak İslam ile bu sisteme uyulmasını sağlayacak aracın siyaset olması nedeniyle, aralarındaki bu bağın doğal bir bağ olarak geliştiğini göstermektedir.[184] Bu nedenle birçok İslami hareket için siyaset kaçınılmaz ve en önemli bir araç olmuştur. Bununla birlikte, İslami siyasi düşüncenin temelinde "kim yönetmeli" konusu bulunmakta ve bu nedenle yönetici ve yönetilenler konuları da tartışılmıştır.

Şimdi ise, İslami siyasi düşüncenin ürettiği ve belli başlı İslami hareketlerin temelini oluşturan bazı yaklaşım ve düşüncelere yer verebiliriz. Müslüman dünyada ilk olarak ortaya çıkmış düşünce İslami modernist düşüncedir. Daha önce de görüldüğü gibi bu düşünce, Müslüman dünyada, özellikle Osmanlı devletinde modernleşme hareketlerinden en önemlisi ve en etkin olanı, yani İslamcılık

---

[183] Siyasal mücadele, yöneliş ve yorumlar çerçevesinde İslam dünyasında son iki asırdır birbirinden farklı yaklaşımlarla zengin bir İslami siyasi düşünce üretilmiştir. Fakat uygulamaya geçilip geçilmediği, amacına ulaşıp ulaşamadığı konusundaki kıstaslar (Hamid İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** Çev., Yusuf Ziya, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1988, s.13.) ve iki asır boyunca Müslüman aydınların öncelikli ilgi alanını oluşturmasına karşılık, İslamcı düşüncenin bir siyaset felsefesi üretemediği gibi konular (Kara, **İslamcıların Siyasi Görüşleri,** s.6.) da, İslamcı düşüncenin peşini bırakmayan soru(n)lar olmuştur. İnayet'e göre İslam tarihinde bağımsız bir siyasi düşüncenin olmayışı, Şeriat'ın güçlü çerçevesinin dışına çıkılamayışı ile açıklanmaktadır. Ne zaman ki, Batı ile yüzleşme sonucundaki çatlaklıklar İslami siyasi düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. (İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.17). Ancak burada biz İslami siyasi düşüncenin konumuz açısından İslami hareketlerin görüşlerini, yöneliş tarzlarını derinden etkilediği gerekçesiyle kısaca değinmekteyiz. Ayrıca, İslami düşünce, İslami hareketlerin eyleme geçirebildiğinin veya eyleme geçirme girişimlerinin ötesinde de yeri olan, geniş ve zengin alandır. Bu nedenle bu alt başlığımızda İslami hareketleri daha çok etkileyen yaklaşımların sadece bazı temaları aktarılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu olanın, sadece İslami hareket açısından önemi vardır. (İslami siyasi düşünce ile ilgili bkz. İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce**; Kara, **İslamcıların Siyasi Görüşleri**; vs).

[184] İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.13.

hareketiyle gayet iyi anlaşılmaktadır. İslami modernist düşünce, ilk başta bir Batı düşünce merkezli modernleşmenin İslami yorumunu benimseyen, Batılı değerlerle birlikte İslami değerlerin uyum içinde var olabileceğini mümkün gören sentezci-telifçi bir düşünce üretmiştir.[185]

İkinci aşamada, Osmanlı'nın yıkılış dönemi ve Avrupa'nın işgali sıralarında İslam dünyası üzerinde hilafet tartışmaları[186] dönemin en önemli gündemini oluşturmuştur: (bir sorun olarak) İslam ümmetini kim yönetmelidir? Fakat Hilafetin geri getirilemeyeceğine göre, İslami ulusal bir devlet konuları gündeme getirilmiştir. Bu nedenle İslami siyasi düşüncenin temelinde bir devlet mefhumu da vardır. Bu anlamda İnayet'e göre Müslüman Kardeşler örgütünün de eylemci ideolojisinin şekillenmesinde etkili olan ilk İslami devlet teorisyeni Muhammed Reşit Rıza olmuştur.[187]

İslami devlet kavramı kapsamında İslami düzenin kurulması konusunu ileri sürerek, önemli düşünce ekolünün ikinci bir dizgesini köktenciler oluşturmaktadır. İnayet'e göre köktenciliğin temelinde İslam'ın hayatın bütün alanlarını kapsayan bir sistem olduğu konusu yatmaktadır. Nitekim Müslüman Kardeşlerin programında yer alan önemli görüşler de Muhammed Gazali, Seyyid Kutup gibi köktenci teorisyenlerinin görüşleridir ve bu görüşlerin tesiri Müslüman Kardeşler üzerinde daima etkili olmuştur. Köktenci düşünce, kendinde bütüncül bir görüşü barındırmak üzere İslami bir düzeni getirecek İslami bir devrim düşüncesini geliştirmiştir.[188] Bu konuda en kapsamlı yaklaşım önereni de Mevdudi olmuştur. Onun yaklaşımına göre, İslami bir devrim esastır ve sosyal yapıda kökten bir değişme olmayınca, bir devlette suni yollarla kalıcı bir değişimin meydana gelmesi mümkün olmamaktadır.[189] Bu nedenle İslam, ona göre bir inkılâp düşüncesi ve hareketidir. O, yeryüzündeki bütün batıl sistemlerin yerine evrensel bir sistem getirmek istemektedir. Cihad da bu

[185] Bkz. Kara, **İslamcıların Siyasi Görüşleri,** s.19.
[186] İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.141.
[187] A.e., İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.131-32.
[188] A.e., İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.192-94.
[189] A.e., İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.195, 199.

anlamda bir evrensel değerdir ve o, evrensel düzeni getirmek için verilen mücadelenin, çalışmanın, durmadan didinmenin adıdır.[190]

Seyyid Kutup'un ise ortaya koyduğu temel paradigmayı şu şekilde özetlemek mümkündür: Birincisi, Kutup, artık değerler düzeninin iflas ettiği, yenisinin kurulması gerektiği düşüncesini ileri sürmüştür (cahiliye düşüncesi). İkincisi, işte bundan dolayı da cahiliyye olarak değerlendirdiği düzenin kökten değiştirilmesi gerekmektedir. Üçüncü konu ise, gasp edilen Allah'ın hâkimiyetinin tekrar Allah'a iade edilmesidir (Allah'ın hakimiyeti düşüncesi). Dördüncü görüşü de (üçüncünün sonucu niteliğinde), insanların birbirine tapmaktan kurtularak özgürlüğe kavuşması yönündedir.[191]

Bu nedenle radikal düşüncelerden etkilenen sistem karşıtı İslami hareketlerin toplum içerisinde en çok eleştirdikleri husus da, İslam'ın bazı hükümlerinin uygulanıp, bazılarının bırakılması iken, savundukları nokta ise, İslam'ın hayatın tüm alanlarında (aile, hukuk, ekonomi, siyaset, eğitim vb. daha) temel düzenleyici ölçüt olarak işlemesi gerektiği düşüncesi olmuştur. Bu anlamda ayrıntılı bir şekilde yapılan çalışmalar ve geliştirilen siyasi düşünce, Hizbut Tahrir'in kurucusu Takiyyüddin en-Nebhani'ye aittir.

İnayet'in sınıflandırmasına göre, İslami siyasi düşüncenin diğer versiyonları da -Ulusçuluk, Demokrasi ve Sosyalist düşünceler gibi,- bu süreç içinde geliştirilmiştir.[192] Ancak 20. yüzyılın ideoloji sistemleri içinde İslami hareketler üzerinde en çok etki bırakanının ise sosyalist düşünce olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan hâkim düzeni ve şartları protesto eden yönüyle, halkın sahip çıkması gereken bir eleştirel düşünce olma bakımından Seyyid Kutup'un görüşleri en etkilisi olmuştur. Bu durumda Kutup, bir bütün sistem olarak İslami düzeni savunan köktenci teorisyeni olmakla birlikte, bu düzenin sosyal adaletsizlik ve fakirlik vs.

[190] Ebu-l Âlâ Mevdudi, Seyyid Kutup, Hasan el-Benna, **İslam'da Cihad**, Çev. Akif Nuri, 6.Baskı, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s.18.
[191] Seyyid Kutup, **Yoldaki İşaretler**, Çev. Abdi Keskinsoy, 11.Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011.
[192] İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.207.

gibi sosyal sorunlara bir çözüm olacağı görüşleriyle[193] köktenci sosyalist versiyonu geliştirmiştir.[194] Fakat Kutup'un genel olarak öne sürdüğü konu, İslami düzenin hiçbir zaman İslam demokrasisi, İslami sosyalizm gibi kavramlarla aynı olmadığı, özdeşleşemeyeceği ve İslami düzenin özgün olmasıyla ilgiliydi. Bu yönüyle de Kutup özcüdür ve özgünlüğü de buradan kaynaklanmıştır.[195]

İslami hareketlerin hayata geçirebildiği veya geçiremediği eylemsel sonuçları üzerinden bugüne gelindiğinde geriye dönüp bakacakları, "neler oldu? Neler değişti?" konusunun önemli bir öğesi İslami hareketlerin siyasi düşünce ve siyasetle ilişkisinde yattığını belirtmiştik. Bu nedenle İslam'ı siyasal bir ideoloji olarak algılayan hareketleri 'Siyasal İslam' olarak adlandıranların da hareket noktası budur. Zira onlara göre İslamcı hareketler, İslam'ı bir din olduğu kadar bir siyasal ideoloji olarak gören eylemci gruplardır. Meseleye bu şekilde yaklaşan tezlerin soracağı ilk soru; "bugün çağdaş siyasal İslam Müslüman toplumlarına bir seçenek sunar mı?" sorusudur. Bu konuda Roy'nın tezindeki temel unsur, siyasal İslamcılığın iflasıdır.[196]

Eleştiriye başlarken ilk uğrak nokta, İslam'da siyasal bir ideoloji gören ve toplumun İslamileşmesinin sadece şeriatın uygulamasından değil, İslami bir devletin kurulmasından geçtiğini düşünen İslamcı hareketlerin düşüncelerinin merkezinde bulunan siyaset ve devlet konularıdır. Burada Roy, İslamcı hareketlerin bir devlet inşa etme projelerindeki başarısızlığını ileri sürmektedir.[197]

Netice olarak hareketler iki cepheden yargılanmıştır: biri dışarıdan, diğeri içeriden. Dışarıdan olanını kısaca belirttik, aşağıdaki paragrafta şimdi ikincisine yer vereceğiz.

---

[193] Örn. bkz. Seyyid Kutup, **İslam'da Sosyal Adalet**, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, Arslan Yayınları, 1982.

[194] İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.277.

[195] A.e., İnayet, **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** s.278; Seyyid Kutup, **Yoldaki İşaretler**, s.28-32; v.d.

[196] Roy, **Siyasal İslam'ın İflası**.

[197] Olivier Roy, **Siyasal İslam'ın İflası**; yine bkz. "İslamcı Hareketlerin Sıradanlaşması", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, cilt 6**, Çev. Haldun Bayrı, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.927

1.3.2. Özgün Bir İslami Hareket mi?

İslami hareketlerin kendine özgü bir duruşu olmalı mı, o zaman ne olmalıdır? Bu eğilim, İslami hareketlerin kendi mensupları tarafından tarihsel süreçte ortaya çıkmış bulunan çeşitli İslami hareketlerin İslami hareket olarak kabul edilmemesi ve "tek", "ideal" bir İslami hareket beklentisinin içine girilmesiyle farklı İslami hareketlerin olabilirliğini adeta imkânsızlaştırmakla gelişmiştir: "Gerçek bir İslami hareket var mı?" Ne olması gerektiğiyle ilgili İslami hareketi idealize ederek 'içeriden yargılamaktan' kastedilen de budur. Gerekirse, kavramın çoğul olarak değil de (İslami hareketler), tekil olarak kullanılması (İslami hareket) dikkat çekici bir diğer hususdur.[198] Bu süreç içerisinde yapılan özeleştiri ve arayış değerlendirmeleri - aşağıda verilen birkaç yazıda görüldüğü gibi- İslami hareket tartışmaları çerçevesinde o dönemin koşullarını görmek açısından önemlidir.

Bu konuda İslami hareketlere ilişkin birçok görüş ileri sürülmüştür.[199] Nitekim Abdulvahap El-Efendi, İslamcı hareketlerin tavırlarını değiştirmelerine yol açan yeni şartların değil, aksine her türlü şartta takınabilecekleri bir tavır arayışı içinde olmaları gerektiği, kendilerini şu veya bu diktatör ve düzenden kaynaklanan sorunlara endekslemekten kurtaracak, İslam'ın gerçek hükümlerini yansıtan ahlaki bir tavır ortaya koymaları gerektiğini ileri sürerek eleştirilerini sağ sapma üzerine yoğunlaştırmıştır.[200] Bu yaklaşım en temelde bütüncül bir bakış açısının gerekliliği ve sistemden kaynaklanan tek tek problemlerin çözümünden ziyade, sistemi bütüncül bir konuma oturtmak ve topyekun bir değişimi hedeflemek demektir. Bu durumda onların ne kadar 'İslami'liği de yöneliş ve faaliyetlerine göre yer tutmaktadır.[201]

---

[198] Bkz. Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık", s.693.

[199] Örn. 1990-1993 yılları arasında süreli olarak Yöneliş Yayınları tarafından yayınlanan "Dünya ve İslam" dergisi, bu dönemin koşulları çerçevesinde dünya, İslam ve İslami hareketlerin durumunu görmek açısından önemlidir.

[200] Abdulvahap el-Efendi, "İslamcılar: Sağ ve Sol", s.131-141.

[201] Editörlüğün açıklaması, **Dünya ve İslam,** Sayı:1, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, s.133. Öte yandan toplumsal gerçeklikleri bir tarafa iterek, başka bir deyimle toplumsal gerçek ve olgularla yüzleşmeden, ya da yüzleştikten sonra bunu başarabilmeleri ne kadar da mümkündür. (Konuyla alakalı N. Göle'nin editörlüğünü yaptığı eser, bu açıdan önemli ışık tutabilir. Ed. N. Göle, **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri,** İstanbul, Metis Yayınları, 2000).

Aynı yayında İslamcı hareketleri bulundukları ülkede statüko karşısına bir potansiyel tehdit olarak ortaya koymanın, hareketleri kendi etkinliklerine hapsetmek olduğunu ifade eden Yürekli, İslamcı hareketleri, kendilerini bir potansiyel tehdit görmekten ve göstermekten kurtulması gerektiğini, oysa omuzlanılan davanın devrimci özellikler taşıması, onları başarıya ulaşması için yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Bu hareketleri besleyen, onu sürekli kılan İslam'ın tevhidi mesajı ve geleneği iken, hareketler, Yürekli'ye göre, kendi iç dinamiklerini değil, İslam'ın bu evrensel kazanımlarını kullanma tembelliğine düşmüştür. Yürekli'nin eleştiri noktası, İslami hareketlerin kendi kadro ve örgüt sürekliliğini sağlayamaması, tarihi-geleneksel birikimin verdiği yoldan sünneti ve vahyi özümleme, tevhidi söylemi kesintisiz üretmeyi gerçekleştirememesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. İslami hareketler ona göre perspektif sorunuyla yüzyüzedir, dolayısıyla öncelikle "tansiyon yükseltilerek" geçiştirilmeye çalışılan eksiklik ve zaafların giderilmesi, neyin mücadelesini verdiklerinin aydınlatıcı olması, Kutup'taki gibi İslam'a herhangi bir dış katkıyı reddederek özgün duruşu elde etmeleri gerekmektedir.[202]

İslami hareketler genelde günün koşullarına tepkisel olarak ortaya çıktığına dair görüşler öne sürülerek eleştirilmiştir. Can'a göre İslami hareketler, mevcut sorunun çözümünün üretilmesinde temelde iki yaklaşım ortaya koymuştur. Birinci yaklaşıma göre, sorun siyasal egemenliğin kaybedilişinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla siyasal egemenliğin yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. İkinci yaklaşım ise, sorunun, -yani sahip olduklarımızı, gücümüzü kaybetmemizin nedeni, asli değerlerimizden uzaklaşmamız düşüncesi,- İslam'ı hurafelerden müteşekkil hale getirişimiz düşüncesi olduğuna göre, çözüm, dinimizi temel kaynaklara dönerek hurafelerden arındırmak, yeniden okuma, yeniden yorumlama olarak görülmüştür. Ancak Can'a göre, bu şartlara karşı cevap verme kaygısı dengelenememiştir ve sahiplenilmesi gereken yöntemin iki yönü iki ayrı yöntem halinde değerlendirilerek iki ayrı hareket tarzı ortaya çıkmıştır: bir yandan harekete ağırlık verme, diğer yandan düşünceye ağırlık verme. Dolayısıyla ona göre bu iki hareket tarzı birleştirilemediğinden ötürü bir başarıya ulaşılamamıştır. İkinci bir mesele ise, İslami

[202] Mustafa Yürekli, "İslami Hareketlerin Perspektif Sorunu", **Dünya ve İslam**, Sayı:1, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, s.127-129.

hareketlerin toplumsal sorunlara karşı almış olduğu tavırlarında gösterilen zaaflardır. Örneğin, toplumsal sorun olarak, insan hakları, yetim hakları, ahlaki meselelerin çöküşü gibi olgular, eğer İslami hareketlerin ilgi alanını, reflektif çerçevelerini ve hareketin asıl amacını oluşturacaksa, o zaman bu düşünce İslami hareketleri reformcu bir çizgiye oturtmaktadır. Fakat Can'a göre, bu olgular bütün içerisinde bir yere sahip olmakla birlikte ancak "bütün" egemen olunca çözülebilecek meseleler olmalıdır. Zira ona göre, tevhidi hareket de bunu ifade etmektedir ve bir İslami hareket geniş toplumsal ve siyasal olan ulvi amaçlara -örneğin, İslami bir devlet, hukuk ve ahlak düzeni kurmak gibi- sahip olmalıdır. Dolayısıyla bu tür toplumsal sorunlar, ancak en yüce hedef olan İslami düzenin kuruluşunun ardından gündeme gelmelidir.[203]

İslami hareketler açısından yeni bir eğilimi ifade eden Raşit Gannuşi ise, İslami Devletin mümkün olmadığı durumda -ki, İslam, esnek ve gerçekçi bir din olarak- laik yönetimle uzlaşması gerektiğini savunmakta ve "İslami demokratik sistemi kurma imkânı yok diye, Müslüman toplum seküler demokratik sistemde yer almaktan çekilmeli midir" diye sormaktadır.[204] Ona göre, İslami Devlet sisteminin temel taşı adalettir ve adalet üzere yönetilen her devlet İslami olana yakındır. Bununla birlikte, onun şiddetli sorgulamalarına göre, herhangi bir ülkede azınlık statüsündeki Müslümanlar ne yapmalı ve İslam hukuku onlar için ne sunmalıdır? Ona göre esas olan, Müslüman toplumda diktatör rejimlerin yerine demokratik düzenin tesis edilmesi gerektiğidir.[205]

Sonuç olarak burada bir genelleme yapacak olursak, İslami hareketler üzerine birkaç eğilimi çıkarsamak mümkündür. Birincisine göre, İslami hareketlerin siyasal ve sosyal hayata ilişkin olarak kendine özgün bir duruşu olması gerekmektedir. Bu, aslında siyaset, kültür, sosyal hayat tarzı, medeniyet vs. bütün alanları kapsayacak forma sahip olan bir İslam düşüncesidir. İkincisi, buna müteakip bir düşünce olarak meydana gelen, bu düzeni baştan aşağı düzenleyecek olan bir sistemi, devleti

[203] İsa Can, "İslami Hareketlere Bir Değini", **s**s.131-136.
[204] Raşit Gannuşi, "İslamcıların İslami Olmayan Bir Devlet İdaresinde Yer Alması", **Gelenek ile Modernite arasında İslamcılık**, İstanbul, Umran Dergisi, 2013, s.73-74.
[205] A.e., Gannuşi, "İslamcıların İslami Olmayan Bir Devlet İdaresinde Yer Alması", s.80.

gerektiren düşüncedir. Ona göre, ancak bu şekilde, ancak ulvi amaca ulaştıktan sonra diğer kurumların düzenlenmesi mümkündür. Üçüncü bir eğilim ise, işte o, ulvi amaç olan İslami devletin kurulması beklenmeli midir düşüncesidir. Onun mümkün olmadığı takdirde ne yapılabilmelidir sorusunu gündeme getiren bu düşünce çerçevesinde kültürel, gündelik hayata yönelik reform çizgisi belirmektedir. Bu çizgi, laik ve demokratik sistemde de var olabilme, İslami faaliyetler yürütebilme olasılığını gündeme getirmektedir. Dolayısıyla bu düşünce, İslami siyasi düşünceden toplumsal ve kültürel alanlara daha meyilli görünmektedir.

Bu tür hareketler neticede İslami bir düzenin oluşumu için ne kadar seferber olacaklar, İslami hükümlerin bir kısmının uygulanıp, bir kısmının uygulanmaması karşısında düşünceleri nedir veya laik düzen içerisinde İslami değerlere ne ölçüde duyarlılık gösterecek veya göstermeyecekler? Bu konuda 'özgün duruşu elde edemediği' ileri sürülen hareketler genelde radikal çevrelerce eleştirilebilmektedir. Bir sonraki alt başlıkta işte onlara, siyaset ve köktenci duruştan çok kültürel alanlara eğilim gösteren İslami hareketlere kısaca değineceğiz.

1.3.3. Kültürel, Toplumsal ve Sırf Dini Seferberlik Olarak İslami Hareketler

Burada kültürel kelimesi, İslami hareketlerin faaliyetlerini siyasal olmayan alanda, siyasal olanın dışında gerçekleştirme durumunu, kendilerini bu şekilde tanımlamalarını ve en azından bu türden yönelişlerini kastetmek için kullanılmaktadır. Zira siyaseti merkeze alan ve siyasi arayışlarla yola çıkan İslamcı hareketlerin yanı sıra, genel olarak İslamlaşma tablosunda önemli ölçüde faaliyet gösteren, liberal politikalarda aktif ve düşüncelerini tedricilik üzerine kurgulayan diğer bir İslami aktivizmi, İslami hareketleri ve cemaatleri bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Reformcu hareketlerde fikir kısaca şudur: "Bir kez iyi Müslümanlarla dolu bir topluma ulaştığımızda İslami bir düzene de sahip

olacağız".[206] Bununla birlikte birçok İslami oluşumlar, vakıflar, STK'lar ve cemaatler mevcut düzen içinde sorunsuz bir şekilde faaliyetlerini yürütmeye çalışmaktadır. Bu nedenle günümüz İslami hareketlerinin birbirinden farklı yöneliş tarzları sergilemesinde bu tür olası farklılıkların ve düşünce eğilimlerinin etkisinin olduğu, söylenebilecek en güçlü argümandır.

Şimdi öncelikle başa dönerek formüle edecek olursak, Müslüman toplumların modernleşme ve batı işgali ile yüzleşme sırasında genel anlamda siyasal ve kültürel alanda oluşan ve derinleşen İslami düşünce, Müslüman toplumların durumuyla ilgili bir takım yorum, düşünce ve yaklaşımlar geliştirmiştir: bu, özetle "durumu nasıl düzelteceğiz" konusudur. Burada değineceğimiz husus ise, elbet zikredilen konunun kültürel boyutuyla ilgili olacaktır. İslami hareketlerin içerisinden genelde sosyal reformcu, muhafazakarlar, cemaatler ve STK'larda kültürel boyutun ağır bastığını söylemek mümkündür.

Kültürel alandaki İslami hareketler, mücadele alanını gündelik yaşam üzerine oturtarak, sosyal hayatı ve düzeni tedrici olarak İslami olana göre dönüştürme düşüncesiyle bir takım strateji geliştirmiş hareket tarzları, ya da doğrudan bu sorunun yarattığı hareketlerdir. Bu açıdan bakıldığında birinci kategorideki hareketler, sürekliliğini –dönüşüm ve bazı kırılmalarıyla beraber- korumuş, programlarını toplumsal reform üzerine kurgulayan kabaca 'eski hareketlerdir'. İkincisi ise, doğrudan toplumsal ve siyasal koşulların içinde ortaya çıkmış yeni hareketlerdir. İslami sivil toplum ve hayır kuruluşları bazı toplumsal hareket tarzındaki oluşumlar da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Bu şekilde ele alındığında kültürel, dini ve toplumsal olarak bu hareketler, "gündelik sağduyunun dünyası" denilen alanda verilen mücadele ve toplumsal pratiğin bir ürünü ve öğesidir.[207] Böylece hareketin mensupları için yine bu, inanan kişinin gündelik yaşantı bağlamında kendisi için dinin ne anlama geldiğine dair bir

[206] S. Sayyid, **Fundamentalizm Korkusu: Avrupa Merkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu**, Çev. Ebubekir Ceylan, Nuh Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2000, s.13.
[207] Şerif Mardin, **Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme,** Çev. Metin Çullahoğlu, 6.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s.28-29.

kavramsallaştırmasıyla ilgilidir:[208] yani akıp giden hayat içinde dini nasıl yaşayacağız ve nasıl ayak uyduracağız? Nitekim Mardin'e göre cemaat tarzında neyin gerçekten dini olduğunun anlaşılmasında iki önemli nokta vardır: birincisi, kişinin dine bağlanmasında sembolik malzemeye sahip olan merkezi (cemaat) yerdir. İkinci nokta, dini semboller kümesinin bireysel düzeyde şekillendirilebilir niteliğidir.[209] Bu anlamda bu tür hareket mensupları cemaat içinde kolektivist görünümüyle beraber, dini yaşama ve algılama açısından bireysel dindarlığı öngörmektedir. Aynı zamanda kolektif açıdan cemaat, bir sosyal ağ işlevi görmekle mensuplarının bir sosyal ağa üye olmasını sağlamakta ve sosyal ilişkiler zinciri oluşturmaktadır. Bu yönüyle tamamen "bu dünyaya", gündelik hayata ait olan bir mekanizma olmakla birlikte, dini anlamda üyeleri için bir "Nuh'un gemisi" rolünü da almaktadır.

Bunlarla birlikte radikal İslami hareketlerin bile 1980'lerden bu yana hızlı bir değişim geçirerek ve siyasi arayışlarından yavaşça vazgeçerek kamusal alana taşındıkları, kendilerne yeni mekanlarda yer edinmeye yöneldikleri konusundaki görüşler ileri sürülmektedir.[210] Liberal sağcı politikalara karşı radikal hareketlerin ayak uyduramayıp[211] sağcılaşması[212], buna karşın muhafazakar sağ hareketlerin ve cemaatlerin bu süreçteki yükselişi, siyasal İslamcılık sonrası İslamlaşma konusunu[213] ileri süren görüşler, hareketlerin siyasal arayışlardan çok kültürel alana yöneldiklerini açıklama eğilimindedir.

Dolayısıyla Göle'ye göre, siyasal İslamcılıktan ziyade İslami hareketlerin kültürel dinamikleri daha belirleyicidir ve bu nedenle İslami hareketleri devrimci sol hareketlerin merceğinde okumak yetersiz kalmaktadır. Yine bu sebeple kamusal alanda -İslami farklılık ilkesinin sergilenişi, İslam ve ahlaki konular dahil olmak üzere- bu tür ılımlı ve kültürel İslami hareketlerin faaliyet alanı, yani İslami hareket çerçevesi daha geniş perspektiften bakmayı gerektirmektedir. Göle'nin bakış

[208] A.e., Mardin, **Bediüzzaman Said Nursi Olayı**, s.34.
[209] A.e., Mardin, **Bediüzzaman Said Nursi Olayı**,, s.39.
[210] Göle, **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri.**
[211] Erkilet, "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık".
[212] el-Efendi, "İslamcılar: Sağ ve Sol", s.131-141.
[213] Olivier Roy, **Küreselleşen İslam,** Çev. Haldun Bayrı, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

açısından bazı İslamcı hareketler bile siyasal eylemliliğini, eski kolektif boyutunu, eski yerini giderek yeni mekânlara (TV, konser salonları, festival ve gönüllü kuruluşlar vs.), bireyselleşen bir İslami dinamiğe bırakmaktadır. İslamcı kolektif hareketle siyasal sahneye çıkan Müslüman kimlik, toplumsal-kültürel alanlara nüfuz etmekte ve bir yandan da "normalleşmektedir".[214] Aynı zamanda bu durum, kutsal sekülarizm[215] kavramı ile ifade edilen seküler ve dini kesimler arasındaki geçişkenliği anlatmak açısından da önemlidir. İslam, böylece vicdan, aile ve cemaat dünyalarından eğitim, piyasa ekonomisi, iletişim, tüketim ve sivil topluma doğru açıldıkça modern toplumun gereksinimleri ışığında kendi sınırlarını aşmakta ve aynı zamanda bu alanları da değişime uğratmaktadır.[216]

Son olarak İslami hareketlerin toplumda refah, sağlık ve daha birçok alana yönelik hayır kuruluşlarıyla aktifliği, özellikle yoksul tabakaya önemli ölçüde el uzatmasıyla yer yer 'toplumsal İslam' kavramı ile de ifade edilmiştir.[217] Örneğin, Türkiye'de ve dünyada yüzlerce İslami hayır kuruluşları faaliyet göstermektedir. Buraya kadar İslami hareketlerin siyasal ve kültürel eğilimlerine bakılmaya çalışılmıştır. Şimdi toplumsal -özellikle hayır kuruluşları, çok büyük faaliyetlerini dikkate alarak- yönüne değinilebilir. Bu konuda da bazı sorular sorulmuştur: Örneğin, bu hareketler, hayır kuruluşları yoksullar ve yoksulluğa yönelik ne tür bir program izlemektedir? Ayrıca, İslami hareketlerin veya toplumsal İslam'ın hizmet unsurlarının ne kadarı yoksul tabakaya yöneliktir? Veya ne kadarı ücretlidir veya ücretsizdir? İslami hareketler, toplumda ve gündelik hayatta alt tabaka etkinliğinin ne kadarına denk düşer? İslami hareketlerin yoksul tabakaya yönelik hareket tarzı sergileyenleri bile, ne kadar zikredilen o tabakayı, belli bir kampanya çerçevesinde seferber edebilmektedir veya bunun gibi herhangi bir amacı vardır? Veya İslami hareketlerin varsayalım ki, seferber ettiği bir alt tabaka örgütlenme şekli vardır, bu durumda mensuplarına bu tür hareketler neyi vaad etmektedirler? Bu konuda temel

[214] Göle, **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri,** s.11.
[215] Mustafa Tekin, **Kutsal Sekülarizm**, 1.Baskı, İstanbul, Açılımkitap, 2011.
[216] Göle, **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri.**
[217] "Toplumsal İslam, toplumsal İslamcılık, sendikacılık, cemiyet aktivizmi" gibi kavramlar üzerine durulmuştur. Bkz. Bayat, "Ortadoğu'da aktivizm ve toplumsal kalkınma", **Ortadoğuda Maduniyet**, ss.65-117.

anlayış felsefeleri nelerdir? Ya da özetle İslami hareketler toplumda yoksul tabakaya yönelik toplumsal hareket modeline ne kadar denk düşmektedir?[218] Bu benzeri sorular çerçevesinde -İslami hareketlerle ilgili daha kapsamlı, daha derinleşen bulguların gerektirdiği bir konu olmakla birlikte,- genel görüşlere ve yaklaşımlara yer verilebilir. Mesela Bayat'a göre, İslami hareketler toplumsal hareket olarak düşünülmekle beraber kentsel yoksul tabakalara yönelik veya yoksulların seferberliği türden kentsel hareket modelleri değildir. Sadece yoksul tabakalara yönelik toplumsal hareketlerin aksine, İslami hareketlerin daha büyük hedefleri vardır.[219] Örneğin, İslam dünyasının meşhur ulemasından Yusuf Karadavi'ye göre, İslami hareketler, genellikle sadece mustaz'afine (yoksul, mahrumlara) yönelmekten ziyade, daha geniş toplumsal ve siyasal açıdan da ulvi amaçlara sahiptir/amaçlarla meşguldür. Dolayısıyla yoksullar için toplumsal adalet gibi seküler konular, Karadavi'ye göre genelde en yüce hedef olan İslami düzenin kuruluşunun ardından gündeme gelir.[220] Görüldüğü üzere Bayat'ın Ortadoğu'daki İslami hareketler üzerindeki bulgu ve yaklaşımları da, İslami hareketlerin yoksullara yönelik etkinliklerinin büyük ölçüde sırf yardım yapılmak üzere toplanan hizmetler olduğu üzerinedir ve ona göre bunlar kendi çıkarları için çok etkili değildir.[221] Bu açıdan Latin Amerikan Özgürleşme Teolojisinde görüldüğü gibi, "yoksulun özgürleşmesi" üzerinde stratejik amaç taşıyan ve bunların dini metinlerle yeniden yorumlanarak yoksul kitleyi harekete geçirmesinin aksine veya ondan farklı olarak, Bayat'a göre İslami hareketlerin bünyesinde veya İslami hareketlere karşı rejimin baskılarında kentsel yoksulun İslami hareketlerin yanında mücadele verdiği görülmemiştir veya bunun kanıtları yoktur.[222] Bu nedenle Bayat'a göre Ortadoğu'daki İslami hareketler, esasen söz hakkından mahrumların değil, orta sınıfların hareketidir. Hareketlerin de genel olarak kentsel alanlarda örgütlendiği ve hareketlerin mensuplarının çoğunun

[218] Bayat, **Ortadoğuda Maduniyet**, s.87-96.
[219] A.e. Bayat, **Ortadoğuda Maduniyet**, s.93.
[220] Yusuf al-Karadavi, **Müşkiletü'l-fakr ve keyfe aliceha'l-İslâm Beyrut**, Al-Risala, 1985. akt. Bayat, **Ortadoğuda Maduniyet**, 2006, s.96; Türkçe baskı için bkz. Yusuf el-Karadavi, **Fakirlik karşısında İslam**, Çev. Abdülvehhap Öztürk, Ankara, Nur Yayınları, 1975.
[221] Bayat, a.g.e. **Ortadoğuda Maduniyet**, s.95.
[222] A.e., Bayat, **Ortadoğuda Maduniyet**, s.96.

şehirli orta sınıfa ait oldukları öne sürülerek, İslami hareketlerin kentsel bir hareket olduğu da söylenememektedir.[223]

[223] A.e., Bayat, **Ortadoğuda Maduniyet**, s.87-88.

II BÖLÜM

KIRGIZİSTAN'DA İSLAM, İSLAMLAŞMA ve İSLAMİ HAREKETLER

2.1. KIRGIZİSTAN'DA İSLAM

2.1.1. Giriş

Bu bölüm, konumuz için bir ön bilgiler içeren kısımdır ve tezimizin sonraki bölümlerinde tartışılacak konulara bir giriş mahiyeti taşımaktadır. Bu bölümde esasen Kırgızistan hakkında kısaca bilgi, Kırgızistan'da İslam, İslamlaşma, İslami hareketler ve devletin din politikası, aralarındaki ilişkiler, İslami hareketler ve toplum, toplumsal diğer boyutlarına yer verilmektedir. Bu bölümde üç ana konu bulunmaktadır ve bölüm, üç kısma ayrılmıştır: Kırgızistan'da İslam, İslamlaşma ve İslami hareketler. Kırgızistan'da İslam; ülkede İslam'ın tarihsel boyutu ve bugünkü durumuyla ilgilenmektedir. Bununla beraber burada hemen hatırlatalım ki, tezimizde İslam, tarihi sürekliliğinden ve tarihi boyutundan çok, bugünkü İslamlaşma ve İslami durumla alakalı olarak ele alınmaktadır. Yani İslam, yeniden bir gelişme olarak okunmaktadır. Bu sebeple ülkede bir İslamlaşma söz konusudur. Kırgızistan'da İslamlaşma da; toplumun İslami eğilimindeki etno-kültürel, demografik boyutları ve İslami mobilizasyon ile açıklanmaktadır. Böylece tezimiz de, İslamlaşmadaki zikredilen boyutlarının önemiyle beraber İslami hareketlerin mobilize unsuruyla ilgilenmektedir. Bu sebeple de İslami hareketleri İslamlaşma sürecinin aktörü konumunda görmekteyiz. Bölümün İslami hareketler kısmı da budur ve bu kısım, sonraki kısımlara giriş, yakın ve çevresel faktörlerini açıklama işlevi görmektedir. Bölüm boyunca zikredilen konular hem nitel anlamda, hem nicel veriler olmak üzere betimlenecektir. Bu bölüm, kısaca ülkedeki bugünkü İslami durum hakkındadır. Dolayısıyla tezimizin ana fikrini oluşturduğu gibi, bu bölüm için de geçerli olan noktanın, Kırgızistan'daki İslam, İslamlaşma ve İslami hareketlerin bugünkü durumunu tartışıyor ve durumun yakın zamana, postsovyet döneme ait olduğunu ileri

sürüyor olmasıdır. Bölümün esas amacı, İslami hareketler konusu ile beraber bulunan değişkenleri, aralarındaki etki ve ilişkileri göstermektir.

2.1.2. Kırgızistan: Genel Bilgiler

Bu başlık Kırgızistan hakkında genel bilgiler içermektedir. Aynı zamanda ülkeyi bir Müslüman ülkesi yapan bazı faktörlere ve bu açıdan da bazı kırılmalara değinmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında;

- Ülkenin coğrafik konumu, komşuları ve onlarla tarihi, kültürel ilişkileri;
- Ülkenin kuruluşu ve tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimleri;
- Sosyo-politik yapısı;
- İdari bölünüşü, nüfus yapısı, dağılımı ve kültürü, bölgelere göre vatandaşların sosyo-ekonomik durumu;
- Sosyo-kültürel dokusu, bölgelere göre değişikliği;
- Din ve nüfusun dini gruplara göre dağılımı kısaca olarak yer almıştır.

Kırgızistan, Orta Asya'da bulunan Türkî cumhuriyetlerden biridir. Kuzeyde Kazakistan, batıda Özbekistan, güneybatıda Tacikistan, güneydoğuda Çin Halk Cumhuriyeti (bundan sonra – Çin) ile sınırları bulunmaktadır. Kırgızistan veya Kırgız toplumu ile Çin'in sınırları boyunca uzanan Sincan Uygur Özerk Bölgesinin tarihi, kültürel bağlarının yanında, Kazakistan, Tacikistan ve özellikle Özbekistan sınırları boyunca uzanan bölgede, bu üç komşu ülkenin ve vatandaşlarının tarihi, sosyal, kültürel bağları güçlüdür ve bazı sınır yerleşimlerinde bu bağların iç içe olduğu görülebilir. Komşu ülkelerle olan sınırlar genelde yüksek dağlarla doğal sınırlardan oluşuyorsa da, Fergana vadisinde Özbekistan ve Tacikistan'la olan sınırlar düzlükler boyunca ilerlemektedir. Bu nedenle bu bölgeler sosyo-kültürel etkileşimin en yoğun, iç içe olduğu yerlerdir. Sınır uzunlukları sırasıyla, Özbekistan ile 1374 km, Kazakistan ile 1113 km, Çin ile 1049 km ve Tacikistan ile 972 kilometredir. Ülkenin toplam yüzölçümü 198,500 km²'dir (Bkz. HARİTA 1).

Bugünkü Kırgızistan, SSCB içinde 1924'te Kara Kırgız Özerk Bölgesi olarak oluşmuş, 1925'te Kırgız Özerk Bölgesi olarak değişmiş ve 1936'da Kırgız Sovyet

Sosyalist Cumhuriyeti olarak kurulmuştur. Böylece Kırgızistan 70 senelik Sovyet tarihi süresince de, siyasal, sosyal olduğu kadar kültürel olarak da yapısal değişim geçirmiştir. Sovyetlerin dağılmasıyla da, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını resmi olarak ilan etmiş, ülke yeniden yapılanmış, bölgesel ve uluslar arası koşullara yeniden dahil olmuştur. Bu durum yine, ülkenin sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan yeniden oluşumu ve yapılanması anlamına gelmektedir.

Ülkenin başkenti Bişkek, ikinci önemli ve tarihi şehri Oş şehri olmak üzere diğer şehirleri ve 7 ili bulunmaktadır (Bkz. HARİTA 2). Ülkenin 6 milyonun üzerinde nüfusu olup, nüfusunun yarısı kadarı kuzey illerinde; Çüy, Talas, Narın, Isık Göl ve başkent Bişkek'te, yarısı kadarı da güney illerinde; Oş, Calalabad, Batken ve Oş şehrinde oturmaktadır. Ayrıca, tüm nüfusun –resmi olarak kayıt dışı olanları dahil- yaklaşık %25'i Bişkek'te bulunmaktadır[224] (Bkz. TABLO 5).

Kırgızistan çok uluslu ve çok kültürlü bir ülkedir. Kırgızistan Ulusal İstatistik Kurumunun (bundan sonra – KUİK) verilerine göre ülkede seksenin üzerinde etnik unsur vardır. Bu nedenle Kırgızistan, farklı kültürlerin etkileşimini barındıran zengin bir kültüre sahiptir. Etnik unsurların dağılımına göre nüfusun, Kırgızlar % 72,8'ini, Özbekler %14,5'ini, Ruslar 6,2'sini, Dungan, Uygur, Tacik, Türk, Kazak, Azeri, Türkmen olmak üzere etnik Müslüman topluluklar %5,2'sini ve diğer etnik gruplar 1,3'ünü oluşturmaktadır.[225] (KUİK'nun 2015 verilerine göre hesaplanmıştır) (Bkz. GRAFİK 1).

[224] Bişkek'te nüfus kayıt idarelerinde bulunmayanlarla birlikte nüfusun 1,5 milyon civarında olduğu bilinmektedir.
[225] Ayrıca bkz. KUİK, **Kırgızstan v Tsifrah**, KUİK, 2015, s.48.

HARİTA 1.

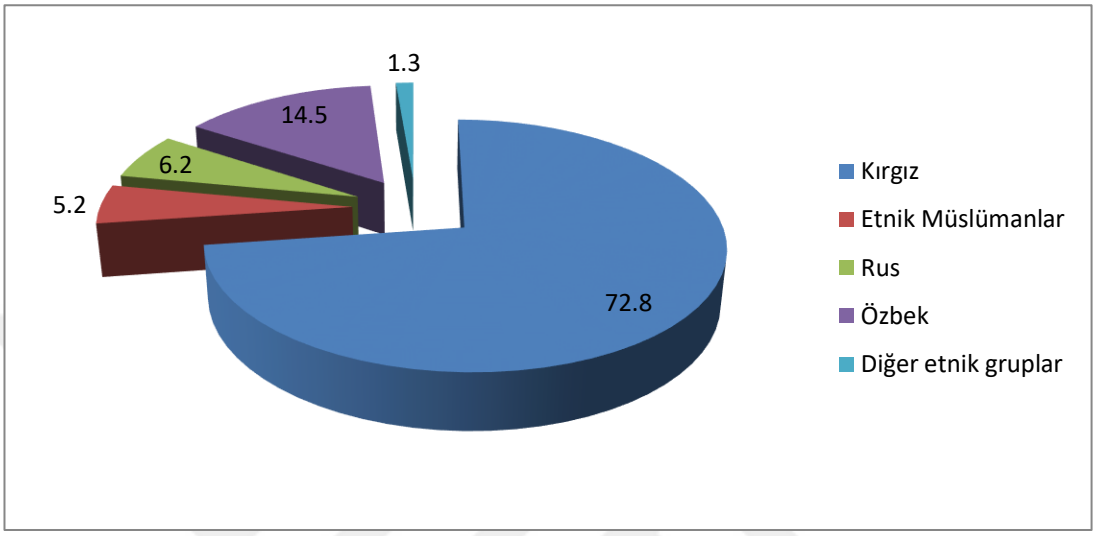

HARİTA 2.

GRAFİK 1.

Toplam nüfusun dini-etnik dağılımı

TABLO 5.[226]

Bölge	Kuzey					Güney			
İller	Çüy	Bişkek	Talas	Narın	Isık-Göl	Calalabat	Oş (şehir)	Oş (il)	Batken
Nüfus (yüz)	870,3	937,4	247,2	274,5	463,9	1.122,4	270,3	1.228,4	480,7
Göç	+	+	–	–	–	–	–	–	–

Kırgızistan, seküler, demokratik, üniter, sosyal ve hukuk devletidir[227] Ülke, parlamenter sistemi ile yönetilmekte, ayrıca, sosyo-politik olarak bölgenin daha demokratik, mecliste muhalif partilerin temsil edildiği, kamusal alanda sivil toplumun ağırlığı olan bir ülkesi olarak gündeme gelmektedir/bilinmektedir.[228]

[226] KUİK'nun -2014 yılının sonu itibariyle- verilerine göre düzenlenmiştir.
[227] Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, Madde 1.
[228] Örn. John Anderson, **Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy?**, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 1999.

Bununla birlikte ülkede sosyo-ekonomik sorunlar her zaman tartışılmaktadır. Bu durumun toplumun dini hayatına da yansıdığı ileri sürülmektedir. Örneğin şöyledir; vatandaşın işsizlik ve kötü sosyo-ekonomik koşullardan dolayı ülkede heterodoks görülen hareketlere meyilli olduğunu ileri sürmek gibi. Günümüzde sosyo-ekonomik olarak ülkenin kuzey bölgesinin, başkentin daha olanaklı standartlara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira KUİK'nun 2014 yılı verilerine göre, fakirlik düzeyi sırasıyla Bişkek, Talas, Çüy ve Isık Göl olmak üzere ülkenin kuzey bölgesinde daha az oranda gösterirken, Calalabat, Batken ve Oş illerinde fakirlik düzeyinin görece yüksek oranda olduğu görülmektedir.[229]

Sosyo-kültürel açıdan ise, ülkenin güney bölgesindeki vatandaşları, tarihi ve kültürel etkileşimin gerektirdiği nedenlerinden dolayı daha dindar ve dini bilgiye sahiplerdir. Zira güneybatı sınırları boyunca tarihten bugüne Fergana vadisi İslam kültürünün en belirgin havzası olmuştur. Bu şekilde ülkenin büyük ölçüde coğrafik nedenleriyle beraber, kısmen sosyo-ekonomik ve yine önemli ölçüde sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınarak kuzey ve güney bölgelerinden bahsetmek mümkündür ve bu böyle bilinmektedir. O halde dindarlığın/yoğun Müslümanlık oranının demografik boyutlarına bakmamız gerekmektedir. İstatistiklere göre, Kırgızların güney ve kuzey bölgelerinde eşit dağılımını, Özbek ve Tacik nüfusunun ise, her ikisinin de %90'ından fazlasının güney illerinde bulunduğunu görmekteyiz. Buna karşılık da, Rusların ve Rusça konuşan toplulukların %90'ından fazlasının kuzeyde yoğunlaştığı görülmektedir (Bkz. TABLO 6). Bu açıdan güneyde başta Kırgızlar olmak üzere, Özbeklerin ve kısmen Taciklerin nüfusu ve kültürel etkileşimi yoğundur, bununla birlikte dindarlık seviyesi de kuzeye karşılık önemli ölçüde yüksektir. Rusça konuşan ve farklı etnik toplulukların büyük kısmının kuzeyde bulunduğuna göre, sosyo-kültürel dokunun ve toplumun daha da heterojen olduğunu söylemek gerekir. Bu durum, TABLO 7'de görüldüğü gibi, güney bölgede Kırgız, Özbek olmak üzere diğer etnik Müslümanların oranı % 99,3 civarında iken, buna karşılık kuzey bölgede etnik Müslümanların toplamı % 84,65'lik oranla güneye göre önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Bu durum, kuzeyde Rusların %12,6 orana ve diğer etnik Müslüman

[229] KUİK, **Sotsial'nıye Tendentsii Kırgızskoy Respubliki: 2010-2014: Vıpusk 11**, Bişkek, KUİK, 2015, s.71.

olmayan toplulukların da % 1,45'in üzerinde bir orana sahip olmalarıyla açıklanabilmektedir (Bkz. TABLO 7). Aynı şekilde aşağıdaki illere göre dini ibadet yerleri, eğitim kurumları ve dini kuruluşların istatistikleri, kıyaslama açısından önemlidir ve yukarıdaki savları doğrulamaktadır (Bkz. GRAFİK 2).

TABLO 6.[230]

Etnik gruplar	Ülke toplamındaki %	Güney illerindeki %	Kuzey illerindeki %
Kırgız	72,8	50	50
Özbek	14,5	96	4
Rus	6,2	5	95
Tacik	0,9	92	8

TABLO 7.[231]

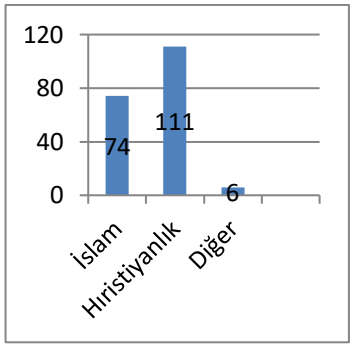
Enik gruplar	Kırgız %	Özbek %	Etnik Müslüman %	**Toplam %**	Rus %	Etnik gayrimüslim %	**Toplam %**	Diğer %
Güney	69,3	26,55	3,45	**99,3**	0,5	0,05	**0,55**	0,22
Kuzey	76,8	1,3	6,55	**84,65**	12,6	1,45	**14,05**	1,25

GRAFİK 2.

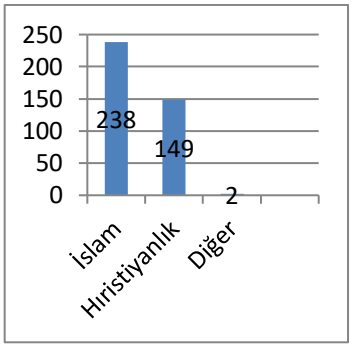
İllere Göre Kayıtlı Dini İbadet Yerleri, Eğitim Kurumları ve Dini Kuruluşlar[232]

[230] KUİK'nun 2015 yılındaki verilerine göre hesaplanmıştır.
[231] KUİK'nun 2015 yılındaki verilerine göre hesaplanmıştır.

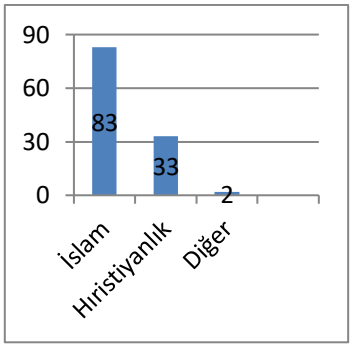
Bişkek

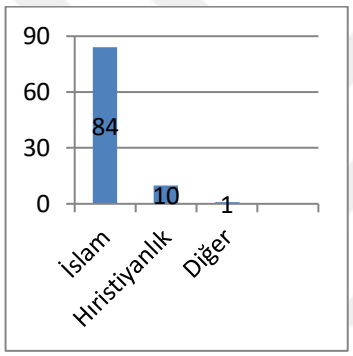
Çüy

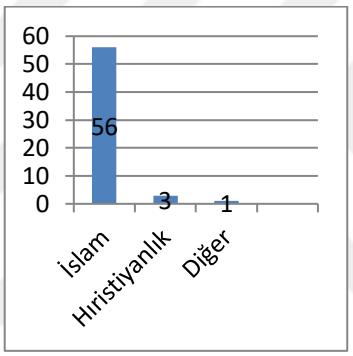
Isık Göl

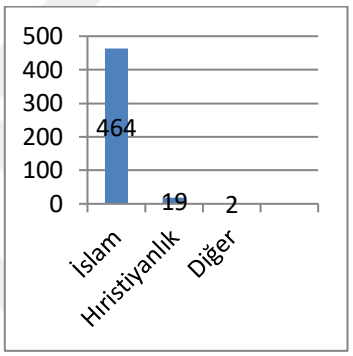
Talas

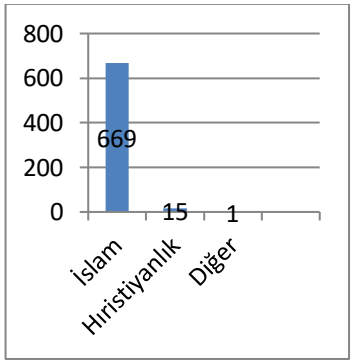
Narın

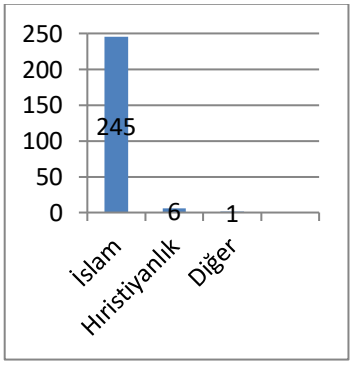
Calalabad

Oş

Batken

Nüfusun geneli iki büyük dini grubu temsil etmektedir: Sünni İslam ve Ortodoks Hıristiyanlığı. KUİK'nun verilerine göre, (Bkz. GRAFİK 1.) Müslüman

[232] Dmitriy Kabak, Almaz Esengeldiyev, **Svoboda Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike: Obzor Pravovogo Obespeçeniya i Praktiki,** Bişkek, Otkrıtaya Pozitsiya, 2011, s.14-15. Grafik 2, bu araştırmaya göre hazırlanmıştır.

halklar ve topluluklarının[233] %92,5'lik ve GKDR'in sosyal analizinin ortalamasına göre %91'lik[234] Müslüman oranları dikkate alındığında, ülkede İslam, % 91-92,5 oranlar arasında topluma hitap etmektedir. Müslüman oranının tamamına yakını da Sünni İslam'ı temsil ediyor ve bunların ezici çoğunluğu Hanefilerdir. Bunun dışında %0,3 oranla Şiilik[235] ve şimdilik istatistiklerine sahip olmadığımız az oranda diğer Müslüman gruplar vardır.

Yine KUİK'nun verilerine göre, (Bkz. GRAFİK 1) % 6,2'lik Rus nüfusu dikkate alındığında, Ortodoks Hıristiyanlığı % 6,2-7 civarında bir orana sahiptir. Ayrıca, ülkede Ortodoks Hıristiyanlığının etkisi, Rus-Slav topluluklarına bağlı olarak ve bu toplulukların demografik hareketliliğine göre de değişmektedir. Bu açıdan ülkenin bağımsızlık dönemi boyunca Ortodoks Hıristiyanlığının her geçen yıl mensupları azalmıştır. Bunların dışında ülkeye 1990'lardan itibaren Protestan hareketleri de girmeye başlamış ve bugün oldukça yoğun faaliyetleri bulunmaktadır. Bu hareketlere Bağımsızlığın ilk yıllarında toplumun sosyo-ekonomik açıdan duyarlı kesimi ilgi duymuş olmakla birlikte, bugün o hareketler geniş kitleye sahip değildir.

2.1.3. Kırgızistan'da Müslümanlığın Geçmişi

Kırgızistan'da Müslümanlığın tarihi önemli bir yere sahiptir. Bu alt başlık Kırgızistan topraklarında İslam'ın kısaca tarihi ile ilgilidir. Kırgız toplumunun Müslümanlık geçmişi, Orta asırlardan beri dönemsel olarak tamamlanmış ve şekillenmiştir. Kırgız toplumunun İslam'ı kabul etme ve benimsemeleri sürecinde düşünsel, siyasal ve sosyal etkenlerin rolü önemli olduğu gibi, bugünlere ulaşmasında da bu koşulların önemi büyük olmuştur. Bu açıdan Kırgız toplumuna ve bölgeye İslam kültürünün/Müslümanlığın yayılma ve yerleşme sürecinin ilk dönemi, Sovyet dönemiyle başlayan sosyal dönüşüm süreci ve bu dönemde ülkede İslam, Sovyetlerin dağılmasıyla başlayan, yeniden gelişen İslamlaşma dönemi olmak üzere

[233] Bu istatistik veri etnik Müslümanların oranını dikkate almaktadır.
[234] GKDR, **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere i Osnovnıye Religioznıye Teçeniya v Kırgızstane: Metodiçeskoye Posobiye**, 2015, s.9.
[235] (Şii grupları Azeriler nüfusu üzerinden değerlendirilmiş ve bu da genelde kültürel anlam ifade etmektedir). B. Maltabarov, "Teoretiçeskaya Sotsiologiya İslama v Kırgızstane", **Vestnik BGU**, Sayı: 3 (26), Bişkek, 2013, s.45.

kabaca üç dönemden söz etmek mümkündür. Onlar: Sovyet öncesi, Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası Müslümanlık olarak formüle edilebilir. Bu şekilde dönemsel sınıflandırmaya göre, İslam'ın/Müslümanlığın yayılma ve gelişme süreci, en erken 8. Asırdan 19. Asra dek sürmüştür. 20. Asır ise, Sovyet modernleşmesiyle sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve aynı zamanda -dini olarak- ateist ideolojisiyle toplumun sosyo-kültürel açıdan dönüşümüyle nitelendirilebilir. Sovyetlerin dağılması sonrası da, genel olarak Orta Asya'daki Müslüman coğrafyanın, onun içinde Kırgızistan'ın İslami ve kültürel değerlerini yeniden arayışlarıyla, tekrar bir dönüşümüyle yeni bir tarih sahnesi oluşmuştur. Bu yeniden İslamlaşmadır, fakat bu ihtidadan ziyade, kültürel ve İslami değerlere dönüş olarak okunmalıdır. Ancak bu dönüşün zemini bağımsızlıktan bugüne dek tarihi süreklilikten ziyade kültürel kimlikten geçmektedir.

2.1.3.1. Sovyet Öncesi İslam

Kırgızların Müslümanlığı yüz yıllara dayanmaktadır. İslam, tarih boyunca Türk toplumları ve onların içinde Kırgızlar için çok büyük anlam ifade etmiştir. Bugünkü Kırgızistan toprakları, İslam'la tarihte ilk kez Arap İslam ordusunun Türklerin desteğini de alarak Çin ordusuyla savaştığı Talas savaşıyla tanışmıştır.[236] Fakat bu tarihin Kırgızların İslamlaşması açısından çok az öneme sahip olmasıyla beraber, daha sonraki dönemler boyunca bu süreç artmaya devam etmiştir.[237]

İslam'ın yayılma dönemleri açısından Karahanlılar döneminin önemi büyüktür. Kırgızların İslamiyet'i kabulü esas olarak Karahanlılardan itibaren ve Çağataylar dönemi boyunca devam etmiştir. Zira Karahanlıların (840-1212) İslamlaşma sürecinde Kırgızların bazı boyları Karahanlı topraklarında

[236] A. Tabışalieva, **Vera v Turkestane**, Bişkek, y.y., 1999, s.75. Ayrıca, bkz. M. Tagayev, "Musulmandardın Orto Aziyaga Algaçkı Cortuuldarı cana Talas Salgılaşuusu", Uluslararası **İslami İlimlerin Teşekkülü ve İslami İlimler Arası İlişkiler** Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ed. Adem Çatak, Berat Sarıkaya, Bişkek, 2014, s.163-174.

[237] V.V. Bartold, **Dvenadtsat' Lektsiy po İstorii Turetskih Narodov Sredney Azii: Soçineniya,** C.V, Moskova, 1968, s.44-46. Ayrıca, akt. için bkz. B. Maltabarov, **Religiya i Sotsialno-Politiçeskiye Protsessı v Kırgızstane,** Bişkek, 2002, s.44.

bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu dönem, Kırgızların Müslümanlaşması açısından ilk ve önemli bir başlangıç olmuştur.[238]

Çağataylar dönemi boyunca (1227-1644), -bu dönem, Çağatay Hanlığı (1227-1348), Moğolistan Hanlığı (1348-1514) ve Yarkend Hanlığı (1514-1644) olmak üzere- Kırgızların İslam'ı kabulü de, İslam'ın halk arasında yayılması, kuzeyden güneye doğru göç etmeleri ve Moğolların ve Moğol yöneticilerinin de zamanla Türkleşmesi, İslam'ı kabul etmesi gibi sebeplerle daha da artmış ve hızlanmıştır.[239]

Daha sonra bugünkü Kırgızistan topraklarında İslam, İslami kültür ve Müslümanlık, Hokand Hanlığı (1722-1876) döneminde zamanla sosyo-kültürel olmak üzere daha geniş anlamda oturmaya devam etmiştir. Bu dönem, Jusubaliyev'e göre, ihtidadan ziyade, İslami değerlerin halk arasında yaygınlaşması, dindarlık düzeyinin artması ve sosyal olarak yerleşmesi anlamına gelmektedir.[240]

Hokand Hanlığını yıkmış olan Rusya İmparatorluğu Orta Asya'da egemenliğini kurmuştur. Bu dönemde de Müslüman toplumlarında İslam önemini korumuştur. Aslında Rusya İmparatorluğunun İslam'la ilişkileri asırlara dayanmaktadır. Kazan'ın (1552) ve Astrahan'ın ele geçirilmesiyle o dönemin Rusya Çarlığı Müslümanlar üzerinde ilk kez hakimiyet elde etmiştir. Bu süreç 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Asya Müslümanlarına hüküm sürmesi ile imparatorluğun sahip olduğu en geniş Müslüman kitlesine ulaşmıştır. Ancak Rusya İmparatorluğu ile Müslüman toplumlar arasında ilişkiler her zaman aynı şekilde ilerlememiştir. İlk döneminde Müslüman tebaalarına Hıristiyanlığı bütün güçleriyle dayatan imparatorluğun tarihinde, Rus misyonerliği önemli bir yer tutmuştur.[241] Fakat daha çok Müslüman topraklara nüfuz ettikçe Müslüman toplumlarla ilişkisindeki bu politikaları gevşemiş, kurumsallaşmaya devam etmiş ve dini eğitim

---

[238] Ali Jusubaliyev, "Kırgızların İslamiyet'i Kabulü", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2007, s.44-45; Seyfettin Erşahin, "Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C. XXXIX, Sayı:1, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999.

[239] A.e., Jusubaliyev, "Kırgızların İslamiyet'i Kabulü", s.55-58.

[240] A.e. Jusubaliyev, "Kırgızların İslamiyet'i Kabulü".

[241] Bkz.: İlyas Topsakal, **Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2009.

politikaları çerçevesinde II. Yekaterina döneminde Orta Asya'ya Tatar muallimleri gönderildiği zamanlar da olmuştur. Bu zaman içerisinde bölgelerde müftülükler gibi dini kurumlar yapılmış, 1800'den itibaren dini kitapların basımına da müsaade edilmiştir.

Bu sebeple 20. yüz yılın başındaki ve sonundaki, yani Sovyetlerin hemen öncesi bir tarihi verileri ile Sovyetlerin son dönemindeki tarihi verileri kıyaslandığı zaman ortada büyük bir fark görülmektedir. Örneğin Akiner'in verilerine göre, 20. yüz yılın başında –Buhara ve Hive toprakları hariç- Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde 26000 cami ve 2400 medrese bulunurken, 20. yüz yılın sonlarına doğru bütün SSCB'de ancak 450 cami -bunun 143'ü Orta Asya'da, 40 civarında da Kırgızistan'da olmak üzere- ile inanılmaz bir düşüş görülmüştür.[242]

2.1.3.2. Sovyet Döneminde İslam

Sovyet dönemi, İslam'ın, Orta Asya'daki uzun tarihine kıyasla çok kısa bir süresini teşkil etmişse de toplumda ve kültürde çok büyük dönüşümlere sebep olmuştur. Devraldığı Rusya İmparatorluğunun ardından Müslüman halkların tarihi geçmişi üzerinde derin bir kırılma yaratmıştır. Bu tarih 1927'de cami, medrese, vakıf gibi İslami müesseselerin kapatılmasıyla vukuu bulmuştur. Bu dönem her ne kadar Türkiye ve İran gibi Müslüman ülkeleri ile eşzamanlı biçimde işleyen süreci ifade etse de, Akiner'e göre, bu yıkım, ilk ikisinde modernleşme ve batılılaşma adına yapılmasına karşın, Sovyetlerdeki ise, İslam'ın yok edilmesi için gerçekleştirilmiştir.[243] Bu konuda çoğu hemfikirdir; Sovyet dönemi Müslüman Orta Asya'yı değiştirmiştir. Roy'ya göre Sovyetler aslında Orta Asya'yı yalnızca sınırlarıyla değil, isimleri, dilleri, etnik tanımı ile yeniden icat etmişler, "uluslar olarak imal" etmişlerdir.[244] Buna bakılırsa, geleneksel topluluğun sürekliliğinden değil, yeniden oluşumundan söz edilmelidir. Fakat Roy, İslam açısından ise, bir sürekliliğin Sovyet sonrası bile korunduğunu; yani İslam'ın Orta Asya'da eski

[242] Şirin Akiner, **Sovyet Müslümanları,** Çev. Tufan Buzpınar ve Ahmet Mutu, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s.17; 37.
[243] A.e. Akiner, **Sovyet Müslümanları.**
[244] Bkz.: Olivier Roy, **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, 4.Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2016.

tarihine atıfta bulunarak geleneksel İslam, Sufizmin bu topraklara kök saldığını, Sovyet dönemiyle Resmi İslam (devletin denetimi altında ve aynı zamanda dinsel çevreyi denetleyici olarak) ve paralel İslam (yer altı) sıfatında tarihsel sürekliliğini koruduğunu ileri sürmektedir. Ona göre Orta Asya'nın kendine özgü geleneksel İslam'ı Sufizmle beraber Sovyet döneminde de yaşamış, hem resmi, hem paralel İslam'ın ondan beslendiği kaynak olmayı sürdürmüştür. Buna göre, Orta Asya'da İslam (bugünkü postsovyet) yeni bir olgu olmadığı gibi, İslami canlanma, radikal fundamentalist İslam da ne yeni, ne de ithaldir. Konu dolayısıyla radikalleşmenin yerelliğine getirilmiştir.[245] Aynı şekilde Ahmed Rashid'in "1991'de Bağımsızlık nihayet geldiğinde Orta Asyalılar, ideolojik olarak konuşursak, hala 1920'lerdeydiler[246]" ifadesi ile Sovyet dönemini ve bu dönemdeki toplumun dini hayatındaki dönüşümünü yok saymaktadır. Sovyet sonrası Orta Asya, özellikle İslam açısından konu olunca, alışıldık bir yöntemle Sovyet dönemine ve öncesine atıfta bulunulur; fakat bu Sovyet döneminden sonrasına intikal eden İslam'ın/Müslüman topluluğun sürekliliği ile ilgili olarak değil, nasıl dönüştürüldüğü ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan Khalid'in (2011) eseri, Sovyetlerin Orta Asya'yı nasıl yapılandırdığının sonuçlarına odaklanmaktadır ve yukarıdaki görüşleri eleştirir mahiyetindedir. Ona göre, Orta Asya'daki bugünkü durum, bir dönüşüm sonucudur ve Orta Asya bu süreçte geri kalan Müslüman dünyadan ayrı bir kalıba sokulmuştur.[247] Bu sebeple bugünkü İslami durum, bugüne özgüdür ve tarihi zeminleri üzerine tam olarak oturtulamamaktadır.[248]

---

[245] Burada yine iki şeyin sorgulanması gerekiyor; birincisi, geleneksel ve Resmi İslam'ın rejim karşıtlılığı ile ilgili pratiğinin olup olmadığı, ikincisi Sovyet öncesi ve kısmen Sovyet dönemi muhalif Sufizm'in bugünkü muhalif İslam'la benzerliğinin olup olmadığı konusudur. Resmi İslam ve geleneksel İslam bugün postsovyet ülkelerde ve Rusya'da tek dokunulmayan hem bir İslami düşünce, hem İslami kurumsal bir otoritedir. Günümüzde olduğu gibi Sovyet döneminde de devletle işbirliği, ilişkiler içinde olmuştur.

[246] Ahmed Rashid, **Jihad: The Rise of Militant İslam in Central Asia**, New Haven, Conn, 2002, s.35. (akt. Khalid, **Komünizmden sonra İslam**, s.15).

[247] A.e. Khalid, **Komünizmden sonra İslam.**

[248] Tartışılacak konu, yine de buradan hareketle hatırlanmalıdır ki, bugünkü İslam, yeniden İslamlaşma, -Sovyet öncesi İslam'dan daha aktif olmakla birlikte- hem oturduğu zeminleri açısından, hem sosyal ve siyasal koşullardaki görünümü açısından daha farklıdır. Bugünkü İslam, gelenekleşmiş, oturmuş olmaktan ziyade, mobilize unsurları tarafından kendi İslam anlayışına göre İslami yorumlarının yayılması, yaşanması için mücadele edilen bir alandır. Dolayısıyla ülkede İslam ve onun analiziyle ilgili bir alan, İslami hareketlerden bir takım tonlar taşımaktadır.

Dolayısıyla buradan hareketle Sovyet döneminde (o dönemin Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) Kırgız toplumu büyük bir yapısal dönüşüm geçirmiştir. Sosyo-politik ve kültürel hayatı da kapsayan Sovyetlerin ateist ideolojisi ile beraber ülkede İslam ve Müslümanlık önemli ölçüde zayıflamıştır.

SSCB döneminde İslami idare dört merkezden yönetilmiştir. Kırgızistan, bu dönemde Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi'ne (SADUM) bağlı olmuştur. Bu müesseseler de, Akiner'e göre Sovyet Müslümanlarını temsil etmekten ziyade, Sovyet rejimi tarafından kurulan ve rejimin Müslüman toplumunu denetleme mekanizması olarak hizmet görmüştür.[249]

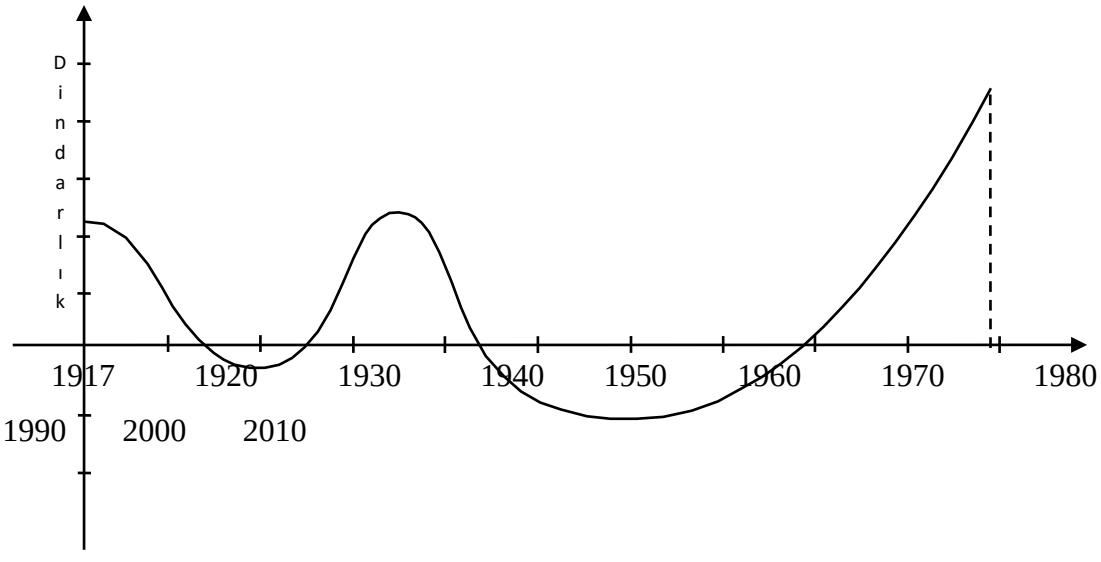
Sovyetler döneminde İslam ve genel olarak din-devlet ilişkilerini Kurbanova (2010) kendi çalışmasında aşağıdaki gibi üç etapta değerlendirmiştir. Devletle ilişkileri bu açıdan önemlidir, zira Sovyet iktidarının din politikası dönemsel olarak değişiklik göstermekle beraber, hem baskı rejimiyle, hem de ateizm propagandasıyla kendini göstermiştir. Bu, ŞEKİL 1'de görüldüğü üzere, dindarlık seviyesinin Sovyetlerin din politikası ve siyasal koşullara göre iniş-çıkışlarıyla karakterize edilmektedir. Buna göre, ilk etap, 1920 ve 1930 yılları arasıdır. İkinci etap, 1930'ların sonu ve 50'lerin ortasına kadar devam etmektedir. Üçüncü etap, 1960 ve 1980 yılları arasıdır. (Bkz. ŞEKİL 1).

İlk etapta, din-devlet ilişkilerinde komünist iktidarın sosyalist ideolojisi çerçevesinde din karşıtı propagandaları etkili olmuş, din de, geçmişin "zararlı kalıntıları" olarak lanse edilmiştir. İkinci aşama ise, II. Dünya Savaşı sırasına denk gelmektedir. Bu dönemde yaşanan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik buhranla dini konuların/dine karşı ve ateist propagandaların ikinci plana bırakıldığı görülmektedir. Bu nedenle ŞEKİL 1'de görüldüğü gibi toplumun dindarlık seviyesi ani yükselişe geçmiştir. Aynı zamanda din, bir sosyal kurum olarak toplumun dayanışma gücünü artırdığı düşünüldüğünde, savaş sırasında Sovyet iktidarınca din, bir dayanışma ve düşmana karşı ideolojik araç olarak da desteklenmiştir.[250]

[249] Akiner, **Sovyet Müslümanları,** s.17.
[250] Myrzabaev, "Kırgızistan'da Din-Devlet ilişkileri", s.54.

Üçüncü aşama, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Merkez Komitesi'nce alınan "Ateizm çalışmalarını güçlendirmeyle ilgili" 1954 kararnamesi ve 1960'taki "1980'e Komünist toplumu inşa etme XXII. Kongresi" ile beraber din karşıtı ve ateist propaganda gündeme konulmuştur. Kırgızistan'da da buna eşzamanlı olarak din karşıtı çalışmalar İslam'ın aleyhine işlemiştir. Bu çalışmaların temeli, genelde Abramzon'un düşüncelerine dayandırılmıştır. Bu düşüncelere göre, Kırgızlar Müslümanlık geçmişi boyunca köklü bir şekilde İslam'ı gündelik hayatında oturtamamıştır. Zira Kırgızlar Abramzon'un ileri sürdüğü gibi, ancak geç bir tarihte Müslümanlaştığı ve üstelik İslam'a ve İslami ilimlere hiçbir zaman vakıf olmadıkları beyan edilmiştir. Tarihi meşrulaştırma üzerine sürdürülen din karşıtı çalışmalar kendi zamanında gerçekten de etkili olmuş ve dindarlık seviyesi (İslami olan ve Müslümanlıkla alakalı olarak her şey) bir hayli düşüş göstermiştir[251] (Bkz. ŞEKİL 1).

ŞEKİL 1. [252]

[251] N. Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana na Rubeje XX-XXI v"., Yayımlanmamış Doktora Tezi, İ. Arabayev Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimlerler Enstitüsü, Bişkek, 2010.
[252] A.e., Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana", Prilojeniya I.

2.1.4. Kırgızistan'da Dini Durum

ŞEKİL 1'de dördüncü etapta görüldüğü gibi, dinin toplumsal hayattaki rolü 1990'dan itibaren yükselişe geçmiştir. Bu tek bir ifadeyle Sovyet sonrası Kırgızistan'daki İslam'ın karakteridir. Böylece ülkedeki dini durumla ilgili bir tartışma, ancak bağımsızlıkla beraber başlatılabilmektedir. Doğal olarak SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'nın tarihi ve kültürel olarak Müslüman toplumları İslam'a yönelmişlerdir. Hızlı bir biçimde artan İslamlaşmanın en bariz örneği, camilerin sayısının artması, İslami eğitim ve hayır kuruluşlarının, hareketlerin ortaya çıkması ile açıklanmaktadır. Zira Kırgızistan yeni Bağımsızlığını aldığı zaman 1991'de, ülkenin genelinde ancak 40 cami (mescit dahil) bulunurken, bugüne gelindiğinde Din Komisyonun 1 Ekim, 2017 tarihli verilerine göre, Komisyondan kayıtlı camilerin sayısı 2546'ya yükselmiştir. Bu sayı, KMDİ'nin verilerine göre 2784'tür.[253] 1991'deki arşiv verileri ile günümüzdeki en son verileri kıyaslama açısından TABLO 8-9 ve TABLO 10 yararlı olabilir. Bununla birlikte KMDİ ve Din Komisyonunun verilerine göre, 100'ün üzerindeki dini eğitim kurumu (Bkz. TABLO 11), resmi dini kurum olarak KMDİ başta olmak üzere ona bağlı bütün kurumlar, hayır kuruluşları, İslami dernek/oluşum/hareketler (Bkz. TABLO 19), Bağımsızlık döneminin ürünüdürler. Böylece, İslami eğilimin artışı ve hızlanış fenomeninin temel taşıyıcı unsuru elbette, 1) etnik ve kültürel Müslümanlık, 2) İslamlaşma sürecidir. İkinci faktör ise, sürecin mobilize unsuru olan İslami dernekler ve hareketlerdir. Birincisi, sürecin tarihi, kültürel, etnik ve demografik boyutlarına işaret ederken, ikincisi ise, bizzat tezimizin konusunu oluşturmaktadır.

[253] KMDİ ve Din Komisyonunun verileri genelde benzer olmakla birlikte TABLO 9-11'de görüldüğü gibi değişiklik de göstermektedir. Bunun nedeni şöyledir. Dini bir kurum veya bir eğitim kurumu KMDİ'nin altında çalışabileceği gibi, Din Komisyonuna kayıt yaptırmak suretiyle de faaliyet yürütebilmektedir.

TABLO 8.

01 Ocak 1991 Tarihi İtibariyle Dini Yapıtlar (Camiler, Kiliseler) ve Ev Tipi Mabedler[254]

№	Dinler/Kültler	**Tümü**	Dini yapıtlar ve ev tipi mabedler			Kiralık evler
			Dini yapıt	Tarihi ve kültürel yapıtlar	Ev tipi mabedler (çevrilmiş)	
1.	Rus Ortodoks Kilisesi	**26**	12	-	14	
2.	Katolik Kilisesi	**1**			1	
3.	Lüteriyen Kilisesi	**6**			6	
4.	Eski Mümin Kilisesi	**3**			3	
5.	İslam: Cami ve mescitler	**40**	35	*3*	5	
6.	Yahudilik	**1**			1	
7.	Evanjelist-Baptist Hıristiyanları	**16**	3		13	*1*
8.	Pentekostaller	**1**			1	*1*
9.	Yedinci Gün Adventist Kilisesi	**9**	2		7	
10.	Malakanlar					*1*
	Toplam:	**103**	**52**	*3*	**51**	*5*

TABLO 9.

Din Komisyonundan Kayıtlı Tüm Dini Kurumlar ve Kuruluşların İllere Göre Dağılımı[255]

[254] Kırgızistan Devlet Arşivi, fond 2597, opis 2, delo 132, list 114. (akt. Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana", s.37).

[255] Bu veriler, Din Komisyonu tarafından 01.10.2017 tarihi itibariyle düzenlenmiş, talebimiz üzere tarafımıza sağlanan 17 Ekim 2017, 02-02/1560 Sayılı belgeye dayandırılmıştır. EK'te özgün belgeye ulaşabilirsiniz. (EK: 2, TABLO 2)

Dinler/Kültler	Tümü	İller						
		Bişkek ve Çüy	Isık-Göl	Talas	Narın	Calalabat	Oş (il ve şehir)	Batken
Hıristiyanlık	**384**	**294**	**35**	**11**	**3**	**19**	**16**	**6**
Rus Ortodoks Kilisesi	51	27	12	2		4	3	3
Rus Ortodoks Kilisesinden ayrılanlar	2	2						
Katolik Kilisesi	5	3		1		1		
Lüteriyen Kilisesi	20	15	1	1		2	1	
Presbiteryenlik	39	34	2				3	
Evanjelist-Baptist Hıristiyanları	52	34	6	4	1	5	1	1
Pentekostaller	56	45	3	1	1	3	2	1
Karizmatik Kilisesi	43	36	4			1	1	1
Yedinci Gün Adventist Kilisesi	31	23	3	1		2	2	
Yehova Şahitleri	41	34	4	1	1	1		
Diğer Protestan Hareketleri	18	16					2	
Misyoner Yeni Dini Hareketler	26	25					1	
İslam	**2757**	**386**	**138**	**155**	**121**	**610**	**1050**	**297**
KMDİ	1	1						
Müftülükler	9	2	1	1	1	1	2	1
Camiler	2546	292	128	148	114	593	992	279
İslami Yüksek Okullar	10	5			1	1	2	1
Medreseler	104	40	3	5	2	8	32	14
Dini Kuruluş	87	46	6	1	3	7	22	2

ve Kurumlar								
Yahudilik	**1**	**1**						
Budizm	**1**	**1**						
Bahailik	**12**	**4**	**2**	**1**	**1**	**2**	**1**	**1**

TABLO 10.

KMDİ'nin Verilerine Göre Ülkedeki Camilerin İstatistiği[256]

№	İller ve Büyük Şehirler	Kayıtlı	Kaydı tamamlanmamış	**Toplam**
1.	Bişkek	35	24	59
2.	Çüy	274	109	383
3.	Talaş	132	2	134
4.	Narın	110	40	150
5.	Isık Göl	126	54	180
6.	Oş Şehri	60	3	63
7.	Oş	759	56	815
8.	Calalabat	582	50	632
9.	Batken	344	24	368
	Toplam	**2422**	**362**	**2784**

TABLO 11.

KMDİ'ne Kayıtlı Dini Eğitim Kurumları[257]

№	İller ve Büyük Şehirler	Çalışan	Çalışmayan
10.	Bişkek	11	0
11.	Çüy	29	5
12.	Talaş	5	0
13.	Narın	1	2
14.	Isık Göl	2	1

[256] Bu veriler, KMDİ tarafından 16.10.2017 tarihi itibariyle düzenlenmiş, talebimiz üzere tarafımıza sağlanan 16 Ekim 2017, 02/147 Sayılı belgeye dayandırılmıştır. EK'te özgün belgeye ulaşabilirsiniz. (EK: 3, MEKTUP 2, TABLO 3).

[257] Bu veriler, KMDİ tarafından 16.10.2017 tarihi itibariyle düzenlenmiş, talebimiz üzere tarafımıza sağlanan 16 Ekim 2017, 02/147 Sayılı belgeye dayandırılmıştır. EK'te özgün belgeye ulaşabilirsiniz. (EK: 3, MEKTUP 2, TABLO 3)

15.	Oş Şehri	4	0
16.	Oş	21	7
17.	Calalabat	6	2
18.	Batken	10	5
	Toplam	**89**	**22**

Kırgızistan'daki İslam'ın bugünkü genel görünümü, Resmi İslam (Devletin muhatap olduğu ve kurumsal olarak bazı yetki ve işlevlere sahip olan KMDİ), Geleneksel İslam, Halk İslam'ı ve tüm İslami seferberliği kapsayan İslami aktivizm şeklinde nitelendirilebilir. İslami aktivizm ise, diğerlerine kıyasla yeni olmakla birlikte en büyük etkiye sahiptir. Bu açıdan ülkede İslam ve Müslümanlık, yeni bir ivme kazanan olgudur. Zira Resmi İslam'ın düşünsel temelleri ve temsil ettiği Müslüman toplum ya da geleneksel İslam, her ikisi de ülkenin tarihi, kültürel temellerine dayansa da, bugünkü Resmi İslam'ın üyelerinden çok önemli bir kısmı bile, ya uzantıları farklı Müslüman coğrafyalarına dayanan İslami düşünce(ler)den beslenenler, ya da doğrudan dışarıdan eğitim almış kadrolardır.

O halde geleneksel İslam'ın[258] ve Halk İslam'ının durumu nedir? Müslümanların dini bilgileri, eğitim durumu nedir? Burada iki şey önemlidir; birincisi, bir kültürel kimlik olarak Müslümanlık, ikincisi öğrenilmiş Müslümanlık. Günümüzdeki durumun gösterdiği de, ikinci trendin devamlı yükselişi olarak nitelendirilebilir. Yani, toplumun dini bilgisi, öğrenilmiş Müslümanlığın seviyesi eskisine kıyasla sürekli artmaktadır. Fakat dini bilgi nasıl elde ediliyor? Nereden alıyorlar? Bundan sonra bu süreç nasıl gelişecek? Bu sonuna kadar bir tartışmadır: yani dini eğitimin yetersizliği, ya da farklı düşünce ve oluşumların etkisi, aralarındaki bazı anlaşmazlıklar, dini ve laik olanın kesişme noktalarındaki tartışmalar ve dahası. İslami oluşumlar burada da, toplum içerisinde dini bilgi ve düşüncenin taşıyıcı unsurlarındandır. Bu nedenle Müslümanların dini duyarlılığa sahip kesimleri, genelde düşünsel olarak İslami hareketlerden beslenmekte olduğu görülmektedir.

[258] Geleneksel İslam (Salttuu İslam), Ortodoks İslam veya Salt İslam

Kültürel açıdan Halk İslamı'nın da toplum içerisinde yeri vardır. Zira Halk İslam'ı Müslümanların henüz oldukça büyük kısmını oluşturmaktadır. Toplumun örf ve adetlerinde muhafaza edilen o İslami motifler, hatırlanması üzere Sovyetlerden Bağımsızlık dönemine ancak geleneksel, Halk Müslümanlığı ve bir kültürel kimlik sayesinde ulaşmıştır. Fakat bu durum, tarihten beri sürekliliğini korumuş muhafazakar dindar toplumlardan ayırt edilmelidir. Çünkü yaşanılan bir din değil, kısmen muhafaza edilmeye çalışılan bir gelenek, bir kültür, bir kimlik söz konusu olmuştur. Halk İslam'ı ile İslami hareketler, hatta Resmi İslam, ya da başka bir ifadeyle 'taklidi' Müslüman ile 'tahkiki' Müslüman her zaman anlaşabiliyor mu? Müslüman kuşaklar arasındaki anlaşmazlık belirtileri, ya da farklı düşünme durumu, Borbieva'nın (2009)[259] araştırmasında doğru bir şekilde tespit edilmiştir.

Nihayet kültürel anlamda da Kırgızistan'da İslam yavaşça yerleşmektedir. Bugün yaşamda, düşüncede ve her türlü alanda İslamlaşma gerçekleşmektedir. Ancak bu "hangi İslam, nasıl bir İslamlaşmadır" söz konusu olunca devletin bazı kaygıları da buradan kaynaklanmaktadır; yani toplum İslami değerleri hangi kaynaklardan alıyor veya durum bundan sonra nasıl gelişecek konusu gündeme getirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında devlet bu yüzden teyakkuz halindedir ve bugünkü dini duruma müdahale etmektedir. Böylece bugünkü dini durum, devletin de katılımı ile beraber bir arayış niteliğindedir.

Dini durum üzerine devlet politikalarında görüldüğü gibi siyasilerin de arayışları vardır. Müslüman grupların etkisi arttıkça siyasilerin de dini konulara ve o grupların oy potansiyelini kazanma eğilimi gösterdiklerini gözlemlemek mümkündür. Örneğin, özellikle seçimlerde dini liderler ve dini grupların, dindar çevrelerin etkisi artmaktadır. Artık Cumhurbaşkanı, başbakan ve yardımcıları, milletvekilleri Bayram namazlarına katılarak orada konuşma ihtiyacı hissetmekteler, mesajlarını vermektedirler.

Sonuçta Kırgızistan'da din konusu, bugün ülkenin şartları çerçevesinde dini hareketler konusu demektir. Dini hareketleri araştırmak dini durumu, dini durumu

[259] Noor Borbieva**, Islam and The International Sector: Negotiations of Faith in The Kyrgyz Republic**, The Helen Kellog Institute for International Studies, 2009.

araştırmak ise, dini hareketleri araştırmak kadar yakın konulardır ve burada din sosyolojisinin nesnesi de dini hareketlerdir. Ayrıca, burada devletin din politikaları da çok önemli bir faktördür.

2.1.5. Devletin Din Politikası

SSCB'nin dağılmasından hemen sonra Bağımsız Kırgızistan'ın yapılanmasındaki diğer bir önemli husus da, kuşkusuz devletin din politikası üzerine izlediği yoldan geçmektedir. Bu dönemi tarihçi Kurbanova, Kırgızistan için tarihsel bir döngü olarak sıfatlandırmaktadır; yani ateist totaliter bir modelden liberal bir modele geçiş olarak. Zira din ve devletin/dini kuruluş ve hareketlerin ilişkisi ve analizi ancak Sovyetlerin dağılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu, Müslüman topluluklarının dini inanç ve ritüellerine verilen, uluslararası anlaşma ve prensiplere - BM Genel Kurulunca kabul edilen ve ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslar arası Sözleşmesi, AGİT (Helsinski) Nihai Senedine- uygun olarak anayasal ve kanunen haklarına kavuşması olmuştur.[260] Böylece ülkede din-devlet ilişkileri öncelikle, hukuki olarak anayasal normlarla sağlanmıştır. 1993 Anayasasına göre, ülke laik,[261] din ve dini her türlü akım/oluşum devlet/devlet kurumlarından ayrılmış,[262] dini her türlü oluşum ve din adamları devlet işlerine karışması ve siyasi amaç taşıması yasaklanmış,[263] aynı zamanda da dini inanç özgürlüğü her halükarda muhafaza altına alınmıştır.[264]

Bununla birlikte Bağımsız Kırgızistan'da devletin din politikası 1991'den günümüze kadar siyasal ve sosyal koşullara bağlı olarak her zaman değişiklik göstermiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında iktidarın dini politikası daha ılımlı iken, sonraki dönemler boyunca bir takım koşullarla beraber daha sıkı politikalar izlenmiştir. Myrzabaev (2009)'da din-devlet ilişkileri iki döneme ayrılmıştır. İlk dönem 1991-2005 yıllar arasını, ikinci dönem de 2005-2009 yıllarını

[260] Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana", s.41.
[261] 1993 Anayasası, Madde 1, Fıkra 1.
[262] 1993 Anayasası, Madde 8, Fıkra 3.
[263] 1993 Anayasası, Madde 8, Fıkra 4.
[264] 1993 Anayasası, Madde 15, Fıkra 3; Madde 16, Fıkra 2.

oluşturmaktadır. Yani ilk dönem, A. Akayev'in devlet başkanlığı dönemi iken, ikinci dönem K. Bakiyev'in devlet başkanlığı dönemidir. Aslında bu açıdan bakıldığında devletin din politikaları, iktidara göre veya kabaca devlet başkanlarının inisiyatifi ve bakış açılarıyla da ilgisi vardır. Zira yukarıdaki iki dönemle beraber daha sonraki dönemde -2010 sonrası- yönetimin değişmesi de, dini politikalardaki durumu etkilemiştir.

Devletin din politikasındaki ilk dönemi, yani, Akayev dönemini de iki döneme ayırmak gerekmektedir. Birincisi, 1991-95 arası iktidarın dini politikasıdır. Bu dönemde oldukça liberal bir tutum sergilenmiştir. Bu süre içerisinde mevzuatlardan 16 Aralık 1991'de kabul edilen "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar ile İlgili" (657-XII) Kanunu (Bundan sonra – 1991 Din Kanunu) çerçevesinde konuşulabilir. Kanun, Kırgızistan tarihinde dini politikanın en liberal mevzuatı olarak bilinmektedir. 1991 Kanunu kimi tarafından "fazla liberal" olarak görülürken, özellikle azınlık gruplar ve bazı lobiler tarafından doğru bulunmakta ve eski kanuna tekrar dönülmesi çağrıları yapılmaktadır /yapılmıştır. Örneğin, Kırgızistan'da diğer dini hareketlere 2008 Din Kanunu ile getirilen sınırlamalardan yakınan ve bazı kısımlarına[265] dava açan Hıristiyan Protestan hareketleri tekrar 1991 Kanununa dönülmesi çağrısında bulunmaktadır.[266] Devletin yetkili kurumlarından gelen açıklamalar ise, 1991 Kanunu ve devletin din politikasının ilk dönemlerde "fazla ılıman" olması ve dolayısıyla yanlış politika izlenmiş olması yönünde olmuştur. [267]

Dönemin devlet başkanı Akayev'in konuşmasından aktarılan şu kısım durumu anlatmak için önemlidir:

> "Biz, ekonomimizi sağlamlaştırmaya yardım edecek, entelektüel potansiyelimizi artıracak, bize uzmanlar, yöneticiler, iş adamları yetiştirecek bütün Doğu ve Batı ülkeleri ile ekonomik ilişkiler

[265] (Örn., 2008 Din Kanununun 10.Madde, 2.Fıkrası üzerine açılan dava sonucu Anayasal Mahkeme, Anayasa ile çelişmektedir kararına varmıştır).
[266] Örn. bkz.: Kabak & Esengeldiyev, **Svoboda Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike**.
[267] Kırgızistan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi, Devletin Dini Alandaki Politikası ile İlgili Kararı/Bildirisi, 3 Şubat 2014.

geliştireceğiz. Eğer, Japonya bize yardım etmeye hazırsa, o zaman biz de Şintoizm için kapımızı açmaya hazırız".[268]

Aslında ilk döneminde iktidarın ve siyasilerin dinle/İslam'la ilgili genel tutumu veya ilgi alanı "gosateizm"in (devletin ateizm politikası) yanlış olduğunun vurgulanması, dinin toplumsal bütünleştirici rolünün ileri sürülmesi ve İslam'ın kültürel bir kimliği oluşturduğu için önemsenmesinden ibaret olmuştur. Aynı zamanda ilk etaptaki bu arayış ve heyecan, İslami açıdan da çok önemli gelişmelere de neden olmuştur. Örneğin, devlet başkanının yemin töreninde Kuran'a elini koyarak yemin etmesi, Meclis başkanının duası ve bir süre Cuma namazlarının Bişkek'in meydanlarında kılınması gibi olaylar buna birer misaldir. Bu olaylardan sonra Kırgızistan İslam ülkesi mi? tartışmaları basınlarda büyük bir yankı uyandırmıştır.[269] Elbette ki, o dönemde camilerin çok sınırlılığı bir zorunluluğu ifade ettiği gibi ve halen de bayram namazlarının meydanlarda kılınıyor olması neden gösterilerek konu önemsiz gösterebilir. Fakat her anlamda da bu, Sovyetlerin dağılmasından bugüne İslam'a duyulan rağbeti eksiltmemektedir veya kıyaslamak konusu değildir. Sadece o zamandan günümüze farkı, İslam, ilk zamanlarda kültürel bir kimlik olarak çok önemsenmekle beraber İslami referansla bir sosyo-politik gelişmelere sahne olmamıştır. Bu durum Esenamanova'ya göre, SSCB dönemi boyunca İslami dogmaların etkisiz hale getirilmesi ve İslami sosyo-politik zeminin kırılması ile ilişkilendirilmektedir. Bu sebeple SSCB'nin dağılmasının hemen ardından kurulan iktidar Müslüman topluluğunu etkin bir siyasi faktör olarak görmemiştir ve Müslümanlık ancak kültürel bir kimlikten ibaret olmuştur.[270]

Devletin dini politikasındaki ilk kırılma, dini kuruluş ve hareketlerle geleneksel dinler arasında seçim yapma, ayırım gösterme veya her türlü güvenlik konularındaki bir karara varma ve ardından da politik mekanizmaları gündeme getirme ile başlamaktadır. Bu, Akayev iktidarının dini politikadaki ikinci dönemine işaret etmektedir: bu, işi biraz sıkılaştırma mekanizmasıdır.

---

[268] Akt. Myrzabaev, "Kırgızistan'da Din-Devlet ilişkileri", s.102.

[269] Örn. Mihail Ozmitel, "İslamskaya Respublika Kırgızstan?", **Svobodnıe Gorı,** 11.01.1992, akt.Myrzabaev, "Kırgızistan'da Din-Devlet ilişkileri", s.80.

[270] N. Esenamanova, **İslam v Tsentralnoy Azii: İstoriya i Sovremennost,** Bişkek, Mejdunarodnıy Universitet Kırgızstana, 2003, s.42

Bu çerçevede 10 Ağustos 1995/345 Sayılı "Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki Dini Durum ve Dini Alana Yönelik Devlet Politikasının Oluşturulmasında Devlet Organlarının Görevleri ile İlgili" Hükümet Kararnamesi[271] ile devlet, ilk kez siyasi amaç taşıyan dini kuruluşlar ve hareketlerin endişe verici olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte ilk kez ülkede 'geleneksel olan ve geleneksel olmayan dinler' sınıflandırılması kullanılmış, bu çerçevede Sünni İslam ve Ortodoks Hıristiyanlığı ülkenin tarihi ve geleneğinde yeri olan dinler, yani "geleneksel dinler" olarak kabul edilmiştir. Kurbanova ise, bu kararnamenin alınmasında KMDİ ve Rus Ortodoks Kilisesi (Bundan sonra – ROK) başkanlarının geleneksel olmayan hareketlerin ülke vatandaşları için tehdit olacağı konusundaki mektuplarının etkisi olduğunu ileri sürmektedir.[272]

Bu dönemden itibaren devletin din politikası oldukça aktifleşmiştir. Hemen ardından Cumhurbaşkanı Kararı[273] (rus. "ukaz") ile Din İşleri Komisyonu kurulmuş, Hükümetin Kararnamesi[274] ile de Din İşleri Komisyonunun temel görev ve fonksiyonları belirlenmiştir. Bugünse, Din Komisyonu Cumhurbaşkanına bağlı, devletin din politikasını yürüten bir devlet kurumu olarak çalışmaktadır.[275] Böylece, dini hareket ve oluşumlar için ilk kez Din Komisyonu tarafından kayıtlı olması, aksi halde yasaklanması şartı da 14 Kasım 1996/319 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile yürürlüğe konulmuştur.[276]

Ayrıca, Din Komisyonunun, Kurumlar arası Din Kurulunun oluşturulması ve dini kurum ve hareketlerin, yapıtların, misyonerlerin kayıt altına alınmasını sağlayan kararnameler, kararlar ülkedeki dini hayatı devletin eline alma çabaları olarak

[271] "Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki Dini Durum ve Dini Alana Yönelik Devlet Politikasının Oluşturulmasında Devlet Organlarının Görevleri ile İlgili" başlıklı Kararname.
[272] Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana", s.45.
[273] 4 Mart 1996/45 Sayılı " Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümet Yapılanması ve Kurumları ile İlgili " Cumhurbaşkanı Kararı.
[274] 13 Mayıs 1996/219 Sayılı "Hükümete Bağlı Din İşleri Komisyonu ile İlgili" Hükümet Kararnamesi.
[275] GKDR'in tarihi ile ilgili bkz.: GKDR KR, "İstoriya", (Çevrimiçi) religion.gov.kg, 18 Haziran 2016.
[276] "Kırgızistan Cumhuriyeti Vatandaşlarının Vicdan ve İnanç Özgürlüklerinin Gerçekleştirilmesi ile İlgili" 14 Kasım 1996/319 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

okunmuştur. Bütün bunlar 1995'ten sonra 1991 Din Kanununun 'fazla liberal' olduğu ileri sürülerek alınan kararlardır.[277]

Bir sonraki süreçte de İslami her türlü yapıtlar ile ilgili düzenlemeleri içeren 17 Ocak 1997/20 sayılı Hükümet Kararnamesi[278] ile Kırgızistan'da kayıtsız olarak dini faaliyette bulunan ve tescil olmayan dini yapıtlara yasak getirilmiştir.

Daha sonraki 7 Temmuz 1998/441, 442, 5 Nisan 2001/155 Sayılı Hükümet Kararnameleri ve 2004 Ekstremizmle Mücadelenin Ulusal Programı Akayev iktidarının dini politikadaki aktif faaliyetlerinden birkaçı olarak değerlendirilebilir.[279]

2005'te iktidarın değişmesiyle K. Bakiyev devlet başkanı seçildiğinde, Kırgızistan Cumhuriyeti "Ekstremist Faaliyetlerle Mücadele ile İlgili" 17 Ağustos 2005/150 Sayılı Kanunu kabul edilmiş ve 2006'dan itibaren devlet dini alanda faaliyetlerini artırmıştır. Kurbanova'ya göre devlet ve din, dini hareketlerin ilişkisi bu dönemden beri gelişme süreci yaşamıştır.[280] Örneğin, 6 Mayıs 2006/324 Sayılı kararname[281] ile dini politikada yeni bir gelişme yaşanmış ve Kırgızistan Cumhuriyetinin Dini Alanda Devlet Politikasının Konsepti[282] (Bundan sonra – Din Konsepti veya 2006 Din Konsepti) yayımlanmıştır. 2006 Din Konsepti Devletin dinle, dini kurumlarla, hareketlerle resmi ilişkisini, temel ilkelerini ve siyasetini ifade eden ilk kapsamlı bir rehber dokümanı olmuştur. Konseptte dini bütün oluşumlarla devletin ilişkisel durumu, dini politikanın amacı, görevleri ve prensipleri, devletin ülkedeki geleneksel olan dini gruplarla ilişkisi (ki, bunlar Sünnilik ve Ortodoks Hıristiyanlığı olarak belirtilmiştir), dini oluşumların dini eğitim çalışmaları, hayır kuruluşları, devletin dini ekstremist gruplara karşı aldıkları önlem ve uygulama şekilleri ele alınmıştır. Bununla beraber konseptte din alanında şu eğilimlere dikkat

[277] Myrzabaev, "Kırgızistan'da Din-Devlet ilişkileri", s.112-154.
[278] "Kırgızistan Hükümeti'nin 10 Ağustos 1995/345 Sayılı "Kırgız Cumhuriyeti'ndeki Dini Durum ve Dini Alana Yönelik Devlet Politikasının Oluşturulmasında Devlet Organlarının Görevleri ile İlgili' Kararnamesi'nin Uygulanması ile İlgili" başlıklı Kararname.
[279] Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana".
[280] Bkz.: A.e., Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana", s.49-52.
[281] 6 Mayıs 2006/324 Sayılı "Kırgızistan Cumhuriyetinin Dini Alanda Devlet Siyasetinin Konsepti ile İlgili" Başbakanlık Kararnamesi.
[282] Resmi olmayan bir çeviridir.

çekilmiştir: Dini ekstremizm, fundamentalist ve ekstremist ideolojinin yaygınlaşmakta olduğu, destruktif hareketlerin (özellikle, İslami oluşumların) dini ekstremizmin yaygınlaşmasında önemli etkisi olduğu, toplumun tarihsel ve geleneksel dini inancına yabancı dini hareketlerin düşünce ve ideolojilerinin yabancı olduğu ve dolayısıyla dinler arası ve mezhepler arası anlaşmazlık ve çatışmaya neden olacağı dile getirilmiştir. Bu nedenle devletin geleneksel olmayan hareketlere karşı ülkede geleneksel olan Salt dinleri -Sünni İslam ve Ortodoks Hıristiyanlığını- destekleyeceği söz konusu edilmiştir.[283]

2005'ten sonra Uluslar arası kuruluşlar tarafından ileri sürülen diğer bir konu, Bakiyev dönemi boyunca ülkede vicdan özgürlüğü alanındaki hep gerileme yaşandığıdır.[284] Aynı şekilde AGİT, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu'nun 2006 Din Konsepti üzerine yayınladığı rapora göre, Kırgızistan'da devletin dini politikasını yürürlüğe koyan bazı mekanizmalar, uluslararası standartlara ve anlaşmalara aykırı bir şekilde kanun ve yasalar yoluyla vicdan özgürlüğüne yapılan kısıtlamaları meşrulaştırma/yasal hale getirme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Salt dinlere desteğin diğer dinleri/mezhepleri/oluşumları dışlayıcı karakterde olacağı, aynı şekilde dini kuruluşların ve din adamlarının devlet işlerine, siyasi alana katılımındaki sınırlamalar kişisel ve siyasal hakların ihlali olduğu neden gösterilerek uluslar arası standartlara aykırı bulunmuştur. Dini ekstremizm kavramı da, net açıklama getirilmeksizin sınırları çok geniş tutulması dolayısıyla eleştirilmiştir. Ayrıca, konseptte misyoner hareketlerin yardım faaliyetleri ile beraber vatandaşların dini inancını etkileme çabaları prozelitizm olarak değerlendirilmek suretiyle yasaklandığını hatırlatalım. Raporda bu husus, dini oluşumların devletle partnerlik ilişkisini zayıflatacağı ve aralarını uzaklaştıracağı şeklinde dillendirilmiş, aynı zamanda devletin din politikasında görüldüğü üzere ulusal güvenlik saikleri, kişisel vicdan özgürlüğünü

[283] 2006 Din Konsepti.

[284] Norwegian Helsinski Committee, **Naruşennıye Obeşaniya: Svobodı Veroispovedaniya i Problemı Ubejdeniy v Kazakstane i Kırgızstane,** Oslo, Norwegian Helsinski Committee Raporu, 2010.

kısıtlamak için yeterli bir neden olmadığı[285] ileri sürülerek eleştirilmiş, dini politikanın tekrar gözden geçirilmesi önerilmiştir. Bu sebeple raporun amacı, daha sonra 2014'teki yapılacak olan Din Konsepti çalışmaları için bazı önermelerde bulunmak olmuştur.[286]

Bakiyev dönemindeki din-devlet ilişkilerinde en önemli olan diğer bir mevzuat da –ki, şu an yürürlüktedir- 31 Aralık 2008'de kabul edilmiş olan Kırgız Cumhuriyetinin İnanç Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlarla İlgili Kanunudur (Bundan sonra – 2008 Din Kanunu). 2008 Din Kanunu, dini politikanın daha sıkı takibini sağlayan yasal mekanizma olarak daha çok dini oluşumlar üzerinde yeni düzenlemeler getirmiştir. Kanundaki dini oluşumlar açısından en önemli olan kısmı, bütün dini oluşumların kayıtlı bir şekilde faaliyet yürütmesini, aksi halde yasaklanacağını beraberinde getiren[287] ve yasal yollarla kaydı sağlanması için en az Kırgızistan vatandaşı olan iki yüz kişinin kendi inisiyatifi ile kurucu olmalarını belirten kısımlarıdır.[288] Ayrıca, daha önce devletin ilgili dairelerinden kayıtlı olmuş dini oluşumların tekrar kayıttan geçmeleri (rus. pereregistratsiya) mecburi kılınmıştır[289]. Kanunun getirdiği bazı yasal düzenlemeler; özellikle kayıt işlemleri, kayıt işlemlerinde gereken şartlar, bir dini kuruluşun kurulabilmesi için ülke vatandaşı ve 18 yaşını doldurmuş olan iki yüz kişinin olması, daha önce faaliyetlerini yürütmekte olan dini oluşumların (kayıt dışı hareket ediyorsa) kayıttan geçmeleri veya eski kanuna göre kayıtlı olanların tekrar kaydolunması gibi şartlar, bazı dini oluşumlara engel teşkil ettiği ileri sürülmüştür.

Din Komisyonunun "Otkrıtaya Pozitsiya" Fonduna 2 Ağustos 2011'deki cevap mektubuna göre, komisyon, 2008 Din Kanunu çerçevesinde, dini bütün

[285] Raporda vicdan özgürlüğü, temel insan hakları çerçevesinde Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslar arası Sözleşmesinin (Kırgızistan'ın da 1995'te bu anlaşmalara dahil olduğu) bir parçası olduğu sürekli hatırlatılmaktadır. (OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, **Kommentarii po Povodu Konsepsii Gosudarstvennoy Politiki v Religioznoy Sfere Kırgızskoy Respubliki**, Varşova, 2014, s.9).

[286] OSCE, **Kommentarii po Povodu Konsepsii Gosudarstvennoy Politiki v Religioznoy Sfere Kırgızskoy Respubliki**.

[287] 2008 Din Kanunu, Madde 8, Fıkra 1-2.

[288] 2008 Din Kanunu, Madde 8, Fıkra 3.

[289] 2008 Din Kanunu, Madde 10, Fıkra 1.

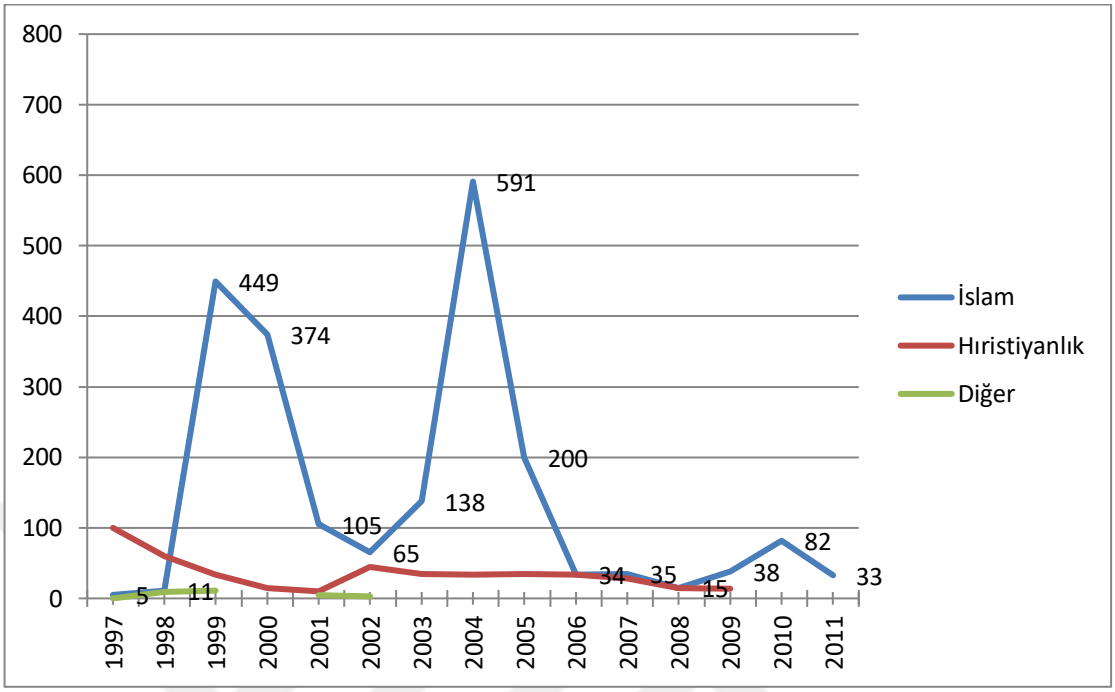
oluşumları kayıt sınıflandırması ile yaptığını bildirmiştir. Sınıflandırmaya göre, 1) yabancı ülkelerden misyonerlik[290] amacıyla gelen kişi, kuruluşlar ve hareketler; 2) Ülkedeki dini STK'lar, hareketler; 3) dini eğitim kuruluşları ve 4) kült, ibadet ve ayin mekanları (cami, kilise vs.) şekildedir.[291] Din politikasını yanlış olarak değerlendiren taraflarca özellikle, ülkeye dışarıdan gelmiş yeni dini hareketler, Hıristiyan misyoner grupları için bu şartların zor ve engelleyici faktör olduğu dile getirilmiş ve vicdan özgürlüğü kapsamında uluslar arası anlaşmalara aykırı olduğu yönündeki nedenlerle eleştirilmiştir.[292] Bununla birlikte "Otkrıtaya Pozitsiya" Fondu tarafından hazırlanmış raporda da yasal olarak vicdan özgürlüğü ve uygulanması ele alınmış, devletin din politikasındaki durum analizi ve kritik yaklaşımı yapılmış, bu çerçevede 2008 Din Kanunu vicdan özgürlüğü konusunda eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu anlamda BM Bölgesel Yönetimi ve AGİT (OSCE/ODIHR) uzmanları toplantısı çerçevesinde yeni Din Kanunu Projesi bile önerilmiştir.[293] 2008 Din Kanununa bir diğer eleştirel yaklaşım ve madde madde öneriler de SFCG tarafından yapılmıştır.[294]

Ayrıca, kanuni mekanizmaların ağırlaştırılması ile dini oluşumların yeni kanun çerçevesinde devletin ilgili kurumlarından kayıt olma imkanlarının azaldığı ileri sürülerek aşağıdaki grafikle gösterilmiştir (Bkz. GRAFİK 3).

GRAFİK 3.

Yıllara Göre Dini İbadet Yerleri, Eğitim Kurumları ve Dini Kuruluşların Devletin İlgili Dairelerinden Kayıt Olma Dinamikleri[295]

[290] İslam dahildir.
[291] Kabak & Esengeldiyev, **Svoboda Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike**, s.27.
[292] Norwegian Helsinski Committee, **Naruşennıye obeşaniya**, s.38-40.
[293] Kabak & Esengeldiyev, **Svoboda Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike**.
[294] N.B. Alenkina, E.A. Zulpuev, N.A. İsmailov, G.K. İsaeva, Ç.A. Musabekova, **Nauçno-Praktiçeskiy (postateynıy) Kommentariy k Zakonu Kırgızskoy Respubliki № 282 "O Svobode Veroispovedaniya i Religioznıh Organizatsiyah v Kırgızskoy Respublike" ot 31 Dekabrya 2008g.**, SFCG (Search for Common Ground), Bişkek, 2016.
[295] Kabak & Esengeldiyev, **Svoboda Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike**, s.15.

Üçüncü bir dönem 2010'daki iktidar değişimiyle başlamaktadır. Artık bu dönem, devletin din politikasındaki daha aktif rol aldığı, daha müdahil ve aynı zamanda dine "sıcak bakanı" olarak da düşünülmektedir/düşünülebilir.[296] Öncelikle, bütün Kırgızistan vatandaşlarının oylamasıyla yürürlük kazanan 27 Haziran 2010 Anayasası, din-devlet ilişkilerinin temel ilkelerini sağlayan mevzuat olarak anayasal düzenlemeler içermektedir. 2010 Anayasasına göre yine, ülke laiktir.[297] Dini anlamda siyasi parti kurmak, dini oluşumların siyasi bir amaç taşıması[298] ve dinler arası çatışmayı amaçlayan partiler, kuruluşlar ve onların şubeleri de yasaklanmıştır.[299] Kırgızistan'da hiçbir din, devlet dini ve öncelikli olarak görülmesi mümkün değildir. Din ve dini her türlü akım/oluşum, devlet/devlet kurumlarından

[296] Bu anlamda Atambayev'in devlet başkanlığı dönemi, -hem kendisinin dine daha 'sıcak bakan' imajı ile birlikte- dini alandaki daha aktif, daha müdahil politikalarla eşlik etmiştir. Örneğin, Atambayev'in cumhurbaşkanlık için seçim çalışmalarında ve cumhurbaşkanlığının ilk dönemlerinde 'namaz kılan' bir başkan imajı ile "dini öncelikli" vatandaşlar ve devlet açısından karşılıklı iyi bir hoşgörüye zemin hazırlamıştır. Etrafındaki dindar tanınan bazı kadrolar, namaz kılan milletvekilleri ve 2011'de Cumhurbaşkanlık Sarayının içinde açılan ve büyük tartışmalar konusu olan mescit vs. Atambayev döneminden bazı misallerdir. Dini alandaki müdahaleci politikalar ise, Atambayev'in başkanlık dönemi boyunca onun çalışmalarının bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır.

[297] Anayasa, Madde 1, Fıkra 1.

[298] Anayasa, Madde 4, Fıkra 4, Bend 3.

[299] Anayasa, Madde 4, Fıkra 4, Bend 5.

ayrılmış, dini her türlü oluşumun ve din adamlarının devlet işlerine karışması yasaklanmıştır.[300] Aynı zamanda da dini inanç özgürlüğü her halükarda muhafaza altına alınmış, her kim dine inanma veya inanmama hakkına sahip iken, her kim de dini inancını beyana veya inancından caydırılmaya zorlanamamaktadır.[301] Dikkat edilirse yeni anayasa, 1993 Anayasasına göre daha ayrıntılı ve dini oluşumlar/kişilerin siyasi katılım ve aktiviteleri açısından daha sıkılaştırılmıştır. Anayasa kabul sırasında özellikle, dini çevreler tarafından ileri sürülerek tartışılan kısmı, anayasadaki "laiklik" kısmı olmuştur. Laiklik kısmı, tartışma çerçevesinde postsovyet ülkelerinde "dinden ayrılmış" anlamından daha ziyade "dine karşı" anlam taşıdığı gerekçe gösterilmiştir. Zira bu durumun Sovyet sonrası ülkeler için olası bir durum olduğunu da unutmamak gerekir. Anayasa metninin Rusçasında "svetskiy" (laik) olarak geçen kısmı[302], Kırgızca metninde "mamlekettik başkaruuga din aralaşpagan (ölkö)" (dinin devlet yönetimine karışmadığı (ülke)) şeklinde tam dört kelimeyle ifade bulmuştur. Nihayet komisyon toplantısında oylamaya konulan laiklik tartışması ilkin, "demokratik ülke" ibaresi yeterli ve dolayısıyla "svettik" kavramı "evet, kaldırılsın" oy çoğunluğuna karşın, üçüncü oturumda "hayır" oylarıyla yerinde kalmıştır. "Svetskiy" kavramı aslında sadece dini çevrece değil, o zamanlarda laik ve akademisyen çevrelerince de eleştirilmiştir. Yazar ve tarihçilerin de bu tartışmalara dahil olduğu konu, kavramın Sovyet geleneğinden gelen düşünceye daha yakın duruşu ve daha başlangıçta dinin devlet işine karışmasını yasaklarken, aynı zamanda devletin din işlerine karışıp karışamama konusunun ucu açık bırakılmasıdır. Burada onlara göre, din-devlet ilişkisinde işbirlikçi yaklaşım göz ardı edilmiştir.[303]

2008 Din Kanunu çerçevesinde değişikliklerle ilgili hem kanun teklifleri yapılmış, hem taslaklar hazırlanmıştır. Bunun dışında 2008 Din Kanununa 15 Haziran 2011/46 Sayılı, 07 Aralık 2012/196 Sayılı olmak üzere iki kez düzeltmeler yapılmıştır.

---

[300] Anayasa, Madde 7.
[301] Anayasa, Madde 32.
[302] Anayasa, Madde 1, Fıkra 1.
[303] Azattık Radyosu, "Din, Til cana Kırgız", 26 26 Kasım 2010, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_culture/2231055.html, 05 Temmuz 2017.

Aslında Kırgızistan'da dini durum açısından devletin de bazı düzenlemeleri önemlidir ve duruma göre denetimi gerektirmektedir. Zira durum özellikle, çeşitli kanallardan sağlanan dini eğitim çalışmaları ile bir taraftan devletin şu anlık yapamadığı açığı kapatırken, diğer taraftan bir takım karışıklığa da neden olarak görülmektedir. Kendisiyle görüşme yaptığımız eski Din Komisyonu yetkilisi ve din ekspertinin aktardığına göre,[304] 2008 Din Kanunu ile birlikte "Dini Eğitim ve Dini Eğitim Kurumları ile İlgili" (Bundan sonra – Din Eğitimi Kanun Tasarısı) Kanun Tasarısı[305] çalışmaları 2003'lerden beri eşzamanlı olarak ilerletilmeye çalışılmıştır. Çünkü Din Kanununda dini eğitim konusu kısmen yer almaktadır ve oldukça eksiktir.[306] Daha sonra meclisten "Dini Eğitim ve Dini Eğitim Kurumları ile İlgili" (Bundan sonra – Din Eğitimi Kanun Teklifi) Kanun Teklifi hazırlanmış, bu amaçla Kırgızistan Cumhuriyeti Jogorku Keneş'in (Parlamento) Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Komitesi tarafından "Kırgızistan'da Dini Durum ve Dini Eğitim" başlıklı Parlamento Oturumu düzenlenerek dini alanda önemli sorunlar masaya yatırılmıştır.[307] İşbu Parlamento Oturumu çerçevesinde bütün Bakanlar Kabinesinden ilgili Komiteye bilgilendirmeler gönderilmiş, sırasıyla cumhurbaşkanlığından, meclisten, bakanlıklardan, belediyelerden, ilahiyat fakülteleri bulunan üniversitelerden, KMDİ'den, bütün dini kurum ve kuruluşlardan, İslami ve Hıristiyan dini eğitim kurumlarından katılımlar sağlanmıştır. Kanun teklifi böylece ilk oturumda onaylanmış, fakat ikinci oturum sırasında (hangi nedenlerden ötürü olduğu bilinmemekle birlikte) kanunu hazırlayan milletvekili kanun teklifini geri çekmiştir. Şu an zikredilen kanun teklifi askıdadır.

Belirtildiği gibi, dini alanda devlet politikasında Cumhurbaşkanının rolü ve yeri anahtar konumdadır. Zira Cumhurbaşkanlığın altında etnik, dini politika ve toplumla ilişkiler bölümü ve devletin din politikasını oluşturan birimi vardır, üstelik

[304] Dini uzman, Din Komisyonu eski yetkili temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 03.07.2017.

[305] Kanun Tasarısı Din Komisyonu tarafından hazırlanmaktaydı. Uzmanların aktardığına göre, Din Eğitimi Kanununu Din Komisyonu (daha sonra) Parlamentoda ilgili Komite başkanı milletvekili K. Osmonaliyev'e teklif etmiştir. K. Osmonaliyev de son haliyle "Dini Eğitim ve Dini Eğitim Kurumları ile İlgili" Kanun Teklifi olarak sunmuştur.

[306] 2008 Din Kanunu, Madde, 6;13;14;15;17.

[307] Kırgızistan Cumhuriyeti Jogorku Keneşinin (Parlamento) Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Komitesi, **Kırgızistan'da Dini Durum ve Dini Eğitim, Parlamento Açıklaması,** Bişkek, 5 Mart, 2013. (resmi olmayan bir çeviridir).

20 Ocak 2012/9 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla[308] da Din Komisyonu doğrudan Cumhurbaşkanının denetimi altındaki merkezi yetki makamına taşınmıştır.[309] Daha sonra Din Komisyonu, Cumhurbaşkanının 23 Mart 2012/71 Sayılı Kararıyla onaylanan "Kırgızistan Cumhuriyetinin Din İşleri Devlet Komisyonu ile İlgili" düzenlemesi ile devletin din politikasını yürüten, devlet kurumlarını dini politika üzere koordine eden kurum olarak yetkilendirilmiştir. Bu kararla Din Komisyonunun yetki, fonksiyon, görevleri belirlenmiş ve devletin dini alanda her türlü politikasını yürütme görevini üstlenmiştir.

Din politikalarında din konusu düzenlenmesi gereken bir sorun olarak görülmektedir. Böylece 2014 Din Konsepti, Din Komisyonu tarafından "Kırgızistan Cumhuriyetinin 2013-2017 senesinde İstikrarlı Kalkınma Ulusal Stratejisi"[310] ve 3 Şubat 2014 Güvenlik Konseyi Kararı[311] kapsamında, 07 Şubat 2014/24 Sayılı "Kırgızistan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyinin Dini Alanda Devlet Politikasının Düzenlenmesi konusundaki Kararını Gerçekleştirme ile İlgili" Cumhurbaşkanı Kararı ile hazırlanmış, 14 Kasım 2014/203 Sayılı "Kırgızistan Cumhuriyeti 2014-2020 senesinde Dini Alanda Devlet Politikasının Konsepti ile İlgili" Cumhurbaşkanı Kararı ile de yürürlüğe konulmuştur. Bununla birlikte Güvenlik Konseyinde çok önemli bir konu daha vardı. O da Cumhurbaşkanının önemle belirttiği gibi, ülkede dini durumun düzenlenmesi, dini hareketlerle ve sorunlarla ilgili bir an önce çözüme varılmasıdır. Nitekim Güvenlik Konseyinde Cumhurbaşkanının konuşmasından en önemli anahtar kelimeler de dini politikayı şu şekilde yansıtmıştır: "Din devlet işine karışamaz, fakat devlet din işlerine müdahale eder".[312]

---

[308] 20 Ocak 2012/9 Sayılı "Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Yetkisi Altındaki Kurumların Aktarımı ile İlgili" Cumhurbaşkanı Kararı.

[309] Almaz Esengeldiev, "Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere v Kırgızstane (v period s 2013-2016 godı)", **Svoboda Religii i Ubejdeniy v Usloviyah Sovremennıh Vızovov**, Kiev-Bişkek, Otkrıtaya Pozitsiya, 2016.

[310] Kırgızistan Cumhuriyeti İstikrarlı Kalkınma Ulusal Konseyi; 21 Ocak 2013/11 Sayılı "Kırgızistan Cumhuriyetinin 2013-2017 Senesinde İstikrarlı Kalkınma Ulusal Stratejisi ile İlgili" Cumhurbaşkanı Kararı.

[311] Kırgızistan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyinin Dini Alanda Devlet Politikasının Düzenlenmesi Konusundaki Kararı, 3 Şubat 2014.

[312] Ayrıca bkz.: Azattık Radyosu, "Atambayev: Mamleket Din İşterine Kiyligişüügö Ukuktuu", 03 Şubat 2017, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/25251027.html, 07 Temmuz 2017.

2014 Din Konseptinde, bilhassa, devletin dini politikasında önemli bir diğer gelişme, önemli bir nokta daha vardır. O da Kırgızistan'a geleneksel olan, (daha önce Sünnilik ise), bugün Salt Dinler olarak Hanefilik ve Mâturidilik üzerine oturtulmuş Hanefiliği ve Ortodoks Hıristiyanlığını ifade etmektedir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanının Kararı ve 2014 Din Konseptine binaen milletvekili Ö.Tekebaev tarafından "Salttuu/Geleneksel Dinlere Devlet Desteği ile İlgili" başlıklı kanun teklifi hazırlanmıştır.[313]

Üçüncü dönem din-devlet ilişkilerinde devlet, dini politikasını aktif bir şekilde yürütmektedir. Bu anlamda devletin "yumuşak gücü" olarak algılanabilecek "Iyman Fondu" (Iyman Vakfı), bizzat Cumhurbaşkanının 22 Ocak 2014/11 Sayılı Kararı[314] ile kurulmuştur. Iyman Vakfı, amacının "vatandaşların dini ve entelektüel potansiyelini yükseltmek, dinler ve dini inanç, kültler arası hoşgörüyü sağlamak" olduğunu belirtmektedir.[315]

Din Komisyonu, 2014 Din Konseptini gerçekleştirmek üzere çalışmalarına devam etmektedir. Bu amaçla Din Konseptinin Madde 6/4 gereği ve 9 Temmuz 2015/315 Sayılı Hükümet Kararnamesi[316] ile onaylanması üzere İşenaalı Arabaev Devlet Üniversitesinin altında ilk olarak geçici bir projeyle İlahiyat Yüksek Okulu (Teologiyalık Kolledj) açılmıştır. Okulun Kurucuları, Din Komisyonu, Eğitim Bakanlığı, İ. Arabaev Devlet Üniversitesi ve KMDİ'dir. Bu okul, Kırgızistan'a ve Orta Asya'ya geleneksel olan İslam'ı, İslami düşünceyi, dini ve laik ilimlerin eğitimini bir arada sağlayan okul olarak tanıtılmaktadır.[317]

Din Komisyonu, yine Din Konseptini gerçekleştirmek üzere okullarda "Din Kültürü Tarihi" (kırg. Din Madaniyatının Tarıhı) dersi projesini hazırlamış, (şuan

---

[313] Bkz.: Kırgızistan Cumhuriyeti Jogorku Keneşinin resmi sitesi, "O Gosudarstvennoy Podderjke Traditsionnıh Religiy", (erişim tarihi 06.07.2017).

[314] 22 Ocak 2014/PB-11 Sayılı ""İman" Din Kültürünü Geliştirme Vakfını Kurma ile İlgili" Cumhurbaşkanı Kararı.

[315] Iyman Vakfının resmi sitesi, bkz.: www. iyman.kg, 09 Temmuz 2017.

[316] 9 Temmuz 2015/315 Sayılı "2015-2020 senesinde Kırgız Cumhuriyetinin Dini Alanda Devlet Politikasının Konseptini gerçekleştirme Planı" Hükümet Kararnamesi.

[317] GKDR KR "O Prezentatsii Teologiçeskogo Kolledja pri KGU im İ.Arabaeva", Din Komisyonu Resmi Sitesi, 08 Ocak 2016, (Çevrimiçi) www.religion.gov.kg, 09 Temmuz 2017.

geçici olarak birkaç okulda okutulmaktadır) ders kitabını ve müfredatını hazırlayıp kamuya sunmuştur.[318]

Sonuç olarak, devletin bugünkü dini politikası daha önceki dönemlere göre oldukça aktif olarak değerlendirilebilir. İlk dönemde devletin dini alanda güçlü bir politikası görülmediği gibi, dini alanda ve her türlü dini oluşumlara serbest yaklaşımı görülmüştür. Dikkat edilirse, 2000'lere kadar dini oluşumların yasaklandığı görülmemektedir.[319] İkinci dönemde ülkede dini alanda karışıklığın meydana geldiği öne sürülmekte ve önlemek amaçlı bazı mekanizmalar ortaya konulmuştur. 2010'dan sonraki dönem ise, devletin dini alandaki düzenleme girişimleriyle beraber onun problemlerinin analiz edilerek, duruma nasıl yaklaşılması gerekir konusundaki politikası ile karakterize edilebilir. Özellikle, dini oluşumlar çerçevesinde hem yasaklama vs. gibi hukuki işlemler ve güç organlarının sert gücü, hem önleme için bazı yumuşak güç mekanizmaları, Salttuu İslam/Geleneksel İslam (Hanefilik ve Maturidilik) düşüncesini destekleme ve kurumsallaştırma (KMDİ çerçevesinde) gibi girişimleri, bugünkü devlet politikasının en bariz göstergesidir. Bu alanda devlet ve KMDİ gibi resmi dini ve resmi olmayan dini kuruluşlar da partner çalışmalarda bulunmaktadırlar. Örneğin, Orta Asya Ulemalar Forumu[320], Geleneksel İslam düşüncesinin konuşulduğu bir forumdur. Bunun dışında Devlet, devletin ilgili birimleri ve KMDİ başta olmak üzere uluslar arası ve yerli STK'ların dahil olduğu dini durum değerlendirmesi çalışmaları ve ekstremist düşüncelerle mücadele programları bu dönemin ortaya koyduğu politikanın bir sonucudur.[321]

---

[318] GKDR KR, Obşestvennoye obsujdeniye, "İstoriya Religioznoy Kulturı", **Din Komisyonu Resmi Sitesi**, 07 Şubat 2017, (Çevrimiçi) www.religion.gov.kg, 06 Temmuz 2017.

[319] Bu bölümdeki "Yasaklanan Hareketler" alt başlığına bkz.

[320] Bkz.: **Forum Ulemov Tsentralnoy Azii: Soglasiye i Sozidaniye – Traditsiyonnaya Osnova İslama v Tsentralnoy Azii**, Ed. Denisenko Yuliya Olegovna, SFCG, Bişkek, t.y.

[321] Örneğin, bkz.: Kırgız Respublikası İçki İşter Ministrligi Onunçu Başkı Başkarmalığı, **Ekstremisttik İmerdüülükkö jana Terrorizmge karşı Arakettenüünün Ukuktuk Negizderi: Çenemdik Ukuktuk Aktılardın (Üzündülördün) Cıynagı**, Ed. Ceenbekov E.T., Bişkek, SFCG, 2014; KMDİ, **Borba Protiv Ekstremizma (Rukovodstvo dlya İmamov)**, Haz. Eratov R., Carkınbaev K., Bişkek, SFCG, 2016; Mutakallim Kadın Derneği, **Ray Nahoditsya pod Nogami Materey,** Ed. Yusur Loma, Bişkek, SFCG, t.y.; **Ukrepleniye Potentsiala po Predotvraşeniyu Nasilstvennogg Ekstremizma v Kırgızskoy Respublike**, Ed. N. Kurbanova, Bişkek, SFCG, 2014.

Dini eğitimde de yeni adımlar atılmaktadır. KMDİ'nin altında medreseler için dini eğitimin ortak müfredatı (birdiktüü programma) hazırlanmıştır. Daha önceki sağladığı eğitim ve diplomaları Eğitim Bakanlığı tarafından tanınmayan İslam Üniversitesi, kısa bir zaman önce Kırgızistan Uluslar arası Üniversitesi ile anlaşmalı olarak İlahiyat alanında uzmanlar yetiştirmek üzere devlet tarafından lisans (litsenziya) almış bulunmaktadır.

Uzmanlarla yapılan görüşme sırasında, yukarıda anlatılanlara benzer bir durum değerlendirmesi yaptılar. Onlardan bizimle düşüncesini paylaşan biri aşağıdakileri kaydetti:

> "Evet, devletin son dönemde dini alanda aktif çalışması var. Fakat her şeyden önce gelinen noktada bir oluşmuş/birikmiş sorun var, bunların çözümü için bizzat bu sorunlardan hareket edilmesi gerekirken, maalesef bugün bütün bunlar eksik yapılmaktadır düşüncesindeyim. Örneğin, dini eğitimsizlik sorun olarak görülür iken, neden dini eğitimle ilgili kanunumuz veya herhangi bir hukuki altyapımız yok? Eğer dini alandaki sorunlar işsizlikten kaynaklanıyorsa, önce gençlere iş olanakları sağlanmalı değil midir?[322]

Bazı uluslar arası kuruluşlar ise, vicdan hürriyeti ve dini alanda devlet politikasının uluslar arası anlaşmalara/standartlara uymadığını ileri sürerek, devletin vicdan özgürlüğünü tam olarak sağlayacağı konusunda halen şüpheli yaklaşmaktadır.[323] Bu nedenle de vatandaşların vicdan hürriyeti hakkını gözetme amaçlı el kitapları/kılavuzları hazırlamış, ilgili makamlara öneriler yapmışlardır.[324]

---

[322] Dini uzman, Din Komisyonu eski yetkili temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 03.07.2017.

[323] Norwegian Helsinski Committee, **Naruşennıye obeşaniya**; Kabak ve Esengeldiev **Svoboda Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike**; Almaz Esengeldiev, "Problemı Pravovogo Obespeçeniya Svobodı Veroispovedaniya v Kırgızstane", **Obzor Soblyudeniya Svobodı Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respubliki**, Bişkek, Otkrıtaya Pozitsiya, 2013; Esengeldiev, "Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere v Kırgızstane (v period s 2013-2016 godı)"; OSCE, **Kommentarii po Povodu Konsepsii Gosudarstvennoy Politiki v Religioznoy Sfere Kırgızskoy Respubliki**)

[324] Abdirasulova ve Davletbaeva, **Monitoring Soblyudeniya Prava na Svobodu Veroispovedaniya,** Bişkek, SFCG, 2016; Abdirasulova, Alımbaev, Davletbaeva ve Musabekova, **Otçyot po Rezultatam Monitoringa Sudebnıh Razbiratelstv po Soblyudeniyu Svobodı Sovesti i Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike**, Bişkek, SFCG, 2017, SFCG, **Spisok Rekomendatsiy i Predlojeniy po Rezultatam Deyatelnosti Mejdunarodnoy Nekommerçeskoy Korporatsii "Poisk Obşih İnteresov" v Ramkah Programmı "Religiya i Mirostroitelstvo"**, Bişkek, SFCG, 2016.

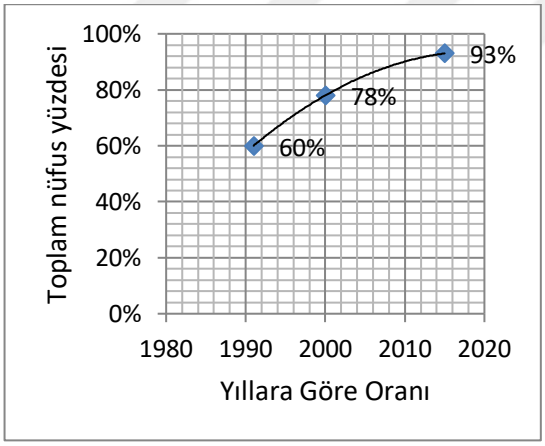
2.2. KIRGIZİSTAN'DA İSLAMLAŞMA

2.2.1. İslamlaşmanın Temel Boyutları

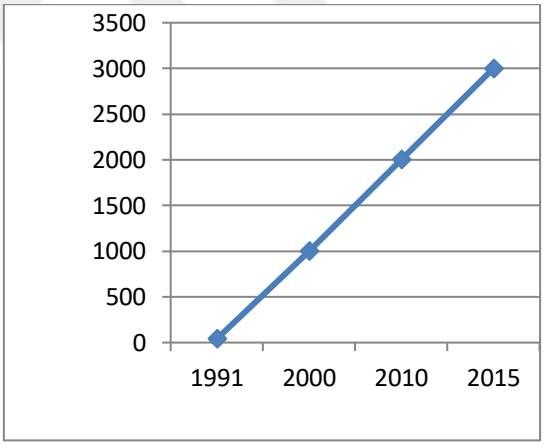
Kırgızistan'da İslamlaşma, bu bölümün önemli bir kısmıdır. Tezimizde İslam, Kırgızistan'da yeniden yayılan, yeniden etkisi artan bir olgu olarak görülmektedir.

İslamlaşma, toplum içerisinde nicel ve nitel anlamda Müslümanların sayısının ve dindarlık seviyesinin artması, ya da İslami değerlerin görünürlüğünün artması gibi olgularla da açıklanabilir ki, bu hızla artış,1990'lardan itibaren kendini göstermiştir. GRAFİK 4 ve GRAFİK 5'te İslamlaşmanın toplumsal, demografik boyutları ve dindarlaşma eğilimi en bariz şekilde görülmektedir. (Bkz. GRAFİK 4-5).

GRAFİK 4. Müslümanlık Oranı

GRAFİK 5. Cami Sayısındaki Artış

Burada İslamlaşma konusuna açıklama getirmemiz gerekir. İslamlaşma, bu anlamda toplumun yeniden Müslümanlaşması veya ihtidası olarak değil, nicel anlamda doğrudan demografik olgular sonucu Müslüman nüfusun artışı iken, nitel anlamda İslami değerlere eğilimin artması ve sosyo-kültürel, sosyo-politik olanakların meydana gelmesi sonucu bir İslamileşmedir.[325]

[325] Tezimizde İslamlaşma kavramı kullanılmıştır.

Tezimizde İslamlaşmaya, iki yönden bakılmaktadır: İslamlaşmanın temel boyutları ve İslamlaşmanın aktörleri. İslamlaşmanın boyutları dediğimiz şey, toplum içerisinde muhafaza edilen, kültürel ve tarihi olmak üzere bugünlere uzanan bazı temelleridir.

İslamlaşmanın aktörleri de, İslami hareketlerdir ve o, Kırgızistan için tarihi ve kültürel olandan farklı bir biçimde yeniden oluşan İslamlaşmayı ifade etmektedir. Bu kısımda İslamlaşmanın temel boyutları; tarihi, etnik ve kültürel olmak üzere ele alınacaktır. Ayrıca, İslamlaşmanın diğer bir etkeni de demografik değişkenlerdir. Bu sebeple demografik boyutunu da bu kısımda ele alacağız.

Bununla birlikte her ne kadar yeniden İslamlaşma, İslami canlanma kavramları öne sürülse de, yeniden canlanma kadar önemli olan şey, İslam'ın hayatta kalma konusudur. Bu sebeple İslamlaşma her zaman İslamlaşmanın boyutları dediğimiz faktörlere borçludur.

Kırgızistan'da İslami canlanma elbette ki, politik olanaklar ve süreçlerle eşzamanlı olarak hızlanmıştır. Böylece, Sovyetlerin dağılmasından bu yana dini hayat açısından bir değişim söz konusudur. Buna tezimizde İslamlaşma terimi kullanılmıştır.

Sürecin başlamasında iki önemli nokta vardır. Birincisi, politik olanaklar dediğimiz etkendir ki, bu, öncelikle Sovyetlerin dağılmasıdır. İslamlaşma süreci ancak bu zamandan itibaren başlamaktadır.

İkincisi, tarihi arka plandır/önkoşullardır. Uzmanlar genelde bu süreci Sovyetlerin son dönemine, Gorbaçov'un Glasnost ve perestroyka politikasıyla başlatıyorlar. Arkasından Müslüman cumhuriyetleri kendi milli değerlerini ve politik statülerini talep etmeye başlaması ile daha normal/rasyonel hal alıyor.

Millilik burada önemli bir faktör olmuştur. Zira Müslüman cumhuriyetlerinde toplumun kendi milli ve kültürel kimliğini tanımlamanın anahtarı/aracı öncelikle, Müslümanlıktan geçmiştir. O sebeple etnik ve milli değerlerini savunmak ve diğerlerinden ayırt etmek için kullanılan kodların başında İslam/Müslümanlık yatmaktadır. Hem zamanın siyasileri için millilik ve kimlik söylemleri, halkın

değerlerini savunan milli bir lider olarak meşruiyet kazanması açısından da artılar getirmiştir.

Bu arada bu sürecin tetikleyici tarihleri de vardır. Örneğin, 1988'deki Rus Hıristiyanlık tarihinin 1000 senelik yıldönümü, din-devlet ilişkilerindeki buzu eritmiştir. Daha sonra 1989 yılında Volga Bulgarlarının İslam'ı kabul etmelerinin 1000 senelik ve DUMES'in (Duhovnoye Upravleniye Musulman Evropeyskoy Çasti SSSR i Sibirii)[326] 200 senelik yıldönümü dolayısıyla büyük etkinlikler düzenlenmiş, Ufa'da, Kazan'da ve daha birkaç şehirde camilerin açılışı ile şenlikler ikiye katlanmıştır. Etkinliklere Müslüman dünyadan misafirler ve büyükelçilikler katılım sağlayarak Sovyet tarihindeki dine karşı bir yumuşama gerçekleşmiştir. 1990 senesi bu açıdan daha da önemlidir. Gorbaçev'in inisiyatifi ile hemen bir yıl sonra kabul edilen "Vicdan Hürriyeti ve Dini Kurumlarla İlgili" SSCB Kanunu, dini alanda 70 senelik Sovyetlerin tutumunu sonlandırmıştır.[327] Onun dışında 1980'den sonra Batının SSCB'ye karşı Soğuk Savaşın gereği olarak Müslüman toplumlarını desteklemesi -Kırgızistan açısından çok belirgin ve etkili olmasa da- ayrı bir olay olarak değerlendirilebilir.

İslami canlanma, (minimalist İslam[328]) her zaman politik eğilimlerle okunmamalıdır. Hatta bazen İslam'ın politikleşmesinin dindarlıkla doğrudan bir ilişkisi olmamaktadır. Khalid'e göre, Orta Asya'da İslam'ın canlanması, devlete bağlı olmayan grupların kamu alanında varlık göstermesi ile ortaya çıkan halkın hareketliliğidir.[329] Bu türden toplumsal hareketlilik, tarihi, milli ve kültürel olan değerler üzerine bir arayışın ifadesi olarak tezimizde önemlidir ve bunlar (toplumun milli, etno-kültürel tarihinden gelen) spotane bir İslamlaşması olarak değerlendirilmektedir.

Spontane bir şekilde gelişen İslamlaşmanın sonucunda, kesin oturtulamamakla birlikte, 1995-2000'ler İslami hareketlerin aktifleştiği ve yaygınlaştığı bir dönemdir. Örneğin, Tebliğ Cemaati 2000'lerde bütün ülkeyi dolaşıp

[326] "SSCB Avrupa Kısmı ve Sibirya Müslümanları Dini İdaresi".
[327] Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana", s.36.
[328] Bkz. Khalid, **Komünizmden sonra İslam**, s.136.
[329] A.e., Khalid, **Komünizmden sonra İslam**, s.153.

çıktı. Hizbut Tahrir ise sokaklarda ses getirmeye başladı,[330] Adep Başatı da 2000'lerden sonra (2003'te) kuruldu. Ayrıca, TABLO 19'daki kuruluşlara bakacak olursak, bu, daha iyi fark edilmektedir.

İslami hareketler konusuna da burada bir açıklama getirmek gerekmektedir. Kırgızistan'da bugünkü İslami hareketler devlet veya başka güçler tarafından yapılan baskılar neticesinde ve dolayısıyla bir tepki olarak ortaya çıkmış oluşumlar değildir. İslami hareketlerin araştırılması yine bu açıdan önemlidir. İslami hareketler bu nedenle, -biz siyaset konusuyla sınıflandırmaktan/sınırlandırmaktan kaçındıysak da- yerine göre, siyasal, yerine göre de kültürel amaç taşıyan hem siyasal, hem de kültürel fenomenlerdir. Ancak şu kısmı önemlidir ki, ne olursa olsunlar, toplumun dönüşümü/dönüştürülmesi konusunda kesin kararları ve hedefleri bulunan toplumsal hareketlerdir.

Şimdi dine/dini değerlere yönelik toplumsal eğilim ile doğrudan İslami eğilim arasında fark vardır ve oldukça geniş alana yayılmıştır. Bu açıdan "dini minimalizmin" ileri sürülebileceği gibi, sıradan Müslümanlığın, hatta laik ve karşıt kesimin de toplumdaki ayrı ayrı yeri vardır. Ülkeye (diğer Orta Asya ülkelerinde de genelde durum benzerdir) özgün olan, gerekirse, Müslümanca yaşamakla, (ben hırsızlık, kötülük yapmam, kalbim de temizdir) İslam'a göre yaşamanın mesafeleri uzun ve bazen de çatışmalı/tartışmalıdır. Yine altını çizelim ki, işte burada bugünkü İslami hareketler ikincisinin, yani İslam'a göre yaşamanın kendilerince, kendi dünya görüşü, yorumları çerçevesinde mücadelesini verenlerdir. Ele alacağımız, görüşlerini alacağımız, tartışacağımız kişiler de bu yüzden şüphesiz İslami hareketlerin katılımcıları, ikinci gruptaki kişiler olacaktır.

İslam ve iktidar açısından Sovyetlerden ayrılırken, iktidar gücünü milli olmaktan, aynı zamanda İslam'dan, Müslüman gelenekleri ve kültürden almıştır. Akiner'in belirttiğine göre, Sovyet döneminde topluma "Sovyet insanı/Sovyetler vatandaşı" kimliği aşılanmıştır.[331] Fakat Sovyetler dağıldığı zaman durum ne

[330] Azattık Radyosu, "Kırgızstan'da Dinderdin Ordu Kanday?", 18 Ekim 2003, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/1215194.html, 12 Ocak 2018.
[331] Akiner, **Sovyet Müslümanları**.

olacaktır? Bu durumda alternatif bir kimlik belirmiştir, o da, Millilik ve Müslümanlık şeklinde olmuştur.

Bunların dışında Ortodoks Hıristiyanlığının bugünkü durumu, misyonerlik karakter taşımayan, hep azalan, mensuplarının ve devletin karşısında itibarını korumaya çalışan geleneksel din konumundadır. Diğer yabancı hareketler ise devlet ve toplum tarafından kuşkuyla bakılmaktadır.

Bazı İslami hareketler ve yabancı dini hareketler de KMDİ-ROK veya toplumun bazı kesimleri tarafından tepki almaktadır. Yeni Dini Hareketler (Bundan sonra - YDH) esasen, toplumun etnik Müslümanlığı ile örtüşmediği için yeterli destek bulamamaktadır. Onların sırasına katılanların genelde etnik Müslüman olmayan azınlıklardan olduğu görülmektedir.

2.2.1.1. Tarihi Boyutu

Kırgızların İslamiyet'i kabul etmeleri, sadece bir tarihi kronolojiden ziyade, çeşitli zengin faktörlere dayanmış olup, bunların doğrudan dini, sosyo-kültürel, sosyo-politik sebepleri de olmuştur.

Öncelikle bölgedeki genel olarak Türk boylarının İslamlaşması ve aralarındaki ilişkiler ve etkileşime bağlı olarak sosyal ve siyasal etkenlerin, ondan sonra İslam'ı tebliğ eden sufi, dervişlerin faaliyetlerine bağlı olarak tasavvufun etkisi büyük olmuştur. Meşhur sufiler; Yusuf Hamedani (ö.1140), Ahmet Yesevi (12.yy), Necmeddin El Kübra (1145-1221), Nakşibendî'dir (1318-89). Hatta 15. Yüzyılda tasavvuf hareketleri kitle hareketlerine dönüşmüştür.[332] Yesevilik, İşkilik, Kadirilik ve Nakşibendilik gibi tasavvufi tarikatlar ve tekke faaliyetleri bölge Müslümanlığının ana taşıyıcı unsurları olmuştur. Zikredilen büyük tasavvufi ekolden gelen ve şu anki Kırgızistan topraklarında, Kırgız tarihinde etkili olan bazı mutasavvıfları da sırasıyla saymak mümkündür. Onlar: Emirzade Tahir (1117-1187), Burhaneddin Kılıç (net bir tarih bulunmamakla birlikte Özgön'de (Oş ili) XIII.yy. yaşamıştır), Kutbüddin Bahtiyar Kâkî Oşi (1174 veya 1186-1235), Şemseddin Özgendî (XV.yy.), Hoca

[332] A.e., Akiner, **Sovyet Müslümanları,** s.13.

İshak Dehbîdî (XVI.yy.), Bibi Halvâî Ümiyye (t.y. kronolojik sıralamaya göre düşünülürse yukarıdakilere yakın bir tarihte olmalıdır), Dükçi İşan (1850 veya 1851-1882), Salahaddin Sakîb Oşî'dir (1838 veya 1843-1910).[333] Bugün bile Laçiler olarak tanınan ve çok az sayıda olsa bile Kırgızistan'ın güney bölgesinde varlığını koruyan küçük bir grup, Ahmet Yesevi'nin hikmetlerini okumaya ve yaşatmaya devam etmektedir.[334]

Sonuç olarak, günümüzdeki Müslümanlık, tarihi Müslümanlığın zeminleri üzerine oturtulup oturtulamayacağı her ne kadar tartışılabilirse de, Kırgızistan'ın bugünkü İslamlaşması için Müslümanlığın tarihi geçmişi, tarihten devşirdiği kimlikten dolayı yok sayılamayacak önemli bir etkendir.

2.2.1.2. Etnik Boyutu

Etnik boyutu da şu yönden önemli görülmüştür, zira etnik/milliyet ve din birbirini tamamlayan unsurlar olmuştur: Örneğin o, Kırgız – Müslüman'dır şeklindedir. Bu, diğer etnik unsurlar için de geçerlidir. Akiner de, bundan hareketle "Sovyet Müslümanları'nı"[335] etnilerle hesaplamıştır. Bu, etnik unsurların/topluluk/toplumların kendilerini algıladığı anlam ilişkisiyle de alakalıdır.

O zaman için Akiner, "Bu kadarıyla İslam ve Milliyet bir ve aynı şey olmuştur ki, SSCB'de İslam garanti altındadır" diye yazar.[336] Yani, Sovyetler zamanında İslam'ın muhafaza edilmesinin en önemli etkeni de etnik kimlik olmuştur. Zira uzun bir tarih boyunca bu topluluklar Müslüman olmuş, kendilerini Müslüman olarak tanımlamışlardır.

Etnik boyutu, iki önemli faktörle; birincisi, ülkede etnik Müslümanların çoğunluğu ve devamlı artışıyla açıklanabilir. TABLO 12 ve 13'te görüldüğü gibi, Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, Müslüman olmayan etnik grupların

[333] Necdet Tosun, "Kırgızistan Tarih ve Kültüründe Tasavvuf", **Tasavvuf Dergisi**, Sayı: 36, 2015, ss.105-118.
[334] Tabışalieva, **Vera v Turkestane**, s.100; Jusubaliyev, "Kırgızların İslamiyet'i Kabulü", s.117-140; Tosun, "Kırgızistan Tarih ve Kültüründe Tasavvuf", s.115.
[335] "Nitekim Sovyet Müslümanlarının ortak sahip oldukları iki şey vardır; Vatandaşlık ve Din". Akiner, **Sovyet Müslümanları,** s.11.
[336] A.e., Akiner, **Sovyet Müslümanları,** s.20.

oranı keskin düşmesine karşın, kimi etnik Müslüman grupların oranı ya nispeten gerilemiş, kimilerinin oranı aynı kalmış, çoğunun da artmıştır (Bkz. TABLO 12 ve TABLO 13).

TABLO 12.

Müslüman Etnik Grupların Demografik Hareketliliği

No	Etnik gruplar	1989 %	1999 %	2009 %	2015 %	+ = −
1	Kırgız	52,4	64,9	71	72,8	+
2	Özbek	12,9	13,8	14,3	14,5	+
3	Dungan	0,9	1,1	1,1	1,1	+
4	Uygur	0,9	1	0,9	0,9	=
5	Türk	0,5	0,7	0,7	0,7	+
6	Tacik	0,8	0,9	0,9	0,9	+
7	Kazak	0,9	0,9	0,6	0,6	-
8	Tatar	1,7	0,9	0,6	0,5	-
9	Azeri	0,4	0,3	0,3	0,4	=
10	Çeçen	0,1	0,1	0,1	0,0	-
11	Türkmen			0,1	0,1	=
	Toplam	**71,5**	**84,6**	**90,6**	**92,5**	**+**

TABLO 13.

Müslüman Olmayan Etnik Grupların Demografik Hareketliliği

No	Etnik gruplar	1989 %	1999 %	2009 %	2015 %	+ = −
1	Rus	21,5	12,5	7,8	6,2	−
2	Ukraynalı	2,5	1	0,4	0,2	−
3	Alman	2,4	0,4	0,2	0,1	−
4	Yahudi	0,1	0,0	0,0	0,0	−
5	Diğer etnik	0,9	0,7	0,3	0,3	−

	Müslüman olmayan					
6	Diğer etnik gruplar	1,1	0,8	0,7	0,7	–
	Toplam	**28,5**	**15,4**	**9,4**	**7,5**	–

İkincisi, etnik kimliktir. Etnik kimlik, Sovyet dönemi de dahil olmak üzere Müslüman halklarının ve topluluklarının kendilerini her ne olursa olsun etnik Müslüman olarak tanımlamalarından dolayıdır. Bu, çok güçlü bir faktör olmuştur ve bir etnik Müslüman bireyin başka bir dine geçmesi kabul edilemez bir olgu olarak algılanmıştır. Bu nedenle 90'lardan itibaren misyoner grupların yoğun faaliyetlerine karşın, prozelitizmin etkisi yine de az olmuştur.

2.2.1.3. Kültürel Boyutu

İslamlaşmanın kültürel boyutu, aslında tarihi Müslümanlığın kazandırdığı bir eser olmalıdır. Fakat her ne olursa olsun, ayrıca bakmaya değer bazı noktaları vardır. Kültürel Müslümanlık bugün (bıtovoy İslam[337]) Halk İslam'ı gibi alternatif açıklamalar ile ifade edilebilir. Kültürel Müslümanlık, kültsel bir takım "toplumsal hatıralarla" bugünlere ulaşmıştır. Bunlara kalıntılar (rus. perejitki) olarak görülmüş olsa da, Sovyetlerden yok edilmeden kalabilen tek şey olmuştur. Zira bu siyasal olmayan, o zaman için bir tehdit içermeyen İslam'ın bir boyutu olmuştur. Kültürel Müslümanlık, ölüm, doğum, sünnet toyu vs. gibi kültürel, dini ve aynı zamanda şaman ve totem kültleri de içeren gelenekler olarak muhafaza edilmiştir. Sonuçta bu durum, bugünkü İslamlaşmaya bir temel oluşturan bir olgu olarak görülebilir. Yani Khalid'in belirttiği gibi, Orta Asya'da İslam'ın/Müslümanlığın bugüne muhafazası geleneğin gücüyle mümkün olmuştur.[338] Gelenek burada Müslüman kimliğin muhafazasında önemli rol oynamıştır.

2.2.1.4. Demografik Boyutu

Kırgızistan'daki İslamlaşmada demografik etkenlerin önemi büyüktür. Yapısal koşullara bağlı olarak (SSCB'nin dağılımı) toplumsal değişim, İslamlaşma

[337] Günlük hayattaki İslam'dır.
[338] Khalid, **Komünizmden sonra İslam**, s.15.

için artış sağlayan bir etken olmuştur. Aynı şekilde İslamlaşma sürecinde (İslamlaşmanın nicelliği ve nitelliği açısından) demografik etkenlerle nicel verileri ortaya koyacak olmasından dolayı da çok önemlidir. Demografik değişimin en önemli etkenlerinden biri, SSCB'nin dağılmasından sonra Rus ve Rusça konuşan toplulukların Kırgızistan'dan göç etmesiyle meydana gelmiştir. (1991'den sonraki göç olgusu için bkz. TABLO 14. Ayrıca bkz. TABLO 12 ve 13).

TABLO 14.[339]

1990-2014 Yılları Arası Kırgızistan'dan Göç Etmiş Etnik Unsurlar (kişi)

Etnik topluluklar	Ruslar	Almanlar	Ukraynalılar	Etnik gayrimüslim	Diğer topluluklar	**Toplam**
Kişi sayısı	388.843	83.474	47.786	14.148	19.166	**553.417**

İkincisi, doğurganlık oranındaki değişkenlerdir. On senelik üç ayrı dönemin ortalamasına göre, bir anneye düşen çocuk sayısı hesaplanmıştır. Buradan da görülmektedir ki, etnik Müslüman hanelerin daha fazla çocuk sahibi olduğu ortaya konulmuştur (Bkz. TABLO 15).

TABLO 15.

Etnik Kimliklere Göre Annelere Düşen Ortalama Çocuk Sayısı.[340]

Etnik kimlik	1988/89	1998/99	2008/09
Kırgız	4,81	2,85	2,92
Özbek	4,11	3,10	3,08
Rus	2,22	1,28	1,57

[339] KUİK 2014 verilerine göre düzenlenmiştir. KUİK, "Migratsiya", (Çevrimiçi) www.stat.kg, 25 Kasım 2015.

[340] Mihail Denisenko, Natalya Kalmıkova, Lesya Nedolujko, "Braçnost' i Rojdayemost' v Kirgizii", **Demoskop Weekly,** Sayı: 493-494, 2012, (Çevrimiçi) http://www.demoscope.ru/weekly/2012/0493/demoscope493.pdf, 23 Nisan 2016, s. 35.

2.2.2. İslamlaşma Sürecinde İslami Hareketlerin Rolü

Kırgızistan'da İslamlaşma veya dindarlaşma elbette ki, İslam'ın Orta Asya'daki tarihine, kültürüne ve daha başka faktörlerine büyük ölçüde borçludur. Fakat Kırgızistan'da Türkiye gibi bazı Müslüman ülkelerine kıyasla, tarihten beri sürekliliğini koruya gelen İslami bir düşünce, dindar, muhafazakar kesimin bulunduğunu söylemek zordur. Çünkü herkes yeniden dindarlaşmakta, "İslamlaşmaktadır". Dolayısıyla bu sürecin önemli bir aktörü de İslami hareketlerdir.

Bu nedenle İslamlaşmayı iki unsurla açıklamıştık: Birincisi, yukarıda yer verdiğimiz gibi, İslamlaşmanın boyutlarıyla açıklanırken, ikincisi de onu mobilize eden unsurlarladır. Bugünkü İslamlaşmanın baş aktörü İslami hareketler olduğuna göre, onun karakteri de İslami hareketlerin durumu, yöneliş biçimleri ile ilişkilidir. Ülkede dini durumun değerlendirilmesi yapılırken, sürecin demografik değişkenlerden dolayı her zaman sayısal olarak gelişmesine karşın, kalitesini sorgulayan söylemler de dile getirilmiştir. Kaliteden kastedilen her zaman bir Müslüman'a biçilen şekli bir görüntünün yanında erdem ve görgü kuralları ile alakalıdır. Bu nedenle bugünkü toplumun İslamlaşmasının rengi, zikredilenlerin sağlayıcısı olan mobilize unsurlarıyla daha net görülmektedir. Peki, bu seferberlik nasıl değerlendirilebilir?

Öncelikle, İslami hareketler ülkede İslam'ın, İslami değer yargılarının yayılmasına katkı sağlayan seferberliktir. Onlar, doğrudan dışarıdan gelen, ülkenin dini hayatının oluşumunu etkileyen dış dinamikler ve ülkede yapılanmış olan iç dinamikler olarak düşünülebilir. Müslüman dünyadan gelmiş hareketler, her türlü oluşumlar, hayır kuruluşları, STK'lar, misyonerlik amaçlı (Din Komisyonundan kayıtlı olarak), ya da nadir olarak farklı statüde gelmiş olup, kendi misyonunu, din anlayışını yayan kişiler dış dinamikler olarak değerlendirilebilir. İç dinamikler ise, ülkenin çok nadir eski mollaları, yurt dışından dini eğitim alan vatandaşlar, KMDİ/müftiyat ve STK mahiyetindeki kuruluşlar ile nitelendirilebilir. Eski mollalar, günümüzde Geleneksel İslam'ın temsilcileri olarak görülen ve Buhara'da eğitim almış, Orta Asya'nın tarihi düşüncesinin taşıyıcıları olarak bilinirler. Bunların

günümüzde sayısı ve etkisi az olmakla beraber, kendi öğrencileri/şakirtleri, medreseleri ve faaliyetleri bulunmaktadır.[341] KMDİ ise, ülkede devlet kurumu olmayan, fakat resmi olarak bilinen dini bir kurumdur. Yurt dışından eğitim alan ülke vatandaşları ve KMDİ de buna dahil olmak üzere, bir bakıma ülkenin kendi dinamikleri üzerine tam olarak oturtulamayabilir, çünkü merkezi ekibi yurtdışından eğitim almış olan KMDİ'nin, başka Müslüman ülkelerden gelen düşünce ve hareketlerle de ilişkileri vardır. Aynı zamanda bu, Kırgız toplumunun bugünkü dini hayatının yapısına göre doğal bir durum olarak da görülmelidir. Ülkede, bunun dışında Kırgız vatandaşlarının kendi inisiyatifi ile kurulmuş vakıf, hayır kuruluşları vardır, bunlar da iç dinamiklerden sayılabilir. Onların kimilerinin ya doğrudan dini dernek olarak faaliyetleri vardır, ya da hayır kuruluşu olarak formel olmayan dini sohbet, çay sohbetleri gibi faaliyetleri vardır. Bu nedenle iç dinamiklerle dış dinamikler birbirinden tamamen ayrı olgular değil, geçişkendir. Hareketler her ne kadar iç dinamiklerden oluşmuş olsa da, düşünsel olarak dış dinamiklerden etkilenebilmektedir. Bu yüzden ülkede *dışarıdan gelen ideoloji* söyleminin doğruluğa yakın yönü de vardır.

Tezimizde İslami hareketlerin İslamlaşma sürecinde önemli ve yapıcı rolü olduğu ileri sürülmektedir. Hareketlerin seferberliği ile oluşan İslamlaşma sürecine her ne kadar bir takım eleştiriler yöneltilmiş olsa da, onların daha yapılmayan boşlukları doldurmakta olduğunu hesaba katmak gerekir. Biz bu durumu genelde üç kısımda toplayabiliriz:

Birincisi, dini eğitim ve irşat faaliyetleridir. Yani hareketlerin Kırgızistan'da dini açıdan farklı bakış açılarını meydana getirmiş olmaları ile birlikte, onların öncelikle insanların, üyelerinin manevi ihtiyaçlarını gideren alternatif (devletin imkanlarının dışında) faaliyetler yürütmekte olduğu gerçek bir olgudur. İnsanların dini bilgi ve manevi gereksinimini bugün resmi olarak devlet veya KMDİ yeterli derecede sağlayamamaktadır. İmkanlar olsa da çok azdır ve yetersizdir. Örneğin, Yüksek Öğretim kapsamındaki ilahiyat fakültelerinin dışında devletin bizzat dini

[341] Eski mollalar hakkında Çubak Acı Calilov'un "Kırgız Moldoloru" Programına bakılabilir. Nasaat Media Kanalı.

eğitim amacıyla deneme projesi olarak başlattığı İlahiyat Kolejinin ancak 70-80 civarında öğrencisi bulunmaktadır. Onun dışında ülkede dini eğitim kurumları olarak hizmet veren medreseler ve yüksek dini okullar KMDİ'ne ve Din Komisyonuna kayıt yaptırmak kaydıyla dini oluşumların seferberlikleriyle yürütülmektedir (Bkz. TABLO 10 ve 11). Bu kurumlar, 1'i üniversite, 8'i enstitü ve 80'i medrese olmak üzere dini eğitim faaliyetini yürütmekte, 22'si de çeşitli nedenlerden dolayı şu anlık çalışmamaktadır. KMDİ'nin Dini Eğitim Kurumlarının Kayıt ve Organizasyonu Bölümü (Bundan sonra – KMDİ Dini Eğitim Bölümü) verilerine göre,[342] kayıtlı olarak çalışmakta olan yukarıdaki örgün eğitim kurumlarında 8000 civarında öğrenci bulunmaktadır. (Yaz okulları, geçici ve dışarıdan katılımlar buna dahil değildir). Bu eğitim kurumlarından da en önemlileri İslami oluşumlara aittir. Yani öğrenciler üzerinden hesaplandığı zaman, İslami hareket ve cemaatlerin eğitim kurumlarında eğitim almakta olan talebeler, bütün öğrencilerin yaklaşık %75-80'ine tekabül etmektedir. Onlar genelde yurt içinden finanse edilmekle birlikte, bir kısmı yurt dışından finanse edilmektedir.[343] Bu faaliyetlerin ikinci bir boyutu dini irşat ve yaygın eğitim çalışmalarıdır. Bunlar kimi kayıtlı kuruluşlar tarafından kurumsal yollarla (seminerler, konferanslar) yapılmakla birlikte çay sohbetleri gibi evlerde de düzenlenmektedir. Bu tür çalışmalar çoğu Türkiye kökenli hareketlerle karakterize edilmektedir. Örneğin, sadece Nurculuk hareketinin -meşveretçi, okuyucu ve yazıcılar grubu dahil olmak üzere- Bişkek'te 300'den fazla evlerde sohbet faaliyetlerini yaptığı belirtilmektedir.[344] Bununla birlikte, diğer Türk cemaatlerinin yaygın eğitim çalışma verileri net olarak bilinmese de, kendi mensupları çerçevesinde irşat amaçlı sohbetleri vardır. TABLO 20'deki Türkiye kökenli hareketlerin kendi dini eğitim kurumları olmakla birlikte kendi camialarından söz

[342] KMDİ Dini Eğitim ve Organize Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

[343] Din Eğitimi Kurumları KMDİ'nin altında ve Din Komisyonundan tescillenmek üzere faaliyet göstermektedirler. Bununla birlikte bu eğitim kurumlarının açılması ve yürütülmesi genelde İslami oluşumların seferberliğine dayanmaktadır. Fakat hangi okulu kim açmış, giderleri kim tarafından karşılanmış olduğuna ilişkin bilgiler resmi yetkililer tarafından açıkça paylaşılmadığı gibi, eğitim kurumları tarafından da net olarak söylenmemektedir. Bu, aynı zamanda –KMDİ'nin altında ortak müfredat üzerinden eğitim sağlanması da dikkate alındığında- toplum içerisinde karışıklığa meydan vermemek üzere izlenen bir durumdur aslında. Bu nedenle konuyla ilgili net bir bilgi vermek şimdilik zordur. Biz sadece bazı eğitim kurumlarının kendilerinin doğrulaması ve yakınlığı üzere böyle bir neticeye varmaktayız.

[344] Nurcu okuyucu temsilcisi ile mülakat, Oş, 26.10.2017.

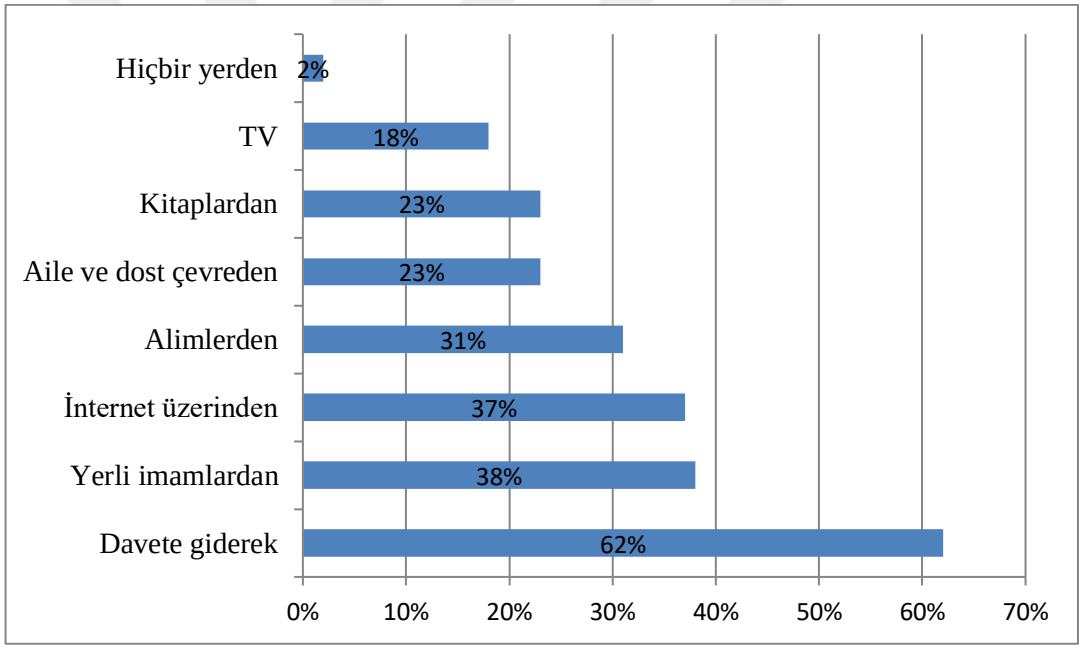
etmek mümkündür. Örneğin, Menzil Cemaatinin haftalık, aylık sohbetlerinin dışında cami merkezli büyük sohbetleri de gerçekleştirilmiş olup, yüzlerce kişi katılım sağlamaktadır. Kendisiyle görüşme yapılan hareketin yetkililerince, ülkede cemaatin kısa bir tarihine karşın, cemaat müntesiplerinin şu an 1000'in üzerine çıktığı kaydedilmiştir.[345] Aynı şekilde Süleyman Efendi Cemaatinin medrese ve yatılı eğitim merkezlerinde 1000'in üzerinde öğrencileri vardır. Son derece düzenli okullarını kendi mensupları, esnaf ve iş adamlarının imkanları ile yaptırdıklarına göre önemli sayıda mensupları da olmalıdır. Çünkü temsilcinin aktardığına göre, Süleymancıların bu faaliyetleri dar çevredeki birkaç zenginin değil, geniş mensup çevresinin azar azar infaklarıyla desteklenmektedir. Hatta anlatılana göre, bir eğitim kurumunun yapımı için birileri tahta, birileri boya gibi, ne verirlerse toplanarak giderleri karşılanmaktadır.[346] Selefi ve Arap ülkeleri kökenli hareketlerinin de kendi ders meclislerini, daha sonra anlatılacağı üzere Hizbut Tahrir'in ders halkalarını, Tebliğ Cemaati başta olmak üzere cami merkezli diğer oluşumların vaaz çalışmalarını da dikkate aldığımız zaman hareketlerin irşat ve yaygın eğitim çalışmaları, İslamlaşma sürecindeki rolünü açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bunun dışında hareketlerin ve oluşumların medya araçları üzerinden yaptıkları çalışmaları da dikkate değerdir. Yayıncılık, kitap basımı, tercüme çalışmaları, onların ayrıca bir değerlendirilmesi gereken yönüdür. Zira KMDİ'nin basımevi, süreli yayıncılığı ve kitap çalışmaları daha bulunmazken, bazı hareketlerin basımevi, süreli yayınları ve onlarca kitap çalışmaları vardır. Örneğin, GRAFİK 6'da görüldüğü üzere, yapılan sosyolojik araştırma, toplumun dini bilgileri nereden edindiği ile ilgili önemli ışık tutmaktadır (Bkz. GRAFİK 6). Bu araştırmada ölçekleme anket sorusunun sonuçlarına göre, cevaplayanlar din hakkında edindikleri bilgileri derecelendirmektedir. Görülüyor ki, buradaki bütün şıklardan İslami hareket, oluşumlar ve seferberliğin önemli rolü ortadadır. %62 ile önde gelen cevapta davetin rolü ne derece büyük olduğu görülmüştür. Davet, ileride açıklanacağı üzere Tebliğ Cemaati'nin bir faaliyeti olarak ülkeye gelmiş, insanları dine çağırmada kullandıkları cami merkezli bir yöntemleridir. Yerli imamların da önemini görmüş olmaktayız,

[345] Menzil Cemaati temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 17.10.2017.
[346] Süleyman Efendi Cemaatinin temsilcisi ile mülakat, Çüy, 20.10.2017.

ancak onların da İslami hareketler ile belirli bir düzeyde ilişkisinin olduğunu söyleyebiliriz. İnternet üzerinden yapılan dini irşat çalışmaları da İslami oluşumların vazgeçilmez alanlarından bir tanesidir.[347] İslami hareket ve oluşumların da alimler çevresinde yeri büyüktür. Aile ve dost çevreler açısından da İslami hareket ve oluşumların rolünü görmemiz mümkündür. Çünkü Kırgızistan'da ilk faaliyetlerine başlayan hareketler bugün üçüncü kuşağını yaşamaktadırlar. Basım, Yayıncılık ve TV'de de İslami hareket ve oluşumların önemli yeri vardır.

GRAFİK 6.

SORU: Din hakkında bilgileri nereden öğreniyorsunuz?[348]

[347] Örneğin, Kırgızistan'ın önde gelen alimlerinden birinin vaazlarını yayınlayan Nasaat Media Youtube kanalı Gümüş Play Düğmesi Ödülü kazanmış nadir kanallardandır ve yüz binlerce takipçisi bulunmaktadır. İlgili haber için bkz.: Umma İslami Dergisi, "Kırgızstanskiy İslamskiy Portal Poluçil "Serebryanuyu Knopku" ot Youtube", 22 Kasım 2017, (Çevrimiçi) http://ummamag.kg/ru/news/1441_kyrgyzstanskii_islamskii_portal_poluchil_quotserebryanuyu_knopkuquot_ot_youtube, 22 Kasım 2017.

[348] Araştırma, 2017'de "Kırgızistan'da Gençler Arasında Radikalleşmeye Neden Olan Faktörler" başlığıyla Kırgızistan'ın bütün bölgelerinden gençler ile anket, mülakat ve odak grupları görüşmesi teknikleri ile gerçekleştirilmiştir. Anket sonuçları verilen yukarıdaki araştırma, Hedaya Countering Violent Extremism'in desteğiyle İslam Araştırmalar Enstitüsü (Kırgızistan) tarafından yapılmıştır. Araştırmaya göre, anketleme kota örnekleme tekniğiyle yapılmış olup, Kırgızistan'ın bütün illerinden olmak üzere 16-35 yaş arasındaki 1008 kişiyle yapılmıştır.

Ayrıca, hareketlerin yaptıkları, sadece manevi retorikler ve bireylerin dini bilgi dağarcığını geliştirme ile sınırlı değildir. Dini hayatın temel öğelerini ve araçlarını da kendi imkanları ile yapmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, Kuran kursları ve medreseler açmalarının, öğretim üyelerini, kendi kadrolarını kendileri çözmelerinin, ders malzemelerini, programlarını, ek müfredatları hazırlamalarının yanında, camilerin inşasında da önemli yerleri vardır. Ancak camilerin ibadete açılması ve inşaat prosedürleri KMDİ'nin tam denetiminde olduğu için hareketlerin cami inşasındaki etkilerinin ne kadar olduğunu ölçmek zorlaşmaktadır.[349] Bunun dışında oluşumlar öğrenciler için kalma imkanları sunan yurtlar, öğrenci evleri, dini değerlerini öğreten anaokulları, kreşler gibi kurumsal ve kamusal alanlara yönelerek kendi etki alanlarını açmaya/genişletmeye çalışmaktadırlar.

İkincisi, hareketlerin hayır kuruluşlarındaki vakıf, dernek organizasyon çalışmalarıdır (Bkz. TABLO 19). Sosyal ağlarını kurmuş olan hareketler, bir yandan kendi 'refahlarını' kendileri sağlamaktadırlar. Hareketler hayır kuruluşları ile el uzattıkları aileler ve kendi aralarında oluşturduğu yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği ağları ile sosyal hayattaki katılımları tamamen kendilerine aittir. Kurban Bayramında kurban kesimi ve Mevlit gibi bazı etkinlikler, daha önce Uluslar arası resmi kuruluşlar ve yine yurt dışı destekli/İslami hareketlerin, derneklerin yurt dışından destek alarak düzenledikleri bir etkinlikler iken, şimdilerde ise İslami hareketlerin bir taraftan yerelleşmesi süreci ile beraber dini bayramlar ve etkinlikler de yerelleşmiş bulunmaktadır. Bütün bunlarla birlikte İslami hareketlerin ve cemaatlerin hayır kuruluşları ve finans kaynakları, anlatmak istemedikleri, örtülü kalmasını istedikleri konulardan biridir. Hareketler eğitim kurumlarını yer yer kapalı tutarken, finans konularını pek açmak istememektedirler. Örneğin, finans aktarımlarını açıklamadıkları gibi, mal varlıklarını da genelde tüzel kişilik üzerinden

[349] KMDİ'nin altında Camiler ve İnşaatı Bölümü bulunmaktadır. Camilerin ne kadarını İslami oluşumların inşa ettiğine dair bilgilere ulaşılamamıştır. Hem camiler kim tarafından kurulsa da, kamuya aittir ve doğrudan KMDİ'nin ilgi alanına girmektedir. Bununla birlikte cami merkezli medreseler, külliyelere sahip oluşumlar caminin de bakımını üstlenmekte, aynı zamanda sahiplenmektedirler de. Ayrıca, bazı camileri etnik unsurların sahiplendiği yerler de görülmektedir. Örneğin, Türk Camii, Dungan Camii, Özbek Camii, Uygur Camii gibi isimlendirmelere de rastlanmaktadır. Fakat bu durum, çatışmalı olarak görülmemeli, kültürel, çoğulcu bir toplumun zenginlikleri olarak görülmelidir.

göstermekten ziyade, gerçek kişiler üzerine kaydettirmektedirler. Her ne olursa olsun, hareketler ve kuruluşlar dini davetlerini daha etkili hale getirmek için kurumsallaşmaya yönelmektedirler. Narkeeva'nın çalışmasında gerekirse, İslami kuruluşların sosyo-ekonomik sorunların çözümünde yardımcı oldukları bile ileri sürülmüştür.[350] Fakat bu iki tip çalışmada da, bir harekete dönüşemeyen, bir sosyal örgütlenmesini sağlayamayan ve bir düşüncenin etrafında dayanışmasını kuramayan STK'lar faaliyetlerini daha fazla yürütememektedirler. TABLO 19'da görülen STK'ların içinden çoğu bir düşünce ve mobilizasyon etrafında harekete dönüşemedikleri için çok aktif değillerdir. Onların içinden örneğin, Adep Başatı, bir hareket olarak kendi örgütlenmesine sahiptir. Oysa bunların dışında doğrudan kurumsal olarak kayıt olunmayan bazı hareketler, bir cemaat olmanın kendi doğasına uygun bir şekilde hareket ettikleri için bu süreçte önemli bir role sahiptirler (Bkz. TABLO 20).

Üçüncüsü olarak, hareketler sosyal hayatta ve sosyal ilişkilerde de önemli yer edinmişlerdir. Dışarıdan kuşkuyla bakanlarda bile gündelik hayattaki muamelede genelde dindar kesimin, onun içinde İslami hareket mensuplarının (zaten dindar kesimin önemli bir kısmı İslami hareket üyeleri, ilişkisi bulunanlar, ya da onlardan dini bilgi ve yaşayış tarzı edinenlerdir. Zira belirtildiği gibi, İslami hareketler toplumun İslamlaşmasında büyük etkisi olduğu gibi, toplumla zaten iç içedir) daha güvenilir oldukları kanaati vardır. (Bu, son zamanlardaki her türlü algıya rağmendir, yoksa eskiden sıradan namaz kılan kişiler bile özel muamele görmüşlerdir). Bunun dışında hareketler bir bütünlük içinde kültürde, eğitimde, sanatta, sporda pasif olmalarına karşın, son zamanlarda aralarından bazı hareketlerin kamusal alandaki görünürlüğü artmış durumdadır. Kendi sanatçısını, kendi iş adamını, kendi alimini çıkarmayı/ya da edinmeyi başaran hareketler söz konusudur. Özellikle, Adep Başatı'nın başını çektiği ve bugünlerde diğerlerinin de aktifleştiği dikkate alınarak, dini dernekler ve kurumlar arasında düzenlenmekte olan spor oyunları yarışmaları, kültürel vs. etkinlikler ona birer örnekler olarak gösterilebilir. Nitekim Adep

[350] Meerim Narkeeva, "Günümüz Kırgızistan'ında İslami Kuruluşların Faaliyetleri ve Toplumsal Sonuçları (Bişkek Örneği)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Başatı'nın lider kadrosundan biri, İslami çevrede böyle bir düşünce ve etkinlikler zincirini kendilerinin geliştirdiklerini ve bunda katkılarının olduğunu anlatmaktadır.[351] Böylece hareket mensuplarının İslamlaşma sürecinde, Müslümanlığın toplumsal hayattaki görünümü olarak kendine özgün/öz çeşitliliği, inanç ve dünya görüşü, giyim kuşamıyla bile, sosyal hayata kültürel zenginlik kattığını düşünmek mümkündür.

Sonuçta vatandaşların İslam ile yakından tanışmasında, İslami tecrübelerinde/İslamlaşmasında hareketlerin rolü büyüktür. Araştırdığımız hareketlerin mensupları veya herhangi bir dini farizalarını yerine getirmekte olan vatandaşlardan edindiğimiz izlenime göre, onlar bir şekilde İslami hareketlerle olan ilişkilerine, onlardan etkilendiklerine ve en azından namaza başlamalarındaki rolüne göndermede bulunmaktadırlar. Sıradan dindar bir vatandaşın "Nasıl namaz kılmaya başladınız? İslami duyarlılığınızdaki temel etkenler neler olmuştur? Mevcut düşüncelerinizi nerelerden alıyorsunuz?" sorularına karşı cevaplarında İslami hareketlerin büyük etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Ne olursa olsun, her İslami hareketin doğal olarak kendi yapısı, düşüncesi ve kendi çıkarları olabilir. Yine hareketlerin doğal olarak kendi safını doldurma, adam devşirme düşünceleri de olabilir ve ayrıca, kendi hak talepleri de vardır. Hareketlerin kendi safına adam devşirdiği gibi, kendi düşüncesi ve kendilerine göre İslam yorumu üzere insan yetiştirme girişimleri de doğaldır. Bu şekilde meydana gelen İslamlaşma eğilimine bazı çevreler tarafından şüpheli veya olumsuz da bakılabilmektedir. Şu önemlidir ki, hareketlerden gayet insani olarak ve cemaatsel bir takım özellikleri nedeniyle -insanların iyi, güzel ve doğruya ilişkin değer yargıları ile- mükemmel sonuçlar beklenemez. Kimi zaman toplumda karşılıklı hoşgörünün sağlanamamasında, ya da karşılıklı mücadelenin meydana gelmesinde bir hareketin doğal yapısının da etkisi vardır.

Tezimizde bütün seferberlik unsurlarının içinden –ister STK formatında olsun, ister gevşek yapılanmış, kurumsallaşmamış, ya da yasaklanmış olsun-

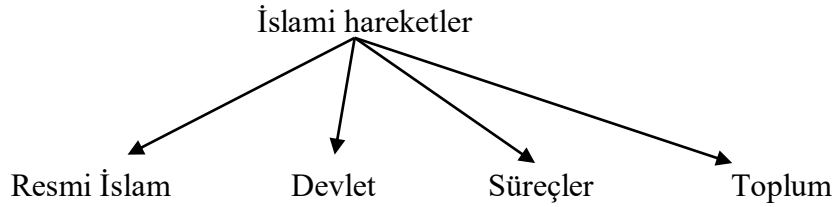
[351] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.

toplumun İslamlaşmasında, ya da değişiminde söyleyeceği sözü olan, örgütlü, kendine göre düşünce ve ilkeleri bulunan ve etkin faaliyet yürütenleri sosyal hareketler olarak ele alınmıştır. Ele alacağımız İslami hareketler İslamlaşmanın verili olan kültürel ve tarihi boyutlarının yanında KMDİ gibi kurumlarda, kuruluşlarda diğer etkenlerin de rolü olduğu için İslamlaşmanın tek müsebbipleri değildir. İslamlaşmanın bütününü de yansıtmamaktadır. Fakat bütününü etkilemektedir. O zaman çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında onlara, İslami hareketlere yoğunlaşacağız.

2.3. KIRGIZİSTAN'DA İSLAMİ HAREKETLER

Bu kısımda Kırgızistan'daki İslami hareketlerle ilgili genel bir çerçeve sunulmaktadır. İslami hareketlerin yapılanmasında izlemiş oldukları düşünsel çizgileriyle birlikte, farklı koşulların etkileri büyük olmuştur. Bu bakımdan İslami hareketler ile sürekli etkileşim ve ilişki alanlarını oluşturan birkaç çevresel faktörler bulunmaktadır. Bu nedenle bu kısımda a) İslami hareketlerle etkileşim ve ilişki içerisinde olan faktörler (Bkz. ŞEKİL 2), b) Kırgızistan'daki İslami hareketlerin tipolojisi kısaca ele alınmaktadır.

ŞEKİL 2.

Bu kısımda İslami hareketler birkaç değişken üzerinden analiz edilecektir. ŞEKİL 2'de görüldüğü gibi, İslami hareketlerle ilgili dört tane çevresel faktörü ele alıyoruz. Birincisi, Resmi İslam, ki bir kurum olarak bütün Kırgızistan Müslümanlarını temsil eden veya temsil ettiği düşünülen, doğrudan devletin bir kurumu olmayan, fakat devletin desteklediği ve işbirliğinde bulunduğu "Kırgızistan Müslümanlarının Dini İdaresi" ismi ile daha somutlaşmaktadır. Tarihten beri

sürekliliği bulunan, geleneklere de yansıdığı kabul edilen Sünnilik, özellikle Hanefilik, –ki, daha önce Geleneksel İslam olarak kabul görmüş iken, bugün Ortodoks İslam olarak kabul edilmektedir- Resmi İslam'ın bir düşünsel temelleri olarak bilinmektedir. İkincisi, İslami hareketlerin devletle olan ilişkileridir. Bu, her ne kadar dönemsel olarak değişse de, iktidarın dine, demokrasiye, insan hak ve hukukları ve buna bağlı olarak inanç özgürlüğü konusundaki yürüttüğü politikaları sonucu, ortaya çıkan devletle İslami hareketlerin ilişkilerini anlatmaktadır. Bu başlık yukarıda Devletin Din Politikaları başlığıyla doğrudan alakalıdır. Üçüncüsü, süreçler ise, İslami hareketlerin ortaya çıkmasında, yaygınlaşmasında ve toplumda yer bulmasında etkisi olan, her türlü olanak ve koşullardır. Son olarak toplumsal faktörler de başlı başına, İslami hareketleri var kılan, sürekli kılan, anlamlı kılan, toplumsal hareket olarak bakmamıza olanak veren toplumsal katılımı açıklamaktadır. Bununla ilgili başlıkta da, sosyal katılımın analizi yapılacaktır. Bu şekilde hareketlerin Resmi İslam ve Devletle olan ilişkileri, süreçler ve toplumsal faktörler, İslami hareketleri etkileyen ve açıklanmasına yardımcı olan olgular olarak ele alınmaktadır.

2.3.1. Resmi İslam ve İslami Hareketler

Bu başlıkta Resmi İslam ile İslami hareketlerin karşılıklı ilişkileri, etkileri ele alınacaktır. KMDİ ve İslami oluşumlar/hareketler birbirinden ayrı ve uzak konular değildir. KMDİ, Kırgızistan'da Resmi İslam'ın temsilcisidir. Resmi İslam ise, tarihi olarak Sovyetler dönemindeki SADUM'a kadar giden ve Sovyetlerin dağılmasıyla KMDİ olarak yeniden yapılanmış olan bir kurumdur. Bu nedenle KMDİ'nin ilk başkanları da SADUM'un temsilcilerindendir. Dolayısıyla KMDİ'nin ilk simalarında SADUM geleneği vardır. SADUM ise (1943-1991), SSCB döneminde Müslüman topluluklarının dini idaresini sağlayan Resmi İslam Kurumu olarak çalışan dört kurumdan birisidir.[352] Orta Asya ülkelerinin resmi dini idaresi olan SADUM'un her ülkeden birer müftülük (kazıyat) ile temsilcileri bulunmuş, onlar da bu merkezi

[352] Kuruluşuyla ilgili bkz.: Nurcamal Mırzabayeva, "Sovet Memleketinin İslamga Bolgon Diniy Sayasatı", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ. Arabayev Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü, Bişkek, 2016.

kuruma bağlı olmuştur. Sırasıyla Kırgızistan Müftülüğünü yürüten müftüler şunlardır: Şakir Koco uulu Alimhan Törö, Ceenbek uulu Musulmankul Acı[353], Naarbek uulu Maksıt Acı, Abdullacan Maksım Abdulahunov, Parpiyev Mamasali Acı, Orunbayev Temir Acı, Kamalov Sadıkcan Karı, Abdurahmanov Kimsanbay Acı.[354] SSCB dağıldıktan sonra İlk Müslümanlar Kurulu düzenlenerek 26 Aralık 1996'da Moldo Abdusattar Macitov (1996-2000) KMDİ'nin ilk başkanı olarak seçilmiştir. Ondan sonra sırasıyla Abdurahmanov Kimsanbay Acı (2000-2002), Muratalı Acı Cumanov (2002-2010), Çubak Acı Calilov (2010-2012), Rahmatulla Egemberdiyev (2012-2014), Maksat Acı Toktomuşev (2014-halen görevde) KMDİ başkanlığını yapmışlardır.[355]

[353] Acı, "hacı", sıradan vatandaşlar için hacca giden anlamında kullanılmakla beraber, KMDİ başkanlarına, müftülere, saygın alimlere karşı iltifat olarak kullanılmaktadır.

[354] Zikredilen şahıslarla ilgili yaygın biyografik araştırmalar bulunmamaktadır ve detaylı bilgilere de ulaşılamamıştır. Ancak onların Buhara'daki Mir Arab Medresesinde, yurt dışında SADUM ve dolayısıyla SSCB yönetiminin denetimi altında dini eğitim aldıklarını ve çalışmalar yürüttüklerini söylemek gerekir. Ayrıca, bu dönemle ilgili çalışmalardan da bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bkz.: Rafis Abazov, Aleksey Vasilivetskiy, Vitaliy Ponomarev, **İslam i Politiçeskaya Borba v Stranah SNG**, Moskova, İnformatsionno-Ekspertnaya Gruppa Panorama, Agentstvo Aziya, 1992. KMDİ'nin İnternet Sitesi, bkz.: muftiyat.kg, 28 Ekim 2017.

[355] KMDİ'nin İnternet Sitesi, bkz.: muftiyat.kg, 28 Ekim 2017. Zikredilen şahıslardan ilki, Abdusattar Macitov (1934-2008), 1960'larda Buhara'da eğitim almış, "Hatim Karda" denilen, yani ilmi icazetini tamamlayan, yıllarca Tacikistan'ın Kırgızabad köyünde (Yavan, Hatlon) Orta Asyalı öğrencilere, özellikle, Kırgızistan'ın bütün eski mollalarına ders vermiş, yetiştirmiş bir alimdir. (Bu bilgiler "Kırgız Moldoloru" programından alınmıştır, hakkında biyografik çalışmalara ulaşılamamıştır. Bkz.: "Kırgız Moldoloru", Nasaat Media Kanalı). İkincisi, Abdurahmanov Kimsanbay Acı (1940), ilk öğrenimini Buhara'daki Mir Arab Medresesinde başlamış, aynı kurumun idari bölümünde, "Musulmane Sovetskogo Vostoka" (Sovyet Doğu Müslümanları) dergisinde çalışmış, SSCB'nin burs programı ile Ürdünde eğitimine devam etmiş, 1982'de SADUM'un bir temsilcisi olarak Mir Arab medresesinin müdürlüğünü yapmış, 1990'da SADUM, Kırgızistan müftüsü, daha sonra KMDİ başkanı olan bir alimdir. (Abazov vd., 1992, s.25). Muratalı Acı Cumanov (1973-2010), dini eğitimini 1992'de Hazreti Usman Medresesinde (Kızıl Kıya, Kırgızistan), 1997-98 İslam Enstitüsü'nde (Ufa, Başkurdistan) almıştır. (Kırgızistan Ulusal Kabar Acentesi, "Uşyol iz Jizni eks-Muftiy Musulman Kırgızstana Muratalı Acı Cumanov", 08 Temmuz 2010, (Çevrimiçi) http://old.kabar.kg/society/full/5983, 29 Ekim 2017). Çubak Acı Calilov (1975), dini eğitimini Hazreti Umar Kırgızistan İslam Üniversitesinde (1992-1996), 2000-2002 ve 2002-2006'da Ummu'l-Kura Üniversitesinde (Suudi Arabistan) almıştır. ("Biyografi", muslimbiz.kg, 29 Ekim 2017). Rahmatulla Acı Egemberdiyev (1977), ilk dini eğitimini Hazreti Umar Kırgızistan İslam Üniversitesinde, daha sonra Kuveyt Devlet Üniversitesinden Şeriat Fakültesini bitirmiştir. (Zairbek Baktıbayev, "Rahmatulla Acı Muftiylikke Şaylandı", 15 Aralık 2012, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_islam/24799276.html, 29 Ekim 2017). Maksat Acı Toktomuşev (1973), ilk eğitimini yerli mollalardan (1990-1997), daha sonra yüksek dini eğitimini (1998-2005) Medrese Arabiya'da tamamlamıştır (Raywind, Pakistan) ("Biyografi", muslimbiz.kg, 29 Ekim 2017).

Görüldüğü gibi, Resmi İslam'ın ilk temsilcileri, SADUM geleneğinden gelme şahıslardır. Fakat Resmi İslam zamanla yerini İslami hareketlere bırakmıştır. Yani daha sonraki dönemlerde KMDİ'de İslami hareketlerin etkisi artmaktadır. Bugün KMDİ'nin yetkili makamlarını Tebliğ Cemaati ile Adep Başatı paylaşmaktadır. Resmi İslam'ın yetkilileri Tebliğ Cemaatini desteklemektedir ve savunmalarının da nedeni budur. Dolayısıyla KMDİ hareket hakkındaki tartışmalara ilk tepkisini gösteren bir kurumdur. Hareketin Resmi İslam üzerinde etkisi artalı Tebliğ Cemaati'nin içinde de bazı sistematik değişiklikler meydana gelmiştir. KMDİ'nin birimi olarak çalışan Davet ve İrşat Bölümü (Davet Bölümü) Tebliğ Cemaati'nin dini tebliğ, davet faaliyetlerini düzenlemektedir, ayrıca, dini eğitim seminerleri, halkla ilişkiler kılavuzlarını da hazırlamaktadır. Tebliğ Cemaati'nin davet turlarına katılan kişiler ailesinden, bulunduğu yerdeki polis ve güvenlik birimlerinden izin kâğıdı ibraz ettirmesi ve kayıt formları doldurması gerekmektedir, bu düzenlemeler de ilgili birime aittir (Bkz. EK: 3, BELGE 1). Bununla birlikte "davetçilerin"[356] en çok eleştirildiği nokta uzun giysileridir (Pakistan gömleği) ve durumu düzeltmek, halkın da onlara bakış açılarını değiştirmek amacıyla KMDİ'nin Davet Bölümü, davet turları sırasında giyilmek üzere (siyah kumaş pantolon, beyaz gömlek ve başına milli olan kalpak) üniforma hazırlatmıştır.[357] Bu çalışma, 16 Nisan 2014'te büyük etkinlikle başlanmış olup, KMDİ'den alınan bilgilere göre üniformalar şimdilik 1200 kişiye dağıtılmıştır.[358] Tebliğ Cemaati'nin davet turları, camiler ve mescitlerde -üç gün ile on gün arası olmak üzere- kalınarak, halk arasında gezilerek yapılmaktadır. Eskiden davetçiler yeme, yatma, konuşma ve birbirine dini anlatma gibi günlük uygulamalı programlarını caminin içinde bir köşede yapıyorlarken, şu anki KMDİ döneminde davetçiler için caminin yanında ayrıca kalma yeri de yapılmaktadır. Artık bu bir külliye anlamında yeni cami yapımında da dikkate alınan, cami inşaatının bir bölümüdür ve buna "daavatkana" adı verilmektedir. Diğer taraftan Tebliğ Cemaati'nin KMDİ'nin yönetimine gelmesi -devlet politikasının bir boyutu olarak-

[356] Tebliğ Cemaatinin varoluş hikayesi, insanları İslam'a davettir. Bu nedenle Kırgızistan'da davet kavramı, Tebliğ Cemaatinin yöntemleriyle yapılan davetle özdeşleşmiştir. Daveti yapanlar da "daavatçılar"/davetçiler olarak bilinmektedir.

[357] Ayzada Kasmaliyeva, "Daavatçılardın Kiyimi Canırdı", 16 Nisan 2014, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_islam/25351531.html, 10 Ağustos 2016.

[358] KMDİ İnternet Sitesi, "Daavat Bölümü", www.muftiyat.kg, 07 Temmuz 2017.

hareketin bir düzene sokulmasını sağlamakla birlikte, Yakin-İnkar grubunu doğuran bir faktör olduğu da ileri sürülmektedir. Ayrıca, EK: 3, TARTIŞMA 1'de görüldüğü gibi, bu durum, cemaatin ana grubuyla Yakin-İnkar grubunun arasındaki anlaşmazlığa neden olduğunu da ortaya koymaktadır (Bkz. EK: 3, TARTIŞMA 1) Hareketin temel düşüncesine göre, hareket apolitiktir, dünyadan elini eteğini çekmiş insan profili formüle edilmektedir. Bundan dolayı hareketin bazı üyeleri Tebliğ cemaatinin yetkili isimlerinin KMDİ yönetimine ve dolayısıyla sosyo-politik sahaya çıkması nedeniyle tepkili olduğu ileri sürülmekte ve Yakin-İnkar grubunun bazı üyeleri de bunu üstü kapalı bir şekilde doğrulamaktadır. Konuyla ilgili KMDİ'nin Davet Bölümünün başkanı Tebliğ Cemaati'nin tarihinde, yapısında böyle bir grubun olmadığını, ülkede üç sene önce ortaya çıktığını dile getirmektedir.[359] Yakin-İnkar bu yönüyle sadece Kırgızistan'a ait bir olgudur. O, bu grubun, KMDİ'nin Tebliğ Cemaati üzerine düzenlemeleri (giysiler) sırasında tepkiden dolayı meydana geldiğini aktarır. Bu durum, tam olarak KMDİ'nin Tebliğ Cemaati üzerine düzenlemeleri sırasına ve milli giysilerin düzene konulduğu zamana denk gelmektedir. Ayrıca, KMDİ daha Yakin-İnkar'ın yasaklanması üzere mahkeme kararı çıkmadan önce bile, bu grubun bazı istenilen belgeleri getirmedikleri gerekçesi ile davet turlarına çıkmasına izin vermemiştir.[360]

İslami hareketler sonuçta KMDİ'yi, KMDİ de İslami hareketleri etkilemiştir. KMDİ şuan –Ulemalar Keneşi, il müftülükleri, KİÜ olmak üzere- Tebliğ Cemaati ve Adep Başatı gibi etkin hareketlerin rekabet ettikleri bir alandır ve her iki taraf da bu alanda etkilerini sürdürmektedir.

2.3.2. Devletin İslami Hareketlerle İlişkisi

Bu başlıkta kısaca devletin din politikası ve İslami hareketlerle karşılıklı ilişkileri ele alınmaktadır.

[359] Bakıt Asanov, "Sot Yakın-İnkardın İşine Tıyuu Saldı", 19 Temmuz 2017, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_islam_religion/28622905.html, 28 Temmuz 2017.

[360] Durumla ilgili Azattık Radyosunda aynı yazıda bahsedilmektedir. Bakıt Asanov, "Sot Yakın-İnkardın İşine Tıyuu Saldı".

Bu ilişkiler öncelikle, dönemsel açıdan değerlendirilmelidir. Zira devletin din politikaları açısından ilk döneminde İslami hareketlere karşı ılımlı politika izlediği görülmüştür. Bu, devletin genelde din politikalarında görülen gevşek veya liberal yaklaşımı olarak görülecekse, her türlü din, mezhep ve dini hareketler için geçerli olduğunu söylemek gerekmektedir. Sebebi de, bağımsızlığın ilk yılları İslami hareketler için erken bir dönem olmakla birlikte toplum içerisinde İslami referansla öne çıkan herhangi bir toplumsal veya siyasal figürler görülmemiştir.[361] Sovyet dönemini müteakip herhangi bir İslami örgütlenme, İslamcı bir siyasetin zeminine rastlanmaması ve hatta dindar Müslüman kitlenin bile bulunmaması bütün bunların nedeni olarak gösterilebilir. Bu sebeple ülkede Müslümanlık, kültürel bir kimlikten öteye geçmemiştir. Dolayısıyla İslamiyet'e görülen büyük bir ilgiyle beraber bağımsızlığın ilk döneminde toplumun İslam/İslami hareketlere hoşgörü ile baktığı gibi, devletin de politikaları ılıman olmuştur.

1995'ten sonra ve özellikle 2000'li yıllar, İslami hareketler açısından bir döngüdür ve devletin İslam ve İslami hareketler konusundaki politikalarında bir kırılma meydana gelmektedir. Kırgızistan'ın Tacikistan ve Özbekistan sınır hatları boyunca aktifleşen İslamcı söylem ve eylemleri, ayrıca bazı terör olayları İslam konusundaki algıya, İslami duruma yansımış ve İslami hareketleri doğrudan etkilemiştir. Bundan sonra iktidar da bazı hareketlere bir tehdit olarak bakmaya başlamıştır.

Devletin İslami hareketler üzerine yürüttüğü politikası kademeli olarak ve kanuni mekanizmalarla gerçekleşmiştir. Bu süreçte yurt dışından gelen misyoner hareketler de dahil devlet için ciddi bir endişe kaynağı olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla 10 Ağustos 1995/345 Sayılı Hükümet Kararnamesi ile ilk kez siyasi amaç taşıyan dini kuruluşlar ve hareketlerin endişe verici olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca, aynı kararnamede yabancı ülke kökenli hareketlerin ülkeye girmeye başlaması neden gösterilerek, yine ilk kez ülkede geleneksel olan ve geleneksel olmayan dinler/mezhepler/hareketler sınıflandırılması kullanılmıştır. Bu kararnamede ülkenin bütünlüğünü tehdit eden, bölücü bir grup niteliğinde

[361] Esenamanova, **İslam v Tsentralnoy Azii**, s.42.

Vahhabizm (Vehhabilik) ön plana çıkarılmış ve bu daha sonra sık kullanılan bir kavrama dönüşmüştür.[362] Kararname metninde de görüldüğü gibi, hükümet bazı İslamcı hareketlerin İslami bir devlet kurma düşüncelerinin olduğunu dile getirmektedir.

Devletin İslami hareketlerle -diğer dini hareketler de dahil olmak üzere- ilişkisindeki diğer kesişme noktası, hareketlerin kayıt altına alınması ve faaliyetlerini bu çerçevede yürütmesiyle ilgili mevzuatlar ve yürütücü kurumlarıdır. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Kararı[363] ile dini kuruluşların ve hareketlerin zorunlu kayıt altına alınması, aksi halde yasaklanması gündeme getirilmiş ve dini hareketlerin kayıt şartları da belirtilmiş olan bu kararda tüzel kişilik çerçevesinde dini kurumun/kuruluşun/hareketin kayıt olabilmesi için en az 10 yetişkin vatandaşın kaydı zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca, bu karar, devlet ve toplumun güvenliğine tehdit oluşturduğu gerekçesiyle Hizbut Tahrir'in yasaklanmasına hukuki bir temel de sağlamıştır.[364]

İslami her türlü yapıtlar ile ilgili düzenlemeleri içeren Hükümet Kararnamesi[365] ile Kırgızistan'da kayıtsız olarak dini faaliyette bulunmanın ve tescil olmayan dini yapıtların işlev göstermesinin yasak olduğu konusu bir daha pekiştirilmiş, ayrıca, bazı İslami hareketlerin aracılığı da dahil olmak üzere birçok vatandaşın yurtdışında eğitim alması ve dışarıdan getirdikleri ideoloji ve düşüncelerin ülkede vatandaşlar arasında çatışma, dini radikalizm ve fundamentalizme sebep olduğu ileri sürülmüştür. Böylece İslami hareketlerle ilgili ilk kez resmi olarak dini ekstremizm ve radikalizm konusundaki endişeler dile getirilmiştir.[366]

---

[362] Myrzabaev, "Kırgızistan'da Din-Devlet ilişkileri", s.109-111.

[363] 14 Kasım 1996/319 Sayılı "Kırgızistan Cumhuriyeti Vatandaşlarının Vicdan ve İnanç Özgürlüklerinin Gerçekleştirilmesi ile İlgili" Cumhurbaşkanı Kararı.

[364] Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana", s.47

[365] "Kırgız Hükümeti'nin 10 Ağustos 1995/345 sayılı "Kırgız Cumhuriyeti'ndeki Dini Durum ve Dini Alana Yönelik Devlet Politikasının Oluşturulmasında Devlet Organlarının Görevleri ile İlgili' Kararnamesi'nin Uygulanması ile İlgili" 17 Ocak 1997/20 sayılı Hükümet Kararnamesi.

[366] Myrzabaev, "Kırgızistan'da Din-Devlet ilişkileri", s.150-51.

Şu an yürürlükte olan mevzuatlarda, yani 2008 Din Kanunu çerçevesinde hukuki normlar gereği, İslami hareketlerin, her türlü oluşumun Din Komisyonundan Kırgzistan vatandaşı olan iki yüz kişinin kurucu olma şartıyla kaydolunması gerekmektedir. Bunlara KMDİ kurumları başta olmak üzere camiler, dini eğitim kurumları ve dini faaliyette bulunacak her türlü kuruluş, oluşum ve hareketler dahildir.

Din Komisyonunun kurallarına göre, hareketler kayıtlı, kayıtsız ve yasaklanmış olmak üzere sınıflandırılmaktadır.

Devletin İslami hareketlerle ilişkisi yukarıda belirtilen ilk dönemlerdeki kırılmalardan bu yana kimi durumlarda mesafeli, kimi zaman şüpheli, kimi zaman olumsuz olmuştur.

Birincisi, devlet ve İslami hareketlerin mesafeli duruşudur. Her ne kadar devlet politikasının son dönemi daha aktif ve ortak yollar arayışı içinde olsa da, Malikov'un (2010) araştırmasında ortaya konulduğu gibi, devletle legal dini kuruluşlar arasında bile partnerlik yollar izlenmemiştir/izlenmemektedir. Din Komisyonunun temsilcisi ile yaptığımız görüşmede de her iki taraftan olmak üzere mesafeli duruş söz konusudur. Temsilcinin aktardığına göre;

> "…hareketler devlete karşı mesafeli duruş sergilemektedirler. Dini ve kültürel bir konuda kendisi inisiyatif alan ve bize bu konuda başvuran dini bir kuruluş maalesef yoktur."[367]

Resmi İslam'la bile devlet arasında destek ve partner ilişkisi yeterli derecede olmadığı görülmektedir.[368]

---

[367] Din Komisyonu, Uzmanlık Araştırma ve Analitik Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 16.10.2017. Aynı şekilde Din Komisyonu, Kayıt ve İnceleme Bölümü uzmanı ile mülakat, Bişkek, 16.10.2017.

[368] Malikov'un (2010) çalışmasında Resmi İslam'ın temsilcisi bu durumu önemle belirtmektedir. (Malikov, **Kırgızstandagy Musulmandar Koomçulugunun Azırkı Mezgildegi Sotsialdık Aktivdüülügü,** s.10). Konuyla ilgili Din Komisyonunun temsilcisinin görüşlerini aldığımızda, Resmi İslam ve diğer İslami kuruluşların böyle bir ilişkide pasif tavır gösterdiklerini ifade etmektedir. (Din Komisyonu, Uzmanlık Araştırma ve Analitik Bölümü temsilcisi ile mülakat,

Bu durum hukuki normlardan kaynaklanmaktadır. Anayasal olarak 'laiklik' kavramının ülkedeki anlaşılma ve uygulanma şekli, din ve dini kuruluşların devlet ve devletin kurumlarından ayrılmış olması ilkesi,[369] her türlü din-devlet konusunda ortaya çıkan etkendir. Örneğin, bu konuda devlet kurumlarının binası içerisinde bir mescidin bulunup bulunamaması bile tartışılmaktadır. Hareketlerin/kuruluşların yasal şartlarda faaliyet yürütebilmesi için zorunluluklar ve hukuki olarak sorumlulukları[370] dışında devlet kurumları ile nasıl beraber çalışabilecekleri/çalışabilirliği, ülkeye manevi, hayır işleri, eğitim gibi alanlarda katkısı ve bunun da nasıl olabilirliği konusunda açılan kapılar henüz gözükmemektedir. Oysa onların kanuna uymama durumundaki sonuçları mevzuatlarda sık sık hatırlatılmaktadır.[371]

Kayıtlı İslami Kuruluşların devletle ve toplum içerisinde daha yakından çalışmasına engel olan bir diğer faktör, hareketlerin faaliyetlerinin ticari olmayan kuruluşlar, hayır kuruluşları kanununa göre değil de, din kanununa göre değerlendirilmesinden/düzenlenmesinden dolayıdır. Ayrıca, hareketler bağışlar toplamada ve uluslar arası projelere katılmada "yanlış taraflardan" finanse edilir ve dolayısıyla faaliyetlerinin sekteye uğramasından endişe ederler.[372] Görüldüğü gibi, Din Kanununda devletin denetim politikalarının dışında partnerlik ve hayır kuruluşuna destek sağlama, teşvik mekanizmaları pek görülmemektedir. Üstelik hayır çalışmaları yapılırken, dinin propagandası yapılamaz ilkesi[373] hareketlerin çalışmalarını doğrudan etkilemese de, dini bir kuruluşun hayır çalışmalarında daha etkin hareket edebilmesine engel teşkil edebilmektedir. Örneğin, bir dini kuruluş kendi seferberleri tarafından desteklenebildiği gibi, kendi tüzüğü çerçevesinde yardım, destek yapabilirler. Fakat büyük hayır kampanyaları gibi faaliyetler açısından imkanları sınırlıdır. Bu nedenle bazı dini çevreler Adalet Bakanlığından ayrıca, Hayır Kuruluşu statüsünde kayıt olmaktadırlar. Bu durumda da hayır

---

Bişkek, 16.10.2017). Resmi İslam'ın temsilcisi ise, devletin kendileriyle daha çok denetim açısından muhatap olduğunu ima etmiştir. (KMDİ Dini Eğitim ve Organize Bölümü temsilcisi ile formel olmayan mülakat, Bişkek, 11.10.2017).

[369] Anayasa, Madde 1, Fıkra 1; 2008 Din Kanunu, Madde 5, Fıkra 1.

[370] 2008 Din Kanunu, Madde 9.

[371] 2008 Din Kanunu, Madde 11, Fıkra 9-10 ve Madde 20.

[372] Malikov, **Kırgızstandagy Musulmandar Koomçulugunun Azırkı Mezgildegi Sotsialdık Aktivdüülügü**, s.21.

[373] 2008 Din Kanunu, Madde 18, Fıkra 2-3.

kuruluşlarının eğer dini bir faaliyet göstermesi gerekirse, Din Komisyonuna başvurması gerekmektedir. Bu durumu çözmek için bazıları dini kuruluşlarını, ya da dini eğitim kuruluşlarını Din Komisyonundan, hayır kuruluşlarını da ayrıca statü ile açarak, iki kurumu bir birine destek yapmaktadırlar.[374] Sonuçta devlet ve İslami hareketlerin ilişki potansiyelini kanuni mekanizmaların esnek olmayışı olumsuz yönde etkilemektedir.

İkincisi, karşılıklı kuşkuyla yaklaşımdır. Bu durum birinci durumun devamı olarak meydana gelmektedir. Malikov'a göre, İslami kuruluşlar devletin tam denetimi altına girmek istememektedir.[375] Dolayısıyla birbirinden daha habersiz, mesafeli durmak, onların işlerine gelmektedir. Bu durum, kuruluşların daha çok finans konularında -yani, pek açıklamak istemedikleri konu olarak- görülmektedir. Çünkü hareketler için gelirlerini titizce deklare etme konusunda zorlanma durumları meydana gelebilmektedir. Görüşülen kuruluşların temsilcileri de finans durumlarına ilişkin açıklama yapmaya pek hoş bakmamaktadırlar. Örneğin, finans aktarımlarında elden teslimat, kuruluşun mülkiyetini tüzel kişilik yerine gerçek kişilik üzerine kaydettirme gibi durumlar, kuruluşlarda sık rastlanan bir durumdur. Dolayısıyla finansla ilgili buna benzer çözümler ve hareketlerin neler yapmakta oldukları ile ilgili toplum içerisindeki soru işaretleri bırakan bazı durumlar yer yer yaygınlaşan önyargıya da dönüşebilmektedir.

Bununla birlikte devlet kurumlarından kayıtsız faaliyet yürüten hareketlere de kuşkuyla yaklaşılmıştır/yaklaşılmaktadır. Buna medya kuruluşlarını da ekleyebiliriz. Örneğin Tebliğ Cemaati, devletin ilgili dairelerinde kaydolunmamış, dini hayatın en görünür hareketidir. Onunla ilgili zaman zaman tartışmalar da meydana gelmektedir. Yasaklanmasını öneren dini ekspertler/uzmanlar, milletvekilleri ve bazı taraflar, hareketin genelde radikalleşmeye önayak olduğu veya Kırgızistan halkı için yabancı olan düşünceyi yaymakta olduğu yönündedir. Buna bakılırsa, hareketlerin yasaklanmasını gündeme getiren etken, onların toplum ve devletin güvenliğine tehdit

[374] Menzil Cemaati temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 17.10.2017; Süleyman Efendi Cemaatinin temsilcisi ile mülakat, Çüy, 20.10.2017.

[375] Malikov, **Kırgızstandagy Musulmandar Koomçulugunun Azırkı Mezgildegi Sotsialdık Aktivdüülügü**, s.10.

olacağı konusu olmuştur. Eğer hatırlanırsa, bu faktörlerin vicdan özgürlüğünü sınırlamaya yeterli neden olmadığını savunanların hareket noktası da bu ilke olmuştur. Devletin son dönemlerde dini açıdan bir arayış politikaları içinde olduğunu dikkate alacaksak, Tebliğ Cemaati ile ilgili "neden yasaklanmalı veya yasaklanmamalı? Yasaklanırsa ne olacaktır?" gibi tartışmalar çerçevesinde hareketin apolitik yönü ve radikal düşüncelere karşı duruşu nedeniyle faaliyeti serbest bırakılmakta olduğu ileri sürülmektedir.[376] Hareketin yasaklanması konusunda sık sık tartışmalar da meydana gelmiştir. Onun iki nedeni vardır: Birincisi, hareket ülkede kayıtlı bir kuruluş değildir. Kanunlara göre, bir dini hareketin faaliyet gösterebilmesi için kayıttan geçmelidir. Bu durumda da hareketin tebliğ çalışmaları KMDİ'nin Davet ve İrşat Bölümünün altında mümkün kılınmıştır. Din Komisyonu Kayıt ve İnceleme Bölümü uzmanının doğruladığına göre, davet çalışmaları eğer KMDİ'nin Davet Bölümü altında olmayıp, Tebliğ Cemaati adına yapılırsa, davet yapan kişilerin işleri İdari Ceza Kanununa göre değerlendirilecek, çalışmaları yasaklanacaktır.[377] Davet Bölümü yetkilileri de çalışmaların hukuki alanın dışına çıkılmadan yürüdüğünü söylemektedirler.[378] Ancak ikincisi ise daha tartışmalıdır. Hareketin faaliyet yürütmesi BDT ülkelerinde yasaklanmıştır. Din Komisyonunun Tebliğ Cemaati konusunda meclisin ilgili komitesine bildiri mektubu da Kırgızistan'ın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünün (Bundan sonra – KGAÖ) bir üyesi olarak bunun gereğini yapması üzerinedir.[379] Ayrıca, mektupta KGAÖ'nün 09 Ocak 2010 "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütüne Üye Ülkelerdeki Terör ve Ekstremist Örgütlerin Listesiyle İlgili" Kararı üzere Tebliğ Cemaati'nin ekstremist hareket olarak tanındığı da hatırlatılmaktadır. Zira Kırgızistan BDT, KGAÖ üyesidir ve ülkenin Güvenlik Konseyi Sekreteri tarafından Kararı onaylamak üzere imzası

[376] Aşağıda "yasaklansın ve yasaklanmasın" konuları üzerinde tartışmaları yapılmıştır. Ayzada Kutuyeva, "Deputat Predlagaet Zapretit na Territorii Kyirgyizstana Deyatelnost Religioznoy Organizatsii Tabligi Djamaat", 28 Nisan 2015, (Çevrimiçi) https://24.kg/parlament/11629_deputat_predlagaet_zapretit_na_territorii_kyirgyizstana_deyatelnost_religioznoy_organizatsii_tabligi_djamaat/, 19 Temmuz 2017; Samat Cumakadırov, "V KR Predlagayut Zapretit Deyatelnost Tabligi Jamaat", 26 Kasım 2015, (Çevrimiçi) https://rus.azattyk.org/a/27389035.html, 04 Ocak 2018; Kadır Malikov: "Tabligi Jamaat ne Ekstremistkoye Dvijeniye", 7 Mayıs 2013, (Çevrimiçi) https://rus.azattyk.org/a/24978934.html, 04 Ocak 2018 ve dahası.

[377] Din Komisyonu, Kayıt ve İnceleme Bölümü uzmanı ile mülakat, Bişkek, 16.10.2017.

[378] Tebliğ Cemaati önderi, KMDİ üyesi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

[379] (12 Şubat 2013, 1100n/13 Sayılı Din Komisyonu Mektubu). (EK: 4, MEKTUP 3).

bulunmaktadır. Bu durumda konu, hareketin ülkede yasaklanmasını gerektiren karaktere sahip olup olmaması ile ilgili bir karara varılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla onun nasıl bir hareket olduğu üzerine tartışmalar da devamlı meydana gelmektedir. Bu durumda hareket üzerine ekspertler değerlendirmesini sunmakta, mevcut durum şartlarına göre de KMDİ hareketi savunmaktadır. Devletin ise bir karara varması gerekirken sürekli ikilemler yaşanmaktadır. KMDİ burada hareketi savunur, hareket taraftarları da kendi hak taleplerini dile getirirken, durum, tamamıyla apolitik olan hareketin, apolitik olması gereken KMDİ'nin siyasal alana dahil olmasını meydana getirmektedir. Burada iktidar hem KMDİ, hem Tebliğ Cemaati taraftarları açısından daha önemli karar alma mekanizması haline gelmektedir. Dolayısıyla bir yandan hareketin iktidara yakın durması gerekirken, diğer yandan iktidar için de bir kitle hareketini elinde tutması avantajlı görünmektedir. Dolayısıyla kararlar siyasi olarak alınması gereken hal almaktadır. Böylece tartışmalar da siyasi koşullara göre, tekrar tekrar baş gösteren bir durum olmaktadır.

Yasaklanan hareketler açısından ise, ele almakta olduğumuz Hizbut Tahrir, 20 Ağustos 2003 Yüksek Mahkeme Kararıyla ekstremist hareket olarak tanınmış (daha sonra kabul edilen Ekstremist Faaliyetlere Karşı Mücadele Kanununa tabi tutulmuş), Kırgızistan toprakları içerisinde yasaklanmış, Kırgızistan Cumhuriyeti Ceza Kanununun "Irk, etnik, bölgesel ve dini düşmanlığı tetiklemek" 299 Maddesi (bundan sonra – Ceza Kanunu, Madde 299) uyarınca, hareketin mensupları kanunda belirtilen ölçütler çerçevesinde cezaya tabi tutulmuştur. Kanuna göre, ekstremist olarak tanınan hareketin organizesini sağlamak 6-8 sene[380], katılım sağlamak 3-5 sene[381] ve her iki durumda ekstremist faaliyetini yürüten kişi ise 7-10 sene arası olmak üzere değişen hapis cezasına çarptırılmaktadır.[382] Böyle bir harekete ait literatür/semboller/araç gereçleri bulundurmak, hazırlamak, saklamak, yaymak ve taşımak ise, 3-5 sene[383], onu örgütlü olarak, yurt dışından finansal destek almak

[380] Kırgızistan Cumhuriyeti Ceza Kanunu, 299/1, Bent 2.
[381] Ceza Kanunu, 299/1(3).
[382] Ceza Kanunu, 299/1(4).
[383] Ceza Kanunu, 299/2(1).

yoluyla gerçekleştirmek 7-10 seneye varan cezaya neden olmaktadır.[384] Finansal ve hizmet desteği sağlamak 4-6 sene,[385] bizzat kendi imkanlarından, sahip olduğu makamından yararlanarak veya örgütlü destek sağlamak 6-8 sene ile değişen hapis cezası ve mülkiyetine el konulmasına neden olmaktadır.[386] Dolayısıyla Hizbut Tahrir'in faaliyetleri ve literatür/araç-gereçleri devletin/Din Komisyonunun özel inceleme (diniy ekspertiza) birimine tabidir.

Devletin İslami hareketlerle ilişkisi genelde koşullara bağlı olmuştur. Günümüzde ise devletin bir arayış içinde olduğu görülmektedir. Örneğin, "bir hareketi yasaklayınca onun sonuçları ne olabilir? Bir harekete devletin nasıl bir yaklaşımı gerekmektedir? Bir hareket ikinci bir hareketi dengeliyorsa, bu durumda devletin ilgili hareketle ilgili politikası nasıl olmalıdır?" gibi tartışmalar sürdürülmektedir.

Sonuç olarak, kendi başına ayrı bir konu olmakla birlikte, ulusal/milli kimlik ve dini kimlik çerçevesinde İslami hareketlere bir analizin yapılması gerekmektedir. İslami hareketler bu çerçevede nereye oturtulabilir? Kırgızistan'daki İslami hareketlerin temel çalışma alanı İslam ve İslami hükümlerin/değerlerin yaygınlaşması/yerleşmesi üzerinedir. Hareketlerin içinden Adep Başatı milli değerlere/milli mirasa en çok gönderme yapan bir harekettir. Bununla birlikte Adep Başatı ile partner, hatta yan kuruluşlarından sayılabilecek Dilazık Basım Evi de, yine milli miraslara gönderme yapan bir kuruluştur. Fakat bu kuruluşların çalışmalarına bakılınca görülmektedir ki, milli miraslar, satır araları ve seminerlerden, söylemler ve dış görünümden daha öteye geçmemektedir. Örneğin, bu açıdan zikredilen kuruluşların ilgi alanına, yayınları ve yayın ilkelerine bakmak mümkündür (Bkz. TABLO 18 ve TABLO 19). Bugün bunlardan daha fazla milli ve İslami söylemlere sahip olan veya görünürlüğü olan hareketler görülmemektedir. İleride de yine görüleceği üzere, bazı hareketler ise, milli kimliği önemsememektedir. Dolayısıyla milli kimliğe ağırlık gösteren kuruluşlar ve ulusalcılar, batı destekli kuruluşlar ve batıcılarla İslamcılar ve İslami hareketler arasında anlaşmazlık ve olumsuz tavırlar

[384] Ceza Kanunu, 299/2(2).
[385] Ceza Kanunu, 299/3(1).
[386] Ceza Kanunu, 299/3(2).

sergilenmektedir. Bu durum devletin daha oturmuş ulusal/milli ideolojiden yoksunluğu, kültürel, ekonomik açıdan zayıflığı ile açıklanmaktadır.[387] Çünkü devlet, vatandaşlarının üzerinde etkisini, varlığını ve sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik himayesini hissettiremediği durumlarda vatandaşlar arasında ya marjinalleşme, ya da çeşitli gruplar ve ağlar içinde kendi dünyalarını kurma gibi durumlar yaşanmaktadır. Yurt dışından gelen düşünce ve hareketler ülkeye yerelleşmekle birlikte millileş(e)memektedir. Beslendikleri düşünce, yaşayış tarzı ve dış görünümüyle toplumun içinde normalleşmekten ziyade, toplumdan ve birbirinden farklılaşmaktadır. Bu durum, toplum içerisinde olumsuz yaklaşımı güçlendirdiği gibi, İslami hareketlerin kendi aralarında cemaatleşmesini ve kalıplaşmasını da körüklemektedir. Bu durumda devlet öncelikle, kendi varlığını vatandaşlarına kaba kuvvetle değil, kültürel, ulusal ve toplumun yaşama dair bütün alanlarındaki değerler kümesini sağlamak yoluyla hissettirmesi gerekmektedir.

TABLO 16.

Adep Başatı'nın Yayıncı Olarak Bastırdığı Kitapları ve Yayınları (kitap sayısı)[388]

Kitapları		Süresiz Yayınları ve ilahiler, Sesli Anlatıları	
İslami	Kültürel	İslami Süresiz Yayın	Kuran, ilahi ve monolog
14	2	3	5

TABLO 17.

Dilazık Basım Evinin Yayınladığı Kitaplar (sayısı)

Dilazık Basım Evinin Kategorisi[389]							
İslam	Kuran-ı	Hadisler	Siyer	Sahabe	İslam	Kadın	Genel

[387] ICG, **Kırgızstan: Mamlekettin Alsızdıgı cana Radikaldaşuu**, ICG, Oş/Bişkek/Brüksel, 2016; GKDR KR, **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere,** s.11.
[388] Adep Başatı sitesi, adep.kg, 01 Aralık 2017.
[389] Dilazık Basımevi kitap kategorileri, dilazyk.kg, 01 Aralık 2017.

esasları	Kerim ve Tecvid	ve Dualar		Hayatı	(genel)	ve aile	kültür ve çocuk
6	3	4	6	4	23	4	11
Yayın Karakteri Açısından Kategorisi[390]							
İslam esasları	İslam (genel)	Genel kültür ve çocuk	Kırgız Milli Mirası	Said Nursi	Adep Başatı	Diğer	
16	21	11	1	1	5	6	
Yayın Karakteri Açısından Kategorisi[391]							
17	32	32	8	1	6	2	

2.3.3. İslami Hareketlerin Yaygınlaşmasında Süreçler ve Sebepler

Orta Asya ve onun içinde Kırgızistan, 20.yüzyılı Sovyetler içerisinde diğer Müslüman dünyadan farklı olarak yaşamıştır.[392] Ancak Orta Asya, Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte gecikmiş tarihini hızlı deneyimlerle kat ederek boşluğu doldurmaktadır. Nedeni, oluşmuş büyük bir vakumdur. Üstelik denenmemişliğin, bir tecrübe isteğinin hareketlere ilgi uyandırmış olabileceği düşünülebilir. Bu nedenle Kırgızistan'da birbirinden farklı yönelişlerdeki çeşitli hareketler kendilerine faaliyet alanı bulabilmektedir.

İslami hareketlerin Kırgızistan'da ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında bir takım süreçlerin ve organik sebeplerin (veya insani faktörlerin) etkisi vardır. Süreç ve koşulları sosyo-politik, sosyo-kültürel ve kısmen sosyo-ekonomik yönleriyle açıklamak mümkündür. Bu açıdan Kırgızistan'da İslami hareketler öncelikle, politik olanaklar sonucu ortaya çıkmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bütün hareketlerin varlık kazanması, SSCB'nin dağılması ve politik olanakların doğması ile mümkün

[390] Bu kategori, tarafımızdan oluşturulmuştur, 01 Aralık 2017.
[391] Bu kategori, daha sonra basılanlarla beraber tarafımızdan oluşturulmuştur. Burada iki senelik zaman içerisinde hangi kategoride daha artış olduğunu görmek mümkündür, 20 Şubat 2020.
[392] Khalid, **Komünizmden sonra İslam**, s.31.

olmuştur. Politik süreçler ve fırsatlarla ilgili yaklaşımlar Kırgızistan'daki İslami hareketleri açıklama açısından önemlidir.[393]

Bu nedenle ilk olarak, bütün bu koşullara, yani İslami hareketlerin zemin bulabilmesine SSCB'nin dağılmasıyla meydana gelen sosyo-politik değişimler, ondan sonra devletin din politikasındaki ılımlı yaklaşımı öncülük etmiştir. İslami hareketler günümüzde yine politik olanaklarla gelişmeye devam etmektedir.

Her ne kadar 2000'lerden itibaren ülkede İslami hareketler konusu tartışılmış, her ne kadar devletin tavrı kontrol mekanizmalarından yana olmuş olsa da, Kırgızistan, komşu ülkelere kıyaslanınca İslami her türlü oluşum için daha iyi ortam olmasını sürdürmüştür/sürdürmektedir. Örneğin, Kurbanova'nın kıyaslamalı analizine göre, Orta Asya ülkelerinin içinden dini konuları düzenleyen mevzuatların en ılımlı olanı, Kırgızistan'ındır.[394] ŞİÖ, BDT ve KGAÖ kapsamında da diğerlerine kıyasla Kırgızistan'da daha az hareket/örgütler yasaklanmıştır.[395] Örneğin, Tebliğ Cemaati Kırgızistan'da serbesttir, Rusya'da,[396] Kazakistan,[397] Özbekistan ve Tacikistan'da yasaklanmıştır.

Bütün bunların dışında sosyo-kültürel yönünü de hesaba katmak gerekmektedir. Yani İslami hareketlere katılımın kültürel boyutu vardır. İslami hareketler öncelikle, Müslüman kimliğine borçludur. Çünkü İslami hareketler Müslüman olmayanları Müslümanlaştırmakla değil, Müslüman olanları kendi safına çekmekle meşguldürler. Toplumun kültürel olarak Müslüman olması ve manevi arayışları sonucunda genelde İslami hareketlerle yolları kesişmektedir.

---

[393] Meyer, "Opportunities and İdentities: Bridge-Building in the Study of Social Movements"; Wiktorowicz, "İntroduction: İslamic Activism and Social Movement Theory", s.13-15; Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", s.25).

[394] Kurbanova, "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana", s.43.

[395] Çernyad'eva N.A., "Antiterroristiçeskaya Soglaşeniya SNG i ŞOS: Osnovnıye Problemı Mejdogovornogo Soglasovaniya", **Yevraziyskiy Yuridiçeskiy Jurnal,** Sayı 3(82), Moskovskiy Gosudarstvennıy Universitet imeni O.E. Kufatina, 2015, s.25.

[396] Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi, 7 Mayıs 2009, Moskova.

[397] Baurcan Mukanov, "Reşeniye o Zaprete Organizatsii Tablig Jamaat Sud Ostavil v Sile", (Çevrimiçi) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31378104#pos=1;-115, 04 Kasım 2017.

Kısmen de olsa sosyo-ekonomik yönüne yer verilmelidir. Bu, bireylerin doğrudan İslami hareketlerden yararlanmalarının dışında, İslami hareketlerin İslami alandaki girişimleri dolayısıyla birçok faktörle değerlendirilmelidir. Öncelikle, hareketler kendi seferberliğini kendileri karşılamaktadırlar. Faaliyet alanlarını genişletmiş, yardımlaşma ağlarını kurmuşlardır.[398] Örneğin, yaygın ve örgün dini eğitimi büyük ölçüde üstlenmiş, ücretsiz, yurtlu okullar açmış durumdadır. Hareketler devletin organize etmediği bu alanlardaki boşluğu doldurma çabasındadır. Bu durum, hareketlerin yaygınlaşmasına yardımcı olmaktadır. Aslında hareketler finans konularını pek açmadıkları için net verilere de ulaşılamamaktadır. Camiler ve medreselerin yapımında ve işletmesinde hareketlerin çok büyük yeri olmakla birlikte, bunlar resmi makamlarca açıklanmamaktadır. Camiler ve medreseler (TABLO 10 ve 11) KMDİ'nin altında faaliyet yürütmektedir. Örneğin, hangi medreseyi hangi oluşum açmış, giderlerini kim karşılamaktadır? Bu oluşum nasıl bir oluşumdur? sorusu hem KMDİ, hem Din Komisyonu tarafından resmi olarak açıklanmamaktadır. Burada resmi kurumların üstlenmesi gereken konular, faal olarak oluşumlara, hukuki olarak tanınması açısından da resmi kurumlara atfedilmektedir. Örneğin, kendisiyle görüşme yaptığımız bir hareket medresesinin temsilcisi, medresenin KMDİ'nin altındaki bir medrese olduğunu ve giderlerinin halk tarafından karşılandığını ısrarla vurgulamıştır.[399] Demek ki, bazı oluşumlar faaliyetlerini yardımsever insanlara atfederek, detaylı açıklanmasını pek istememektedirler. Görünümlerini, aktivitelerini daha aza indirgeyerek uzun menzili hedeflemektedirler.

Organik sebepler olarak adlandırdığımız insani faktörler de, İslami hareketlerle (doğrudan ya da dolaylı yollardan) ilgili olarak, İslami hareketlerin ve yürütücü kadrosunun ülkeye gelip İslam'ı yayma faaliyetleri veya İslam dünyasının farklı coğrafyalarından eğitim almış olan vatandaşların ülkelerine dönüp İslam'ı yayma faaliyetlerinde görülen olgudur. Fakat bu olgu tamamıyla İslami hareketlerle ilgili olmayabilir. Yurt dışından gelen İslami seferberler devletlerarası anlaşmalar,

[398] Narkeeva, İslami kuruluşların yoksulluk sorunları karşısında işlevsellik yönünü ele almıştır. Bkz. Narkeeva, "Günümüz Kırgızistan'ında İslami Kuruluşların Faaliyetleri ve Toplumsal Sonuçları".
[399] Tebliğ Cemaati önderi, medrese hocasıyla mülakat, Bişkek, 17.10.2017.

uluslar arası resmi kurumlar tarafından da gönderilmiştir.[400] Ayrıca, yurt dışından dini eğitim alanların tamamını da İslami hareketlerin mensupları diyemeyiz. Yine de bu, İslami hareketlerin büyük etkisini, insani faktörlerin hareketlerle doğrudan ve dolaylı olarak karşılıklı etkileşimini görmek açısından önemlidir.

Din Komisyonunca bağımsızlığın ilk dönemlerinde daha çok olduğu belirtilen ilk kategoridekiler, şuan az sayıdadır.[401] Bunun aksine, ikinci kategoridekiler, yani ülke vatandaşlarından yurt dışına gidip eğitim alanların sayısı Din Komisyonunun ve KMDİ'nin bildirdiğine göre, devamlı artmıştır ve şuan onların sayısı hakkında net bilgiler bulunmamaktadır.[402] Din Komisyonunun -sadece anlaşmalı veya kayıtlı olarak gidenlerin- resmi verilerine göre, Kırgızistan'dan sırasıyla Mısır, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye'ye[403] dini eğitim almak için gidenlerin sayısı diğer ülkelere kıyasla daha çoktur. Ürdün, Kuveyt, Libya ve savaş öncesi Suriye'ye gidip dini eğitim alan önemli alim ve din görevlileri ile birlikte halen eğitimine devam etmekte olan öğrenciler de bulunmaktadır. Çok az sayıda İran'da ve Tebliğ Cemaati kanalıyla Bangladeş, Hindistan ve Şri-Lanka'da kalarak eğitimine devam edenler de vardır.[404]

Yurt dışında eğitim alma ile İslami hareketler konusu bağımlı değişkenler olmayabilir. Fakat Kırgızistan'da yurt dışından İslami eğitim alanlar ile İslami hareketlerin bir tür korelasyonunu düşünmek mümkündür. Örneğin, Tebliğ Cemaati'nin Kırgızistan'daki önde gelenleri ve lider kadrosu Pakistan'da eğitim alanlardır. Adep Başatı'nın lider kadrosu ise, Ezher mezunlarıdır. Kırgızistan'daki ilahiyatçıların neredeyse tamamının Türkiye ile ilişkisi vardır. Toplumun dini öğrenmesi ise, bu şekildeki bir seferberliğe bağlıdır. TABLO 18, iki önemli noktayı

[400] Örneğin, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı resmi yollarla din hizmetlilerini göndermektedir.
[401] Din Komisyonundan konuyla ilgili talebimiz olmuştur. Fakat verileri bazı gerekçeler nedeniyle veremediklerini belirtmişlerdir.
[402] Bulan Enstitüsü ve Din Komisyonu, **Kırgızstandıktardın Çet Ölkölördön İslamiy Diniy Bilim Aluusu : Kırdaaldık Analiz,** Bulan Enstitüsü ve Din Komisyonu, Bişkek, 2017, s.3.
[403] Türkiye'ye gelenler genelde ilahiyat fakültelerinde eğitim almaktadırlar. İlahiyat fakülteleri laik eğitim unsuru olarak dini eğitim konusunda değerlendirilmediği için Din Komisyonunun verilerinde az görülmüştür. Burada ise, ilahiyat fakülteleri de dikkate alınmıştır.
[404] Bulan Enstitüsü ve Din Komisyonu, **Kırgızstandıktardın Çet Ölkölördön İslamiy Diniy Bilim Aluusu,** s.20-24.

görmemize yardımcı olacaktır. Birincisi, Kırgızistan'ın dini elitleri yurt dışından eğitim almışlardır. Bu durumun temel karakteristiği de, Sovyetlerden sonraki gelişme olmasıdır. Dolayısıyla Kırgızistan'daki İslam/İslami durum, yeniden gelişen bir olgudur. İkincisi ise, İslami hareketlerin yurt dışından gelen seferberlik ve düşünceler olduğu ile ilgilidir.

TABLO 18.

KMDİ'nin En Yetkili Makamında Bulunan Kişilerin Eğitim Aldıkları Ülkeler (kişi sayısı)[405]

Ülkeler	KMDİ Merkez	İl Müftüleri	Alimler Konseyi	Toplam
Mısır/Ezher Mezunları	3	2	4	9
Pakistan	4	2	2	8
Kırgızistan	3	2	3	8
Buhara/Eski Mollalar			6	
Türkiye		1	3	4
Suudi Arabistan/ Ummul Kura			1	
Ürdün			1	1
Libya			1	1
Tataristan/ Kazan		1		1

İslami arayışlar, halkın İslami eğilimi ve İslami hareketler birbirinden bağımsız ve kopuk olgular değildir. Bu durumda İslami hareketler hem doğal varlık kazanırken, hem seferberlik, aktörlük rol almaktadır. Bir İslami hareket en basit

[405] Bu tablo, Bulan Enstitüsü ve Din Komisyonu, **Kırgızstandıktardın Çet Ölkölördön İslamiy Diniy Bilim Aluusu** ve KMDİ'nin internet sitesinden yararlanılarak hazırlanmıştır. 01.12.2017.

anlatımla bir tecrübi Müslüman için dini bilgi dağarcığını dolduran hayati okul, sosyalleşme çevresi, dayanışma ağı, hatta bir sığınak yeri de olabilmektedir. İslami hareketlerin bir sorun olarak okunduğu durumlarda ise, her zaman neden buna izin verildi diye sorulmaktadır ve her zaman sorunun toplumdaki dini eğitimsizlik ve sosyal faktörler olduğu dile getirilmektedir. Din Komisyonuna göre, İslamlaşmanın hızlı bir yükselişi ve İslami hareketlerin toplumda kendilerine etkili bir yer edinmelerinin nedeni de, vatandaşların sosyo-ekonomik durumunun kötüleşmesine, devletin resmi ideolojiden yoksunluğuna ve dinin yaygınlaşmasına politik fırsat/olanakların tanınmış olmasına bağlanmaktadır.[406]

2.3.4. İslami Hareketlere Katılımın Kısaca Sosyal Analizi

İslami hareketler, ülkede toplumsal katılımı bulunan ve toplumsal gerçekliği olan sosyal hareketlerdir. Bizim hareket noktamız da budur. Bu açıdan hareketler, bir kısım ideolojik kalıpları dışarıda olmaları ile birlikte ülkenin iç dinamikleri olan vatandaşlarının katılımı, örgütlenmeleri ile bağımsızlıktan beri devamlı büyüyen bir olgudur.

Hareketlerin düşünsel temelleri, faaliyet yöntemleri, dış görünümü ve daha başka birkaç faktörleri nedeniyle hareketlere katılımın rengi değişmektedir. Bu nedenle katılımcının ideolojik görüşleri, psikolojik durumu, sosyal statüsü, dini değerlere göre yaklaşımı ve rasyonel/çıkarsal düşünme özelliklerine göre değişen farklılık durumu hareketlere olan yaklaşımını da belirlemektedir. Dolayısıyla her harekete göre katılımcı profili olduğu gibi, her hareketin de kendi hedef kitlesi ve kendi etki alanı olabilmektedir. Bu nedenle hareketlere katılımın analizi de zorlaşmaktadır.

Bozbey (2011), Kırgızistan'da İslami hareketlerin gelişme zemini bulabilmesinin nedenlerini, Sovyet sonrası oluşan dini vakumun bir sonucu, Resmi İslam'a karşı alternatif arayışları, insanların sosyal dayanışma ağına dahil olma

[406] GKDR KR, **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere,** s.11.

istekleri, bazı kesimlerin etnik, ekonomik ve siyasi memnuniyetsizliklerini ifade etme istekleri ile özetlemektedir.[407]

İslami hareketlerin yer bulabilmesinin nedenlerinden bir tanesi, vatandaşların sosyo-ekonomik durumuyla alakalı olduğunun elbette ki, doğruluk payı vardır. Hareketlerin mensuplarının kendi aralarında dayanışma ağı da vardır. Özellikle dışarıdan finansal imkanları var, cazibeli görünen hareketlere katılımın amacı öncelikle dini değil, çıkarsal da olabilir.[408] İleride de ele alacağımız gibi, bazı hareketlerin çekim gücü, onun elit ve gösterişli görünümüdür. Fakat burada bir sosyal ağ kurarak, kültürel açıdan İslami değerleri göstermek, kendilerini gerçekleştirme dinamikleriyle yola çıkarak kendi etki alanını oluşturabilme faktörünü de hesaba katmak gerekir. Bu açıdan önde gelen hareketlerden biri, Adep Başatı'nın katılımcılarını irdelemek mümkündür.

Bazı toplumsal, siyasal ve ekonomik nimetlerden mahrum kalan kesimler veya bir ideolojik çerçevede toplumsal kurumları değiştirmek isteyen seferberler, sürece, yönetime, sosyal hayata katılıma karşı "adaletsiz" olarak gördükleri durumu değiştirme psikolojisi ile radikal düşünen hareketlere meyilli olabilmektedir. Kırgızistan'ın toplumsal yapısında böyle bir düşünme tarzı var ve böyle düşünen hareketlere de zemin vardır. Bu açıdan bir takım sosyal ve siyasal söylemler ileri sürmekte olan Hizbut Tahrir'in katılımcıları ele alınabilmektedir.

Kimi hareketler ihtida hareketidir, toplumun ahlaki, sırf dini sorunlarını gündeme getirir ve etki alanı, katılımcıları da buna göre değişebilir. Eğer bir toplumun yapısında, toplumsal kurumlarında böyle bir sorun varsa, bu tip hareketlerin meydana gelebileceği veya zemin bulabilmesi mümkündür. Bu açıdan Tebliğ Cemaati ele alınmakta ve hareketin katılımcılarında da bu şekilde bir düşünce ve davranış tarzını görmek mümkündür.

---

[407] İzzet Ahmet Bozbey, "Quo Vadis KIRGIZİSTAN?: Sovyet Sonrası Kırgızistan'da İslami Hareketler", **OAKA**, C.V, Sayı:11 y.y., 2011.

[408] İslami hareketlerin, her türlü kayıtlı ve kayıtsız oluşumların yurt dışından yardım aldığı bilinen bir olgudur. Fakat dışarıdan sağlanmakta olan ithal ideoloji ve ithal finans konusu dillendirilmekle birlikte, daha net verilerle ortaya konulmuş da değildir.

Toplumun yapılanmasında, sosyal ilişkilerin oturmasında veya düzenlenmesinde devlet politikalarının, ulusal ideolojinin, ulusal ve kültürel kimliğin oluşumu önemlidir. Kırgızistan'da bugün ulusal/milli kimlik ile dini kimliğin ayrışma noktalarında İslami hareketlerin nedensel yönleri de tartışılabilmektedir. Fakat bu, bütün hareketlerin katılımcıları üzerine derinlemesine analizi gerektirebilir. Araştırmamızda hareketlerin düşünsel olarak daha çok dış dinamiklerden beslendiği ileri sürülmüştür. Örneğin, -III. Bölümde görüleceği üzere- ele aldığımız üç hareket, TABLO 19'da görülen kayıtlı hareketlerin en etkilileri, TABLO 20'de görülen kayıtsız hareketlerin neredeyse tamamı Müslüman diğer coğrafyalardan etkilenmiş, düşünsel olarak da onlardan beslenmiştir. TABLO 21'deki yasaklanan hareketlerin ise, Hizbut Tahrir dışında hiç birinin toplum içerisinde yeri yoktur.

Katılımın sebepleri işlevselci yaklaşımlarla daha da artırılabilir. Fakat dinin/dini bir düşüncenin özsel anlamını da dikkate almak gerekir. Zira bazı katılımcılar sırf dini amacı gözetmiş olabildiği gibi, bazı hareketlerin böyle bir yönü ağır basabilmektedir. Örneğin, birçok harekete sırf dini amaçlarla katılım sağlayan bireylerin olduğu gibi, Tebliğ Cemaati gibi, insanları sırf İslam'a davet etme amaçlı ortaya çıkan hareketler de vardır.

Sonuç olarak Kırgızistan'da hareketler sosyo-ekonomik açıdan zengin, elit tabakanın hareketi değil, genelde üst orta, orta ve alt orta tabakanın bir örgütlenmesidir. Bu şekilde bir genelleme bütün hareket katılımcıları üzerinde yapılabilmesi zordur. Fakat böyle bir sonuca hareketlerin katılımcıları üzerine gözlemleme, görüşme ve yerleşim bölgeleri açısından değerlendirmeler ile varılabilir.

2.3.5. İslami Hareketlerin Tipolojisi

Hareketlerin toplumsal boyutuyla beraber devletle ilişkileri de söz konusu edilmelidir. Daha önce belirtildiği gibi, hareketler Din Komisyonu tarafından kayıtlı, kayıtsız ve yasaklanan hareketler olarak kategorize edilmiştir. Aşağıda onlarla ilgili genel bilgiler yer almıştır.

2.3.5.1. Kayıtlı hareketler/kuruluşlar

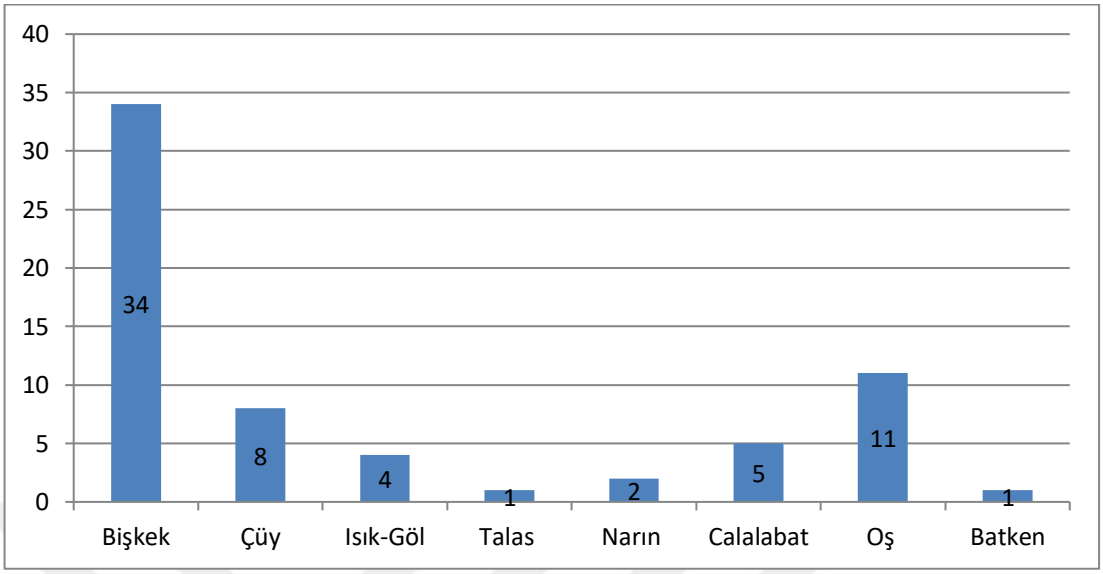
Kırgızistan genelinde İslami faaliyet yürütmek üzere kayıt yaptıran toplam 66 kuruluş vardır. Bunlar Din Komisyonunda dini organizasyonlar olarak kaydedilmiştir. Şubelerini hesaplamadığımız zaman sayıları 57'dir. Bu kuruluşların çoğunun aktif çalışmaları görülmemektedir. 4'ü yurtdışından gelmiş olup, özellikle bazıları hayır işlerinde en etkin çalışmakta olan uluslar arası kuruluşlardır.[409] Aşağıdaki grafikte hareketlerin illere göre dağılımı verilmiştir (Bkz. GRAFİK 7). Tezimizde ele almakta olduğumuz Adep Başatı, aşağıdaki kayıtlı hareketler içerisinde en büyük ve en etkin olanıdır.

Kayıtlı kuruluşların çoğu Bişkek'te bulunmaktadır. Etkin kuruluşların Bişkek'te merkezi, diğer illerde şubeleri bulunmaktadır. Bu durum, başkentin imkânlarından yararlanma, daha çok kişiye ulaşabilme, daha çok faaliyet alanına sahip olma, legal bir şekilde etkinliğini artırabilmenin gerekçeleri olarak açıklanabilir. Kayıtlı kuruluşlara ilişkin olarak aşağıda GRAFİK 7 ve TABLO 18'e bakılabilir:

GRAFİK 7.

Kayıtlı Hareket, Vakıf, Organizasyon/Kuruluşlar

[409] Din Komisyonu Resmi Sitesi, (linkler) "Diniy Uyumdar/Kattalgan Diniy Birikmeler/İslam Bagıtındagı" (Kayıtlı Hareketler), (Çevrimiçi) www.religion.gov.kg, 02 Temmuz 2017.

TABLO 19.

İslami Hareket/Organizasyon, dini STK'lar[410]

№	Vakıflar/Kuruluşlar	Kayıt Tarihi
	Bişkek	
1	«İslam'ı Öğrenme Merkezi» Derneği	19.12.2001
2	Uluslar Arası İslam Vakfı	18.11.2004
3	Ahadiyat Dini Vakfı	15.02.2002
4	Sünnet Dini Vakfı	19.09.2002
5	As-Salam Vakfı	-
6	Adam Ata Uluslar Arası Dini Merkezi	03.01.2003
7	Al-Hizra Derneği	-
8	Zam Zam İslami Hayır Kuruluşu	25.06.2003
9	Siroat Vakfı	-
10	Animet Hayır Kuruluşu Vakfi	24.12.2003
11	Bayram Yüksel Vakfı	13.12.2006
12	İhsan Hayriya Hayır Kuruluşu Vakfı	-
13	Amina Kadın Hayır Kuruluşu Vakfı	-
14	Ummu'l Hayrat Kadın Dini Derneği	-

[410] Bu tablodaki bilgiler Din Komisyonu ve Adalet Bakanlığının verileri üzerine düzenlenmiştir.

15	Salam-Tınçtık Müslüman Kadınlar Dini Derneği	-
16	Çeç-Töbö Hayır Kuruluşu Vakfı	-
17	İslam Hayır Kuruluşu Vakfı	-
18	Caş Ümüt Hayır Kuruluşu Vakfı	30.01.2017
19	Şariat Gazetesi Derneği	-
20	Tagay Nur Hayır Kuruluşu Vakfı	20.04.2007
21	Kültür ve Eğitim (Dini Aydınlanma) Merkezi	29.03.2010
22	İslam İlim ve Tıp Araştırmaları Merkezi	17.10.2012
23	Mutakallim Kırgızistan Müslüman Kadınlar Progresif Derneği	06.01.200
24	Adep Başatı Progresif Vakfı (4608 Sayılı düzenlemeyle; 21.11.07)	2003
25	Dünya Dinleri Meselelerini Öğrenme/Araştırma Merkezi	17.06.2002
26	Dünya Müslüman Gençlik Teşkilatı Dini Derneği (eski statü) Dünya Müslüman Gençlik Teşkilatı Derneği (yeni statü)	19.10.2009 24.12.2010
27	Birinci Kadam Kurumu	30.05.2014
28	Iyık Birimdik İslami Merkezi	11.06.2010
29	Sultan Akmat Kurumu	26.07.2010
30	Altın Uya Kurumu	30.06.2014
31	Altın Muun Hayır Kuruluşu Vakfı	26.11.2003
Çüy İli		
32	İslam Nuru Derneği	-
33	Miloserdiye Çocuk Evi Müslüman Kurumu	03.12.1997
34	İslami Kültür Merkezi Vakfı	11.04.2003
35	Molodejnaya İnitsiativa Dini Vakfı	-
36	Tobo Manevi Diriliş Topluluğu	-
37	Kant Pansiyon Kurumu	-
38	Amina Ajı İslami Derneği	-
Oş İli		
39	İslah Vakfı	-
40	Şoropan Nuru Hayır Kuruluşu Vakfı	-
41	Uluslar Arası Kırgızistan İslami İşbirliği Merkezi, Oş Şehri	-
42	Iyman-Bakıt Dini Derneği	02.04.2001.
43	İslami Medeniyet Merkezi	20.06.2008
44	Mutakallim Kırgızistan Müslüman Kadınlar Progresif Derneği, Oş Merkez Şubesi	-
45	Mutakallim Kırgızistan Müslüman Kadınlar Progresif	-

	Derneği, Oş İl Şubesi	
46	Adep Başatı Progresif Vakfı, Oş İl Şubesi	23.03.2010
47	Adep Başatı Progresif Vakfı, Oş Merkez Şubesi	-
Isık Göl İli		
48	Adep Başatı Progresif Vakfı, Karakol Şubesi	25.03.2005
49	Adep Başatı Progresif Vakfı, Balıkçı Şubesi	27.02.2008
50	Mutakallim Kırgızistan Müslüman Kadınlar Progresif Derneği, Karakol	-
51	Mutakallim Kırgızistan Müslüman Kadınlar Progresif Derneği, Merkez	-
52	Ak-Meçit Müslüman Kadınlar Dini Derneği	20.01.1998
Narın İli		
53	Adep Başatı Progresif Vakfı Şubesi	05.12.2007
54	İslam Taalimi Müslüman Kadınlar Derneği, Narın Merkez Şubesi	26.11.2015
Calalabat İli		
55	İslami Eğitim Merkezi	-
56	Mutakallim Kırgızistan Müslüman Kadınlar Progresif Derneği, Toktogul	-
57	Mutakallim Kırgızistan Müslüman Kadınlar Progresif Derneği, Merkez	26.06.2015
58	Altın Urpak Derneği	01.11.2017
59	Suzak Derneği	-
60	Adep Başatı Progresif Vakfı Şubesi	01.06.2010
61	Falah Kuran Öğretim Merkezi	03.04.2014
Talas İli		
62	Adep Başatı Progresif Vakfı Şubesi	23.09.2008
63	Mutakallim Kırgızistan Müslüman Kadınlar Progresif Derneği Şubesi	11.09.2017
Batken İli		
64	Adep Başatı Progresif Vakfı, Kızıl-Kıya İlçe Şubesi	12.02.2016.
65	Adep Başatı Progresif Vakfı İl Şubesi	24.08.2017
Bişkek		
66	Uluslar Arası Al-Vakf Al-İslami Temsilciliği	11.09.1997

2.3.5.2. Kayıtsız Hareketler[411]

Devlet dairelerince kayıtsız olarak çalışan birçok hareket olmakla birlikte bunlardan 7'si aktif faaliyet göstermektedir. Bu hareketlerin içinden bazıları bizzat dini hareket/kurum olarak kayıt olunmasa da, yaptıkları faaliyetlerini devletin kanunları çerçevesinde devletin ilgili dairelerince tescillendirmek suretiyle çalışmalarını sürdürmektedir. Örneğin, açtıkları dini eğitim kurumlarını hem KMDİ, hem Din Komisyonuna kayıt yaptıranlar vardır (Bkz. TABLO 20). Ayrıca, bu kategorideki bazı hareketler ılımlı söylem ve faaliyet tarzı nedeniyle zaman zaman meydana gelen tartışmalara rağmen aktif ve sorunsuz çalışmaktadır. Onlar:

Tebliğ Cemaati: Ülkede en yaygın ve Din Komisyonundan dini bir kuruluş olarak kaydedilmemiş harekettir. Hareket, Kırgızistan dışında bütün BDT ülkelerinde ekstremist olarak tanınmış, faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır. Hareketin şiddete başvurmayan, apolitik yönü ve dini aşırılık göstermemiş olması sebebiyle ülkede serbest hareket etmektedir.

Selefiyye: Selefi gruplar kendi aralarında birbirinden farklı yön, düşünce ve faaliyet metotlarıyla karmaşık bir karaktere sahiptir. Bu grupların geleneğe, milli ve yerli düşünce tarzına, toplumun zihniyetine ve daha birçok özelliklerine yer vermeyen düşüncesi sebebiyle ülkede tedirginlikle yaklaşılmaktadır.

Sufiler: Sufilik, Orta Asya İslam tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Sufi hareketleri daha erken dönemlerde meydana gelmiş oluşumlardır. Sufilik ayrıca, Rus İmparatorluğu, Sovyetler öncesinin önemli mücadele unsuru olmuştur. Bugün çok az sayıda Yesevi ve Nakşibendi tarikatından olan sufilerin var olduğu bilinmektedir.

Süleymancılar: (kırg.) Sulaymaniya veya Sulaymançılar hareketi olarak tanınmaya başlayan Türkiye kökenli Süleymancılık hareketi, ülkede erkek ve kız Kuran kurslarını açarak hizmet etmektedir. Hanefi ve Mâtüridî olarak bilinen hareket (dini politikalar dikkate alındığı zaman), Kırgızistan topraklarında Türkiye kökenli

[411] Kayıtsız hareketler başlığımız, Din Komisyonunun dini oluşumlarla ilgili hazırladığı el kitabını esas almaktadır. GKDR KR, **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere.**

olduğu için kültür, din, kardeşlik gibi ortak değerler nedeniyle sorunsuz faaliyet yürütmektedir. Süleymancılık, ülkede doğrudan dini bir kuruluş/hareket olarak kayıt olunmamıştır. Fakat açtıkları okulları Adalet Bakanlığı ve Din Komisyonunca tescillendirilmiştir.

Fetö: şuan FETÖ, ilk zamanlarında Nurcular olarak da bilinen hareket, Kırgızistan'ın Bağımsızlığını kazandığı ilk zamanlardan itibaren ülkede faaliyet yürütmeye başlamıştır. Aslında Türkiye'den gelen bütün hareketler önemli bir sorun yaşamaksızın ülkede yer bulmaktadır. Bunun önemli sebebi, iki milletin kardeşlik, din ve kültürel yakınlığından kaynaklanmaktadır. Fetöcüler ülkede Türkiye kökenli hareketler arasında belki en etkin hareket olmalıdır. Çünkü toplum içerisinde bir düşünsel, finansal ve dış görünümü ile de kendine bir yer edinmiştir. Daha çok eğitim üzerine odaklanmış görünen hareket, ülkenin en meşhur Sebat Uluslar arası Eğitim Kurumu (şuan "Sapat" Uluslar arası Eğitim Kurumu), Uluslar arası Atatürk Ala-Too Üniversitesi (şuan Uluslar arası Ala-Too Üniversitesi) ile birlikte anılmaktadır. Kırgızistan-Türkiye İşadamlar Derneği, DA Platformu, Sebat mezunları tarafından kurulmuş olarak bilinen Iyık Ata-Jurt Gençlik Vakfı, Kırgızistan'ın Genç İşadamlarının Derneği (Jaş İşkerler Assotsiatsiyası - JİA) ve Elim Barsınbı Vakfı (Kimse Yok mu Vakfının Kırgızistan örneği olarak görülmektedir) gibi etkin kuruluşlar da sık sık Fetöcülükle ilişkilendirilmektedir. Onunla birlikte çalışmamızda ele aldığımız Adep Başatı da, özellikle Türkiye'deki 15 Temmuz Darbe Girişiminden sonra FETÖ ile birlikte gündeme gelmektedir.

Hüdayi Vakfı Cemaati: Türkiye kökenli cemaatlerden bir tanesi de Hüdayi Vakfı Cemaatidir. Hüdayi Vakfının Kırgızistan'da önemli faaliyetleri vardır. Genelde dini eğitim ve yardım faaliyetlerine odaklanan hareket ülkedeki Gençliğe Yardım Vakfı kuruluşuyla beraber desteklerini yürütmektedir. Oş Devlet Üniversitesi Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesini, Kuran Kursu gibi dini eğitim kurumlarını desteklemektedir. Bununla birlikte yayın faaliyetlerini de yürütmektedir. Şua an hareketin manevi lideri olan Osman Nûri Topbaş Hocaefendi'nin kitapları başta olmak üzere birçok dini kitaplar, makaleler Kırgızcaya çevrilmiş, halk arasında okunmaktadır.

İsmailiyye: Şiiliğin bir kolu olan İsmailiyye, bugün Kırgızistan'da halk arasında iyi bilinmese de faaliyetleri bulunmaktadır. İsmaililiği ülkede Agahan temsil etmekte ve Kırgızistan'da Agahan Vakfı, laik, dini bir çalışması olmayan, uluslar arası bir kuruluş olarak bilinmektedir. Agahan Vakfının Narın ilinde bulunan Orta Asya Üniversitesi, Oş şehrinde bulunan ortaokul ve lisesi vardır. İsmailiyye ve Agahan Vakfının halk arasında şimdilik etkisi bulunmamaktadır.

Ahmediler: Ahmedilik veya Kadıyanilik, XIX. Yüzyılda Pencap Eyaletinin (Hindistan) Kadıyan kasabasında Mirza Gulam Ahmed tarafından kurulmuş olup, adını ondan almış harekettir. Merkezi İngiltere'de, ikinci büyük temsilciliği İsrail'de bulunan Ahmediliğin bir temsilciliği de bir süreliğine Kırgızistan'da kayıtsız olarak çalışmıştır. Dini bölünme ve çatışmalara neden olacağı gerekçesiyle 10 Temmuz 2014'te Yüksek Mahkeme Kararıyla faaliyetleri durdurulmuştur. Ahmedilik de günümüz Kırgızistan'ında sosyolojik bir yere sahip deildir.

TABLO 20.

Kırgızistan'da Kayıtsız İslami Hareketler/Kuruluşlar [412]

Hareket	Kurucusu/lideri	Ortaya çıkış tarihi	Ortaya çıktığı yer	Faaliyet bölgesi	Yöneliş biçimi
Tebliğ Cemaati[413]	İlyas Kandehlevi (1885-1944)/ Maulana Saad Kandehlevi ve Muhammed Abduh Vahhab	1926	Hindistan	Bütün bölgelerde	Ilımlı muhafazakar

[412] Bu tablo, Din Komisyonunun dini oluşumlarla ilgili hazırladığı el kitabını esas almaktadır. GKDR KR, **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere**.

[413] Tebliğ Cemaati, tebliğ faaliyetlerini KMDİ'nin Davet ve İrşat Bölümünün denetiminde yürütmektedir. Ayrıca, (tebliğcilerin olduğu bilinen) dini eğitim kurumları hem KMDİ, hem Din Komisyonunda kayıtlıdır.

Fetöcülük[414]	Fethullah Gülen (1941)	1960-1970	Türkiye	Bütün bölgelerde	Modernist
Selefiyye[415]	_____	_____	Ortadoğu	Kentler/ daha çok kuzey bölge	Çeşitli yöneliş biçimleri mevcuttur
Süleymancılık[416]	Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959)	1950'ler	Türkiye	Genelde Bişkek ve Çüy ili	Ilımlı, Kuran eğitimi
Hüdayi Vakfı Cemaati[417]	Osman Nuri Topbaş (1942)	1985	Türkiye	Genelde Bişkek	Ilımlı, hayır kuruluşu, dini eğitim
Menzil Cemaati[418]	Muhammed Raşit Erol (1930-1993)/Abdulbaki Erol	1958	Türkiye	Genelde Bişkek	Ilımlı, tasavvuf
İsmailiyye/ Agahan[419]	IV. Agahan	_____	_____	Narın, Oş	Laik
Sûfiler[420]	Yesevilik, Nakşibendilik	12-14 yy.	Orta Asya	Genelde Oş	Tasavvuf

2.3.5.3.Yasaklanan Hareketler[421]

[414] Fetöcülük dini faaliyetlerden ziyade eğitim alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır. Bununla birlikte Fetöcülük dini dernekler, yayıncı ve bazı hayır kuruluşları vasıtası ile de yaygınlaşmaktadır.

[415] Hareketin seferberliği ülkede yaygınlaşmakla birlikte az bilinen olgudur. Diğer hareketlerden farklı olarak kendi arasında birkaç gruba ayrılmaktadır. Bu nedenle yöneliş biçimlerinde de farklılıklar meydana gelmektedir.

[416] Kur'an Kurslarına ağırlık gösteren hareketin dini eğitim kurumları hem KMDİ, hem Din Komisyonunda kayıtlıdır.

[417] Hareketin dini eğitim çalışmaları devletin ilgili kurumlarından tescillidir.

[418] Hareketin dini eğitim çalışmaları devletin ilgili kurumlarından tescillidir.

[419] Agahan'ın -dini bir hareket olarak bilinmekle birlikte, dolayısıyla toplum içerisinde, sosyal medyada bazı tartışmalara konu olmakla birlikte- şu an dini alandaki çalışmaları bulunmamaktadır. Laik, eğitim alanında faaliyet göstermektedir.

[420] Sufilik, diğer hareketlerden farklı olarak örgütlü, cemaatsel özellik taşımamaktadır. Nadir, toplum içerisinde önemli bir görünürlüğe de sahip değildir.

[421]Yasaklanan hareketler listesi: Din Komisyonu Resmi Sitesi, (linkler) "Diniy Uyumdar/Tıyuu Salıngan Diniy Birikmeler" (Yasaklanan Hareketler), (Çevrimiçi) www.religion.gov.kg, 02

Yasaklanmış olan aşağıdaki 19 hareket, ekstremist ve şiddet yönüyle ilgili olarak Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemelerince alınan kararlara istinaden yasaklanmıştır (Bkz. TABLO 21). Bu hareketlerin –Hizbut Tahrir hariç-[422] toplum içerisinde yeri yoktur. Onlar:

El-Kaide, 15 Eylül 2006'da Bişkek, Pervomayskiy Mahkeme kararıyla terör örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Taliban Hareketi, 15 Eylül 2006'da Bişkek, Pervomayskiy Mahkeme kararıyla terör örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Doğu Türkistan İslami Hareketi, 20 Ağustos 2003'te Yüksek Mahkeme kararıyla terör örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü, 20 Ağustos 2003'te Yüksek Mahkeme kararıyla terör örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

***Hizbut Tahrir**, 20 Ağustos 2003'te Yüksek Mahkeme kararıyla ekstremist hareketi olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.*

İttihad-ı Cihadı İslamiyye (Soyuz İslamskogo Djihada), 11 Haziran 2008'de Bişkek, Pervomayskiy Mahkeme kararıyla terör örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Türkistan İslam Partisi (Özbekistan İslami Hareketi), 20 Ağustos 2003'te Yüksek Mahkeme kararıyla terör örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Temmuz 2017; Ed. Ceenbekov, **Ekstremisttik İşmerdüülükkö cana Terrorizmge karşı Arakettenüünün Ukuktuk Negizderi**, s.193.

[422] Hizbut Tahrir hareketinin ise, toplum içerisinden mensupları, fikrini destekleyen taraftarları vardır.

Ceyşü el-Mehdi, 24 Ekim 2012'de Bişkek, Pervomayskiy Mahkeme kararıyla Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Cund el-Halife, 24 Ekim 2012'de Bişkek, Pervomayskiy Mahkeme kararıyla Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Ensarullah, 24 Ekim 2012'de Bişkek, Pervomayskiy Mahkeme kararıyla Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Et-Tekfir ve-l Hicre, 24 Ekim 2012'de Bişkek, Pervomayskiy Mahkeme kararıyla Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Akromiya Hareketi, 14 Mart 2014'te Bişkek, Pervomayskiy Mahkeme kararıyla ekstremist hareketi olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Said Buryatski'nin vaazları, çalışmaları, 14 Mart 2014'te Bişkek, Oktyabrskiy Mahkeme kararıyla ekstremist düşünce olarak tanınmış, propaganda yapılması Kırgızistan topraklarında yasaklanmıştır.

IŞİD, 13 Şubat 2015'te Bişkek, Oktyabrskiy Mahkeme kararıyla terör ve ekstremist örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Cebhetun Nusre: 23 Haziran 2015'te Bişkek, Oktyabrskiy Mahkeme kararıyla terör ve ekstremist örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Katibat el- İmamı el-Buhari (Imam Bukhari Jamaat), 13 Mayıs 2015'te Oş, Merkez Mahkeme kararıyla terör ve ekstremist örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Jannat Oşiklari, 13 Mayıs 2015'te Oş, Merkez Mahkeme kararıyla terör ve ekstremist örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Tevhit ve *Cihat Cemaati*, 17 Mart 2016'da Oş, Merkez Mahkeme kararıyla terör örgütü olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır.

Yakin-İnkarcılar, *15 Haziran 2017'de* Bişkek, Oktyabrskiy Mahkeme kararıyla ekstremist hareket olarak tanınmış, Kırgızistan topraklarında faaliyet yürütmesi yasaklanmıştır. Yakin-İnkarcılar Tebliğ Cemaatinden çıkmış bir gruptur. Bu grupla ilgili mahkeme kararı henüz Din Komisyonu tarafından ve resmi malumat kaynaklarından duyurulmamıştır. Biz bu bilgiyi Azattık Radyosuna Yüksek Mahkemenin verdiği bilgileri esas almaktayız.[423]

TABLO 21.

Yasaklanmış Olan Hareketler

Hareket	**Yasaklanma tarihi**	**Mahkeme**	**Tür**
El-Kaide	15 Eylül 2006	Bişkek, Birinci May İlçesi	Terör
Taliban	15 Eylül 2006	Bişkek, Birinci May İlçesi	Terör
Doğu Türkistan İslami Hareketi	20 Ağustos 2003	Yüksek Mahkeme	Terör
Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü	20 Ağustos 2003	Yüksek Mahkeme	Terör
Hizbut Tahrir	20 Ağustos 2003	Yüksek Mahkeme	Ekstremist
İttihad-ı Cihadı İslamiyye (Soyuz İslamskogo Djihada)	11 Haziran 2008	Bişkek, Birinci May İlçesi	Terör
Türkistan İslam Partisi (Özbekistan İslami Hareketi)	20 Ağustos 2003	Yüksek Mahkeme	Terör
Ceyşü el-Mehdi	24 Ekim 2012	Bişkek, Birinci May İlçesi	Yasak
Cund el-Halife	24 Ekim 2012	Bişkek, Birinci May İlçesi	Yasak

[423] Azattık Radyosu, "Teçeniye "Yakın İnkar" Priznali Ekstremistkim", 18 Temmuz 2017, (Çevrimiçi), https://rus.azattyk.org/a/28622918.html, 19 Temmuz 2017.

Ensarullah	24 Ekim 2012	Bişkek, Birinci May İlçesi	Yasak
Et-Tekfir ve'l-Hicre	24 Ekim 2012	Bişkek, Birinci May İlçesi	Yasak
Akromiya Hareketi	14 Mart 2014	Bişkek, Birinci May İlçesi	Ekstremist
Said Buryatski'nin vaazları, çalışmaları	14 Mart 2014	Bişkek, Oktyabr İlçesi	Ekstremist
IŞİD	13 Şubat 2015	Bişkek, Oktyabr	Terör
		İlçesi	
Cebhetun Nusre	23 Haziran 2015	Bişkek, Oktyabr İlçesi	Terör ve ekstremist
Katibat el-İmam el-Buhari (Imam Bukhari Jamaat)	13 Mayıs 2015	Oş, Merkez Mahkemesi	Terör ve ekstremist
Jannat Oşiklari	13 Mayıs 2015	Oş, Merkez	Terör ve ekstremist
Tevhit ve *Cihat Cemaati*	17 Mart 2016	Oş, Merkez	Terör
Yakin-İnkarcılar	*15 Haziran 2017*	Bişkek, Oktyabr İlçesi	Ekstremist

III BÖLÜM

ÜLKEDE EN BÜYÜK ÜÇ HAREKET

3.1. Giriş

Bu bölümde ülkedeki en büyük üç hareket seçilerek ele alınmıştır.

Tebliğ Cemaati, İslam dünyasında ve tarihinde önemli yere sahip olan Hint alt kıtasında ortaya çıkmış, Muhammed İlyas Kandehlevi'nin düşüncesi üzerine kurulmuştur. Hareket hidayetçi bir harekettir. Hizbut Tahrir, yine İslam dünyasının önemli coğrafyası olan Filistin'de ortaya çıkmış, Takiyyüddin en-Nebhani'nin düşüncesi üzerine kurulmuştur. Hareket, önce Filistin'in kurtuluşu için ortaya çıkmış, sonra İslam devleti, hilafet ideolojisini geliştirmiştir. Radikal bir harekettir. Adep Başatı ise, Kırgızistan'da ortaya çıkmış, ülkenin öz değerleriyle uyumlu görünmekle birlikte, yine İslam coğrafyasının çok önemli ülkesi Türkiye'de ortaya çıkmış, örgütlenmiş olan, Türkiye'de 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası illegal hale gelen ve FETÖ ile ilişkilendirilmektedir.[424] Hareket, aydınlanmacı, milli görünüme sahiptir. Hareketler bu yönleriyle genelde geçmişi ve oluşumu, düşünce ve hareket tarzları ile beraber ülkenin öz dinamiklerinden ziyade, -tarihi açısından da önemli olan- İslam coğrafyalarından dikkate değer ölçüde izdüşüme sahiptirler. Hareketlerin (ve devletin de hareketlere yönelik politikası) bu sebeple jeopolitik koşullardan etkilenmesi olası bir durumdur. Dolayısıyla bu hareketler bir amaca hizmet eden toplumsal hareketlerdir, rastgele oluşumlar değildir.

Hareketler, toplum içerisinde yaygın ve sosyal hayatta aktiflerdir, ayrıca, kendilerine göre farklı sosyal dokulara hitap etmektedirler. Örneğin, Tebliğ Cemaatinin seferber kitlesini en basit yoldan, giyim kuşamıyla kuş bakışla ayırt eder, anlayabilirsiniz. Bir Adep Başatı üyesinin davranışları, dini çevrede aydın ve ileri görüşlü görünümü, milli ve popüler tutumları kendini ele verir. Hizbut Tahrir üyesini anlamanız için iki çift söz konuşmanız yeterlidir. Bütün bunlar sosyal gerçeklikler

[424] Adep Başatı Vakfı kurucusu, KMDİ üyesi ile mülakat, Narın, 17.07.2017.

olarak hareketlerin sosyal hayattaki görünümüdür. Hareketlerin devletle ilişkileri açısından olumlu ya da olumsuz olsun, devlet tarafından çok önemsendiğini belirtmek gerekmektedir. Hareketler her ikisinde de aktör konumundadır. Bu, toplumun İslamlaşması ve İslami görünürlüğün, eğilimin artmasında, hem devletin hareketlerin adımlarına göre bir karar alma durumunda da görülmektedir. Hareketler kamusal alanda görünürdürler.

Üç hareket de artık toplum içerisinde sosyolojik bir yere sahip, sosyal hareketlerdir. Üç hareketin de nihai olarak toplumu ve toplumsal düzeni dönüştürme hedefi veya değişim sürecine katkı yönü vardır. Tebliğ Cemaati hidayetçi bir hareket olarak insanları Allah'ın yoluna çağırmaktadır. Hareketin temel fonksiyonu, hatta varoluş sebebi de işte bu tebliğ çalışmasıdır. Bir hareketi sürekli kılan temel öğeler; kimlik, duruş ve program,[425] Tebliğ Cemaati hareketinde mevcuttur, fakat gevşektir. Bir hareketi var kılan diğer bir faktör; kendi düşüncesinin seferberliği uğruna yapılan çalışmaları, faaliyetleri ve bu yolda verilen mücadelesi, zaman zaman meydana gelen çatışma alanlarıdır. Bunlar harekette mevcuttur, fakat bulanıktır. Hareketin temel düşüncesi ahiret ağırlıklı olduğu için dünya görüşü zayıftır, hareket apolitiktir. Düzenli bir programa da sahip değildir. Hatta kendisiyle görüşme yaptığımız din uzmanının belirttiğine göre, aslında Tebliğ Cemaati ile davetçileri ayırt etmek gerekmektedir. Zira davetçilerin hepsi Tebliğ Cemaatinin düşüncesini yayanlar değildir, birçoğu bir hareketin mensubu olarak değil, bir Müslüman olarak doğrudan İslam'ı yaydığını düşünmektedir. Bu görüş önemlidir ve doğruluk payı vardır. Çünkü Kırgızistan'da bir zamanlarda harekete büyük bir rağbet oluşmuştur ve belki davete[426] Müslüman vatandaşların çoğu gitmiş olmalıdır. Fakat biz devamlı davete giden, hareketin kudama[427] üyeleriyle yaptığımız görüşmelerde onlar genelde İslam'ın ancak bu yolla yayılmış olduğunu, bu yolla mümkün olacağını söylemekteler. Hareketin hiyerarşik yapısı gevşektir. Yine de sonuçta hareketin bir

[425] Tilly, **Toplumsal hareketler 1768-2004**.

[426] Davete çıkmak, ülkede hareketin davet çalışmalarıyla birlikte oluşmuş bir kavramdır. Bu kavramı herkes üç günlüğüne, haftalığına veya kırk günlüğüne evinden ayrılarak cami ve mescitlerde belli bir programla belli bir süreliğine kalarak, etrafındaki sakinleri camiye çağırmak olarak anlamaktadır.

[427] Kıdemli, kudama kategorisindeki adamlar davete belli kuralları çerçevesinde her zaman çıkan, profesyonel davetçilerdir.

lider kadrosu ve yürütücü kadrosu vardır. Ülke genelindeki emirler, il ve ilçe temsilcileri olmak üzere hareketin katı olmayan, gönüllülüğe dayanan[428] bir örgütlenmesi vardır. Ancak bu örgütlenme bugüne kadar en yalın haliyle 'davet' amaçlı olmuştur.

Adep Başatı, üyelikleri, örgütlenme durumuyla beraber belki ülkedeki en programlı, yapısı net belirlenmiş bir harekettir. Hareketin lider kadrosu ve mensupları bellidir, hareket aynı zamanda bir STK olarak kayıtlıdır, müdürleri belli bir süreyle değişmektedir. Hareketin bu yönüyle yürütme kadrosu ve liderlerini ayrı tutmak gerekir. Çünkü yıllık veya bir duruma göre yol haritasını belirleyen önemli kararları hareketin yönetiminden ziyade liderler belirlemektedir.[429] Hareketin bütün illerde ve bazı ilçelerde şubeleri vardır. Bütün birimleriyle beraber hareket programlı bir örgütlenmeye sahiptir. Hareketin özellikle, genç, eğitimli kuşaklar üzerinden geleceğe dönük toplumu dönüştürme projeleri çok belirgindir. Hareketin retoriğindeki 'Altın muun (kuşak)' söylemi, eğittikleri gençlerinden gelecekte devletin, milletin yapısını değiştirecek, elinde tutacağı yönündeki beklentisidir.

Hizbut Tahrir ise, kendi iç yapılanmasında daha katı, yasaklanmış olduğundan dolayı yer altı yapılanmaya sahip olup, örgütlenme yapısı hiyerarşik ve oldukça sıkıdır. Hareket diğer bütün İslami hareketleri tedrici yöntemlerinden dolayı ve İslami duruşunun eksikliğiyle veya bir duruşunun olmayışı ile eleştirmektedir. Ayrıca, hareketin düşüncesine göre toplum radikal bir değişimle, yapısal bir değişimle dönüştürülmelidir. İslam'ın hayata geçirilmesi ancak kökten değişimle mümkün olmaktadır.

Kırgızistan'da İslami hareketler, güncel ve önemli bir konudur. Fakat İslami hareketler konusuyla ilgili araştırmalar ve teorik-bilimsel altyapı yeterince değildir. Kendileriyle görüşme yapılan din uzmanları akademik çalışmaların yetersizliği konusunda hemfikirdirler.[430] Tebliğ Cemaati ülkedeki en yaygın hareket olmasına karşılık hareketle ilgili teorik ve pratik çalışmalar henüz yetersizdir. Hizbut Tahrir

[428] İleride yapısıyla ilgili daha geniş yer verilecektir.
[429] Adep Başatı taraftarı, üniversite hocası ile mülakat, Bişkek, 12.10.2017.
[430] Görüşme yapılan akademisyenler oybirliğiyle doğrulamaktadırlar.

genelde radikalleşmeyle ilgili olarak ele alınmaktadır. Hareketin katılımcıları, –oysa onlar ülkenin vatandaşlarıdır- neden katıldıkları, hareketin o üyeleri nezdinde, toplum içerisinde neden karşılık bulduğu konusuna göz yumulmaktadır. Adep Başatı ise, formel bir STK olarak okunmaktadır. Oysa hareketin bir örgütlenme tarzı, liderle mensubu, işadamıyla öğrenciyi buluşturan, düşünsel temelleri üzerinde devamlı büyüyen dinamikleri daha açığa çıkarılmamıştır. Dolayısıyla İslami hareketler konusunda (Tebliğ Cemaati, vs. hepsinin de üzerinde) yapılan bazı spekülasyonlar hareketleri bizzat gözlemlemeden, teorik ve pratik araştırmalar yapmadan değerlendirmelerin bir sonucudur.

3.2. Tebliğ Cemaati[431]

3.2.1. Hareketin Tarihçesi

Hareket, -en meşhur ismiyle Tebliği Cemaat, diğer isimleriyle Tebliği Tahrîk, Tahrîki İman,- Hindistan'ın meşhur âlimi Mevlana Muhammed İlyas Kandehlevi (1885-1944) tarafından 1926'da Delhi'nin güneybatısında Haryana eyaletine bağlı Mevat'ta kurulmuştur.[432] Oluşumun meydana gelmesi aslında daha öncesine kadar gitmekle beraber, bu tarih, tam olarak Muhammed İlyas'ın 1925'te ikinci hac yolculuğu sonrası bugünkü tebliğ metotları ve düşünce temelleri üzerinde başlattığı faaliyetlerinden dolayıdır. 1926'dan başlayarak Tebliğ Cemaati'nin en önemli kavramlarından bir tanesi olan *gaştlar/geştler* (davet gezileri) ile 1934 yılına kadar süren sekiz senelik bir zaman diliminde hareketin esas temelleri atılmıştır; o da gezici bir İslami davettir.[433] Mevat'ta kök salan hareketin ilk kafileleri, önce en yakın bölgeler olmak üzere Uttar Pradeş'e kadar gönderilen gruplardan oluşmuştur. Hareket ilk günlerinde garipsenmiş ve bazı ulemalar tarafından da hoş karşılanmamıştır. Hareketin avamdan olan ilk seferberleri de önce çekingenlik

---

[431] "The Tabligihi Jamaat Movement", Tebliğ Cemaati'nin internet sitesini ziyaret edebilirsiniz: (Çevrimiçi) http://www.tablighijamaat.org, 04 Ağustos 2017.

[432] M. Manazır Ahsan, "Cemaat-i Tebliğ", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C. VII, İstanbul, 1993, s.293.

[433] Bkz. Farish A. Noor, **Islam on The Move: The Tablighi Jama'at in Southeast Asia,** Amsterdam, Amsterdam University Press, 2012.

göstermiştir. Zira Hindistan'da daha önce dini anlatma, sadece âlimlerin/mevlanaların işi olarak görülmekteyken, bu, Tebliğ Cemaatinin başlattığı çok yeni bir dini anlatma yöntemi olmuştur. Bu bakımdan 2 Ağustos 1934 tarihinde Nuh şehrindeki toplantı, hareket için çok önemli bir tarihtir ve bu tarihte hareket yol haritasını, usul ve yöntemlerini belirlemiştir. Toplantıya katılan 107 kişinin içinden üst düzey beş kişilik bir komisyon Muhammed İlyas'ın başkanlığında hareketin temellerini oluşturan kararlar alınmıştır. Bunlardan yine en önemlisi, dini davet ve tebliğin yalnızca İslam âlimlerinin görevi olmayıp, her Müslüman için bir görev olduğu konusundaki anlayışı üzere bir karardır. Bu şekilde komisyonca kararlaştırılan belge imzalanıp, tebliğ cemaati kurulmuş ve akabinde M. İlyas'ın Nizamuddin'deki/Delhi medresesi, hareketin ana merkezi halini almıştır.[434] Hareketin ikinci bir önemli dönüm noktası 1938'dir. Bu tarihte Muhammed İlyas hayatındaki son hac yolculuğu sonrası geliştirdiği hareketin temel prensiplerini, teknik ve yöntemlerini tamamlamıştır. Bu prensipler, "altı sıfat" adıyla günümüze kadar hareket mensuplarının bu çerçeve ve sınırlar içerisinde faaliyet gösterdikleri en önemli prensiplerdir.[435] Hareket şu anda da aynı prensip ve metotları kullanmaktadır. Hareketin mensupları bu prensip ve metotlara bağlı olarak çalışmaktadır ve liderleri devamlı bunun dışına çıkılmamasını vurgulamaktadır. Tarihinden bugününe kadar bölünme ve değişime uğramamak adına hareket, yapısı olarak fazla muhafazakarlaşmıştır. İlk kurucusu İlyas Kandehlevi tebliğ işini nasıl yapmışsa, aynı şekilde saf haliyle kalması gerekmektedir.[436] Bu yönüyle hareket, bir 'Kandehleviyye' hareketidir. Hareketin sıradan katılımcılarının ise, İlyas Kandehlevi hakkında detaylı bir bilgiye sahip olmamarıyla birlikte tebliğ yolundaki menkıbelerine kulak aşinalıkları vardır.[437]

Hareketin kurucusu Kandehlevi, 1885'te Hindistan'ın bugünkü Utar Pradeş eyaletine bağlı Shamli ilçesinin (2011'e kadar Muzaffarnagar ilçesi sınırları içerisinde) Kandehle/Kandhla (İng.) kasabasında doğmuştur. Kandehlevi, kendisinin

[434] Fikret Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", **İslam Araştırmaları Dergisi,** Sayı:8, İstanbul, İSAM, 2002, s.107.
[435] A.e. Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", s.107.
[436] Tebliğ Cemaati önderi, medrese hocasıyla mülakat, Bişkek, 17.10.2017
[437] Gözlemlendiği gibi, bunlar davet sırasında bir motive aracı olarak anlatılır.

doğduğu yere nispeten kullanılan, hareketin kurucusu Muhammed İlyas'ın lakabıdır. - Lakabı ile birlikte - Mevlana Muhammed İlyas Kandehlevi, Kandehle'nin seçkin âlimler ve sufiler ailesine mensuptur. Küçük yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, 1896'da öğrenim görmek üzere Gengûh'a/Gangoh (İng.) giderek İslami ilimler tahsiline başlamıştır. Gengûh'ta olduğu sırada dönemin âlimlerinden Abdurrahim Reypûri, Eşref Ali Tehanevi'den ve ağabeyi Muhammed Yahya'dan dersler almış, Çiştiyye tarikatından büyük sûfi Reşit Ahmet Gengûhî'ye intisap etmiştir. Gengûhî'nin ölümünden çok etkilenen Kandehlevi, bir müddet sonra (1905), Delhi'de Halil Ahmed Seharenpûri'ye intisap ettiği ve seyri sülûkünü onunla birlikte tamamladığı kaydedilmektedir.[438] İlyas Kandehlevi, aslında hayatı boyunca tasavvufun ve ilk mürşidinin etkilerini her zaman üzerinde taşımıştır. Nitekim M. Anwaru'l Haq'ın verilerindeki tasavvuf silsilesine göre, Muhammed İlyas Kandehlevi ve hareketin ikinci lideri, Muhammed İlyas'ın oğlu Muhammed Yûsuf Kandehlevi de Çiştiyye silsilesinin Sâbiriyye kolundan Reşit Ahmet Gengûhî'ye bağlanmaktadır.[439]

Çiştiyye tarikatı ise, tarihi olarak adını Afganistan'ın Herat bölgesi/ilinde, Herat şehri yakınlarındaki küçük bir Çişt adındaki köyden almaktadır. Zira tarikatın asıl kurucusu Hace Ebu İshak eş-Şami, şeyhinin isteği üzere Çişt köyüne yerleşir ve tarikat burada yeşerir. Adını bu küçük köyden alan Çiştiyye tarikatı, - Hindistan öncesi tarihiyle ilgili yeterli bilgi bulunmamasıyla beraber - daha sonra XII. Yüzyılın sonunda Muinuddin Hasan el-Çişti tarafından sistemleştirilmiş ve Hint yarımadasında yaygınlaşmış en büyük ve ilk tarikat olmuştur.[440] Muhammed İlyas Kandehlevi'nin de, ailesi ve bütün çevresi olmak üzere Çiştiyye tarikatına intisap ettikleri görülmektedir. Bu nedenle Haq, Tebliğ Cemaatini öncelikle sufizm ile

[438] Ömer Mahir Alper, "Kandehlevi, Muhammed İlyas", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C. XXIV, İstanbul, 2001, s.295.
[439] M. Anwarul Haq, **The Faith Movement of Mawlana Muhammad,** London, George Allen & Unwin LTD, 1972, s. 181-185.
[440] K.A. Nizami, "Çiştiyye", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.VIII, İstanbul, 1993.

beraber değerlendirmektedir. Zira kurucuları ve hareketi için tasavvufun yeri, her zaman için önemli olmuştur.[441]

Küçük yaşlarında Utar Pradeş'te bir küçük şehir olan Diyûbend'deki/Deoband (İng.) âlimlerden ilim tahsili görmesi, Muhammed İlyas Kandehlevi'nin Diyûbendi/Deobandi okulu ile yakınlık ilişkisini oluşturmuştur. Ayrıca, 1908'de bizzat Dârul Ulûm Diyûbend'e giderek hadis ders halkalarına katılmış olması,[442] üstelik hem Eşref Ali Tehanevi, hem Reşid Ahmet Gengûhî gibi hocalarının Diyûbendi okuluna mensup ve bu müessesenin bizzat kurucuları olması bu durumu daha da pekiştirmektedir. Diyûbendî okulu da, İslam dünyasında özellikle dini ilimlerin tahsil edildiği eğitim ve öğretim kurumlarının ortak adı olan Dârul Ulûm statüsünde Dârul Ulûm Diyûbend olarak tanınmıştır. Bu okul, Sipahi ayaklanması sonrası (1857) İngilizlerin baskıları altında kendilerini, varlıklarını sürdürmeye çalışan Müslümanların sistemli bir şekilde içe dönük faaliyetlerine ve eğitim çalışmalarına ağırlık vermeleri gerektiğine inanan âlimler tarafından başlatılan bir eğitim kurumu hareketidir. Harekettir, zira Dârul Ulûm Diyûbend, bir müessese olmaktan çok bir düşünce akımı, hareket merkezli olarak ortaya çıkmıştır. Kurumsallaşması 1866'da M. Kasım Nânûtavi ve Reşit Ahmet Gengûhi'nin resmi olarak bu kurumu açması ile gerçekleşmiştir. Diyûbendi okulunda İslami geleneksel eğitim esas alınsa da Delhi, Leknev ve Haydarabad'ın –yani tefsir, hadis ve kelam-felsefe- sistemleri birleştirilmiştir. Bununla birlikte Dârul Ulûm Diyûbend ciddi bir Hanefi fıkhı üzerine eğitim vermektedir.[443]

1910'dan itibaren İlyas Kandehlevi'nin hocalık dönemi başlamaktadır. Seharenpûri'deki Mezahiru'l Ulûm'da dersler vermiş ve daha sonra Nizamuddin'e dönerek babasının vefatı üzere onun eğitim faaliyetlerini devam ettirmiştir. Çok sayıda medrese açmış, halkın sosyal meseleleri ile ilgilenmiştir.[444] Mezahirul Ulûm Medresesi veya Camiatul Mezahirul Ulûm, Tebliğ cemaati açısından çok önemli yere sahip olan diğer bir İslami eğitim kurumudur. Bu kurum da Diyûbendi okulunun bir

[441] Haq, **The Faith Movement of Mawlana Muhammad**.
[442] Alper, "Kandehlevi, Muhammed İlyas".
[443] Azmi Özcan, "Dârülulûm", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C:VIII, İstanbul, 1993.
[444] Alper, "Kandehlevi, Muhammed İlyas".

parçası olarak, bu okulun hemen akabinde 1866 Kasım'da kurulmuş ve cemaatin en önemli önderleri bu kurumda yetişmiştir.

Kandehlevi'nin hayatına bakılırken, Tebliğ Cemaati ile ilgili olarak iki yönü açıklanması gerekir: Tasavvuf ve Diyûbendi okuluyla ilişkisi. Harekete tasavvufun etkisi olmakla birlikte, hareketin mensupları bir tarikat silsilesine intisap etmemektedir.[445] Yine temel İslam ağırlıklı düşünce hareketi olan Diyûbendilikten etkilenmiş olmakla birlikte, hareket, ilim ve tebliğ konusundaki bir kırılmayı yansıtmaktadır. Bu açıdan İlyas Kandehlevi ilk dönemlerinde bir medrese hocası, ilim erbabıdır. Fakat daha sonra onun hocalık yaptığı bu ilim çevresinden yavaşça koparak, tebliğ amacıyla hurafeler içinde yaşayan Müslüman halkalara yöneldiği görülmektedir. Bunun asıl nedeni, medreselerde eğitim alanların küçük ve genç yaştakiler ve ayrıca onların sınırlı sayıda olmaları, oysa dinin esas sorumluları yetişkinler ve üstelik onların büyük bir kitle halinde cehalet içinde yaşamaları olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla bu, onun yaygın ve kitlesel eğitim metodunun neticesinde Tebliğ hareketinin doğması olarak nitelendirilebilmektedir.[446] Böylece, onun tebliğ ve ıslah çalışmaları, ilk olarak hurafeler içinde yaşayan Mevat'ın Müslümanlarına başlatılmıştır.[447]

Tebliğ hareketinin bir siyasal söyleminin bulunmamasıyla birlikte, hareketin ortaya çıkmasında Hint alt kıtası üzerindeki İngiliz işgalinin izleri, etkileri de vardır. Bu açıdan hareket, İngiliz yönetiminin irtidat teşvikine karşı ortaya çıkan hareketler arasında içsel direnişin mücadelesini veren bir hareket olarak da nitelendirilebilir. İrtidat, Birzade'ye göre, Müslüman olduğu halde dini cehaletin yaygın olduğu yerlerde görülmüştür ve dört-beş yüz bin civarında Müslüman'ın dinden çıktığı kaydedilmiştir.[448] İşte bu tür cehaletin hâkim olduğu bölgelerden bir tanesi de Mevat bölgesi olduğu için Muhammed İlyas'ın da böyle bir ortamda ısrarla üzerinde

[445] Hareketin önde gelenleri Tebliğ Cemaatinin tarihinin ve tasavvufi yönelişinin bilincindedirler. (Tebliğ Cemaati önderi, medrese hocasıyla mülakat, Bişkek, 17.10.2017). Hareketin sıradan katılımcıları ise, tasavvufla ilgili bilgileri bulunmamakta, sadece davet sırasında Kandehlevi hakkında duyduklarını belirtirler. (Tebliğ Cemaati katılımcısıyla mülakat, Isık-Göl, 19.08.2017).
[446] Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler".
[447] M. Wahiduddin Khan, **Tabligh Movement,** New Delhi, The Islamic Centre, 1986, s.7.
[448] akt. Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", s.103.

durmasının nedeni, öncelikle Müslümanların ıslahı olmuştur. Islah çalışmalarında sürekli Müslüman kimliğine, imana vurgu yapılmış, hiçbir faaliyetinde Hindularla ilgili bir gönderme kaydedilmemiştir.[449] Ayrıca, Hindistan'da doğmuş diğer İslami hareketlerde de olduğu gibi, zaman zaman Tebliğ Cemaati mensuplarının da İngiliz yönetimi ile ilişkilerini keserek boykot yapmaları teşvik edilmiştir. Bununla birlikte dikkate alınması gereken önemli bir husus, Efe'ye göre, I. Dünya Savaşından Osmanlının yenilgiyle çıkması ve Hindistan Hilafet hareketinin de başarısızlığı sonrasında Tebliğ Cemaatinin doğuşu, düşünsel olarak, silah ve siyasetten vazgeçip, ferde yönelik çalışmaların başladığı bir döneme denk gelmektedir.[450]

1944'te Muhammed İlyas Kandehlevi'nin vefat etmesiyle oğlu Mevlana Muhammed Yusuf Kandehlevi (20 Mart 1917 Delhi - 2 Nisan 1965 Lahor) Tebliğ Cemaatinin başına geçmiştir. İlk eğitimini babasından alan Muhammed Yusuf Kandehlevi, daha sonra Delhi'deki Kaşifu'l Ulûm medresesinde ilköğrenimini almış, yüksek tahsilini de Seharenpûr'daki Mezahiru'l Ulûm'da ve Nizamuddin'deki hareketin merkezinde Tefsir ve Hadis dersleri alarak tamamlamıştır. Tefsir, Hadis ve Fıkıh üzerinde yetkin bir âlim olarak yetişen Muhammed Yusuf, "Emanil Ahbar" ve "Hayatü's Sahabe" gibi birçok eser vermiştir. Muhammed Yusuf'un da aile geleneğinde olduğu gibi bir âlim, zikredilen eğitim merkezlerinde ders okutmuş bir müderris, Çiştiyye silsilesinin Sâbiriyye kolundan seyri sülûkünü tamamlamış bir sûfi ve aynı zamanda bir reformcu olduğu görülmektedir.[451] Hareketin liderlerinden de görüldüğü gibi, kendileri tasavvuf ve ilim erbabı olmakla birlikte çalışmalarını sofistike bir şekilde ilim merkezleri ile derinleştirmemiş, genel kitleye yayarak basitleştirme taktiği kullanmışlardır.

Böylece Hazratji[452] lakabıyla ün salan Yusuf,[453] hareketi kendisi döneminde dünya çapında büyütmüştür. 1950'lerden sonra tebliğ grupları, sürekli ve sistemli bir

[449] Haq, **The Faith Movement of Mawlana Muhammad,** s.168.
[450] Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", s.105.
[451] Mehmet Özşenel, "Kandehlevi, Muhammed Yûsuf", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.XXIV, İstanbul, 2001, s.297.
[452] Yusuf Kandehlevi'ye, daha sonra hareketin en başındaki emirlerine verilen bir unvandır.
[453] Khan, **Tabligh Movement**, s.33.

şekilde Avrupa, Amerika ve Japonya'ya gönderilmiştir. Hareket 1960'lardan itibaren Afrika ve Asya ülkelerine açılmıştır.

1947'de Pakistan'ın kuruluşu, hareketin daha uygun koşullarda faaliyet gösterebilmesini ve bu imkanlar içerisinde 1953'te Raiwind'e genel merkezini kurmasını sağlamış olmakla birlikte,[454] Muhammed Yusuf'un ısrarıyla Hindistan'da da bir merkezinin kalması uygun görülmüştür.[455] Bu nedenle hareketin bugün iki merkezi bulunmaktadır: Nizamuddin ve Raiwind merkezleri.

Tebliğ Cemaatinin önder âlimlerinden bir diğeri de Muhammed Zekeriya Kandehlevi'dir (1898-1982). İlyas Kandehlevi'nin ağabeyi ve üstadı Yahya Kandehlevi'nin oğludur. Kendisinin de hareketin liderlerine benzer birçok ortak payı vardır. Mezahirul Ulûm'da eğitim görmüş, Diyubend okulundan yetişmiş bir âlim, Reşit Ahmet Gengûhi'nin talebesi ve daha sonra Halil Ahmet Seharenpûri'den Çiştiyye, Kadiriyye, Sühreverdiyye ve Nakşibendiyye icazeti almış bir sûfidir. Hadis üzerine derinleşmiş, yüzden fazla -yayımlanmamış olanlarla beraber- esere sahip Zekeriya Kandehlevi'nin "Hadislerle Fezaili Amel"i Tebliğ Cemaati mensuplarının en önemli el kitabıdır. Amcaoğlu, öğrencisi ve aynı zamanda damadı olan Muhammed Yûsuf Kandehlevi'ye hayatı boyunca en çok destek veren bir şahıstır. Belki, yazılı olarak Tebliğ Cemaatine en çok katkıda bulunan kişi Z. Kandehlevi'dir.[456]

1965'te M. Yûsuf Kandehlevi'nin vefatı üzerine çok önemli âlimlerden biri ve kendisinin kayınbiraderi olan Mevlana İnamül Hasan Kandehlevi (1918-1995), hareketin üçüncü emîri[457] (hareketin liderlik unvanıdır) olmuştur. Onun da 1965-1995 yılları arasında yürüttüğü emirliği, vefat etmesiyle son bulmuş, yerine oğlu Zübeyir el-Hasan Kandehlevi, (1950-2014) hareketin başına dördüncü emir olarak

[454] Efe, Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler".
[455] Özşenel, "Kandehlevi, Muhammed Yûsuf".
[456] Mehmet Özşenel, "Kandehlevi Muhammmed Zekeriyya", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C. XXIV24, İstanbul, 2001, ss.298-299.
[457]Tablighi Jamaat, "Biography of Maulana Inaamul Hasan; Third Ameer of Tableeghi Jamaat", (Çevrimiçi) https://tablighijamaat.wordpress.com/2008/06/09/biography-of-maulana-inaamul-hasan-third-ameer-of-tableeghi-jamaat/, 18 Kasım 2017.

geçmiştir. Kendisi de önemli âlimlerden bir tanesi olup, Muhammed Zekeriya Kandehlevi'nin müridi olmuştur. Şu an hareketi Maulana Saad Kandehlevi ve ilk emirlerin zamandaşı olan Muhammed Abduh Vahhab (Pakistan, Rayvind'deki Tebliğ cemaatinin merkez yöneticisi) hareketi yönetmektedirler. Neticede ortalama bir asırlık geçmişe sahip ve sayı olarak çok büyüyen hareketin faaliyet tarzı ise, hiçbir şekilde değişmemiştir. Üstelik dini eğitim düzeyinin daha düşüklerde seyrettiği avamdan olan hareket mensupları, herhangi bir yanlışlığa düşmemek düşüncesiyle kendilerini çerçeveledikleri sınırlar içerisinden ve sadece ilk liderlerin belli başlı kitaplarını okumanın dışına çıkmamışlardır/çıkartılmamıştır.[458] Bu durum, hareketi aynı zamanda düşünce olarak sınırlı ve aşırı muhafazakarlaştıran etken olmuştur.

3.2.2. Hareketin Temel Düşüncesi

Her türlü hareketin ve oluşumun yöneliş ve faaliyet biçimlerini temelindeki düşüncesi tetiklemektedir. Tebliğ Cemaati hareketi için de aynı prensip geçerlidir. Hareketin ortaya çıkmasında ve daha sonraki yol almasında düşünsel nedenlerle beraber tarihi arkaplanı da çok önemli gözükmektedir. Hareketin tarihsel arkaplanı ve buna göre de düşünsel temelleri, özellikleri birkaç kanaldan gelmektedir. Öncelikle, hareketin kurucularının tasavvuf erbabı olmaları nedeniyle Çiştiyye tarikatından bazı motifler taşımaktadır. Bilhassa, Çiştiyye tarikatı, tarihinde tolerans ve sevgi ile bütünleşmiş bir hareket olarak kendine özgün tarifi ile Allah'a olan sevgiyi, Muhabbeti İslami, Muhabbeti Muhibbi ve Muhabbeti Has şeklinde sınıflandırmaktadır. Yani bu, Müslüman olması dolayısıyla Allah'a karşı geliştirdiği bir sevgi, Peygamberin yolundan gitmesi sonucu geliştirdiği ayrı bir sevgi ve var oluş heyecanının sonucu olarak da ortaya koyduğu bir sevgiyi ifade etmektedir. Tarikatın bir diğer temel düşüncesi de, insana cazip gelen maddi şeyleri ve özel mülkiyeti hor görmesi ve dünyevi olana rağbet göstermemesidir. Şiddetten uzak durmuş ve dostluğa çok önem vermiştir. Tarikatın herhangi bir siyasal söylemi olmamıştır.

[458] Gözlemlendiği gibi, hareket mensupları davet sırasında hiçbir şekilde 6 sıfat prensibi ve 20 şartın dışına çıkmamaya çalışmaktadırlar.

Dolayısıyla tarikatın düşüncesinde prensip olarak devletle temasına hiçbir zaman izin verilmemiştir.[459] Tebliğ Cemaatinin Çiştiyye tarikatından devşirdiği belki daha fazla prensipleri olmakla birlikte, yukarıdakiler en çok uyumlu görülen yönleridir. Örneğin, Tebliğ Cemaatinde sevgi vardır, fakat tasavvuftaki gibi derinlemesine anlatılmamış, basit bir formülle anlatılmıştır. Yine dünyevi zevkleri hakir gören, ahireti önceleyen bir düşünce, mensuplar tarafından etraflıca anlaşılmamıştır. Apolitik düşüncesi açısından ise, hareket mensupları neden siyasetten kaçındıklarına dair bir açıklama getirememektedirler. Bunların yerine, tebliğ prensipleri ve ileride göreceğimiz gibi belirlenmiş 20 şartları, yani kuralları dogmalaşmıştır. Bu nedenle kimi zaman şekli ve lafzi görünüm ve anlatımlara sarılmış, Yakin İnkar grubunda görüldüğü gibi, *fundamentalist* karaktere bürünmüş durumlara da sahne olmaktadır.

Yine, Tebliğ Cemaati tarikat ve tasavvufa yakın olmakla birlikte tarikattan yapı olarak da farklıdır. Bir intisap ve hiyerarşi sistemi de yoktur. Hareketin üst düzey emirleri, davet sırasında bir grup içinde kendileri arasında da emirleri olmakla birlikte, onun gevşek bir bağlayıcılığı vardır. Kendilerini "Allah için buluşan ve ayrılan" şeklinde tanımladıkları gibi, ayrılınca bu hiyerarşi sona ermektedir.

Hareketin kurucularının Diyûbend okulundan ilim tahsili ve ilişkileri nedeniyle etkilendikleri yönü bulunmaktadır. Ayrıca, Diyûbendi okulunda hocaların da çoğunun tasavvuf erbabı oluşu ve müfredatlarında tasavvufun ağırlığı ilgi çekicidir. Bu okulda Çiştiyye'nin önemli ağırlığıyla beraber Nakşibendilik de etkili olmuş ve ders müfredatlarında yerini almıştır. Prensip olarak hükümetten ve siyasi bürokratlardan destek almamış ve halkın desteğiyle ayakta kalmıştır. Siyasi olarak da İngilizlerle hiçbir şekilde irtibat kabul etmeyerek pasif bir direniş tavrı ortaya koymuştur. Dârul Ulûm Diyûbendi, büyük bir Sünni Okulu, Hanefi Fıkhının, Maturidi itikadının ve bu geleneksel düşüncenin temel prensiplerini savunan bir uyanış hareketi olarak ortaya çıkmıştır.[460]

Diyûbendi okulunun Tebliğ Cemaati üzerindeki en büyük etkisi ise, İslam'ın bütün yabancı unsurlarından arındırılması meselesidir. Bu nedenle gayri İslami

[459] Nizami, "Çiştiyye", s.345.
[460] Özcan, "Dârülulûm".

uygulamalar, –o zaman ve şartlardaki Hindu inancı dikkate alındığında- hurafeler, İslami olmayan gelenekler ve Batı inançları oldukça uzak durulması gereken şeylerdir. Bu durum hareketi aynı zamanda çağdaş yenilenme ve değişmelere önem vermeme –Batılı hayat tarzı, kültürü ve düşüncesi olmak üzere her şeyine karşı muhafazakar tutum- ve İslam'ı asli kaynaklarda verilen 'şekli' esaslar üzerinde kurulan hayat tarzı olarak anlamaya, yaşamaya itmiştir. Hareketin gündelik hayat tarzına yönelik muhafazakarlığı buradan kaynaklanmaktadır.

Tebliğ Cemaati hareketi için tesiri büyük, üçüncü bir etken Mezahirul Ulûm Medresesidir. Bilindiği gibi hareketin bütün önderleri bu okuldan ilim tahsili görmüştür. Mezahirul Ulûm Okulu da aslında Diyûbendi düşüncesinin bir parçası olarak kurulmuş kurumdur. Bununla birlikte hareket ilim merkezlerinden, bir bakıma örgün eğitimden yaygın eğitime geçişi anlatmaktadır. İlim ancak ameli ve takvayı artırdığı sürece değerlidir. O da katıksız bir İslami ilimler olmak şartıyladır. Laik eğitim sistemi ve müfredatı bulunan ilahiyat eğitimine bile çok sıcak bakılmamaktadır.[461]

Muhammed İlyas'ın böylece, hem tarikattan (hiyerarşik olarak), hem ulemadan (tebliğ ve irşadın herkese açık olduğu gibi, herkesin yükümlü olduğu görüşüyle) ayrıldığı nokta da tam buradadır. Her Müslüman davet edebilir, irşat çalışmasında bulunabilir. Dolayısıyla kast sisteminin etkili olduğu bir toplumda ortaya çıkan hareket, Allah'ın bir kulu olarak herkesin davetle yükümlü olduğu düşüncesi ile toplumsal statüyü eşitlemektedir.[462] Fakat bu durum bir taraftan irşat faaliyetindeki liyakat konusunu da gündeme getirmektedir.

Hareketle ilgili tartışmanın özünde Noor'a göre ılımlı (siyasal olarak) bir İslami aktivizm yoluyla kesinlikle devrimsiz, geniş Müslüman topluluklarını dönüştürmek için seferber olunan aktif bir grup kavramı yatmaktadır.[463] Hareket bu yönüyle büyük bir içsel dönüşüm, manevi reform hareketlerinden biridir.

---

[461] Tebliğ Cemaati önderi, medrese hocasıyla mülakat, Bişkek, 17.10.2017.
[462] Fikret Efe, "Cemaat-i Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi", **İslam Araştırmaları Dergisi**, C.XXVII, Sayı:3, İstanbul, İSAM, 2004, s.233.
[463] Noor, **Islam on The Move**, s.22.

Genelde din konusunda olduğu gibi, İslami düşünce ve hareketlerde görülen en ilginç fenomenlerden bir tanesi de, hep din ve dünya konusu olmuştur. Tebliğ Cemaati bu açıdan ve tasavvufun da etkisiyle ilk etapta dini önceleyen ahlakçı bir teolojiyi benimsemiştir. Bundan dolayı temel düşünce alanında âhireti önceleyen bir tavra sahip görünmektedir. Netice olarak hareketin temel düşüncesinde bu dünyayla ilgili kurguları yoktur. Bir İslam Devleti, İslami bir sistem kurma düşüncesi ve girişimleri olmamıştır. Bu sebeple hareketin apolitik yönü ortaya çıkmaktadır; kurgularını bu dünya üzerinde kurgulamaz, esas referans nokta diğer dünyadır. Hareketin düşüncedeki böyle bir tutumu katılımcının gündelik hayatını da etkilemektedir. Örneğin, bu düşünceyle bazı davetçilerin işini, mesleğini bile bıraktığı bir vakadır. Hareketin içerisinde elbette ki, zengin ve elitleri de bulunmakla birlikte, genelde zenginlik ve elit görünüm hareket mensuplarının düşüncesinde önemli yere sahip değildir. Örneğin, zenginliğin bir getirisi olarak zekatın faziletlerini ortaya koyan söylem ve davet teknikleri öne çıkarılmamaktadır.

Eğer bu çerçevede ilerlenecek olursa, hareketin düşüncesinde âhiret temelli bir yol izlediği görülür. Bu yol haritasında dört ana çizgiyi fark etmek mümkündür: birincisi, İmandır. Bilindiği üzere kurucusu Muhammed İlyas Kandehlevi hareketi bizzat "İman hareketi" olarak görmüş ve kendi hareketine "Tahrîki İman" demeyi benimsemiştir. M. İlyas'ın ayrıca, Müslüman olmayanlardan ziyade, Müslüman toplumların kendilerini düzeltmeleri, kendileri arasında imanı yayması gerektiği düşüncesi esas alındığında, [464] M. İlyas'ın bizzat kendisinin benimsediği gibi, Tebliğ Cemaati öncelikle bir Tahrîki İmandır, imanı uyandırıcı, imana çağıran bir harekettir. Ve bu tebliğ faaliyetinin öncelikli olarak Müslümanlar arasında yapılması dikkate alındığında konu daha belirgin hal almaktadır. Dolayısıyla bu hareketin temelinde imana çağrı olduğu gibi, kurtuluş teolojisinde de önce iman meselesi yatmaktadır. Bu sebeple davetçiler *geşt* sırasında önce imandan bahseder, konuyu izah eder ve muhatabının imanını tazeletmek açısından kelime-i şehadeti tekrarlattırırlar. Tebliğ Cemaati üyeleri bir kez olsun şehadet kelimesini getiren kişinin mutlaka cennete

[464] Haq, **The Faith Movement of Mawlana Muhammad,** s.45

gireceği konusunda bazı hadis-i şerifleri sık sık kullanırlar.[465] Hareketin iman konusunda en çok yer verdiği kavram da yakîni imandır.

Hareket, öncelikle Müslüman toplumlarında İslam'ın izleri az rastlanan ve hurafeler içinde yaşayan Müslümanlara doğru yolu gösterme amaçlı kurulmuştur. Yüksek oranda dini cehaletin yaşandığı Mevat bölgesi bu yüzden öncelikli olarak görülmüştür. Aslında Muhammed İlyas Kandehlevi'nin Mevat'ta babasının irşat faaliyetlerini devam ettirme girişimiyle başlayan ve buralı öğrencilerinden edindiği izlenimleri üzerinden faaliyete geçtiği dikkate alınırsa,[466] hareketin planlı bir şekilde bir ihtida hareketi olarak doğduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan hareketin temel dinamizmi insanları imana çağırma ve insanlara olabildiğince ulaşma çabasıdır. Hareketin iman düşüncesi esasına göre, insan öncelikle şahsen iç dünyası ile Allah'a inanmalıdır. Muhammed İlyas'a göre, herkesin kalbinde bir parça olsa da iman vardır. Dolayısıyla Kelime-i Şehadet birincil olanı ve en önemlisidir. Bunu davetçiler hep uygular ve herkese tekrarlattırır. Bununla birlikte davetçiler imana çağırırken herhangi bir teorik açıklamalara başvurmazlar, ikna yolunu kullanırlar. İman açıklanarak edinilmemektedir. Bizzat hareketin yöntemleri üzere davete gidilerek tadını alabilmektedir. Bu nedenle karşısındaki insanı ilk fırsatta ikna ederek üç günlüğüne davet turuna katılmasını önermektedirler. Zaten davet/tebliğ sırasında yaşayarak öğrenilmektedir. Bu nedenle Tebliğ Cemaatinin en önemli kavramı tebliğdir. Tebliğ, herkese farz-ı ayındır[467] ve o, bizzat ayet-i kerime ile teşvik edilmiştir[468] şeklinde kendilerini motive etmektedirler.

Bu nedenle Tebliğ Cemaatinin önderlerindeki önemli düşünce, "Şüphesiz ki, bir millet kendini değiştirmedikçe Allah onu değiştirmez"[469] ayeti gereği, önce insan kendinin ve millet olarak da kendilerinin içsel dönüşümünü, değişimini

[465] Ebu Davud, Cenaiz, 20.
[466] Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", s.105.
[467] Maide, 67.
[468] Âli İmran, 110.
[469] er-Ra'd, 11.

sağlamalıdırlar. En yalın düşünce, Allah'ın emirlerine sarılacağımız sürece mutluluğa, huzura kavuşacağımız düşüncesidir.[470]

İkincisi, itaattir ki, bu, Allah'a ve Peygamberine itaatten yola çıkılmaktadır. Harekette bir sorgulama felsefesine yol gözükmemektedir. İsyan kesinlikle yoktur. Zira avamın böyle bir potansiyeli yoktur/avama böyle bir potansiyel tanınmamaktadır. Bu nedenle hareketin emirleri ve ilk düşünürleri, büyükleri İslam adına ne söylemişse ve yazmışsa onunla amel edilmektedir. Cemaat, devrimin, şiddetin her türlüsüne karşıdır ve İslam'ı yaşamak için iktidara gelinmesini bir zorunluluk olarak görmemektedir.[471] Bu açıdan hareket mensuplarının çekişme alanı Hizbut Tahrirciler ve radikal görüştekilerlerdir.

Üçüncüsü, peygamber yoludur; bu öncelikle peygamberin yaptığı, temel misyonu olan davet veya tebliğ ile açıklanmaktadır. Belki, hareket ve hareket mensupları için en önemli nokta, davettir. Hareket adı üzere bu temel prensip üzerine kurulmaktadır. Davetin çok yolu ve yöntemi vardır. Bütün İslami hareketlerde ve oluşumlarda bir davet anlayışı olabilir. Ancak Tebliğ Cemaatinde davet yöntemi, peygamberin ve ilk Müslümanların yaptığı fiili düşüncesinden ileri gelerek davetin doğrudan insanlarla yüz yüze yapılmasıdır.

Ayrıca, M.İ. Kandehlevi, oğlu M.Y. Kandehlevi ve M.Z. Kandehlevi'de görülen, konunun Peygamber ve ilk Müslümanlara dayandırılan dini yaşayışıdır. Asr-ı Saadet aslında genelde bütün İslamcı hareketlerde görülen model arayışı olsa da, Tebliğ Cemaati Asr-ı Saadet modelinin kendi dini yaşayış ve temel düşünceleri gereği ahiretle ilgili kısmını temel almıştır. Örneğin, "Hayatü's Sahabe" kitabının temel konusu, Peygamberin ve Ashabının yaşadığı İslam'ı, yolunu, hayat tarzını ve takvasını izlemektir.[472] Ve bu eser, Tebliğ Cemaati mensuplarının en çok okuduğu kitaplardan biridir. Hareketin düşünsel temellerinde en ideal olan Peygamber ve sahabe modeli vardır. Ve bir Müslüman'ın davranışlarını da buna göre düzenlenmesi

[470] Muhammed Zekeriyya Kandehlevi, **Kitap ve Sünnete göre Mutluluğun Kazanılması,** Çev. Harun Ünal, İstanbul, Vahdet Yayınları, 1984.
[471] Efe, "Cemaat-i Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi", s.222.
[472] Muhammed Yûsuf Kandehlevi, **Hayatü's Sahabe: Hz. Muhammed ve Ashabının yaşadığı İslami Hayat,** Çev. Ali Arslan, Ankara, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş, 1995.

esastır.[473] Nitekim Khan'ın ifadesiyle de, İlyas Kandehlevi, "Bu çocuk büyük insan olacak" yakıştırmasından ziyade, "Bu çocuk peygamberin arkadaşlarını bana hatırlatıyor" dendiği bir aile atmosferinde yetişmiştir.[474] Zekeriyya Kandehlevi de eserlerinde hep Hazreti Peygamber ve Sahabenin izlerine takılmanın önemini belirtiyor, ortaya koyuyor. Kendi hatırasını da şöyle dile getiriyor; "amcam bana sahabe hayatını anlatan kitap yazmamı emretti."[475] M. Y. Kandehlevi de, ashabın gündelik hayat ve yaşayışını bir Müslüman tarafından taklit edilmesi gereken kural olarak gördüğü kitabını da işte bu amaçla yazmıştır.[476] Bununla birlikte bir tebliğcinin peygamber ve sahabe tasavvuru ve bu modeli nasıl algıladığı önemlidir. Davetçiler Hz. Peygamberi ve ashabını daha çok İslam'ı tebliğ ettiği yönüyle tanımlamaktadırlar. Bütün yaşayışlarını algıladıkları o modele uygun olduğunu genelde şekli görünümleriyle açıklamaktadırlar.[477] Örneğin bu, üzerine giydikleri uzun gömlekleri, sakal ve sarıkları ile nitelendirilebilir.

Dördüncüsü, yukarıdaki düşünceye istinaden takva düşüncesidir. Hareketteki oldukça belirgin olan bu düşünce, kuruluşu ve kurucuları itibariyle tasavvufun zühd anlayışından beslenmiş olmasıdır. Bu nedenle harekette ibadet çok önemlidir ve en temel kavramlardan bir tanesi de amel konusudur. Hareketteki amel konusunun çok önemli olmasına karşın iman-amel ilişkisinde bir sorun yaşandığı görülmemektedir. Zira harekette iman, amel edilecek olanın ötesindeki bir şeydir. Amel bu sebeple akılcı, rasyonel olmaktan ziyade, mistik ve tasavvufi karakter arzetmektedir. Ameller faziletleriyle beraber ehemmiyetlidir.[478] Bir hareket mensubu amelini teorik bir şekilde iman edip ve onun üzerine kurgulamamaktadır. Amel ettikçe imanını ziyadeleştirmekte, artırmaktadır. Nitekim Müslüman şahsiyeti, öncelikle "Ben Müslüman'ım" demekle kimlik olarak, ikincisi de başkalarına örnek olmakla

[473] Noor, **Islam on The Move**, s.21.
[474] Khan, **Tabligh Movement**, s.6.
[475] Muhammed Zekeriyya Kandehlevi, **Sahabe Hayatından Amellerin Faziletleri**, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul, Milli Gazete, Risale Yayınları, 2000.
[476] Muhammed Yûsuf Kandehlevi, **Hadislerle Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık,** Çev. Ahmet Muhtar Büyükçınar, Yaşar Erol ve A. Ömer Tekin, İstanbul, Kalem Yayınevi, 1980.
[477] Yakın İnkar grubundan tebliğci ile mülakat, Narın, 14.07.2017.
[478] M.Z. Kandehlevi, **Sahabe Hayatından Amellerin Faziletleri**.

Müslüman kimliğini tamamlamaktadır. Zira Kandehlevi'ye göre, Müslümanlık öyle başlamıştır ve bunun ilk örneği de Hazreti Peygamber ve Sahabeleridir.[479]

Sonuçta Hareketin toplumsal olarak iki temel misyonu ortaya konulmaktadır. Birincisi, inanç, ibadet ve takva eksenli bireyi yapılandırma; ikincisi de tebliğ, kitlesel irşat, halkın kendi kendini eğitim yoluyla toplumu yapılandırma amacı gütmektedir.

Hareketin düşüncesinde toplumun siyasetle veya İslami bir yönetimle dönüştürülmesi önemsizdir. Öncelikle, insanın kendi iç dünyasını değiştirmesiyle, davet yoluyla ve herkesin dindarlığıyla toplumda bir yaşanabilirlik sağlanır. Hareket ahlakçıdır, hukuktan ziyade ahlak öncelikli düşünce vardır. Bu nedenle harekette öncelikle, nefisle mücadele, nefsi terbiye önemlidir. Bu düşünceyi Hz. Peygamberin "küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz" hadisinden almaktadır. Dolayısıyla hareketin temel düşüncesinde toplumsal yapıyı kuvvete bağlı bir güçle değiştirme girişimi yoktur ve bu türden cihat anlayışına da sıcak bakmamaktadır. İhtida ve ikna yolunu tercih etmektedir. Bu nedenle hareket bulunduğu yerde laik bir sistem ve İslami yaşam arasında mutlak bir çatışmayı gerekli görmemektedir. Aynı zamanda bu ikisini sentezlememektedir de. Tebliğciler laik hayat tarzını 'hüsrana uğramışlık' olarak değerlendirmekte ve kendilerini onların hidayete erdirilmesinden sorumlu tutan bir kurtarıcı söylemi geliştirmektedirler.[480]

Özelliği, resmi bir üyelik, organizasyona sahip olmayışıdır. Bu yönüyle oldukça açık ve kapsayıcılığı vardır. Örneğin, bu yola potansiyel olarak imanı bulunan her türlü insan katılabilecektir. Bu sebeple kendine oldukça geniş bir alan açmıştır. Aynı zamanda harekette düşünsel olarak bir tekçilik de vardır. O da, doğru yolun ancak Tebliğ Cemaatinin yöntemleriyle mümkün olduğu düşüncesidir. Hareket kimi ülkelerde ekstremist olarak görülse de, Kırgızistan'da harekette bir zorlamaya rastlanmamış, fakat davet yöntemlerinde ısrarcılık görülmektedir. Örneğin, davet sırasında konuşlandıkları caminin etrafındaki her evin kapısını çalarak camiye davet

[479] M.Y. Kandehlevi, **Hayatü's Sahabe**.

[480] Tebliğ Cemaati, Kudama davetçi ile mülakat, Batken, 21.10.2017. Ayrıca, gözlemlendiği gibi, davet sırasında taalim derslerinden sonra hiç konuşmadan oturup 2-3 dakikalığına "insanlar nasıl olur da dinine sarılır" şeklinde *fikir* yürütülmektedir.

eder, yolda karşılaştıkları -erkek, Müslüman ve ergen olan- herkese davet konuşması yaparlar. Bu nedenle nadir de olsa şikayetçi olanlar bulunmaktadır. Hareket için herkes potansiyel üyedir. Gelen herkes davetçidir. Özel bir eğitim tahsili gerekmez. Zaten hareketin tarihinde de görüldüğü gibi, öğretmek için değil, öğrenmek için bu yola çıktıkları söylenmektedir. Fakat bu durum çoğu zaman davetçinin liyakatı konusundaki tartışmalara neden olmaktadır.

3.2.3. Hareketin Davet Yöntemi, Çalışması ve Rutinleri

Tebliğ cemaatinin davet yöntemi, Muhammed İlyas tarafından dinin bir yorumu olarak uygulamaya konulduğu bir yöntemdir. Onu bu yönteme iten nedenler yaşadığı çağın sosyo-politik koşulları ve toplumun dini-sosyal durumu ile ilgili olmuştur. Ancak burada daha önemli olan, onun yönteminin zamanın şartlarından bağımsızlaşarak kalıplaştığı gerçeğiyle ilgilidir. Tebliğin herkese farzu'l ayın olduğu düşüncesinden ileri gelerek, belli bir programa konulmuş tebliğ faaliyetleri bir katılımcının yaşamının belli kısımlarına yayılmıştır. Vaktin onda birinin adanması (tefriği vakt), bir aktif üye için farz gibi takip edilerek,[481] belli zamanlarla belirlenmesi hareketin en başlıca özelliklerindendir. Bir hareket mensubu ömründe bir kez olmak üzere 4 ay, bir senede 40 gün, 1 ayda üç gün, bir haftada 2 *geşt* ve her gün 10-15 dakika davete zaman ayırmalıdır/10-15 kişiyi dine davet etmelidir. Davet için ayrılan bu belli zamanlama dışında evde aile ile talim müteallim, Müslüman kardeşlere ikram, hasta ziyareti, yakın bölgelerdeki davet programlarına *nusret* gibi rutinleri de bulunmaktadır.

Davetin katılımcılara yönelik temel yöntemi olan davet turları, herkese açıklığı (herkes katılabilir) ve katılımcıların dinamik tutulması başlıca özelliğidir. Bu, hareketin tebliğ ve irşat faaliyetini sadece âlimler, din adamları, din hizmetlileri değil, bundan herkesin yükümlü olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Davetin temel yöntemi öğretmek kadar öğrenmektir. Hatta ikincisi daha baskındır.[482]

[481] Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", s.108-109
[482] KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

Efe'ye göre, hareketin ve Muhammed İlyas'ın tebliğ anlayışında etkili bir iletişim söz konusudur, bu da yüz yüze görüşme ile çifte iletişim olmasıyla daha güçlü bir iletişim sağlamaktadır.[483] Bunu genelde davetçilerin çevresindekilerle *müzakere* yaptıklarında görmek mümkündür. Mütekellimler de genelde yüz yüze etkileşimle beraber karşıdakinin konuşmasına fazla fırsat tanımadan ikna etme psikolojisinde olurlar. Bununla birlikte hareket, tebliğ çalışmasının sadece böyle bir yöntemle yapılacağı konusunda ısrar ederken, kitle iletişim araçlarını, medya ve internet iletişim imkanlarını ihmal etmektedir. Örneğin, Tebliğ Cemaatinin Kırgızistan'da en kalabalık mensuba sahip hareket olmasına karşın, TV, radyo ve etkili medya kuruluşları bulunmamaktadır. Oysa son zamanlarda medya araçları ve onların arasında da internetin yeri büyüktür.

Hareketin tebliğ çalışmaları, genel kitleye yönelik bir yaygın eğitim çalışması olarak düşünülebilir. Bunun yanında hareketin liderleri medreseler açarak hem örgün eğitim çalışmasında da bulunmaktadırlar. Örgün eğitim aracı olarak medrese sistemi halen büyük merkezlerinin bulunduğu yerlerde devam etmektedir. Örneğin, Kırgızistan'daki hareketin önde gelenleri Hindistan ve Pakistan'daki bu tür medreselerden mezun olmuşlardır. Aynı şekilde Kırgızistan'da da hareketin önderleri medreseler açmaktadır. Bununla birlikte Tebliğ Cemaatinin daha kalıplaşmış düşünce tarzı nedeniyle harekete yeni düşünceler katacak kişiler yetiştirememesi, onun en önemli eleştirilen yönüdür.[484] Kırgızistan'daki Tebliğ Cemaatinin ilk medreseleri 2000'lerde açılmış olmakla birlikte, toplumun dini hayatında yeni, daha farklı bir katkısı henüz görülmemektedir. 5 seneden 9 seneye kadar, hatta daha fazla ilim tahsili gören medrese mezunları ve hareketin önde gelenleri ile davete yeni katılanlar aynı işi yapmakta ve neredeyse aynı şeyleri konuşmaktadırlar. Hareketin medrese hocası ve KMDİ Davet Bölümünün temsilcisi bu durumu davet çalışmalarındaki kaliteyi artıracağı yönünde açıklasa da, yöntemlerin aynı kalıp kalmayacağı konusunda daha yeni bir ipucu vermemektedirler.[485]

[483] Efe, "Cemaat-i Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi", 219; 228
[484] Ahsan, "Cemaat-i Tebliğ".
[485] Tebliğ Cemaati, medrese hocasıyla mülakat, Bişkek, 17.10.2017; KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisiyle mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

Hareket, öncelikle yetişkinlerin, genelin ve avamın İslamlaşması adına tarihinden beri ağırlık göstermiş ve bunu da halkın kendi irşadını kendisi sağlayacağı yönünde bir yöntem geliştirmiştir. Davet çalışmaları teorik olarak ergen yaşına gelmemiş çocuklara, akıllı olmayanlara, kadınlara (*geşt* sırasında), Müslüman olmayanlara ve âlimlere yapılmamaktadır.[486] Pratikte de bu prensiplere uyulmaya çalışılır, kadınlara yönelik davet çalışması ancak *masturat cemaati* kapsamında yapılmaktadır. Ayrıca, kadınlardan oluşan talim (sohbet) grupları da vardır. Müslüman olmayanlar ise, Kırgızistan'da etnik olarak ayırt edilebilmektedir. Örneğin, bir davetçi etnik olarak Müslüman olmayanlara, Ruslara dini tebliğ etmemektedir.

3.2.3.1. Önemli Kavramları[487]

Yakîni iman: Hareketin düşüncesinde yakîni iman çok önemlidir. İnsan Allah'a tam ve kesin inanmalıdır. Bu düşünce, hareket mensuplarının konuştuklarından şu cümleyle kısa ve net ifade edilebilir: "Her şey Allah'tandır, mahlûktan değildir". Bu düşünce aslında derin bir konu olmasına karşın, bazen kimi hareket mensubu tarafından yalın bir şekilde anlaşıldığı görülmektedir. Evinin, ailesinin ihtiyaçlarını karşılamadan birkaç günlüğüne davete giden kişilerin bu anlayışla hareket ettikleri ve dolayısıyla bu da, hareketin en çok tepki çektiği yönü olmaktadır.

Amel: insan imanını ancak amel ederek ziyadeleştirir. Bu yönüyle hareket mensuplarında amel etme, pratik yapma, okuduklarını ve bir yerden duyduklarını uygulama motivasyonları yüksektir. İlmiyle amel etmeyen hakir görülmektedir. Hangi amelin daha ehemmiyetli olduğu konusuna gelince yine görülen odur ki, görünürdeki amellere daha çok önem verilmektedir. İlmiyle amel eden kişinin prototipi de genelde şekilseldir.

---

[486] A.e., Efe, "Cemaat-i Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi", s.228.

[487] Bu kavramlar hareket mensupları ile görüşme ve gözlemlerimize dayandırılmaktadır. Ayrıca, onlara ulaşmak için bkz.: Tebliğ Cemaatinin internet sitesi, "An Important Letter of Hadhrat Maulana Muhammad Yusuf Khandhlavi", (Çevrimiçi) https://www.tablighijamaat.org/an-important-letter-of-hadhrat-maulana-muhammad-yusuf-khandhlavi/, 04 Ağustos 2017; Efe, "Cemaat-i Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi".

Davet: tebliğ, da'vah, dine, İslam'a çağırmaktır. Davet, Tebliğ Cemaatinin en önemli kavramıdır, onu bizzat var kılan da odur. Davet, davet vermek, davet etmek, davet söylemek, davete çağırmak (Kırg. *daavat aytuu, daavat kıluu, daavatka çakıruu*), anlamlarında çok yönlü kullanılmaktadır. Davet, *tefriği vakt* (vakit ayırmak) kavramını da şümûl eden bir kavramdır. Ona göre, mal ve zamanının onda birini tebliğ çalışmalarına adamak gerekir. Davet böylece, bir insanın ömründe bir kez olmak üzere dört aylığına, bir senede kırk günlüğüne, bir ayda üç günlüğüne davetin şartlarını yerine getirmek üzere evinden ayrılarak cami, mescitlerde bulunmaktır. Bu anlamda davete çıkmak (daavatka çıguu) kavramı kullanılır. Davetin daimi seferberine olduğu gibi, davet sırasında davete çıkan yeni katılımcılara da davetçi denir. Kırgızistan'da sadece bir veya birkaç kereliğine davete giden katılımcıları da dikkate aldığımızda davet, ülke için artık yabancı bir kavram değildir. Kesin olarak bilinmemekle birlikte, neredeyse her Müslüman/Kırgız ailenin çevresinden davete katılım sağlayan birinin bulunması mümkündür.

Meşakkat: Tebliğ Cemaatinde meşakkat çekmek yani çile çekmek hoş görülen, teşvik edilen bir kavramdır. Emek vermek, durmadan çalışmak anlamında kullanılan Kırgızca *meenet (emek)* kavramı, meşakkatsiz mümkün değildir. Davet için malından, canından kurban etmek *(kurbançılık)* davet faaliyetinin temel prensibidir. Hareketin bu açıdan davet yolunda her türlü zorluğa katlanmaya meyilli bir yönü vardır.

Emir: Hareketin merkezinde bulunan en üst düzey liderlerine karşılık olarak söylenmekle beraber bölge yöneticilerine, davete çıktıklarında grup yöneticisine, davet sırasında iki kişi yola çıksa da, ikisinden birine -emir seçilerek- emir unvanı verilmektedir. Hareketin düşüncesinde emir mutlak bir kavramdır. Fakat davetçiler -İslam düşüncesinde sık sık konu edildiği üzere- bir ülkenin devlet başkanı veya bir yönetici için kullanılan geniş anlamdaki bir emir kavramını kullanmamaktadır. Zira emir kavramı dini bir terim olarak liyakatı gerektirmektedir.

Kudama: davete birçok kere gitmiş, hareketin kıdemli, kadim üyelerine denmektedir. Kudamalar aynı zamanda bölgesel toplantılara da katılarak hareketin bazı yöntemlerini müzakere ederler. Bununla birlikte davete çıkılırken daha önce

birçok kez davette bulunmuş, grubun yeni üyelerine yol göstermek üzere katılanlara da kudama denmektedir. Bir bölgeye gönderilen davet grubunun içerisinde şuan bir kudamanın bulunması şarttır.[488]

Maşayık: Şeyh, büyük şeyh, Allah dostu, evliya anlamında kullanılmaktadır. Hareket mensupları bu ünvanı hareketin kurucu liderleri İlayas Kandehlevi ve oğlu Yûsuf Kandehlevi için kullanmaktadırlar.

Meşveret (maşvara): davet mensuplarının sık kullandığı istişare kuralıdır. Meşveret önemlidir, bütün kararlar meşveretle alınır. Bölge yönetimi, emirler belli bir süreyle meşveretle seçilirler. Bu tür emir statüsü, daha çok temsilciyi ifade eder, çünkü emirlerin kendi başına karar alma durumları görülmemekte, bütün meseleler meşverette masaya yatırılmaktadır.

Gâm: hareketin temel düşüncesini yansıtmaktadır. Bir insanın davet meşakkatlerine baş koymadan önce insanları dine çağırma gibi bir derdi olması lazımdır. Buna *gam* denir.

Fikir: Davetçiler talim müteallim sırasında beş dakikalığına sükut ederek insanların ne zaman doğru yola geleceğini düşünerek fikir yürütürler. Fikir davette önemlidir.

Hidayet verme: bir insanı dine, davete çağırma için bir motivasyondur. Bu, genelde davete çıkmaya teşvik eden bir enstrüman olarak kullanılmaktadır. Dinleyicileri davete göndermeden önce onları motive etmekte, bilgilendirmekte ve davetin faziletleri anlatılmaktadır.

Teşkil (taşkil): davet için gönüllü katılımcıların davet merkezlerinden bir yere grup halinde gönderilmesine teşkil denir. Her camiden teşkil yapılmaz, genelde bölgesel yönetim tarafından alınan kararla bazı cami ve merkezlerden teşkil yapılmaktadır. Grupta en az altı kişi olmak üzere ortalama 8-11 kişi bulunmalıdır.

[488] KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

Talim müteallim: İslam dünyasında medreselerde eğitim-öğretim metodu olarak kullanılıp gelse de, Tebliğ Cemaatinde talim'ul müteallim davet sırasında camide, evde ve bir yerde toplu oturumlarında yapılmaktadır. (kırg.) *taalim* en çok kullanılan kavram olarak (Kırgızca'da orijinal taalim-tarbiya (türk. terbiye) kavramından ayrı olarak) davet çalışmalarına özgün anlamı ile Kırgızcada kendine yeni bir yer edinmiştir.[489] Örneğin, "Taalim'e gidiyoruz" dendiği zaman Tebliğ Cemaatinin yöntemiyle yapılan talime gitmekte olduğu hemen anlaşılmaktadır.

Beyan (bayan): davet konuşmasıdır. İnsanların toplandığı yerde din anlatımı, vaazdır. Davet sırasında beyan, akşam namazından sonra yapılır. Beyan, Kırgızca'da *bayan* kelimesiyle zaten vardır. Fakat davetçiler ona kendilerine özgü yeni bir anlam kazandırmışlardır.

Geşt: davet gezilerine karşılık kullanılır. Kuralına göre, emir, mütekellim, zikirci ve delil olmak üzere dört kişiden oluşan bu grup, konuşlandığı cami ve mescidin etrafında davet gezileri yaparlar. İnsanları akşamki davet beyanı için camiye çağırır. Aynı zamanda davetçiler tarafından bu *geştler* insanlara dini hatırlatma olarak düşünülmektedir.

Emir: *geşt* sırasında dört kişinin başkanıdır. Arkada yürür.

Mütekellim: geşt sırasında dört kişiden birine, konuşan kimseye denir. Önden yürür.

Zikirci: *geşt* sırasında zikirci konuşmaz, sadece zikir yapar, arkada emirin yanında yürür.

Dalil: *geşt* sırasında evlerin kapısını çalar, insanların dikkatini mütekellime yönlendirir. Dalil, mümkün olduğunca yerli, ya da orayı daha iyi bilen kişi olmalıdır. Bu kriterler bulunmadığında aralarından daha genci dalillik yapar. Önde, mütekellimin yanında yürür.

---

[489] Örneğin, davetçilerin (Kırgızca) dil kullanımına ilişkin değerlendirme için bkz.: Mukaram Toktogulava, **The Localisation of the Transnational Tabligihi Jamaat In Kyrgyzstan: Structures, Concepts, Practices and Metaphors,** Bonn, Cross Roads Asia, 2014, s.9.

İlan (Elon): Davet sırasında olsun, ya da davet amelleri uygulanan camilerde olsun, her farz namazının ardından namazdan sonra yapılacak bir amelle ilgili yapılan duyurudur.

İctimai amel: genelde beraber yapılan, ortaklaşa, grupça yapılan işe denir. İçtima/İctima/İjtima, genelde toplantıları, toplanma merasimleri için kullanılmaktadır. Her sene gerçekleştirilen dünyaca, ülke ve bölgeler çapında yapılan bu toplantıları meşhurdur. Davet sırasında ise, yemek yemeyi de içtimai amel olarak adlandırırlar. Yemeğe çağırırken bile "yemek" denmez, içtimai amele buyurun denir. Amel denmekle böylece, yemek yeme bile bir ibadet halini almaktadır.

İnfirodi amel: davet sırasında boş vakte infirodi/infiradi denir. Bu boş zamanda herkes kendi işini görebilir. Bunlar kişisel temizlik işleri, uyuma, kitap okuma gibi herhangi kendi meşguliyetleriyle değerlendirilebilir. İnfiradi vakti de davette, bilhassa camide bulunma ile beraber bir amel niteliğinde ibadet halini almaktadır.

Karguzari: bir yere davet için gönderilen bir grubun merkeze verilen sözlü raporuna denmektedir. Davet nasıl geçti bütün olan-biteni davet grubunun her üyesi anlatır. Bu, davet merkezlerinin emirleri ve kudamaları için daha sonra nasıl bir yol izleyecekleri ile ilgili faydalı bir ipucudur aslında. Fakat davet çalışmasında genelde her şey sözlü bir anlatıma dayanmaktadır. Karguzari de sözlü bir anlatımdır.

Takaza: Meşverette kararı alınmış bir plan, ödevdir. Sonra alınan karara göre takaza'ya göre hareket edilmelidir. Kararları almada genel prensipler çerçevesinden asla çıkılmamaktadır. Örneğin, davet çalışmalarının yöntemleri hiçbir zaman tartışılmamaktadır. Sadece bazı duyurular, bir sonraki toplantı tarihi gibi şeyler belirlenir. Yine aynı şekilde yüzlerce katılımcısıyla yapılan büyük meşveretler de çoğu zaman sözlü bir vaazdan ibaret olmaktadır.

Müzakere: genelde talimden sonra yapılan, genelde öğrenilen bir şeyi ikişer kişi olmak üzere tekrarlamak için kullanılmaktadır.

Nusret/Nusrat: Bir davet grubunun gittiği bölgede veya ona yakın bulunan bölgedeki Tebliğ mensuplarının onları ziyaret etmesine denir. Bu genelde bir yardım

ziyareti olmaktadır. Herhangi bir ihtiyacını karşılama şeklinde de yapılabilir. Ancak davet grubu bu tür gönüllü ve kendi mensup çevreden gelen yardımları kabul etmekle beraber, başkalardan bir şey istemeleri yirmi şarta uymadığı için yardım almadıklarını, ihtiyaçlarını söylemediklerini hatırlatmalıyız.

Masturat cemaat: Kadınların kocaları eşliğindeki davet grubudur. Çok yaygın olmamakla birlikte masturat gruplarının da teşkili vardır.[490] Masturat cemaatte kadınlara eşlik etmek üzere kocasının veya herhangi bir mahrem erkeğin bulunması zorunludur. Bu şekilde erkekler camide, kadınlar ise camiye yakın bir evde bulunmak suretiyle üç günlük bir davet çalışmasıdır. Masturat davet çalışmasında erkekler her zamankisi gibi camide davet çalışmasını yapar. Kadınlar bulundukları yerde kadın talimleri/sohbetleri düzenlerler. Aslında Tebliğ Cemaatinin önemle üzerinde durduğu konulardan bir tanesi, kadınların mahremiyet alanıdır. Kadınlar, erkeklerin bulunduğu yerden uzak bulunmalı, herhangi bir karışık toplantılara getirilmemelidir. Kadın-erkek konusunda ciddi kuralları bulunan hareketin kadınların evinden ayrılarak davette bulunmaları ise, onların davete verdikleri önemi göstermektedir.

3.2.3.2. Altı Sıfat, Yirmi Şart ve Beş Amel

Davet turları için yola çıkan bir grup, -gidileceği yer, bölgenin büyüklüğü, katılımcıların durumu, para imkanları, kalma niyetleri gibi koşullar çerçevesinde değişmek üzere- 5-12 kişiden oluşmaktadır. Hareketin davetteki esasları 6 sıfattır. 6 sıfat prensiplerinden çıkılmamalıdır. Hareketin davet sırasındaki önemli kurallarından bir diğeri de 20şarttır.

Altı sıfat veya altı esas denilen bu prensipler, aynı zamanda bir Müslüman'da bulunması gereken sıfatlardır ki, onlar bir davetçinin hayat tarzını, dindarlığını ve gündelik hayatını da düzenleyen kurallar olarak düşünülebilir. Onlar:

1) *İman Kelimesidir: Lâ ilahe illallah Muhammedun Resulullah.* Dine davet edilirken once iman kelimesinden bahsedilmelidir. Anlamı, faziletleri

[490] Tebliğ Cemaati teşkil sorumlusu ile mülakat, Oş, 03.03.2018.

anlatılmalı ve bu çerçeveden çıkılmamalıdır. Bir davetçi ise bu kelimeye yakînen inanmalıdır. Bunun için ayrıca alıştırmalar yapılmaktadır. Örneğin, her amelden sonra "Her şey Allah'tandır, mahluktan değildir" ibaresi iman kelimesinin öz anlamı olarak tekrarlanır.

2) *Namazdır.* Aynı şekilde namazla ilgili konuşulur. Faziletleri anlatılır. Bir davetçinin hayatında namazın önemi aşılanmaya çalışılır. Kandehlevi'nin "Fazaili Amel" kitabından namazın faziletleri okunur.
3) *İlim-zikirdir.* Pratikte hareketin ilim retoriği sınırlıdır. En azından genel davetçi kitlesini kapsamadığı belirtilmesi gerekir. Davetçiler ise, en azından Allah'ı tanımak önem arzettiğini vurgularlar.
4) *İkram-Müslimin'dir.* Altı sıfatın bir tanesidir ve davet sırasında olsun, davet sonrası uygulamalarında olsun, Müslümanlara ikramda bulunma amelidir. Komşularına, yakın çevresindekilere, ikram etme, yardımlaşma anlamında kullanılmakla beraber özellikle, davetçilerin kendi aralarındaki bir dayanışması olarak da düşünülebilir. İkram, tebliğ söylemlerinde bir yardımlaşma olarak her ne kadar öne çıkarılsa da, çoğu zaman küçük bir iltifat davranışlarından öteye geçmemektedir. Örneğin, tebliğcilerin kurdukları hayır kuruluşları ve vakıfları bulunmamaktadır. Pratikte görülen ikram ameli, davet sırasında daha çok uygulanır ve yanındakilere hizmet etmek anlamında kullanılmaktadır. İkram, bazen birbirine bir kaşık yemeği ağzına kadar götürmek, birbirinin omuz, enselerine masaj yapmak gibi hareketleriyle daha görünür hale gelmektedir.
5) *Niyet-İhlastır.* Hareket üyelerinin özellikle, davet sırasında en çok kullandıkları kavramlardan bir tanesidir. Hadislerden yola çıkılarak niyete ve ihlas konusuna değer yüklü anlam kazandırılır. Davet çalışması için niyet önemlidir, bir insan davete hâlihazırda çıkamasa da, ileride bir günü davete çıkma niyetinde olmalıdır, niyetli olduğunu belirtmeye teşvik edilir. Örneğin, davete *teşkil* sırasında "üç günlüğüne veya kırk günlüğüne kim gelecek" diye ilan yapılarak grup listesi oluştururlar.[491] Bu sırada önce halihazırda katılacak insanlar yazılır ve hemen akabinde ise kıdemli

[491] Tebliğ Cemaati teşkil sorumlusu ile mülakat, Oş, 03.03.2018.

davetçilerden birkaç kişi "niyetliyiz" diye ayağa kalkarlar. Böylece, davete niyet, bir motivasyon aracı olarak da kullanılmaktadır.

6) *Tebliğ-davettir*. Tebliğ Cemaatinin en önemli çalışması, gerekirse varoluş hikayesi, tebliğ/davet iledir. Tebliğ düşüncesi zamanla öyle kalıplaşmıştır ki, tebliğ, kimi zaman İslam'a davet veya onun bir aracı olması gerekirken, tebliğciliğe davet veya onun bir aracına dönüşmektedir. Davet için belirlenmiş günler çerçevesinde üç günlük veya kırk günlük olsun, davet sırasında uyulması gereken yirmi şart vardır. Davet sırasındaki uygulamalar davetçiler için gündelik hayatına uyarlanması gereken, teşvik edilen prensiplerdir. Örneğin, davetten sonra evine dönünce de bir süreliğine davette yaptıklarını hayata geçirmeye çalışırlar ve bu uygulamalarda ne zaman ki aksaklık görülmeye başlayınca imanları zayıflamış olarak düşünülür ve tekrar bir sonraki davete hazırlanılır. Genelde davet gezileri sırasında uyulması gereken 20 şart dedikleri kuralları vardır. Onlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Dört şeyi çok yapmak:

1. Davettir. Yol arkadaşına olsun, gittikleri yerde diğer insanlara olsun, onlara sürekli davet vermek, söylemek, anlatmaktır.
2. Zikir-İbadettir.
3. Talim-mütealimdir.
4. Hizmettir. Davet için beraber giden arkadaşlarına hizmet etmek, onların gönlünü almaktır.

Dört şey hoş karşılanmaz, az yapılmalıdır:

5. Az uyumak.
6. Az yemek.
7. Gittikleri cami veya mescidin dışında az vakit geçirmek.
8. Gereksiz şeyleri az konuşmaktır.

Dört şey yasaktır:

9. Birisinin herhangi bir eşyasını izinsiz almak;

10. Birisinden bir şey istemek, dilenmek;
11. Beklenti, birisinden bir şey ümit etmek;
12. İsraf etmek.

Dört şeye girmekten sakınılmalıdır:

13. Mezhep, fıkhi konular;
14. Siyasi konular;
15. Gittikleri caminin iç işlerine müdahale etmek;
16. Arkadaşının/bir insanın kusurunu söylemek, açığa çıkarmaktır.

Dört şeyi severek yapmalıdır:

17. Emîre itaat;
18. İçtimai amel;
19. Teheccüd;
20. İftitah tekbirine yetişmek (yani farz namazına yetişmek, namazı cemaatle kılmak).

Ek şartlar ise, 8'dir.[492]

Dört şey kesinlikle yapılmaz:

1. Gıybet;
2. Birisini hakir görmek;
3. Emîre isyan etmek, baş kaldırmak;
4. Tartışmak.

Dört şeye dikkat edilmelidir:

5. Namazları vaktinde kılmak;
6. Namazlarda ezan okumak;
7. Sünnetlere amel etmek;
8. Davet için gidilen mahallenin muhtarı ve imamlarını ziyaret etmek.

[492] Ek şartları Kırgızistan'daki Tebliğ Cemaati liderleri eklemektedir. Bkz.: Asan Calalov ve Üsön Calalov, **Dinge Meenet Kıluunun Adepteri,** s.5, t.y.

Bu şartların davet sırasında uygulanmakla birlikte davetten sonra da gündelik hayatta uygulanması teşvik edilir. Görüldüğü gibi, 20+8 şartta bir davetçi zühde ve itaate teşvik edilmektedir. Bununla birlikte hareket kendi mensupları için koruyucu bir tavır sergileyerek, onları bir çerçeve içinde tutmaya çalışmaktadır.

Beş Amel ve onun diriltilmesi ise, Tebliğ Cemaatinin faaliyetlerinde ulaşılması gereken en önemli ve nihai hedeflerinden bir tanesidir. Ona göre, davetin, dolayısıyla dini hayatın diriltilmesi için bu beş amel diriltilmelidir. Beş amel, her camide veya ülkelerin, yönetimlerin bu duruma el vermediği durumlarda ev tipi mekanlarında, ya da hanelerde uygulamaya konulması gerekmektedir. Beş amel de şunlardır: 1) meşverettir. 2) talimdir. Bu iki amel hem camide, hem evde (hane üyeleriyle) yapılması gerekir. 3) davet çalışmaları için her gün 2,5 saat vakit ayırmaktır. 4) 2 çeşit *geşt* vardır; makomi (haftada 1) ve intikoli (ayda 1). Makomi *geşt*, beş amelin gerçekleştirildiği camide yapılır. İntikoli *geşt* de beş amelin uygulanmadığı camilere ve o camilerin bulunduğu mahalleye gidilerek yapılan *geşttir*. 5) Bir kişinin her ay 3 günlüğüne davete gitmesidir. Beş amel, hareketin temel aktivitesini özetlemektedir. Her evin kapısını çalarak imana davet etme misyonu ve güçlü bir dinamikle ortaya çıkan hareket, yöntem tarzına gelince, üyelerini belli bir kalıp içine sokarak çalışmalarını rutinleştirmekte ve sonunda kendini de sönükleştirmektedir.

3.2.3.3. Bir Günlük Programı

Tebliğ Cemaatinin esas faaliyeti olan davet çalışmaları, 3 günlük, 40 günlük ve 4 aylık olmak üzere programlı bir şekilde yürütülmektedir. Bizzat gözlemlenmiş olan davet programı, aynı zamanda önde gelen davetçilerle yapılan görüşmelere dayandırılmaktadır. Davetin bir günlük programı, tarihinden beri çok fazla değişmemiş olmakla birlikte, ülkenin durumu ve katılımcıların seviyelerine göre, biraz değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, -davetin merkezi olan Hindistan, Pakistan da dahil- program aynı kalmakla beraber, diğer ülkelerde sadece daha hafifletilmiş şekli yürütülmektedir. Talimler biraz kısa tutulmakta, infirodi amellerine de biraz geniş zaman verilmektedir.

Davetin bir günlük programı sabah namazıyla başlamaktadır. Davet grubundakiler istisnasız bir şekilde (örneğin, hiç namaz kılmayı bilmeyenler de dahil olmak üzere) sabah namazına kaldırılarak, namaz mutlaka cemaatle kılınmaktadır. Namazdan sonra altı sıfat/altı esas bir önceki günkü meşverette seçilen birisi tarafından anlatılmaktadır. Altı sıfat, hareketin tarihçesinden gördüğümüz gibi, bugüne kadar hiç değişmemiş esaslardır. Davetin temel kuralı da, yapılan bir vaazın altı esas dışına çıkılmaması gerekliliğidir. Hemen akabinde grup toplanarak, meşveret yapılmaktadır. Meşverette bir günlük programın, amellerin işlenme konusu belirlenecektir. Burada da yine, program hiçbir şekilde değişmez. Sadece bir günlük programda kim neleri yapacak, kendi aralarında iş bölümü yapılacaktır. Meşverette yine ikinci bir konu, gittikleri mahallede ziyaret etmeleri gereken kişiler, yerler belirlenecektir. Örneğin, yerli yönetim olarak mahalle muhtarlığı[493] ve mümkünse hasta ziyaretleri planlanır. Meşveretten sonra kahvaltı yapılır, işrak (kuşluk) namazı kılınır, sonra infirodi amele sıra gelir. Bir buçuk veya takriben iki saatlik infirodiden sonra talim yapılır. Talimde (Zekeriyya Kandehlevi tarafından yazılan) fezaili amel (amellerin faziletleri) kitabından,[494] (Yûsuf Kandehlevi'nin) hayatü's sahabesinden[495] okunur. Bütün amellerde olduğu gibi talimin de kendine özgü kuralları vardır. Talimde tartışma ve soru sormaya yer yoktur. Herkes dizüstü ve yan yana, sıkı halka şeklinde oturur. Bu oturuş şekli Hz. Peygamber ve Ashabının oturuşundan alındığı söylenir ve sahabelerin o kadar sessiz, hareketsiz, dikkatli oturdukları ve bu sırada da üzerlerine kuş konar gibi ortamın oluştuğu her seferinde hatırlatılır. Talim ve aradaki yine küçük bir boş vakitten sonra öğle namazı, namazdan sonra da Fezaili Amel'den bir hadis kısa bir şerhiyle okunur. Öğle yemeği yenir, arkasından talimde, beyanlarda öğrendiklerini tekrarlarlar ve Kuranı Kerim'den bazı süreleri ikişer kişi olarak oturmak suretiyle müzakere ederler. İkişer kişi oturup yapılan bu çalışmaya *ihtilat* da denmektedir. Sonra ikindi namazı, ikindiden sonra *geşte* çıkılmaktadır. Geştten sonra akşam namazının vakti

[493] 20 şartta belirtildiği gibi, ülkede yine yerli yönetimi ziyaret şartı ayrıca olarak eklenmiştir.

[494] Türkçe basımı için bkz.: M.Z. Kandehlevi, **Sahabe Hayatından Amellerin Faziletleri,** Çev. Yusuf Karaca, İstanbul, Risale Yayınları, 2000.

[495] Türkçe basımı için bkz.: M.Y. Kandehlevi, **Hayatü's Sahabe: Hz. Muhammed ve Ashabının Yaşadığı İslami Hayat**, Çev. Ali Arslan, Ankara, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., 1995.

girmektedir. Akşam namazına çağrılanlar gelirlerse de[496] veya kimse gelmezse de akşam beyanı yapılmaktadır. Beyan yine altı esas çerçevesinde yapılmakta, arkasından teşkil yapılmaktadır.[497] Teşkilde bir motivasyon aracı olarak davetin öneminden ve faziletlerinden bahsedilir, üç gün, kırk günlüğüne veya dört aylığına davete katılmak isteyenlerin listesi oluşturulmaktadır. Akşam yemeği yenir, yemekten sonra küçük bir zaman içinde herkes kendi ihtiyaçlarını giderirler. Sonra müzakere yapılır. Bu sırada yatsı vakti de girmiş olur. Yatsıdan sonra sırasıyla günlük yapılan amellerin özeti tekrarlanır, sünnete göre uyumanın kuralları müzakere edilir ve teheccüd namazının faziletleri anlatılır. Herkes teheccüd namazı için niyet etmeleri gerekir.[498]

Gün içerisinde yapılan program grupça paylaşılmaktadır. Bir davet grubu en az altı, tercihen yedi kişiden oluşulur.[499] Buna bir cemaat/grup denir. Günlük programdan davete yeni katılımcı olsun, kudama olsun mutlaka bir görev alması gerekir. Bunun dışında iki kişi gün içerisinde hizmete (kırg. *kızmat*) ayrılır. Onlar kaldıkları yerin temizliğinden, yemek hazırlamak gibi bütün işlerden sorumlu olurlar. Geşt sırasında; emir, zikir, mütekellim ve dalil olmak üzere dört kişi geldikleri mahalleye davet turuna çıkarlar. Bu sırada camide iki kişi (7 kişiye tamamlanamadığı zaman bir kişi) hizmette kalır, bir kişi de *geşt* için gidenlere dua etmek ve faydalı olması adına zikir doldurmak için görevlendirilir.

Yukarıdaki bir günlük program davet sırasında yapılır. Davet dışında beş amel uygulanan camide meşveret, talim yapılmakta, her davetçi 2,5 saatini davet faaliyetine ayırmakta ve camide haftasına bir kere makomi *geşt*, beş amelin uygulanmadığı camiye ise ayda bir intikoli *geşt* için gidilmektedir.

---

[496] İlk zamanlar yani, 2000'li yıllara kadar ve 2000'lerde davetçiler hem yadırganmakla birlikte, insanların merak konusu da olmuştur. Halihazırda hareketin faaliyetleri normalleşmiş durumdadır. Akşam beyanlarına katılanlar şuan ya bilinçli olarak katılan dinleyiciler, ya da hareketin kendi üyeleridir. Gözlemlenen durum budur.

[497] Tebliğ Cemaati üyesi ile mülakat, Çüy, 21.10.2017.

[498] A.m. Tebliğ Cemaati üyesi ile mülakat, Çüy, 21.10.2017.

[499] KMDİ'nin en son 9 ayda hazırladığı rapora göre 40 gün ve 4 aya davete giden cemaatlerden 1 grupta ortalama kişi sayısı, TABLO 23'e göre hesaplandığı zaman 9,3'tür. (Bkz.: TABLO 23).

Bununla birlikte davet çalışmalarına izin verilmeyen ülkelerde "Mekke tertip" uygulaması devreye girmektedir. Bu, peygamberimizin Mekke'deki ilk tebliğ dönemine işaret etmektedir. Ona ev, hücre tertip şeklinde de ifade edilmektedir. Bu tertibe göre, camide yapılması gerekenlerin aynısı eve taşınmaktadır. Kıdemli tebliğcinin aktardığına göre,[500] davet çalışmasına izin verilmeyen komşu ülkelerdeki davetçiler, talimleri evlerinde yapmaktadırlar.

3.2.4. Hareketin Yapısı

Hareket, dünyada en fazla taraftarı olan, dünyanın sayıca en büyük hareketidir. Hareketin üye sayısını söylemek çok zordur. Dünyada sayıları net olarak bilinmemektedir. 12 milyonla 80, hatta 150 milyona kadar değişen rakamlarla ifade edilse de bu tartışmalıdır. [501] Kırgızistan'da ise, hareketin aktif üyelerinin 20 binden 35 bine kadar değiştiği ifade edilmektedir.[502] Fakat sayılarını net olarak belirtmek mümkün değildir. Çünkü büyümesini veya azalmasını, ya da bu durum üzerine takip eden, üyelik bilgi programları yoktur.

Hareket, günümüzde Hindistan'da olduğu gibi Pakistan ve Bangladeş'te de çok büyük seferberlik göstermektedir. Neredeyse dünyanın bütün ülkesinde yapmakta olduğu faaliyetleriyle ve sayıca belki, dünyanın en büyük İslami hareketidir. İçtima'[503] adı verilen veya *Bishwa Ijtima* (Beng. Global kongre), ya da *Tongi Ijtima* (Bangladeş'in bir ilçesinin) adıyla Bangladeş'teki uluslar arası yıllık toplantılarına milyonlarca insan katılmaktadır ve bu, Hac'dan sonra Müslümanların bir araya geldiği en büyük toplantıdır. *Bishwa Ijtima'nın* dışında diğer ülkelerdeki hareket mensuplarının yıllık İçtima'ları dikkate alınırsa, bu, oldukça büyük bir etkinliktir. Hareket dünyadaki en yaygın ve kitlesel olarak en büyük İslami hareket olmasıyla birlikte, hakkında daha az araştırma yapılmış bir harekettir de. Hareketle

[500] Tebliğ Cemaati üyesi ile mülakat, Çüy, 21.10.2017.
[501] Bkz.: Damir Şagaviyev, **İslamskiye Teçeniya i Gruppı,** Kazan, Kazanskiy Federalnıy Universitet, 2015, s.150.
[502] Kadır Malikov, "Obşaya Otsenka Vneşnıh i Vnutrennih Ugroz Duhovnoy Bezopasnosti Kırgızstana", Tsentr Kaspiyskih İssledovaniy, yayın yeri ve yılı belirtilmemiş, s. 2.
[503] Bkz. Bulbul Siddiqi, "'Purification of self': Ijtema as a New Islamic Pilgrimage", **European Journal of Economic and Political Studies,** Vol. 3 (SI), 2010.

ilgili yazılan eserler içerisinden hareketin önemli liderlerinden biri olmuş Nedvi'nin, aynı sosyo-kültürel ortamdan çıkmış bir şahıs olan Khan'ın ve Pirzade'nin eserlerine başvurulabilir.[504] Hareketle ilgili önemli akademik araştırmaların bir tanesi de M. Anwarul Haq'ın eseridir. Haq, Tebliğ Cemaatinin altyapısını sunması açısından Hindistan'da Sufizm, Tebliğ Cemaatinin tasavvufi görüşü, Muhammed İlyas Kandehlevi'nin hayatı, Tebliğ Cemaatinin faaliyetleri, yöntemleri ve yapılanmasıyla ilgili önemli bilgiler kaydetmektedir. Ayrıca, onun Muhammed Manzur Nu'mani ve Abul Hasan Ali Nedvi gibi Tebliğ Cemaatinin gönüllü ve önde gelen liderleri ile doğrudan yapmış olduğu görüşmeleri çalışmaya değer katmaktadır.[505] Hareketin düşünsel, sosyal ve kültürel dinamiklerini araştıran ve ortaya koyan diğer bir akademik çalışma Farish A. Noor'a aittir.[506] Hareketle ilgili Türkiye'de yapılan araştırmalar da kısıtlıdır. Bununla birlikte, birçok ülkede hareketin mensuplarıyla yaptığı görüşmeleri ve bizzat gözlemci olarak katılımı ile Efe'nin çalışmaları da takdire şayandır.[507]

Kırgızistan'da Tebliğ Cemaati 1990'lardan itibaren faaliyet göstermektedir. Hareket, ilk on senesinde, hatta yaklaşık yirmi sene, tamamen apolitik, hiçbir dini ve sosyal tartışmalara katılmayan yönü ile karakterize edilmiştir. Ne zaman ki, hareketin üyeleri ülkede diğer hareketlere göre daha fazla, sosyal olarak görünümü artmaya başlayınca kamusal alanda ve siyasal alanda daha fazla tartışılmaya başlamıştır. Üstelik, hareketin liderleri KMDİ yönetimine dahil olması, hareketin görünürlüğünü daha da artırmış, daha çok dillendirilmesine sebep olmuştur.

---

[504] Abul Hasan Ali Nadwi, **Life and mission of Maulana Mohammad Ilyas**, Lucknow, Islamic Research and Publications Nadwatul Ulama, 1983; Khan, **Tabligh Movement**; Abdülhalik Pirzade, **Daiyetü'l-karni'l-işrin eş-şeyh Muhammed İlyas ed-Dihlevi**, Kahire, Mektebetü'l-İman, 1993; **İncazatu da'veti'ş-şeyh Muhammed İlyas,** Kahire, Mektebetü'l-İman, 1993;

[505] Haq, **The Faith Movement of Mawlana Muhammad.**

[506] Noor, **Islam on the Move.**

[507] Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler"; Efe, "Cemaat-i Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi", Ayrıca, Efe, Tebliğ Cemaatiyle ilgili çalışma sırasında dört yüz sayfa civarında notlar biriktirdiğini belirtmektedir. (Efe, "Cemaat-i Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi", s.217).

Hareketin iki büyük merkezi Nizamuddin/Hindistan'da ve Raiwind/Pakistan'dadır.[508] Farklı ülkelerden gelen emirlerle yapılan senelik meşveretlerde her ülkede hareketin çalışmalarıyla ilgili bildirgeler sunulmakta, tebliğ metotlarında müzakereler yapılmaktadır. Kararlar da yine bu merkezlerden alınmaktadır. Hareketin uluslar arası bu denli toplantı organizasyonları ve böyle geniş olanaklara sahip olmasıyla birlikte, yazılı, akademik raporlar hazırlanmamakta ve tebliğ yöntemlerinde değişiklikler yapılmamaktadır. Yapılan bütün tebliğ çalışmaların İlyas Kandehlevi'nin ortaya koyduğu tebliğ metodundan, altı sıfat çerçevesinden çıkılmaması esastır. Kırgızistan'da ise, önde gelen Tebliğcilerin yanında[509] her ay yürütülmekte olan merkezi meşveretle emir seçilmektedir. Bunun dışında daimi bir lideri yoktur.[510] Bu şekilde ülkede katı bir hiyerarşi kırılmaktadır ve emirler yön verici, danışma heyeti veya bir temsilcilik haline dönüşmekte, referansları da doğrudan merkeze bağlanmaktadır (Bkz. EK: 3, TARTIŞMA 1).[511] Bölgesel emirler de aynı şekilde her ay bölge meşveretleriyle seçilmektedir. Kırgızistan boyunca -aynı zamanda kırk günlük ve dört aylık davetler için teşkil merkezleri olan- toplam 55 (elli beş) bölge merkezi vardır (Bkz. TABLO 22, özgün belge, EK: 3, TABLO 4).[512] Bu merkezlerin dışında beş amel yürütülen her caminin de ayrıca, cami emirleri bulunmaktadır. Meşveretleri bu emirler yürütür ve camilerden 3 günlüğüne yapılacak olan teşkillerin sorumlusu da o olur. Tebliğ Cemaatinde emirin rolü önemlidir, her *geşt* için emir seçilmektedir, hatta iki kişi bir yolculuk yapacak olursa bile, ikisinden biri emir olmalıdır.

Böylece yönetici kadronun görevleri, katılımcıları bilgilendirmek, bilinçlendirmek, eğitmek, tebliğ stratejilerini geliştirmek, katılımcılara örnek olmaktır.

---

[508] Kırgızistan'daki Tebliğcilerin önderlerinden olan, bugünkü KMDİ Başkanı (2014'ten beri) Maksat Ajı Toktomuşev, Raiwnid'deki Tebliğ Cemaati Merkezi, Medrese Arabia'dan ilim tahsili görmüştür.

[509] Sirajuddin Damla, Maksat Ajı, Abdurrahman, Abdurrahim, Abdullah ve Nurullah Şeyh gibi (lakaplarıyla birlikte anılmaktadır) Tebliğ Cemaatinin önde gelen lider kadrosudur.

[510] KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

[511] Görüldüğü gibi, herhangi bir tartışma, anlaşmazlık ve bölünme durumlarında merkeze başvurulmaktadır.

[512] Tebliğ Cemaati teşkil sorumlusu ile mülakat, Oş, 03.03.2018; KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

TABLO 22.[513]

40 Günlük ve 4 Aylık Davet Teşkil Noktaları[514]

Kuzey Bölgesi					Güney Bölgesi		
Bişkek	Çüy	Narın	Isık-Göl	Talas	Jalalabat	Oş	Batken
4	8	5	8	4	12	8	6
29					26		

TABLO 22'de görüldüğü gibi, davet faaliyetlerinde Kuzey bölgeden 29 noktadan, Güney bölgeden 26 noktadan olmak üzere 40 günlük ve dört aylık davete teşkil merkezleri bulunmaktadır. Merkezler ülkenin bütün illerini ve ilçelerini kapsamaktadır. Fakat hareketin bölgesel karakteri bulunmamaktadır. Bütün yerlerde katılımcıların, onların düşünce ve çalışma tarzlarının genel itibariyle aynı olduğu söylenebilmektedir. 40 günlük ve 4 aylık davetler için programlı bir şekilde farklı farklı illere gönderilerek davetçiler arasında bir sirkulasyon sağlanmaya çalışılmaktadır.[515] Bununla birlikte bütün hareketlerin genelde Bişkek'e daha fazla önem verdiğini varsaymak mümkündür. TABLO 23'te Bişkek'e kıyasla diğer bölgelerde davete gidenlerin daha fazla sayıda olmasıyla birlikte, lider kadro Bişkek'te bulunmaktadır. Zira Bişkek başkenttir, resmi istatistiğin daha üzerinde bir nüfusa sahiptir. Dolayısıyla Bişkek'in bütün hareketlerin cazip noktası olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, hareketin aylık merkezi meşvereti her zaman Bişkek'te düzenlenmektedir. Önde gelenlerin büyük çoğunluğu Bişkek'te bulunmakta ve KMDİ ile bir bağlantısı olarak da Bişkek ön plandadır. Genelde çoğu hareket ve kuruluşlar için Bişkek önemlidir (TABLO 19-20).

Yukarıdaki teşkil merkezlerinden cemaatler grup tamamlandığı takdirde her Cuma günleri farklı bölgelere doğru hareket etmektedir. Üç günlük davetçiler ise uzaklara gitmemekte, aynı yerde veya komşu semtlere kadar gitmektedir. Davetin ilk

[513] Özgün belge için bkz.: EK: 3, TABLO 4.
[514] Tablodaki illere göre verilen teşkil noktalarından her ay duruma göre değişen sayıdaki 40 günlük ve 4 aylık davet grupları davete gitmektedir.
[515] Tebliğ Cemaati, Kudama davetçi ile mülakat, Batken, 21.10.2017.

günlerinden beri dikkate aldığımız zaman böyle davet turlarının sayısı oldukça fazladır. Fakat bu zamana kadar ne kadar çalışmalar yapıldı? Kaç kişi buna seferber edildi? Bununla ilgili net bilgiler bulunmamaktadır. Tebliğcilerin de yaptıkları davet faaliyetlerini arşivleme amaçlı bir büro kurmadıkları için bu veriler -her ne kadar teşkiller sırasında emirler tarafından yazılsa da- sözlü bir iletişim ve çalışmadan ibaret olmaktadır. Şu an KMDİ temsilcisinin aktardığına göre, bu durumu KMDİ'nin Davet Bölümü daha düzenli hale getirmek amacıyla çalışmaktadır. Çünkü ailelerinin ihtiyacını karşılamadan davete giden tebliğciler olumsuz karşılanmaktadır. KMDİ Davet Bölümünün bu konudaki denetimini kudama davetçiler de doğrulamaktadır.[516] Bu çalışma çerçevesinde, Kırgızistan boyunca kayıtlar yapılmaya başlanmıştır. Buna göre, Bişkek'teki teşkil merkezleri davete gidenlerin kimlik bilgilerini KMDİ Davet Bölümüne elden teslim etmekte, uzaktakiler de bu bilgileri (kayıt için) merkeze postalamaktadır. Davet Bölümü bilgileri incelemekte, kurallara uygun olduğu takdirde davete çıkma için izin kağıdı yollamaktadır. Böylece bunlar rapor olarak hazırlanıp, tekrar İçişleri Bakanlığına, KMDİ Yönetim Kuruluna gönderilmektedir. Davet Bölümünün bildirdiğine göre, böyle bir denetim son dokuz aydır uygulanmaktadır. (EK: 3, BELGE 1).

Dolayısıyla bu faaliyetler, Tebliğ Cemaati mensuplarının ve KMDİ'nin (denetimi altında) birlikte gerçekleştirdikleri faaliyetler olarak da düşünülebilir. Davet Bölümü Ocak 2017 itibariyle 40 günlük ve 4 aylık davete gidenlerin kayıtlarını yapmıştır. Davet Bölümü uzmanının belirttiği gibi, önce bütün şartlar denetlenmekte ve sonra izin kâğıdı verilmektedir:[517]

> "Davete giden grupların organize durumunu, her birinin kimlik bilgilerine bakar, evinden, ailesinden getirdikleri onay mektubu, İç işleri bakanlığından sicil kayıtlarını ve onay yazısını inceleriz. Bilgiler doğru olduğu takdirde onları kayıt yapar, izin kağıdı veririz. Böylece, ülkede 4 ay ve 40 günlüğüne davete gidenler bizim denetimimiz altındadır."[518]

[516] Tebliğ Cemaati, bölgesel emir ile mülakat, Calalabat, 21.10.2017.
[517] İzin kağıdı için bkz. EK: 3, BELGE 1.
[518] KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

Böylece davete çıkma prosedüründe daha sıkılaştırma meydana gelmiştir. Davet Bölümü temsilcisinin aktardığına göre, Tebliğ Cemaatinden bölünüp çıkmış olan Yakin İnkar grubundakiler ise, bu kuralları uygulamamakta ve izinsiz davete çıkmaktadırlar. Demek ki, Yakin İnkar grubunu ve daha önce bu prosedürlerin uygulanmadığı zamanları dikkate aldığımız zaman katılımın KMDİ'nin şimdiki tuttuğu kayıtlara kıyasla belki daha yüksek olduğunu varsayabiliriz. Zira KMDİ belirtilen evrakların olmadığı takdirde reddedildiklerini belirtmektedir. Fakat ne kadar kişinin reddedildiğine ilişkin bilgilere de ulaşılamamıştır.

Davet faaliyetlerinde beş amelin yürütüldüğü her camide 3 günlük davete gidenlerin ve 5 amelin uygulanmadığı camilerde ise, intikoli *geştler* sonucu teşkil edilen grupların sayısını hesaba kattığımızda davet sirkülasyonunun oldukça işlevsel olduğunu görmekteyiz. Üstelik izin kağıdı almadan davet çalışması yapanların da bilgileri bulunmadığı için onları da buraya ilave edebiliriz. Davet Bölümü temsilcisi durumu şu şekilde değerlendirmektedir:

> "40 günlük ve 4 aylık davetçiler (EK: 3, TABLO 4'te görüldüğü gibi) ülke içerisinde sirkulasyon halinde çalışmaktadır. Örneğin, bir grup davetçi farklı bir teşkil merkezinden başka bir teşkil merkezine kadar gitmektedir.[519] Üç günlüğüne davete çıkanları ise hesaplamadık. Onlar neredeyse her camiden çıkarlar. Fakat onlar için de her camide aynı kayıt kağdından vardır. Orada kayıt kağdı bütün bilgileriyle (EK: 3, BELGE 1) doldurulur, cami imamı veya görevlisinin kayıt defterinde hazır bulunulur. Üç günlükleri camiler kaydeder. Biz üç günlüklerin kaydını tutmamaktayız."[520]

Davet Bölümünün verilerine göre, Ocak-Eylül 2017 aralığında sadece 40 günlük ve 4 aylık davet için 710 grup ülke içerisinde davete gitmiştir. Bu 6625 kişiye denk gelmektedir. Bu grupların hangi teşkil noktalarından kaç grup ve kaç kişi

[519] Eskiden 4 aylık gruplar Hindistan ve Pakistan'a teşkil edilir, oralardan hem tebliğ faaliyetlerini, öğrenip dönmüşlerdir. Şuan yurtdışına teşkil yapılmamaktadır.

[520] Böylece, üç günlüklerin verilerine ulaşılamamıştır. KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

seferberliğinde gerçekleştirildiği TABLO 23'te gösterilmiştir (Bkz. TABLO 23). Davet Bölümü, onlarla ilgili aşağıdaki gibi açıklama yapmıştır:

> "Bunlar 6 sıfatı öğrenirler ve öğretirler. Günlük İslami, dini hayatı öğrenir, uygulamaya çalışırlar. Bunlardan bir grupta mutlaka kudamalardan en az bir veya birkaç kişi katılır. Böylece arasındaki başlangıç seviyesindekiler dinini daha iyi öğrenme imkanı bulurlar. Yani, bu ne anlama gelir? 9 ay içerisinde yukarıdaki 6625 kişi temel dini bilgilerini öğrenmiş, uygulamaya geçirmiş olarak döndüler diyebiliriz."[521]

TABLO 23.[522]

İllere Göre Ocak-Eylül 2017 Aylar (9 Ay) Aralığında 40 Günlüğüne ve 4 Aylığına Davete Gidenlerin Sayısı[523]

Bölge	Kuzey					Güney		
İller	Bişkek	Çüy	Narın	Isık-Göl	Talas	Jalalabat	Oş	Batken
Nüfus[524] sayısı (yüz)	1.010,2	892,4	268,6	463,5	248,0	1.097,4	1.449,8	455,1
Grup/ cemaat	78	53	68	85	44	161	143	78
Kişi	686	512	627	835	426	1509	1264	766
Toplam	328 grup, 3086 kişi					382 grup, 3539 kişi		

[521] A.m. KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.
[522] KMDİ Davet ve İrşat Bölümünün verilerine göre düzenlenmiştir.
[523] Bu tabloda illere göre davete gidenlerin verileriyle birlikte, illerin ve şehirlerin de nüfusları kıyaslanması açısından verilmiştir. Bununla ilgili TABLO 24'e de bakılabilir.
[524] KUİK'nun 01 Ocak 2017 verileri esas alınmıştır.

Toplam	710 grup, 6625 kişi

TABLO 23'te görüldüğü gibi, davete gidenlerin sıklığı ve yoğunluğu nüfus oranlarına kıyaslanınca, TABLO 24'te görülen bir varsayıma ulaşmak mümkündür. Buna göre, davete gidenlerin sayısı, büyük şehir ve şehirlerde daha az, taşra ve ilçelerde daha yoğun olduğu düşünülebilir. Bu durumu Bişkek ile Narın örneğinde çok açık bir şekilde görebiliriz. Diğerleriyle kıyaslandığında da bu durum doğrulanabilir. Örneğin, Jalalabat ili Oş'a göre daha az nüfusa sahip iken, davet grupları açısından Oş'a göre daha öndedir. Bu durumda TABLO 24'te görüldüğü gibi, Oş şehrindeki şehirli nüfusun durumu etkilediği söz konusu edilebilir. Aynı şekilde Jalalabat iliyle Bişkek'in nüfusu birbirine yakın olmakla birlikte, davete çıkanların sayıları açısından büyük bir fark ortaya çıkmaktadır (Bkz. TABLO 23 ve 24). Bu durumda davetçi katılımı büyük şehirlere kıyasla taşra ve köylerde daha yüksek olduğunu görmekteyiz.

TABLO 24.[525]

İllere/Şehirlere Göre Şehirli ve Köylü Nüfus Oranı

İl ve büyük şehirler	Bişkek	Çüy	Narın	Isık-Göl	Talas	Jalalabat	Oş (il)	Oş (şehir)	Batken
Şehirli %	99,6	18,1	14,3	27,9	14,7	21,7	92,1	90	23,8
Köylü %	0,4	81,9	85,7	72,1	85,3	78,3	7,9	10	76,2

Hareketin Bişkek'te her ay ülke çapındaki merkezi meşveretleri yapılmaktadır. Meşverete 55 tane bölgesel merkezden beşer kişilik bir heyet katılım sağlamaktadır. Meşverette böylece "neler yapılıyor? durum nedir? hangi bölgede

[525] KUİK'nun 01 Ocak 2017 verilerine göre düzenlenmiştir.

neler oluyor, kimin ne soruları vardır?" gibi meseleler konuşulmakta, her bölgeden karguzari (genelde sözlü raporlar) verilmektedir. Meşveretler aynı zamanda duyuruların yapıldığı bir toplantı olması açısından da önemlidir.

KMDİ Davet Bölümü temsilcisinin anlattığına göre, KMDİ, Tebliğ Cemaatini denetlemenin yanında onlara bazı faaliyetlerinde teknik destekler sağlamaya da çalışmaktadır. Örneğin, Muratalı Acı (2002-2010) döneminde yeni katılımcıların dini eğitimini artırma çalışmaları, bunlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Şu an üzerinde daha iyi çalışıldığı ifade edilen 1 aylık davetçilerin dini eğitim seviyesini yükseltmek amaçlı kurslar, Bişkek Merkez Camii, Kara Balta/Çüy, Oş şehri ve Jalalabat'ta olmak üzere toplam dört yerde düzenlenmektedir. Bu program aslında kısa ve sınırlıdır. Yine de Davet Bölümü uzmanı ileride bu kurslar üzerinde üç aylık müfredat hazırlanmakta olduğunu belirtmektedir. Şuan her ay ortalama bu dört merkezden 80-100 arasındaki davetçi kurs almaktadır. Anlatılana göre, bir aylık bu kursların programı yoğundur, her gün 6 saat ders yapılmaktadır. Ders müfredatında Kuran, Akide, İslam taalimleri, Fıkıh, Siyer ve Hadis dersleri vardır. Kurslar aylık meşverette katılımcılara duyurulmaktadır ve her bir bölgesel teşkil merkezlerinden ikişer kişiye kontenjan açılmaktadır. Kurs sonunda KMDİ'nin katılım sertifikası verilmektedir. Kurslar her ayın 15'inden bir sonraki ayın15'ine kadar yapılmaktadır.

Anlatılana göre ayrıca, Davet Bölümünün -az olmakla birlikte,- gençler ve kadınlara yönelik çalışmaları da bulunmaktadır. Üniversitelerde, okullarda din hakkında seminerler, hastanelerde, hapishanelerde motivasyon ve rehabilitasyon konuşmaları, camilerde de vaazlar düzenlenmektedir. Örneğin, Ekim 2017'de kadınlara yönelik çalışmalar da başlanmıştır. "İslam'da Kadınların Rolü" başlıklı konferansa ülkenin çeşitli yerlerinden 100'ün üzerinde dinleyici katılım sağlamıştır. Bütün bunlar KMDİ Davet Bölümünün Kırgızistan'daki Tebliğ Cemaatinin çalışmalarını yeni bir düzleme getirme adımları olarak düşünülebilir mi?[526] Yine de ne KMDİ Davet Bölümü buna altyapı olarak yeterli gözükmektedir, ne de Tebliğ Cemaatinin davet yöntemlerinde değişikliğe gitme düşüncesi vardır.

[526] Tebliğ Cemaati davet çalışmasını KMDİ Davet ve İrşat Bölümünün altında yürütmektedir. Bununla birlikte Davet Bölümünün denetleyici bir mekanizmadan ziyade koruyucu bir mekanizma olduğunu dikkate almak daha aydınlatıcı olmaktadır.

Bundan sonra İslamlaşma nasıl ve ne biçimde gelişecek sorusu/sorunu Tebliğ cemaati çerçevesinde birkaç konu üzerinden öne sürülmüştür. Birincisi, hareket hakkında dini eğitim seviyesinin düşük oluşuyla dile getirilmiştir. Bugün hareketin önde gelenleri bu durumu çözme aşamasında olduklarını öne sürmektedirler. KMDİ Davet Bölümü temsilcisi bu sorunu çözme amacında çalıştıklarını şunlara dayandırmaktadır:

> "Bu eskidendi, alimlerimiz az idi. davetçilerin eğitimi az idi, doğru. Peki, bugün? Şükürler olsun, medreselerden mezun olanlarımız da katılmak suretiyle, üstelik 1 aylık kurs alanlar, bazı davetçilerin medreselerden dışarıdan gidip eğitim almaları gibi faktörlerle bugün durum daha iyidir. Çok şey öğreniyorlar. İnşallah bundan sonra her 4 ay ve 40 günlük cemaat gruplarında en az 2 alim ve bir hafızın olacağını düşünmekteyiz."[527]

Şu an hareket hem geleneksel tebliğ yöntemini ve hem medrese eğitim yöntemini uygulamaktadır. Medreseleri ve öğrencileri hakkında açık deklare edilmemekle birlikte ülkedeki toplam 6ooo civarındaki medrese öğrencilerinin yarısına sahiptir. Medreselerde geleneksel eğitim sistemi ile beraber KMDİ'nin dini eğitimdeki ortak programına uyulmaktadır.

Bu anlamda Tebliğcilerin en büyük medreselerinden biri olan Abdullah b. Mes'ûd Medresesinin hocasıyla yaptığımız görüşmemiz, davetçilerin dini eğitimi az düşüncesini reddetme açısından önemlidir. Medrese yetkilisi hocanın anlattıklarına göre, eskiden yurt dışına gidilip dini eğitim alınıyorsa, artık ilim hiçbir yere gidilmeden Kırgızistan'dan da alınabilecektir. 2004'te açılan, KMDİ Dini Eğitim Bölümünün Yüksek Eğitim kategorisinde bulunan, iki sene hazırlık, dört sene esas eğitim (KMDİ'nin belirlediği), 1 yıl uygulamalı olmak üzere 7 senelik eğitim sağlayan, yatılı, 350 civarında öğrencisi bulunan, ülkenin her il ve ilçelerinden – özellikle- kontenjan uygulayarak alan bu medresenin esas amacı, Geleneksel İslam'a katkı sağlamak, Selefilik düşüncesine karşı mücadele etmektir. Medrese talebelerinin ülkenin her bölge ve ilçelerinden seçilip alınması, hareketin her ilçede teşkil

[527] KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

merkezlerinin bulunmasıyla ilişkilidir. Zira meşveretlerde duyurulmakta ve davetçiler ikinci ve üçüncü neslini bu okullarda yetiştirmektedirler. Görüldüğü gibi, medresede eski usulle yapılan ciddi bir ilim tahsili vardır. Medrese yetkilisinin anlattığına göre, medrese özellikle, klasik metotla eğitim vermektedir. Bunu da Buhari tipi medrese eğitimi olarak adlandırmaktadır. Bu anlamda medrese hocası ilahiyat öğretimine eleştirel bakmaktadır. Zira dini eğitimle laik eğitimin bir arada okutulduğu ve medresenin kendi manevi havasının ortadan kalktığı zaman talebe olumsuz yönde etkilenmektedir. Medreselerinin tam anlamıyla molla yetiştirdiğini anlatan hoca, din hizmetlilerinin, imam, vaiz ve müftülerin bu tür medreselerden yetişeceğini ilave etmektedir. Ayrıca, anlatılanlara göre, bu medreseler davet çalışmalarına katkılarını sağlamaktadır. Medrese talebeleri yaz tatilinde 40 günlük davete katılarak, davet gruplarına temel dini bilgilerini pekiştirmesine yardımcı olmaktadır. Bunun dışında bazı medrese mezunları da davet çalışmalarına çok faydalı katkılarını sağlamaktadırlar.

İkincisi, hareketin tarihi merkezi, ortaya çıktığı yeri görüldüğü gibi, hem ülkenin kültürel hayatına uzak, Hint alt kıtasında doğmuş olması sebebiyle, hem tarihi hakkında pek çok şey bilinmemesi nedeniyle spekülasyonlara da açık hale gelmektedir.

Üçüncüsü, hareketin düşüncesi, çalışma yöntemleri, kıyafet giyim tarzıyla ülkenin sosyal hayatına yabancı olarak görülmüştür. Üstelik hareketin yapısı belirsiz bir durum sergilemiştir. Hareket nedir? Tam olarak neler yapılmaktadır? Kaç kişi vardır? gibi sorular tam olarak yanıtlanmamıştır. Büyüyen ve belirsiz görünümü, radikal hareketlere önayak olduğu ile ilgili bir soru ve sorun olarak devam etmiştir.

Hareket içinden şuan bir grup bölünmesi meydana gelmiş durumdadır. Yakin-İnkar (Yİ) cemaati olarak bilinen bu küçük grup, sosyo-politik yapıyı reddetmese de, ondan çekilme, soyutlanma pahasına uzlaşmaz olan bir grup şeklinde düşünülebilir. Bununla birlikte bu grubun üyeleri, kendilerini Yakin İnkarcılar olarak adlandırmadıklarını, sadece *yakin* ve *inkar* kavramlarını daha çok önemsedikleri için dışarıdan yakıştırma ad olduğunu ve diğer davetçilerden farklı olmadıklarını ısrarla

belirtmektedirler.[528] Yİ grubundan görüşme yaptığımız kişiler sosyal hayata ilişkin radikal bir görüş ileri sürmekten ziyade, kendisinin ve ailesi içerisinde daha fanatik bir dini hayat düşüncesini ileri sürmektedir. Buna göre, "yakin", Allah'a ve inançla ilgili olan her şeye yakinen inanmak, "inkar" da Allah'a ve inançla ilgili olan her şeye olan yakinen inancın dışındakileri reddetmektir.[529] Örneğin, her şey Allah'tandır/Yaratandandır "yakin", mahlûktan/yaratılandan değildir "inkardır". Bu, bütün aracı unsurları reddetmektir. Toplumu değiştirmekle kendini yükümlü kılan radikal hareketlerin aksine, Yİ üyeleri öncelikle, yakin ve inkar düşüncesini kendinde uygulamaktadır. İkinci tarafı hazreti Peygamber ne yapmış ise, nasıl yaşamış ise, onu "lafız" ve "şekil" olarak yaşamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle kilometrelerce yolu ulaşım araçlarına binmeden yürüyerek geçen, evinin tabanını, lamine parkelerini söküp atan durumlar da yaşanmaktadır. Sosyal hizmetlerden yararlanmayı da reddetmektedirler. Yİ grubunun böylece fanatik tutumları özellikle Narın şehrinde yaşanmıştır.[530] Ayrıca, Yİ grubu Balıkçı/Isık Göl, Narın şehri/Narın, Çüy'de ve Bişkek'te görüldüğü analtılmaktadır.[531] Yİ'ın yasaklanmasına hareketin aşırılığı, fanatik durumu ve dini davet çalışmalarında kuralları ihlal etmesi söz konusu edilmektedir. Konuyla ilgili mahkeme kararı yayımlanmamakla birlikte, İç İşleri Bakanlığının müracaatı ve Din Komisyonu Uzmanlık İnceleme Bölümünün sonuçlarına dayandırılmaktadır.[532] Din Komisyonunun ve diğer devletin ilgili kurumlarının temel dayanağı, bir hareketinin devletin ilgili dairelerinden kayıtlı olmadan herhangi bir faaliyet yürütemeyeceği ilkesi ile açıklanmaktadır. Grubun bir mensubu da faaliyet üzerinde yakalandığı zaman hukuki işleme tabi tutulmaktadır. Örneğin, grubun önderlerinden biri bir toplantıda yakalanmış ve Ceza Kanununun 299 Maddesi uyarınca, hukuki soruşturmaya alınmıştır.[533] KMDİ Davet Bölümünün temsilcisi ise, Yİ grubuyla ilgili şunları anlatmaktadır:

---

[528] Yakın İnkarcılar oybirliği ile doğrulamaktadır.
[529] Yakın İnkar grubundan tebliğci ile mülakat, Narın, 14.07.2017.
[530] Cezaevi görevlisi ile mülakat, Narın, 25.07.2017.
[531] Bakıt Asanov, "Sud Zapretil Deyatelnost Teçeniya Yakın-İnkar", 19 Temmuz 2017, (Çevrimiçi) https://rus.azattyk.org/a/28625354.html, 25 Kasım 2017.
[532] Bakıt Asanov, "Sud Zapretil Deyatelnost Teçeniya Yakın-İnkar".
[533] İA Sputnik, "V Kırgızstane Zaderjan Lider Ekstremistov na S'ezde İnkar-Yakın", 10 Kasım 2017, (Çevrimiçi) https://ru.sputnik.kg/incidents/20171110/1036244569/v-kr-zaderzhan-glava-radikalov.html, 25 Kasım.2017.

> "Bizim tek yapabileceğimiz onlara doğrusunu anlatmaktır. Onlar, elinde tespihi, cebinde misvakı olan adamlardır. Camide bulunuyorlar, davet çalışmaları yapıyorlar. Ekstremizmden yana herhangi bir durum yoktur burada. Onların sadece akidevi, inanç ve düşüncelerinde yanlışlıkları vardır. Bunu da anlatma, aydınlatma yoluyla çözmeliyiz. Örneğin, şunu diyebiliriz: "Peygamberimiz ailesinin nafakasını göz ardı etmemiştir, ihtiyaçlarını mümkün olduğu kadarıyla karşılamıştır. Peygamberimiz de yakini imanıyla birlikte bir takım önlemler almıştır. Savaşta zırh giymiştir" gibi şeyleri anlatmalıyız. Onların ekstremizmle bir alakası yoktur. Bizim tarafımızdan onlara böyle aşırılık konusunda doğru bilgi verme çalışmaları yürütülmektedir".[534]

Davet Bölümü ayrıca, Yİ'ın davet çalışmalarında İç İşleri Bakanlığı onaylı belgeleri ve KMDİ'den izin kağıdını ibraz etmemelerini, özellikle, onların davet çalışmalarında ev hanelerinin haklarını yerine getirmeme ve ihtiyaçlarını karşılamadan davete gitmelerini neden göstermektedir.

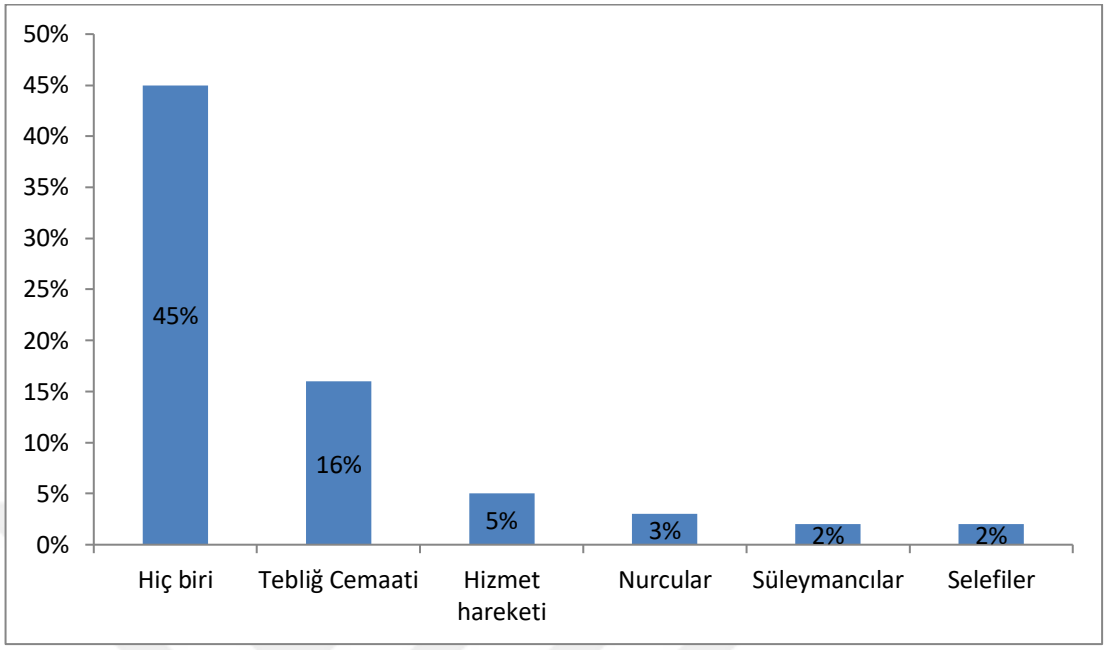
Sonuç olarak, Tebliğ Cemaati hareketi, Kırgızistan'ın İslam tarihinde Sovyetlerden sonra gelmiş, yeni bir olgu olmakla birlikte, bugünkü İslami durumda ve sosyo-politik hayatta dikkate değer bir yere sahiptir. Ayrıca, toplumun önemli bir kısmına hitap eden bir sosyal gerçekliği de vardır (Bkz. GRAFİK 8).

GRAFİK 8.

Hangi İslami Gruba Sempati Duyuyorsunuz?[535]

[534] KMDİ Davet ve İrşat Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017..

[535] Araştırma, 2017'de "Kırgızistan'da Gençler Arasında Radikalleşmeye Neden Olan Faktörler" başlığıyla Kırgızistan'ın bütün bölgelerinden gençler ile anket, mülakat ve odak grupları görüşmesi teknikleri ile gerçekleştirilmiştir. Anket sonuçları verilen yukarıdaki araştırma, Hedaya Countering Violent Extremism'in desteğiyle İslam Araştırmalar Enstitüsü (Kırgızistan) tarafından yapılmıştır. Araştırmaya göre, anketleme kota örnekleme tekniğiyle yapılmış olup, Kırgızistan'ın bütün illerinden olmak üzere 16-35 yaş arasındaki 1008 kişiyle yapılmıştır.

Grafik 8'de de görüldüğü gibi, Kırgızistan'da Tebliğ Cemaati diğer hareketlerin önünde gelmektedir.[536] Dolayısıyla Kırgızistan'daki İslamlaşma/İslamileşme sürecinde Tebliğ Cemaatinin önemli bir yeri vardır. Üzerinde net bir nicel veri ortaya konulamamakla birlikte GRAFİK 6 ve 8, TABLO 18, TABLO 22-23 gibi göstergeler, bunlarla birlikte gözlem ve görüşmelere dayandırılan sonuçlar hareketin ülkedeki İslamlaşmadaki yerini gösterme açısından dikkate değerdir. Hareket, Kırgızistan'daki İslami hareketler içerisinde en büyüğü ve en yaygınıdır. Fakat hareket -birkaç lideri hariç- en etkili alimlere, vaizlere, medyada etkili olan din adamlarına sahip olmamakla birlikte sıradan vatandaşlar arasında etkisi güçlüdür.

[536] Burada hatırlatılması gereken bir husus, cemaat/hareket/oluşumlar söz konusu olunca, sorulan sorunun anketi cevaplayan gençlerin çekimser yaklaşma olasılığına etkisi olduğu varsayılabilir. Çünkü GRAFİK 6'da görüldüğü gibi, anketleri cevaplayan aynı gençler dini bilgileri davete giderek edindiklerini %62'lik oranda göstermişlerdir (Bkz.: GRAFİK 6). Çünkü GRAFİK 6'daki soruya göre GRAFİK 8'deki soru daha yargısaldır veya tersinden bir ifadeyle GRAFİK 6'nın sorusu daha objektif bir sorudur. Çünkü biri insanın kimlik yönelimleriyle ilişkili iken, diğeri sadece bir bilgi alma, fiili veya bir geçmiş deneyimiyle ilgilidir. Ayrıca, GRAFİK 6'daki soru, bir Tebliğ Cemaati sempatizanını kendi dini bilgilerini harekete atfetmeye daha meyilli kılan faktör de olabilir ve hareketin dini alandaki faaliyetini göstermek açısından daha istekli cevaplamaya yöneltmiş olma ihtimali de vardır. Bu nedenle belki, verilerdeki oranlar çok fazla oynamamakla birlikte biraz değişiklik de gösterebilir. Bütün bunlarla birlikte GRAFİK 8'deki şıklarda ülkedeki bütün hareketler verilmemiştir. Aynı zamanda GRAFİK 8'in sorusu cevaplayan kişinin aidiyet düşüncesini de tamamıyla yansıtmayabilir.

3.2.5. Hareketi Besleyen Faktörler ve Onun Dinamikleri

Tebliğ Cemaatini Kırgızistan'ın bağımsızlık tarihinde, geçiş döneminde var kılan ve sürdürülebilirliğini sağlayan faktörlere şu açılardan yaklaşabiliriz. Bu, öncelikle sosyal, siyasal ve kültürel hayattaki olanaklarla ilgilidir. Bu nedenle ilk olarak, ülkede şu anki dini duruma nasıl gelindiği ile ilgili tartışmalardan yola çıkılması gerekir. O, bağımsızlıktan itibaren yaşanan çeyrek asırlık bir sosyal, siyasal, kültürel ve dini hayattaki değişim süreçleri ile açıklanabilir. Bugünkü gelinen dini durum, devletin dini alandaki çalışmalarının yetersizliğinden dolayı -sosyal, ekonomik, istikrar sorunlarının da buna eşlik ettiği dikkate alındığı zaman- dini alanın kendi akışına bırakılmış olmasının bir sonucu olarak görülmektedir.[537] Smelser, toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasını ve gelişmesini değerlendirirken, altı faktörü önemle belirtmiştir. Bunların arasından Tebliğ Cemaati hareketinin sürdürülebilirliğini yapısal uygunluk faktörü sağladığı düşünülebilir.[538] Dolayısıyla Tebliğ Cemaati hareketi açısından en önemli ve ilk faktör, Kırgızistan'da bu olanağın var olmasıdır. İkincisi, bütün hareketler için geçerli olan diğer bir faktör de, politik fırsatlardır.[539] Ülkede Tebliğ Cemaatinin var olabilmesi için devletin din politikalarında ve hareketle ilişkilerinde bu fırsat tanınmıştır. Nitekim hareket, ülkenin bağımsızlığı ile beraber ülkeye girmiş, devletin ılımlı politikaları nedeniyle kendine yer edinmiştir. Oysa yasaklanmış olması sebebiyle Orta Asya'daki diğer Türki Cumhuriyetlerde, genelde BDT ülkelerinde aktif değildir. Tebliğ Cemaati Orta Asya ülkelerinde sadece Kırgızistan'da yasaklanmamıştır. Dolayısıyla hareketin faaliyetleri için uygun ortam varlığını korumuştur.[540]

Üstelik ülke bağımsız döneme girdikten sonra toplumda İslam'a bir hoşgörü ve rağbet görülmüştür. İkinci faktör de böylece, hareketin alıcıları, yani kabul gördüğü toplum ile ilgilidir. Toplumun böylesine bir yapısında, dini hayatında Tebliğ Cemaatinin halka ilk ve temel inanç ve ibadet esaslarını yayma açısından önemli bir

[537] Bu düşünce çoğu zaman devletin yetkili kişileri ve kurumları tarafından dillendirilmektedir. GKDR KR, **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere,** s.12-13.
[538] Neil J. Smelser, **Theory of Collective Behavior**, New York, The Free Press, 1968, s.15.
[539] Bkz. Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", s.25.
[540] Balcı, "Djamaat at-Tablig i Vozrojdeniye Religioznıh Svyazey Tsentralnoy Azii s İndiyskom Subkontinentom", s.11.

rolü olmuştur. Hareket bu yönüyle Kırgızistan'da hem 'minimalist İslam'ın[541] yaşandığı bölgenin bir 'sakini', hem bizzat 'minimalist İslam'ın bir aktörü olarak görülebilir.[542] Bu açıdan ülkedeki dini vakum, ülkenin bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren Tebliğ Cemaatini besleyen temel faktör olmuştur. Bu şekilde ülke genelindeki Sovyet sonrası dini durum dikkate alınınca, hareketin ülkeye yerleşmesi de buna bağlı olmuştur.

Hareketin ortaya çıkış tarihinde de görüldüğü gibi, hareketi besleyen üçüncü bir faktör ise, toplum içerisindeki manevi boşluk ve ahlaki sorunlar olarak değerlendirilebilir. Çünkü hareketin ahlakçı, hidayetçi ve kurtarıcı karakteri aynı zamanda onu devamlı harekete geçiren bir dinamizmi olarak görülmelidir. Bu, hareket açısından düşünsel bir tetikleyici faktördür. Dolayısıyla hareketi motive eden de, toplumdaki bu durumu değiştirmek, insanları iyiliğe ve imana çağırmaktır.

Böylece, hareketi Kırgız toplumu içerisinde var kılan temel faktörleri özetle şu üç konuyla açıklayabiliriz. Birincisi, sosyal, siyasal ve kültürel hayattaki olanaklardır. İkincisi, bir Müslüman toplumun var olup, fakat dini temellerinin zayıf olması nedeniyle hareketin bu topluma doğru yönelmesini sağlayan 'alıcıların bulunması' faktörüdür. Üçüncü faktör ise, bir toplumdaki dini ve manevi vakumdan dolayı harekete faaliyet alanının açılmasını sağlayan, hareketin hidayetçi yönüdür.

Buraya kadar hareketi sürdürülebilir yapan faktörlere dikkat çekilmiştir. Genelleme yapılan yukarıdaki üç faktörün ilk ikisi Tebliğ Cemaati açısından dışsal faktörler olarak düşünülebilir. Yani, hareketin değil de bir toplumun kendi yapısı ve bazı koşullarla ilgilidir. Üçüncüsü ise, toplumsal koşullarla ilgili olmakla beraber hareketin düşünsel dinamikleriyle de orantılıdır. Bu nedenle hareketin öz dinamikleri de önemlidir. Üstelik hareketi yapısal koşullar nedeniyle meydana gelen kitle hareketlerinden ayıran özelliği de, onun kendi dinamikleri, bir düşünceye, uzun dönemli ve nihai bir amaca hizmet eden seferberlik yönüdür. Hareket hidayete

[541] Khalid, **Komünizmden sonra İslam**, s.136.
[542] Balcı, "Djamaat at-Tablig i Vozrojdeniye Religioznıh Svyazey Tsentralnoy Azii s İndiyskom Subkontinentom", s.12.

çağırma yoluyla insanları kendine devşirerek, bir amaca hizmet eden bir kurtarıcı hareket olarak görülebilir. Hareketin dinamikleri de bunu göstermektedir.

Hareketin dinamiklerine iki açıdan bakılabilir. Düşünsel dinamikleri ile beraber toplum içerisindeki dinamikleri de söz konusu edilebilir. Toplum içerisindeki dinamikleri, öncelikle, Kırgız toplumunun tarihi, kültürel yönüyle, üstelik demografik açıdan da %93'lük bir oranla Müslüman olmasıdır. Zira hareketin davet çalışmaları sadece Müslümanlara yapılmaktadır. İkincisi, harekette seçmeci yaklaşımın olmamasıdır. İsteyen her Müslüman için açık olmasıdır. Bu nedenle davetçi olmak isteyen herkesi kucağına alabilen kapsayıcılığı, toplum içerisinde sahiplenilmesini mümkün kılan bir dinamiğidir. Bununla birlikte hareketin insancıl düşünceleri, imana çağıran yönü, böylece, çok kısa bir zaman içerisinde yerli halktan hareket mensupları edinmesine imkan sağlamıştır.

Tebliğ Cemaati, Aberle'nin "insanları yanlış hayat tarzından kurtarmaya çalışan dinsel hareket" tipolojisine uyarlanabilir, ahlaki ve manevi sorunlar karşısında insanların ahiretini kurtarmak için bir seferberliği olarak da düşünülebilir. Bu durum, toplumu ve toplumsal düzeni tümden değiştirme olmasa da, insanları kötü alışkanlıklarından kurtarma çabası olarak görülebilir.[543] Örneğin, Tebliğ Cemaati suç ve içki gibi kötü alışkanlıklara yakalanmış kişiler için rehabilitasyon rolü oynadığını ilave edebiliriz. Hapishanelere gidip davet çalışmasını yapan davetçiler de buna birer örnektirler. Bu açıdan hareket, insanların bazı yanlış davranışlarını, kötü alışkanlıklarını değiştirmeyi, düzeltmeyi amaçlayan norm yönelimli hareketlerden biri olarak da sayılabilir.[544]

İslam'ın temel ilkelerinden olan "Emri bil ma'ruf nehiy anil münker" ilkesi, tebliğcilere ülkeyi karış karış gezdiren, çalmadıkları kapı bırakmayan, hareketin üyelerini devamlı aktif tutmanın bir diğer yoludur. Bu dinamizmin kaynağı, davettir. Davet böylece, hareket üyelerinin pratik alanı, rol oynama sahnesidir. Onların düşünsel dinamikleri sadece, yukarıdaki teorik düşünceye de dayanmamaktadır. Davet çalışmasını Hazreti Peygamberin izinden giderek, ona benzeyerek, model

[543] Ed. Marshall, v.d. "Toplumsal hareketler", s. 747.
[544] Smelser, **Theory of Collective Behavior**, s.109.

alarak yapmak düşüncesi, hareketin teorik düşüncesini pratiğe dönüştüren temel esastır. *Teori* (farz) ve *pratiğin* (sünnet) buluştuğu davet bununla da bitmemektedir. *Uygulama* (davetin tertipleri) ile daha da somutlaşmaktadır. Bu, M. İ. Kandehlevi'nin çizdiği programlı yoldan ilerleyerek, bir cemaat, örgü, ağ halinde hareket etmesi ile mümkün kılınmaktadır. Böylece, onun düşüncesinden ve tarihi arkaplanından kaynaklanan sufilik ve zühd yönelimli hareket tarzı, onları çileciliğe, (kurbançılık) motive eden dinamiklerindendir. Hareket bu açıdan maneviyatçı bir hareket olarak düşünülebilir.[545]

Hareketin uygulamadan kaynaklanan dinamiği, kesinlikle cemaat, grup, ağ ve davet arkadaşıyla olan bir beraberlikten doğmaktadır. Hareket cemaat halinde olmaya oldukça fazla önem vermektedir. Hatta davet sırasında küçük bir alışveriş için bile yalnız gönderilmemektedir. Bu açıdan davetçiler 'salihlerle beraber olma' prensibini uygularken, bir yandan da birbirini 'gözlemektedir'. Davetçiler toplumun nezdinde, en azından birbirine karşı oldukça ahlakçıdır. Böylece davet, *hüküm* (farz) ve *modelin* (sünnet) *amele* (davet tertibi) dökülüşünü sağlayan *yöntem* (davet) olmaktadır. Davet, bu nedenle davetçinin rol icra ettiği bir sahnedir. Sahne, elbette ki, oyuncu için yapıcı role sahiptir. Örneğin, bir davetçi normal günlük hayatta her gün davet sırasındaki gibi aktif olamayabilir. Yolda her karşılaştığı kişiyi davet edemeyebilir. Davet sırasında muhatabı karşısında esnek ve mümkün olduğu kadar ikna etme psikolojisinde olur. Kudama davetçinin anlattığına göre, karşı tarafın gönlünü almak ve sıcak diyalog kurabilmek için eğer yanında köpeği varsa "köpeğiniz güzel" gibi iltifat göstermeyi de ihmal etmemektedir.[546] Yanlış davranışlar sergilemekten çekinir. Hatta davet sırasında hakaret eden kişilere de rastladıklarını ve davette oldukları için sabredip sustuklarını da anlatmaktadırlar.[547] *Hükmün* ve *model şahsiyetin* amele dönüşümünü sağlayan *yöntemin*, davetçide manevi rahatlama, motivasyon gücü getireceği de burada belirtilmelidir.

[545] Emil Nasritdinov, "Spiritual Nomadism and Central Asian Tablighi Travelers", **Ab Imperio,** No: 2, 2012.
[546] Tebliğ Cemaati, Bölgesel emir ile mülakat, Calalabat, 21.10.2017.
[547] Tebliğ Cemaati, Bölgesel emir ile mülakat, Calalabat, 21.10.2017.

3.2.6. Hareketin Hedef Kitlesi ve Toplum İçerisindeki Etki Alanı

Hareket, prensip olarak seçici yollar kullanmamaktadır. Zaten hareketin özelliğinde hiyerarşi veya tek merkezden katı bir yönetim söz konusu değildir. Hareketin ülkedeki liderlerinin yetkileri, -belli bir yapısı korunmakla birlikte- davet metotları ve hareketin merkezinden gelen bilgileri aktarmak, hareketin referans noktası olmak ve bölgesel emirleri motive etmek amacıyla vaazlar yapmak gibi konularla sınırlıdır. Hareketin özel hedef kitlesi de yoktur aslında. Davet gereği ulaşabildiği kadarıyla herkesin kapısını çalmaktadır. Bununla birlikte davet kime yapılmaktadır, kimi seferber edebilmektedir? İşte burada hareketin hedef kitlesi ve etki alanı netleşmektedir. Öncelikle davet, prensip olarak, sadece Müslüman olanlara yapılmalıdır.[548] Kırgızistan'da Tebliğ Cemaati bu prensip gereği, gayrimüslim topluluklar arasında davet faaliyetleri yürütmemektedir.

İkincisi, hareketin tarihinde de görüldüğü gibi, dini ve manevi boşluğun bulunduğu yerler hedef edinilmektedir. Bu nedenle hareket, öncelikle toplumdaki dini ve manevi boşluğu doldurmak için faaliyet göstermektedir.[549] Bu açıdan Sovyet sonrası Kırgızistan'ın genelinde dini bir vakumun bulunmasıyla birlikte, öncelikli olarak ülkenin kuzey bölgelerinde faaliyete başlanmış olmalıdır.[550] Örneğin, Çüy, Bişkek, Isık Göl, Narın ve Talas'ta daha yoğun faaliyetler gösterilmiştir. Çünkü ülkenin kuzey bölgesi dini açıdan daha az dindar, daha az bilgili, hem daha müsait olmuştur. Belki, bu nedenle Yİ grubu gibi, Tebliğciliğin daha aşırı formunun yer bulabilmesinde etkisi olduğu ileri sürülebilir. Çünkü Yİ grubu, Isık-Göl, Narın ve daha sonra Çüy'de belirmiştir. Balcı'ya göre, hareket, dini konulara görece daha aşina olan Güney illerinde; Calalabat, Oş ve Batken'deki Kırgız vatandaşlarının seferber edilmesi açısından daha başarılı olmuş iken, dini bilgi düzeyi daha iyide seyreden Özbek vatandaşlarının arasında daha az yer bulmuştur.[551] Görüldüğü gibi, hareketin üçüncü bir hedef kitlesi ve etkisini gösterdiği kesim, dini konularda daha az

[548] Bkz.: Haq, **The Faith Movement of Mawlana Muhammad,** s.45.
[549] Nasritdinov, "Spiritual Nomadism and Central Asian Tabligihi Travelers".
[550] Mülakat yaptığımız bölgesel emirlerden biri, ilk davetçilerin Bişkek'te ve Bişkek'in bulunduğu Çüy ilinde faaliyete başladığını anlatmaktadır. Bölgesel emir ile mülakat, Calalabat, 21.10.2017.
[551] Balcı, "Djamaat at-Tablig i Vozrojdeniye Religioznıh Svyazey Tsentralnoy Azii s İndiyskom Subkontinentom", s.12.

eğitimli vatandaşlardır. Hareket bu yönüyle tarihi düşünsel temellerini korumaktadır. Bu prensip dikkate alınınca, alimlere davet yapılmamaktadır. Davette bulunanlar şunu dile getirmektedirler; "…biz ilimsiziz, bu yolda öğretmek için değil, öğrenmek için varız. Bizim işimiz sadece hatırlatmak ve uyarmaktır".[552] Dolayısıyla hareket, ilmi, açıklayıcı yöntemleri kullanmaktan ziyade, ikna yöntemlerini kullanmaktan yanadır. Hareketin bir mensubu da kesinlikle bir burhan açıklaması ile değil, ikna olunarak, inanarak, severek, etkilenerek harekete gelmiştir.

Toplumsal cinsiyet açısından hareketin esas hedeflediği insanlar erkeklerdir. Davet ve davet faaliyetleri genelde erkekler arasında yapılmaktadır. Hareketin kadın erkek arasında gösterdiği hassasiyeti derindir. Davet sırasında hiçbir şekilde kadınlara davet yapılmaz, kadına bakılmaz prensibi vardır. Global merkezi, emirleri, bölgesel ve yerel emirleri, meşveretleri ve faaliyetleri esas erkekler arasında paylaşılmaktadır. Fakat dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Hareketçe ne kadar erkekler hedef alınsa da, erkekler aktif görülse de, görünen yüzü erkekler olsa da, görünmeyen yüzü çok önemlidir.[553] Çocukların eğitimi ve evdeki beş amelin diriltilmesinde annenin büyük rolü vardır. Bu nedenle hareket erkeği hedef aldığı zaman kadını ve aileyi de zaten garantilemiştir. Ayrıca, kadınların da katılabildiği mastûrat grupları, Toktogulava'nın (2014) katılımcı gözlemci olarak katıldığı kadınlar talimleri ve beyanları aktif bir şekilde yapılmaktadır. Erkek vaizleri perde arkasında dinleme şartıyla kadınlar için topluca vaaz dinleme toplantıları da düzenlenmektedir.[554]

Tebliğ Cemaati Müslüman olmayan topraklarda genelde Müslüman göçmen azınlıklar üzerinden varlık kazanırken,[555] Kırgızistan'da yerli Müslüman, etnik Kırgız vatandaşlarının, dolayısıyla çoğunluk unsurun hareketidir. Hareket mensuplarının verdikleri bilgilere göre, Güney bölgesinde nadir da olsa Özbekler, Kuzey bölgede ise az sayıda Dungan ve Uygur vatandaşları da vardır.[556] Ayrıca,

[552] Tebliğ Cemaati katılımcısıyla mülakat, Isık-Göl, 19.08.2017.
[553] Toktogulava, **The Localisation of the Transnational Tabligihi Jamaat In Kyrgyzstan**, s.12.
[554] A.e. Toktogulava, **The Localisation of the Transnational Tabligihi Jamaat In Kyrgyzstan,** s.12.
[555] Şagaviyev, **İslamskiye Teçeniya i Gruppı**, s.153-154.
[556] Tebliğ Cemaati, Kudama davetçi ile mülakat, Batken, 21.10.2017.

Müslümanlığı kabul etmiş Rus milliyetinden olan vatandaşların da bulunduklarını anlatmaktadırlar.[557] Fakat yine de hareketin esas katılımcıları Kırgız vatandaşlarıdır. Dolayısıyla hareketin doğal olarak etki alanı ve taşıyıcı unsuru da Kırgız vatandaşları olarak nitelendirilebilmektedir.[558]

Hareket özel bir hedef kitlesini seçmemekle birlikte alıcılar esas etki alanını belirlemektedir: daveti kim dinlelemektedir, harekete kim katılmaktadır?

Yerleşim açısından hareketin etki alanı, şehirlerde başlamakla birlikte, tek ev bırakmadan kapısını çalan düşünsel dinamikleri nedeniyle ülkenin en uç köşedeki yerleşim alanlarına kadar açılmıştır. Hareket usul olarak kendi yerel kişilerin çağrıları ile birlikte il ve ilçeler arası sirkulasyon yapan tek harekettir. Bu da onun uluslar arası ve transnasyonel karakterinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Kırgızistan'da köyler ve taşralarda büyükşehirlere kıyasla katılımın daha yoğunluk gösterdiği söylenebilir (TABLO 23-24). Büyükşehirlerdeki farklı etnik unsurlar, insanların vakit darlığı ve şehirli nüfusun köylü ve taşralı nüfusa göre harekete daha az eğilim gösterdiği dikkate alındığı zaman hareketin en iyi çalışma yapacağı yerler taşralar ve köylerdir. Üstelik köylerde hareket kendine bir yer edinmiş, akran ve akrabalar arasında da sahiplenilmiş durumdadır. Örneğin, bir hareket içinde çok sıkı dayanışma, dernekleşme, hayır kuruluşu kurma, aidat ödeme gibi sistemli örgütlenme tipi bulunmadığı zaman şehir, kişisel dayanışma ve ilişkiler açısından daha dezavantajlıdır. Harekettekiler kendi ifadeleriyle "Allah'ın yolunda dostlaşır, Allah'ın yolunda ayrıldıkları" için büyükşehirlere doğru dayanışma ağı daha da zayıflamaktadır. Oysa köy tipi yerler ve şehirlerin kenar mahallelerinde hareket üyelerinin birbirini tanıma, sürekli görüşmek açısından da bir dayanışma, birbirine hatırlatma, davete götürme ve birbirini 'gözlüyor olma' gibi olanaklarından dolayı kişiler arası bağlayıcılık yönü daha da baskındır. Üstelik hareketin tefriği vakt ilkesi, şehirler gibi, iş hayatının daha standartlaştığı ve kapitalistleşmiş yerler için daha olanaksızdır. Demek ki, köy ve taşralar bu açıdan daha müsait yerler olarak düşünülebilir. Üstelik köy ve küçük şehirlerin insanları daha samimi, daha

[557] Tebliğ Cemaati, kudama davetçi ile mülakat, Toktogul, 21.10.2017.
[558] Murzahalilov ve Arınov, **Tabligi Djamaat v Kırgızstane**, s.187. Tebliğ Cemaati, kudama davetçi ile mülakat, Toktogul, 21.10.2017.

muhafazakardır ve eğitim düzeyi şehirlere kıyasla görece düşüktür.[559] Buna bakılırsa, kendisiyle görüşme yaptığımız din uzmanı harekete, araştırmak, derinleşmek ve kariyer edinmek isteyenlerden çok, dinin manevi yönü açısından ilgi duyanların ağırlıklı olarak katıldığını ileri sürmektedir. Çünkü uzmanın belirttiğine göre, davette esas olan çok şeyler okumak ve öğretmek değil, esas olan çağırmaktır.[560] Bu açıdan hareket ilk günlerinden itibaren daha sıradan ve az deneyimli kişiler arasında yer bulmuştur.[561] KMDİ Davet Bölümünün verileri çerçevesinde, ayrıca, uzmanların görüşlerine de dayanılarak hareketin böylece, köy ve taşralarda daha aktif olduğu sonucuna varılmaktadır.

Sosyal sınıf ve statü açısından harekete genelde orta ve alt orta sınıf vatandaşları katılmaktadır.[562] Sıkı iş standardı ile çalışan devlet memurları, sağlık memurları ve öğretmenler için *tefriği vakt* ilkesi pek uygun değildir. Bu açıdan özel sektörlerde bulunan esnaf, tüccar, çiftçilerin katılımı daha yüksektir. Hareket yoksulların hareketi de değildir. Tebliğ cemaatinden olmak için de belli bir müktesebata ihtiyaç duyulmaktadır. Hatta davet işi kudamanın anlattığına göre, zenginler için daha öngörülebilir bir iştir. Çünkü davet geliri olmayan, fakat gideri olan bir faaliyettir.[563]

Hareketin davet çalışmalarıyla hidayete eren, yanlış yollardan, içki ve suç dünyasından dönenler, kendilerinin hidayete gelmelerine müsebbip olduklarını düşünenler harekete daha çok bağlılık duygusu göstermektedirler. Davette kendinde manevi boşluğu tatmin etmek isteyenler de bulunmaktadır. Bunun dışında harekete pek az devlet memurları, eğitimciler, ayrıca, sanatkarların, akademisyenlerin, sporcuların ve ünlülerin de katıldıkları anlatılmaktadır.[564] Harekete bu tür statüdeki insanların uğramaları ise, kimi zaman bir değişiklik arzusu ve çoğunluk olan

[559] Ed. A. Osmonaliyeva, vd., **Kırgız Respublikasındagı Bilim Berüü cana İlim**, Bişkek, KUİK, 2014, s.119-126.
[560] Kırgızistan Devlet Üniversitesi, Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[561] Balcı, "Djamaat at-Tablig i Vozrojdeniye Religioznıh Svyazey Tsentralnoy Azii s İndiyskom Subkontinentom", s.12.
[562] Tebliğ Cemaati, kudama davetçi ile mülakat, Batken, 21.10.2017.
[563] Tebliğ Cemaati, kudama davetçi ile mülakat, Toktogul, 21.10.2017.
[564] Hareketin kıdemli üyesinin gözlemlerine göredir. A.m. Tebliğ Cemaati, kudama davetçi ile mülakat, Toktogul, 21.10.2017.

hareketin olumlu tepkisini almak gibi, determinist düşünce ile yorumlanabilse de, 'samimi' bir şekilde katılım sağlayanları da az sayılamaz. Bazı politikacılar da Tebliğ Cemaatine yakınlık duruşu sergilemekte, destek sağlamaktadırlar ve Tebliğ camiasından da olumlu görüşler alabilmektedirler.[565] Bu, karşılıklı bir etkileşimdir. Dini çevredeki bazı önder kişiler de hareket mensuplarının sayıca çokluğunu dikkate alarak, saygılı bir yaklaşım göstermektedirler.[566]

Son olarak hareketin hedef kitlesi ve etki alanı, hareketi besleyen faktörler ve onun dinamikleriyle ilişkisi açısından değerlendirilmelidir. Hareketlerin ülkede yer bulabilmiş olması, çoğu zaman besleyici ve dışsal, yapısal faktörlerle açıklanmaktadır. Peki, besleyici faktörler ortadan kalktığı zaman harekete ne olacaktır? Ülke geçiş dönemini atlattı ve istikrarlı bir döneme girmekte ise hareket yerini kaybeder mi? Politik olanaklar ortadan kalktığı zaman harekete ne olacaktır? Manevi vakum, en azından hareketin hedeflediği düzeydeki manevi ve dini çalışmalara ihtiyaç kalmazsa veya hareketin faaliyetini uygulamakta olduğu alıcı düzeyi değişirse, durum ne olacaktır? Örneğin, Türkiye gibi, dinin daha kurumsallaşmış, geleneksel zeminleri üzerine oturmuş, diğer yandan alıcı düzeyinin farklı seyrettiği, gündelik ve iş hayatının daha standartlaşmış, daha kapitalleşmiş, refah düzeyinin daha iyi olduğu toplumlarda hareketin yeri daha azdır. Dolayısıyla Tebliğ Cemaati hareketi, Türkiye'de de bulunmakla beraber faaliyet alanları daha da daralmıştır. Bununla birlikte, Tebliğ Cemaatinin Kırgızistan'da geçmiş yirmi küsür yıl içerisinde yerleşmiş/yerlileşmiş olduğunu ayrıca, dikkate almalıyız. Artık hareket, önemli sayıdaki vatandaşların katılım sağladığı sosyal bir gerçekliğe de sahiptir. Üstelik hareket daha önce de yer verildiği gibi, sadece toplumsal yapının meydana getirdiği bir olgu değildir, hareketin kendi dinamikleri de önemlidir. Onu hareket yapan da kendi düşünce, örgütlenme ve seferberliği üzere yapılanmasıdır. Bu nedenle hareket, onu besleyen faktörlere ontolojik açıdan bağımlı olarak görülmemelidir. Bu durumda onun öz dinamikleri göz ardı edilmiş olacaktır.

[565] Mülakat sırasında cemaat üyeleri dini konulara ve Tebliğ Cemaatine sıcak bakan devlet adamlarına olumlu yaklaşımlarını ilave etmektedirler. Bölgesel emir ile mülakat, Calalabat, 21.10.2017.

[566] Örneğin, kendisi tebliğ camiasından olmamakla (hatta hareketin önderlerine rakip konumda) birlikte, davet çalışmalarına olumlu görüşlerini dile getirmek suretiyle davetçilerin gönlünü kazanabilmiş olan dini önder Çubak Ajı Calilov'dan bahsetmek mümkündür.

Hareketin dinamiğini sağlayan ve bir hareket yapan yönü ise, herkese ulaşmak, davete götürmek ve ısrarla olsun dinletmek çabasıdır. Hareket artık insanlara sadece imanı hatırlatmanın ötesinde, büyük bir seferberlik halinde kendi mensup kitlesini oluşturmuş, kendi hayat tarzını da öngörmektedir. Giyim kuşamı, davet metotları İslami davetin 'orijinalliği' (sünnet) olarak takdim edilerek, özcü bir yaklaşım sergilenmekte, diğer türlü dini davet faaliyetlerine hoş bakmamaktadır. Bu açıdan modernist yönelimli hareketlere eleştirel bakmaktadır. Bu açıdan hareket mensuplarının çakışma alanı Adep Başatı ve 'moderncilerledir'.

Böylece, ülkenin dini hayatı, toplumun dini bilgi dağarcığında, din devlet ilişkileri tarihinde 1990'lardan, 2000'lerden, 2010'lardan bu yana önemli gelişmeler, hareketin kapatılması konusunda tartışmalar meydana gelmiş olsa da, hareket, hedeflediği kitleyi seferber edebilmekte, etki alanını sürdürmekte ve politik olanakları kullanabilmektedir. KMDİ gibi, devletin tanıdığı bir kurumsal İslam içerisinde yerini almış, kendi hak taleplerini ve savunma mekanizmalarını üretebilmektedir. Sadece kendi mensup tabanını oluşturmanın dışında üst düzey devlet yetkilileri, kanaat önderleri, dini liderler, bazı akademik çevrelerden de olumlu yorum alabilmektedir ya da kabullenilmektedir.[567] Bu durum, hareket mensuplarının ülkede sayıca çoğalmış ve etkisinin de artmış olması ile açıklanabilmektedir. Toplum içerisindeki alıcılar düzeyi her geçen gün değişmekle beraber, hareketin çalışmaları henüz en önde olanıdır. Bugünkü durumda hareket aslında kendi alıcı kitlesini de kemikleştirmeye çalışmaktadır. Gevşek fakat istikrarlı belirmiş yapısıyla, üstelik KMDİ'nin Davet Bölümü de devreye girmek suretiyle seferber yapısını sürdürmektedir. Merkezi ve yerel meşveretleri düzenli bir şekilde düzenlenmekte, gereken duyuruları yapılmakta, hareketin lider kadrosundan en uzaktaki üyesine kadar bir yönlendirme mesajları yapılabilmektedir. Alıcıların düzeyi değiştikçe de,

[567] Aşağıda internet kaynaklarından sadece birkaç örnek verilmiştir: "Atambayev: Kırgızstan Sdelal Pravilnıy Vıbor ne Zapretiv Tabligi Jamaat", (Çevrimiçi) http://old.kabar.kg/society/full/100411, 04 Ocak 2018; "V Kırgızstane ne Zaregistrirovano ni Odnogo Fakta s Extremizmom s Uçastiyem Çlenov Tabligi Jamaat – Glava Goskomreligii", (Çevrimiçi) http://osh.turmush.kg/ru/news:91656?embed&pack=106, 04 Ocak 2018; Samat Cumakadırov, "V KR Predlagayut Zapretit Deyatelnost Tabligi Jamaat"; Kadır Malikov: "Tabligi Jamaat ne Ekstremistkoye Dvijeniye"; Çubak Ajı, "Tabligi Jamaat" (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=gMHNRrcoHhs, 04 Ocak 2018.

hareket hedef kitlesinde değişikliklere yönelmiş görünmektedir. Örneğin, medreseler açarak, klasik usullü dini eğitim çalışmaları ile ülkenin dini hayatında etkisini sürdürmeyi planlamaktadır.[568] Medrese yetkililerinin cevapları, reaksiyonu da bu yönde olmuştur. Üstelik Davet Bölümünün verdiği bilgilere göre, artık her davet grubunda iki alim, bir hafızın bulunacağı da öngörülmektedir. Bu, hareket tarafından etki alanı ve belki hedef kitlesinin alıcı düzeyini değiştirecek önemli adımlar olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte medreselerde de hareketin büyük bir mobilize unsuru görülebilmektedir. Örneğin, cemaat medreselerini ebeveynler (yani, çoğunlukla ilk kuşak davetçiler) finanse ederken, ikinci kuşak orada ilim tahsili görmektedir. Üstelik meşveretlerde yapılan duyuruların medreselere öğrenci temin edilmesinde de önemli rolü vardır. KMDİ Dini Eğitim Bölümü temsilcisinin anlattığına göre, Tebliğ Cemaati medreseleri en büyük, öğrencileri en çok olan ve en istikrarlı medreselerdir.[569] Yine, diğer medreselerin seferberlik dinamikleri ve öğrencilerin devam etme durumu daha zayıf iken, hareketin medreselerinde öğrencilerin devam etme dinamikleri daha yüksektir. Medrese hocasının aktardığı bilgilere göre, yedi senelik eğitim sırasında okulu bırakan öğrencilerin sayısı %2'yi aşmamaktadır.[570] Bu da hem öğrenci, hem ebeveynlerin medreselerin eğitim sürecine bilinçli bir şekilde destek oldukları anlamına gelmektedir. Bununla birlikte görülen, hareketin bütün çalışmaları geleneksel yöntemleri ile devam ettirilmektedir. Ayrıca, şunu da hatırlatalım, eğer hareket, mensupları arasında sosyo-ekonomik ağlarını geliştiremez, çalışmalarını mobilize edemez, kendine kurumsal lobi (şuan KMDİ bu imkanı sunmaktadır) destekleri sağlayamazsa etkisinin azalacağı öngörülebilmektedir.

[568] Medrese hocasıyla yaptığımız mülakatımızda medrese mezunlarının özellikle, dini alanlara yönlendirilmekte olduğunu (imamlık, vaizlik, müftülük), gerekirse KMDİ yönetimi, alanı için insan yetiştirmekte olduklarını, devletin din politikalarına, Hanefi ve Maturidi (Salttuu İslam) düşüncesinde katkıda bulunmak ve bu çerçevede destrüktif düşüncelere karşı mücadele etmek amacı taşıdıklarını ileri sürmüştür. Tebliğ Cemaati önderi, medrese hocasıyla mülakat, Bişkek, 17.10.2017.

[569] KMDİ, Dini Eğitim ve Organize Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

[570] Tebliğ Cemaati medrese hocasıyla mülakat, Bişkek, 17.10.2017.

3.2.7. Hareketin Katılımcısı/Üyesi Üzerine Analizler

Hareketin katılımcı/üyeleri[571] (bu ikisini de yerine göre kullanmaktayız) üzerine analizi, düşünce tarzına, davranış tarzına ve sosyal statüsüne olmak üzere üç konu açısından bakılmaktadır:

3.2.7.1. Düşünce Tarzı Üzerine

Hareketin katılımcıları ve üyelerine ayrı ayrı bakılmıştı. Katılımcıları yerine göre sadece davetçiler, üyeleri ise tebliğciler demek de mümkündür. Katılımcıları hareketin devlet, siyaset ve toplumsal düşünceleri ve hatta hareketin kendi tarihiyle ilgili bile az bilgiye sahip olduklarını görmekteyiz.[572] Hareketin üyeleri din ve devlet arasında bir ayırım getirmeye çalışmaktadırlar: Devletin işi ayrı, bizim işimiz ayrı şeklinde.[573] Cemaatin temel düşüncelerinden bir tanesi, onun apolitik tutumu olduğunu belirtmiştik. Fakat ülkedeki laik (svettik[574]) durumu hafiften eleştirmekle beraber nasıl bir İslami devlet/İslami olanın hakim olduğu devlet modelini dile getirmemektedirler. Önemli olan halkın hayat tarzında, inancında, ahlakında bozulma görülmeyen, inançlı bir toplum temennilerini vurgulamaktadırlar. Ayrıca, belirsiz olarak görülen çalışmaları nedeniyle BDT ülkelerinin güvenlik anlaşması neden gösterilerek ülkede hareketin faaliyetlerini sınırlama veya yasaklama tartışmaları meydana gelmektedir. Hareket konuyla ilgili bu zamana kadar bir açıklama veya bir reaksiyon göstermemiştir. Hareketin herhangi bir yasaklamaya varılacak yönü bulunmadığı şu an KMDİ etrafında ve bazı kanaat önderleri tarafından seslendirilmektedir. Üyeleri de bu tür duruma pasif tepkilidir, fakat hareket apolitik yönünü korumaktadır.

---

[571] Mensup veya üyeye karşın katılımcı, Tebliğ Cemaatinin düşünce, hareket tarzı, kökeni, misyonu hakkında pek bilgisi olmayan, fakat davetlere katılım sağlayan kişi olarak düşünülmüştür.

[572] Tebliğ Cemaati katılımcısı ile mülakat, Isık-Göl, 19.08.2017.

[573] Tebliğ Cemaati, kudama davetçi ile mülakat, Toktogul, 21.10.2017.

[574] Svettik kavramı, anayasal bir kavram olarak laiklik anlamına gelmektedir. Ancak dini çevredekilerin bazıları tarafından bu kavramın bahanesiyle bazı devlet memurlarından bürokratlara kadar vatandaşların temel dini haklarına bile müdahale, engel olunduğu ileri sürülerek svettik (laiklik) ilkesi kavramına eleştiriler getirilmekedir. Daha önce de belirtildiği gibi, svettik kavramı laiklikten öte 'dine karşı' anlamını taşıdığı zamanlar da görülmektedir.

Hareketin lider kadrosu ülkedeki dini durum üzerine belli bir düzeyde söyleyeceği sözü vardır. Ancak bundan sonra durumun nasıl gelişme yaşayacağı ile ilgili bir stratejileri görülmemektedir. Görüşme sırasında durum bundan sonra nasıl gelişecek, ne tür planlarınız var, nasıl bir yönetim İslami duruma katkı sağlar veya şu anki sistem, yönetim şekli, sosyal durum üzerine yapmakta olduğunuz çalışmalar sizin öngördüğünüz İslamileşme için yeterli midir gibi sorular üzerine değinilmiştir. Hareket önderleri bu açıdan yapısal değişimi öngörmemektedir, dış faktörü reddetmektedirler. Toplumun İslamileşmesi[575] için hiçbir dışsal/üst yapıdan dayatma, yaptırım uygun görülmemekte, insan kendisi içsel olarak dönüştürülmelidir. Yani her insan ne zaman kendisi inanacak, amel etmeye başlayacak, diniyle yaşayacak,.. bizim çalışmamız da budur… şeklinde cevaplamaktadırlar.[576]

Hareketin içsel dönüşümü, aynı zamanda bir içsel direniştir de. Hareket üyeleri içsel direniş göstererek zaman zaman milli, kültürel düşünceye de eleştirel bakmaktadırlar: yani kültürel bu düşünceden saf İslam'ı ayrı tutmak gerekir düşüncesindedirler.[577] Bunlar özellikle, İslamiyet'e kadar uygulanmış, bugün gelenekler arasında varlığını koruyan bazı uygulamalardır. Bununla birlikte hareketin eleştirileri, gündelik hayatın bazı yönlerine yöneltilmekle birlikte siyasal karakter içermemektedir. Hareketin apolitik, radikal olmayan içsel direniş düşüncesi ve bununla birlikte dini az eğitimliliğe eşlik eden itaatkar tutumu hareket üyelerini fazlasıyla muhafazakarlaştırmaktadır. Üzerinde dikkatle eğildiğimiz bu konuda ülkedeki hareket içindeki bölünmeyi aydınlatıcı faktörlerin biri, muhafazakarlığın kırılma noktasıdır. Çünkü bir hareket devletle, sosyal hayatın bir takım yaptırımlarıyla yüzleştiği sırada ya onunla uzlaşma, ya reddetme, ya da ondan çekilme durumunda kalacaktır. Hareketin ana yapısı, çoğunlukta bulunanları dış görünümü, usul yöntemleriyle beraber devlet ve toplumun erkiyle uzlaşmaya meyletmektedir. Üstelik hareketin lider kadrosu KMDİ yönetimine geldiğinden beri

[575] İslamlaşma kavramına politik dil olduğu gerekçesiyle bazıları İslamileşme kavramını uygun gördüler.

[576] Tebliğ Cemaati önderi, medrese hocasıyla mülakat, Bişkek, 17.10.2017.

[577] Mukaram Toktogulova, **The Localisation of the Transnational Tabligihi Jamaat in Kyrgyzstan: Structures, Concepts, Practices and Metaphors,** Bonn, Cross Roads Asia, 2014, s.5.

giyim-kuşamından vazgeçme pahasına halkın dindarlaşması konusunu tercih etmektedir. Örneğin, harekete baskı yapıldığında veya yasaklandığında *hücre tertip, ev tertibi* dedikleri yöntemlerine başvurarak dışarıya çıkmadan ev amellerini yerine getirebilmektedirler. Bunun örneği komşu ülkelerde görülmektedir. Fakat Kırgızistan'a özgü olan, toplumdan, çevresinden çekilme pahasına uzlaşmaz olan Yİ grubu meydana gelmiştir. Bu grup, reddetme, karşı çıkma veya ayaklanma gibi hiçbir reaksiyon göstermeden, sadece kendi düşünce tarzı içerisinde köşeye çekilmekte ve *fundamental* karakteri ifade etmektedir. Arabaya binmeyen, belki kilometrelerce yolu yürüyerek geçen, sünnet düşüncesiyle enselerine kadar saçlarını uzatan, dünya malını elinin sırtıyla iten, Hz. Peygamberin yerde oturduğu gerekçesiyle evinin tabanını söküp atan yönleriyle toplumda yankı uyandıran bu grup, bütün bu düşüncesini Peygamberi, onun hayatını saf haliyle uygulamak olarak açıklamaktadır.[578]

İslami hareketlerin düşüncesinde yine kırılmalarından bir tanesi, ümmet ve milliyet düşüncesidir. Tebliğ Cemaati de İslami hareketlerin çoğunluğunda görüldüğü gibi, milliyet/milliyetçilik konusuna pek sıcak yaklaşmamaktadır. Hareketin üyeleri için muhatabının milliyet olarak kimliği pek önemli değildir. Yeter ki, Müslüman olsun. Ümmet konusuna elbette ki, sıcak bakmaktadır. Fakat ümmet söylemini ideolojik çerçevede yeniden üreten İslamcılardan farklı yönü, öncelikle hareketin dünyevi sistemler içerisinde bir sistem kurma kurgularının, stratejilerinin yokluğundadır. Bununla birlikte Kırgızistan tebliğcilerinin üst düzey kadrosunda İslami olanı destekleyici milli değerleri, atalardan kalma değerleri özümseme, aynı zamanda onu kendi içsel dönüşüm ve direnişinin bir parçası kılma eğilimi de vardır. Örneğin, şimdiki KMDİ başkanı Kırgız milli baş giysisi olan *kalpak ve çapanı* (cübbe) giymektedir. Bu durum onun yakın kadrolarunda da görülmektedir. Toktogulova (2014) kendi çalışmasında konuyla ilgili şunları aktarmaktadır:

> "Atalarımız tişörtler, Batı tarzı gömlek ve kravat asla giymemiştir. Onların milli giysileri uzundu ve Manas Atamız dahil olmak üzere bütün atalarımız, kahramanlarımız (kırg. baatyr) cübbe tarzı (kırg.

[578] Yakın İnkar grubundan tebliğci ile mülakat, Narın, 14.07.2017; Cezaevi görevlisi ile mülakat, Narın, 25.07.2017.

> çapan) uzun giysiler giyerlerdi. Kısa bir elbise giyen atalarımızdan birini gösterebilir misiniz? Hayır. Üstelik onların uzun sakalları vardı… Sakalın anlamı bizim davetçiler için de aynıdır. Örneğin, ben sakal bırakıp, sünnet giysileri giyip de kötü şeyler yapabilir miyim?... Asla. Bunlar beni ahlaksız davranışlardan korumaktadır."[579]

Burada görüldüğü gibi, hareketin Batı'ya, Batılı düşünce ve hayat tarzına da gösterdikleri bir direnişi söz konusudur. Fakat bu direniş, öncelikle ahlaki çöküşü ifade etmenin ve kişisel hayat tarzını belirlemenin dışına çıkmamıştır.

Batı ve modernlik konusunda gösterilen muhafazakarlık, hareketin üyelerinde elbette ki, modern kültür ve modern bilim, teknolojiye karşı da belirmektedir. Teknoloji, bilime fazla ilgi göstermezlerken, modern kültüre tepkileri vardır. Örneğin, aile içinde eğlence, kültürel etkinliklere, yılbaşı kutlamalarına, gerekirse televizyon seyretmeye bile sıcak bakılmayan davetçi hanelerinden bahsetmek mümkündür. Aile, kuşaklararası iletişim, çocuk terbiyesi ve gereksinimleri ile ilgili hareketin ve üyelerinin özel programları görülmemektedir. Ailede çocuklar genelde İslami terbiye üzere talim müteallimler yapılmaktadır. Fakat bugünkü modern hayat şartlarında hareket üyeleri sonraki nesilleri, kuşaklararası değişen, kendi çocukları, yeni nesiller için ne sunabilir? Hızlı değişim süreçlerine nasıl ayak uydurabilir konuları daha tartışılmamaktadır. Bilindiği üzere 'babalar ve oğullar' arasında istekler, zevkler ve düşünce tarzı her zaman uyuşmayabilmektedir. Dolayısıyla çocuklara karşı bazen yasaklayıcı yaklaşımlar da ortaya konulmaktadır. TV seyretmesine izin verilmeyen çocuklarının bu ihtiyacını veya TV seyretme isteğini başka yollardan, akranlarından, belki fazlasıyla giderdiği durumlar yaşanmaktadır.[580] Genelde ahlaki konulara ağırlık veren hareket, müzik, şiir, sanat, eğlence yerine ağırbaşlılığı öne çıkarmaktadır.[581] Bu konulara Yakin-İnkar grubundan olan tebliğciler daha reddiyeci yaklaşmaktadır.[582] Fakat hareketin üst düzey üyelerinin

[579] Toktogulova, **The Localisation of the Transnational Tabligihi Jamaat in Kyrgyzstan**, s.7.
[580] Tebliğ Cemaati, kudamanın oğlu ile mülakat, 10.09.2018.
[581] Bölgesel emir ile mülakat, Talas, 21.10.2017.
[582] Yakın İnkar grubundan tebliğci ile mülakat, Isık-Göl, 18.08.2017. Ayrıca, Yakın İnkar'dan olanların çocuklarını okula göndermedikleri durumlar da kaydedilmektedir. Bkz., Asein Madanbekov, "Baldarın Bilimden Öksütkön İnkarçılar", Azattık Radyosu, 19 Temmuz 2018, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_ysyk_kol_religion/29375412.html, 19 Temmuz 2018.

ailesi daha refah yaşam tarzı içinde, çocuklarının ise kaliteli eğitim almasına imkan sağladıklarını öne süren Tebliğ Cemaati hakkında önemli uzmanlardan birisiyle görüştüğümüzde şunları kaydetmektedir:

> "Durum, Kırgızistan'ın şartlarıyla dengeli bir düzeyde ilerlemektedir. Aslında bu durum, belki Kırgızistan'ın ekonomik, kültürel durumuyla eşdeğerdir. Davetçiler de diğer vatandaşlar gibi refah, eğitim, kültürel, sosyal etkinlikleri yaşamak isterler. Kimilerinde bu eğilim bugün gerçekleşmektedir. Bu, daha çok toplumun refah düzeyinin artmasıyla ilerleyen zamana yönelik davetçilerin de bu toplumun birer üyeleri olarak normalleşeceğini bize öngörmektedir."[583]

Basın-yayın ve medya, hareket üyelerinin pek ilgilenmediği bir alandır. Oysa bugün dini tebliğ için basın-yayının, internetin rolü çok büyüktür. Hareket üyeleri genelde İslami tebliğin Hz. Peygamber yöntemiyle daha kalıcı, kuralına uygun olacağını söyleyerek davetin yüz yüze yapılmasını doğru bulmaktadırlar. Buna mukabil bugünkü basın-yayın kültürü, internetteki uygun olmayan içerikli yığınlarca malumatın olduğu hesaba katıldığında bu, hareket üyelerinin elini daha da güçlendirmektedir. Dolayısıyla davetçi işi kolayına kaçırmamalı, oturduğu yerden, ya da internetten vaaz vermek yerine *kurbançılık* yaparak bizzat gitmeli, davet etmeli, gıyaben dua etmeli, *gam* yemeli ve *fikir* yürütmelidir. Davet için gerekirse, bin kere olsa bile söylemelidir. Buna Hz. Peygamberin Ebu Cehil'e karşı yaptığı davetten örnek vermektedirler.

Son olarak İslam düşüncesinde hareket üyelerinin siyasal olmayan, fakat manevi olan ciddi ve farklı bir derinleşmesi gözlemlenebilir. Bunu nasıl elde edebiliyorlardır? Konu hakkında İslam uleması Nedvi, Muhammed İlyas'ın Leknev'deki Nedvetü'l Ulema'nın merkezinde yaptığı bir konuşmasını şu şekilde değerlendirmektedir: "Onda gördüğüm en hayret verici husus, onun iman-ı yakinini görünce sahabenin imanını anlayabilmiş olmamdı. Peygamberlerin getirdiklerine bizlerin inandıklarından çok farklı inanıyordu. (…). İslam'ın hakikatlerine bizim maddi şeylere inancımızdan daha köklü inanıyordu." Oysa Muhammed İlyas'ın çok

[583] Orta Asya Amerikan Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 27.03.2017.

da iyi bir konuşmacı olmadığı, biraz kekeleyerek konuştuğu da anlatılmaktadır. Bütün bunlara rağmen onun konuşmasındaki tesirin onun inanış, duruş tarzında olduğu söylenmektedir.[584] Burada hareket üyelerinin uhrevi hayata dair bakış açıları ve yakini iman dedikleri düşüncesi en temel odak noktalarıdır. Fakat şu soru sorulabilir, -ki, Muhammed İlyas İslam dünyasının gelmiş geçmiş önemli alimlerindendir- ancak sıradan bir davetçi derin bir İslami bilgiye, İslami dünya görüşüne, gerekirse temel bilgilere vakıf olmadan nasıl böyle bir hayat temposunu, düşünce ve inanç tarzını ortaya koyabilmektedir? Peki, durumun normalleşme süreci neler olabilir, öngörülebilecek olan nedir? Oysa hareket üyelerinin İslam düşüncesi daha basit, daha pratik olduğu görülmektedir. Ne verilirse onu al psikolojisi, tam teslimiyet düşüncesi söz konusudur. Bu tek başına yeterli midir? Değildir. Hareketin üyelerini devamlı aktif tutmanın bir diğer yolu vardır: o da davettir. Davet böylece hareket üyelerinin pratik alanı, rol oynama sahnesidir. Bu nedenle bir hareket üyesinin davetçiliği bıraktığı, cemaat arkadaşlarından kesildiği zaman ve başka yollardan da dini bağları bulunmadıkça/ağlara katılmadan bahsedilen inanç heyecanı sönebilmektedir.

Bununla birlikte hareket üyelerinin dini davette daha tekçi ve özcü yaklaşımları vardır. Dini davetin sadece Tebliğ Cemaatinin yöntemleriyle daha verimli olacağı gerekçesiyle diğer türlü dini davet türlerini önemsememekte veya onlara sıcak bakmamaktadırlar.[585] Hareketin ülkedeki yaygınlığı ve çoğunluk olma psikolojisi zaman zaman hareket üyelerinde egemenlik düşüncesini de meydana getirmektedir. Üstelik bugün hareketin ülkedeki dini idare ve dini hayat üzerindeki etkisi, yer yer diğer hareketlerle olan anlaşmazlığı da beraberinde getirmektedir. Radikal hareketlere ise, hareketin önderleri ve üyelerinin bakış açısı olumsuzdur. Onlara göre, İslam hiçbir zaman o tür yöntemlerle yayılmamaktadır. Hareket bu açıdan radikalleşmeye engel olan, dengeleyen faktör olarak da görülmüştür. Hareket üyelerinin radikal hareketlere kaymakta olduğunu ileri sürenleri reddeden uzmanlardan biri, Tebliğci birisinin radikal hareketlere kaymasının düşünsel olarak

[584] Haq, **The Faith Movement of Mawlana Muhammad,** s.197. ayrıca, bazı vurgularıyla beraber akt. Efe, "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", s.109.
[585] Tebliğ Cemaati, Kudama davetçi ile mülakat, Batken, 21.10.2017.

doğrudan ve herhangi bir nedeninin olmadığını belirtmiştir.[586] Hatta bazı uzmanlar tarafından radikal düşüncelere karşı duran özelliğe sahip olduğu bile öne sürülmektedir.[587]

3.2.7.2. Davranış Tarzı Üzerine

"Alternatif küreselleşme" kavramı, Batı merkezli ekonomik küreselleşmeye karşı İslami aktivizmin ekonomik olmayan, fakat kültürel ve dini olan "alternatif küreselleşmesi" olarak açıklanmaya çalışılmıştır.[588] Bu açıdan transnasyonel bir hareket olarak Tebliğ Cemaati, en yalın örneklerle Hindistan-Pakistan tarzı uzun kıyafeti, kocaman sırt çantalarıyla taşınma davet tarzı, binlerce mobilya çeşitleri varken yere oturmayı, kaşık varken eliyle yemeyi tercih eden, üstelik dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunmakla beraber aynı düşünce ve davranış tarzını paylaşan hareket, alternatif küreselleşme olarak düşünülebilir mi? Hareket, Kırgızistan'da öncelikle dış görünümü, faaliyetleri ve davranış tarzı ile görünürlük kazanmıştır. Hareketin bazı çevrelerce "Pakistanlaşma", "Pakistanlaştırma" olarak algılanan ve tepki gösterilen yönü, öncelikle giyim kuşamıdır. Hareketin üyeleri "sünnet giysiler" olmak üzere diz altı elbise, topukları geçmemek üzere kısa pantolon ve başına takke giymekte, çene kısmı ağırlıklı olarak keçisakalı bırakmaktadırlar. Elinde tespih (davet sırasında kesinlikle bulundurulmalıdır, çünkü *geşt* sırasında zikirci sadece tespihle, zikirle meşgul olur), sünnet elbiselerinin göğüs kısmında özel olarak dikilen cebinde misvak bulunur. Misvak, hareket üyeleri için çok önemlidir ve ağız temizliğinin dışında en mühim sünnetlerden bir tanesidir, fazileti de tartışılmazdır. Hareketin üyelerinin anlatımıyla ve algılarıyla üzerindeki bulunan giysi ve davranış tarzı bütünüyle sünnete uygun olmalı/uygundur. Bu yönden hareket üyelerinde bir anlığına bile olsun, dinin/sünnetin çerçevesinden dışarı çıkmama düşüncesi vardır ve bu davranışları ibadete, takvaya dönüştürülmektedir.

---

[586] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.

[587] Kadır Malikov: "Tabligi Jamaat ne Ekstremistkoye Dvijeniye", 7 Mayıs 2013, (Çevrimiçi) https://rus.azattyk.org/a/24978934.html, 04 Ocak 2018.)

[588] Dietrich Reetz, **'Alternate' Globalities? On the Cultures and Formats of Transnational Muslim Networks from South Asia**, Leiden, Koninklijke Brill NV, 2010, s.294-295.

Cemaat, cemaatin liderleri, katılımcıların inançlarının tanınmış otoritelerine karşı beslenen itimat ve güveninden doğduğunun bilincindedir. Bir üye kendi takvasını liderlerinin takva ve hayat hikâyesiyle edinir. Bu nedenle hareketin liderlerinden en sıradan üyesine kadar yeni katılımcılara karşı örnek şahsiyeti göstermek zorundadır.

Hareketin katılımcıları dini bilgileri zayıf olduğu için eleştirilmektedir. Gerçi okumaktan ziyade talim, beyan gibi davet zamanında uyguladığı programlardan dinlediklerini halka iletiyorlar. Bazen aynı şeyleri tekrar ettikleri ileri sürülerek vatandaş tarafından hoş karşılanmayan durumlar da yaşanmaktadır.

Hareketin, katılımcıları konusunda yine bir özelliği belirtilmelidir. Hareket, katılımcısını aynı yerde (yani Tebliğ Cemaatinde) kalması için herhangi bir bağlayıcı unsur kullanmamaktadır. Sadece kudamalar için camiye, cemaate gelmediği zaman hatırlatma olarak ziyaretlerine gidilmektedir. Ayrıca, Tebliğ Cemaatinde sürekli kalmanın ve ibadet, talim gibi amellerin devam ettirilmesinin tek yolu sürekli davette olmaktır. Davette olunmadığı zaman kendilerinin de ifade ettiği gibi, kalplerin kararmış ve yoldan yavaşça sapmış olduğu/sapmakta olduğu kanaatine varılmaktadır.[589] Davet bu durumda bir şarj makinesi gibidir. Sürekli gidilmediği sürece bu şarj bitebilir. Davete gitmeyi bırakmış bir Müslüman için bu süreçten sonra dini hayatına, yoluna, ibadetlerine başka yollardan ulaşmaya, devam etmeye çaba göstermediği sürece uzak kalması olağandır. Zira davet süresince kalıcı olacak pek bir şey öğrenilmemektedir. Davet yolundan uzaklaşan kişi davetin cazibesi, etkisi dağıldıktan sonra eski haline dönebilir ve dahası davete tekrar devam etmediği sürece elinde kalıcı olan en temel bilgiler dahi, örneğin, bazılarının Kuran-ı Kerim'i yüzünden okuma gibi bir yeteneği, kazanımı bile bulunmamaktadır.

Hareketin taraftarları mensupları birbirine "taksır", dini liderlerine ve büyüklerine ise "şeyh", cemaat içerisinde aktif ve kıdemlilerine, davet için birçok kez zaman ayıranlarına "kudama" diyerek iltifat göstermektedirler. Hareketin sıradan katılımcıları için zaman zaman davete çıkmanın dışında bağlayıcılığı

[589] Tebliğ Cemaati katılımcısıyla mülakat, Isık-Göl, 19.08.2017.

bulunmamaktadır. Üstelik hareket, kendi üyeleri ve katılımcılarına belli bir nimet bahşetmediği için katılımcıların da harekete karşı kendini minnettar hissettiği pek görülmemektedir. Ayrıca, yapısının daha gevşek olması, hareket ağları, dolayısıyla menfaat şebekesi bulunmadığından sıkı bir bağlayıcılığı da bulunmamaktadır. Ayrıca, hareket üyelerinin ve katılımcılarının sayısının çoğalması, cemaatten cemiyete geçiş sürecini de hazırlamıştır. Hareket bir yandan böyle bir rolü de oynamaktadır. Hareket üyeleri arasında ziyaret bağları, ikram, dostluk gibi kavramlarla sıkı bir dayanışma yansıtılsa da, bu dayanışma genelde kısa vadelidir. Hareketin temel düşüncesinde olduğu gibi, davet onları Allah için bir araya getiren, aynı zamanda Allah yolunda ayıran bir faktördür. Zira hareket üyeleri davette buluşur, davet sonunda da ayrılırlar. Aslında bütün bunlar büyük bir sirkülasyon, dayanışma ağı olmaya bir avantaj olsa da, harekette bu avantajı çıkara, bir güç unsuruna dönüştürmeye çalışan strateji, ya da sinir merkezi yoktur. Üyeler genelde birbiriyle tanışır, sonra kişisel dostluk çerçevesinde veya küçük düzeyde grup oluşturarak yardımlaşma yapma dışında, büyük vakıflar, merkezler kurarak, büyük yatırımlar yaparak dayanışma, hayır kuruluşları gibi faaliyetler yapmamakta, pek kurumsallaş(a)mamaktadır.[590] Bütün bunlar hareketin daha önce gördüğümüz gibi, düşüncesinin de dünya üzerine değil, ahiret üzerine temellendiğinin etkisidir.

Bu nedenle hareket içerisinde dünyevi konulara az önem verilmesi devamlı vurgulanmaktadır. Zaten davet sırasında dünyevi konuları konuşmak yasaktır.[591] Bunun dışında yine, "bir Müslüman bu dünyada yolcu gibi yaşaması lazım" düşüncesi hep dillendirilmektedir; bir yolcunun yanında neler olabilirdi ki? Bu nedenle paraya, dünya malına da (yaratılan anlamında) "mahluk" kelimesini kullanmaktadırlar.[592]

[590] Bu durumu şu açıdan ise küçümsememek gerekir. Hareketin halk kitlelerini irşat faaliyetleriyle (davet) birlikte, dini eğitim merkezlerini, medrese çalışmalarını da yürütmeye çalıştıklarını belirtmeliyiz. Zira hareket tarihinde bu iki yöntemi de kullandığını, bunların üzerine temellendiğini hatırlatalım. Çünkü ülkedeki toplam medrese öğrencisinin yarısı, Tebliğ Cemaati medreselerinde eğitim almakta olduğunu hatırlatalım.
[591] Davetin 20 şartından birisidir.
[592] Katılımcı olarak gözlemlenilmiştir.

Hareket için davete çıkmak esastır. Bir Müslüman davete çıkmalıdır, zaten İslam da böyle yayılmıştır düşüncesi egemendir. Hareket önderleri davete çıkmayanlar için üzüntülerini dile getirmektedirler.[593] Tebliğ Cemaati üyeleri için bu açıdan bir çilecilik de söz konusudur. Yani oturulur ve "İnsanlar nasıl İslam'a gelir, aynı zamanda davete nasıl gelir" konusunda fikir yapılır/yürütülür. Bu yol dolayısıyla bir "*meenettir*", didinmek, emek vermektir, yani *kurbançılıktır*. Bu da çalışmak ve didinmek, zamanından, malından ve canından kurban etmek anlamına gelmektedir.[594]

3.2.7.3. Sosyal Statüsü Üzerine

Gözlemci statüsünde kendisiyle görüşme yaptığımız din uzmanına göre, genelde çoğu insanın manevi olarak kendini tazelemek için davete çıktığı gözlemlenmektedir. Onun bir takım psikolojik boyutları da vardır. Hayatın sıkıntılarını atlatmak için, kendini hafifletmek için, kendini manevi şeylerle meşgul ederek teselli etme, Allah'ın katında da kendini iyi hissetme gibi, onun birçok boyutu vardır. Çünkü davetin hakikaten insanı rahatlatan yönü vardır. Telefon taşımaz, ekonomik, sosyal, günlük, hayati bir sürü problemden kendini birkaç günlüğüne bile olsun keserek rahatlatmaktadır. Davet kimine göre böylece, bir meditasyondur. Dinin işlevsel yönlerinden bir tanesi olan manevi huzurun, böylece davet ile gerçekleştirildiğini savunan akademisyen, gerekirse davete sadece Tebliğciler değil, sıradan birçok kişi, radikal bazı hareketlerin üyeleri bile katıldıklarını söylemektedir:

> "Az sayıda olsa bile, Selefi hareket üyeleri gidiyor, Hizbut Tahrirciler de bazen siyasetçilikten yoruluyorlar."[595]

Din uzmanı hem davetçilerle 'Tebliğcileri' birbirinden ayrı tutulması gerektiğini ısrarla belirtmektedir. Biz de davetçi kavramını genel anlamda kullanmakla beraber davete arada sırada katılan veya gönül verenleri de katılımcı

[593] Tebliğ Cemaati, Kudama davetçi ile mülakat, Batken, 21.10.2017.
[594] Bölgesel emir ile mülakat, Calalabat, 21.10.2017.
[595] Radikal hareketler üzerine saha araştırmacısı, Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.

olarak nitelendirdik. Bu anlamda davete katılan ilk grubu, toplumun her türlü sınıfından olup, dini/manevi bir deneyime ihtiyaç duyan, sosyo-psikolojik açıdan hassas, ya da sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yönden travma yaşamış kimselerin de katılımıyla karakterize edebiliriz. Örneğin, alkol bırakma, namazı öğrenme gibi vs. amaçlarla davete çıkanlar pek az değildir. Bu açıdan hareketin rehabilitasyon işlevi de vardır.

Davet sırasında insan gerçekten de rahatlayabilmektedir. Gördüğümüz gibi davet sırasındaki yirmi şart gibi kurallar, dünyadan kesilme (kırg. *dünüyödön üzülüü*) insanın stresini azaltan bir etkendir. Sosyo-ekonomik durumun, sıkıntıların inançlı bir insanı böyle bir cemiyetin içinde bulunmaya -üstelik sosyo-ekonomik statünün önemsenmediği bir cemiyet içerisine- iten bir faktör olması küçümsenecek bir görüş de değildir. Diğer yandan hareketin dünya malını hoş görmeyen, bu dünyada bir seyyah gibi gelip geçen yolcu misali yaşama retoriği, bir taraftan durumundan şikayetçi insanın teselli aracı olsa, diğer taraftan daha kolay hayat tarzı sunmaktadır. Çünkü hiçbir şey yapmamak, uzmanın deyimiyle 'en hoş olanıdır': "Her şeyi Allah'tandır diyerek bütün kendi problemini Allah'a yüklemek en kolayıdır, değil mi?..."[596]

Üstelik Tebliğ Cemaati, aynı zamanda dini yaşam tarzının bir diğer kolay yönünü de bilinçli olarak benimsemektedir. Daha önce başvurduğumuz gibi, hem dini bilgi, hem inanç tarzı/düşüncesi basit yoldan edinilmektedir. Hatta bazı bilgilere hiçbir kitap okumadan, sadece talim müteallimlerde konuşmacıyı veya kitap okuyanı sessizce oturup dinleyerek ulaşabilmek mümkündür. Bir davetçiye belki bunlar hayatı boyunca yeterlidir. Akademisyenin de dediği gibi,

> "…bir selefi üyesi olmak için kendini, sözünü tasdik etmelisin, deliller getirmelisin, kitaplar okumalısın, en azından birkaç ayeti kerimeyi ezberlemelisin. Hizbut Tahrir üyesi de sana en azından

[596] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.

jeopolitik durumdan bahsetmeli, bir şeyler araştırmalıdır. Tebliğciye bunların hiç biri gerekmez, sadece seni İslam'a çağırır."[597]

Genelde halkın büyük bir kitlesi az kitap okuyan, az araştıran, özellikle dini bilgisi zayıf, dini eğitimin neredeyse sıfırlarda seyrettiği bir ülke şartlarında Tebliğciliğin büyük bir avantajı olmalıdır. Geniş yayılmasının nedenlerinden bir tanesi de budur. Özet olarak sosyo-politik, sosyo-kültürel ve doğrudan dini olmak üzere hareketin birkaç yönden kendine katılımcı edindiğini görmekteyiz.

Sonuç olarak Tebliğ Cemaati, alt ve orta sınıf hareketidir. Kendisini davet yoluna adamış, adanmış psikolojisi ile diğer insanları durmadan bildikleri o doğru yola, yanına çekmeye çalışan 'mücahitlerin' hareketidir. Buna bağlı olarak her statüden gelen her üye, hiçbir seçmecilik ve herhangi bir engel bulunmadan Tebliğ Cemaati üyesi olabilmektedir.

Hareket, sosyal sorunlar açısından bireyleri (içki, suç, vs. problemlerden gelen) yeniden sosyalleştirme işlevine de sahiptir, bu yönüyle Tebliğ Cemaatinin çevreden katılımcıları dikkate değer çoğunluktadır.

Hareket, hem kentlerde olsun, köylerde olsun faaldir. Dolayısıyla üyeleri kentlerde, hem taşralarda ve hem köylerde bulunmaktadır. Fakat daha çok köy ve taşralarda yoğunluk göstermektedir. Hareketin üyeleri genellikle dini açıdan az eğitimlidir ya da dini eğitimli olanları orantısal olarak daha düşük seviyededir. Dünyevi, laik eğitim açısından da az ve orta eğitimlidirler. Şehirli üyeleri ise, genellikle daha samimi insanlar, aslen köylü olanlardır.

Hareket bir ihtida hareketidir, düşünceleri insanların inancı ve ibadetleri ile sınırlıdır. Sosyal ve siyasal radikal planları ve projeleri bulunmamaktadır. Sonuç olarak bu zamana kadar görüldüğü gibi, tebliğcilik bir sırf dini olduğu gibi, üyelerini bir sosyo-ekonomik durumda rahatlatıcı, sorunların üstünü örten işleve de sahip olmaktadır.

[597] A.m. Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.

3.3. Hizbut Tahriri el-İslami[598]

3.3.1. Hareketin Tarihçesi

Hizbut Tahrir hareketinin köklerini, hakkında net bir tarih söylenmemekle birlikte, 1940'ların sonunda Kudüs'te bulmak mümkündür. Daha spesifik olarak bu hareket, Faruki'ye göre, Osmanlı Devleti'nin (ki, hareket Türkiye'nin kuruluşuna kadarki dönemi İslami hilafet olarak kabul etmektedir) parçalanmasına, topraklarının ulus devletlere bölünmesine, İsrail'in kurulmasına ve Müslüman toplumlarının neo-emperyalizmin karşısındaki acizliğine karşı bir cevap mahiyetindedir.[599] Hareket, İslamcı ve ümmetçi, kendine özgü düşüncesiyle bir hilafetçi, İsrail ve Batı karşıtı bir harekettir.

Hareketin açıktan ortaya çıkması ise, (Filistin'i kurtarmak için seferber olunan bir siyasi parti olarak) 17 Kasım 1952'de hareketin lideri ve kurucusu Takiyyüddin en-Nebhani'nin bir siyasal parti statüsü almak üzere Ürdün İç İşleri Bakanlığına resmi başvurusu ile vücut bulmuştur.[600] Fakat Nebhani hareketi, Faruki'ye göre, 1940'ların sonu ve 1950'lerin başından itibaren önce programlı bir şekilde çekirdeğini kurma ve taraftarlarını artırma çalışmaları yapmış olduğu açıktır. Böylece Nebhani, hareketini fikren ve fiilen kurduktan sonra Ürdün hükümetine başvurmuş, ancak başvuru geri çevrilmiştir.[601] Aslında dahili kaynaklara göre, Hizbut Tahrir, 14 Mart 1953/176 Sayılı es-Sarih gazetesine yayınlanmak üzere Osmanlı Cemiyetler Kanununa göre, bir siyasi parti olarak legallik kazanmıştır. Fakat sekiz gün sonra 22 Mart 1953'te hükümet, partinin kurucu beş üyesine soruşturma başlatmış, yasal olmadığı hakkında bir bildiri yayınlamış, 1 Nisan 1953'te Kudüs'teki parti bürosunun tabelalarını kaldırtmıştır.[602] Bundan sonra Hizbut

---

[598] Hizbut Tahriri İslami Hareketi, medya araçlarını ve bazı ülkelerde yasaklandığı için yer altı basılmalarını etkin kullanan bir harekettir. Hareketin birçok dilde basılan kitap, dergi, broşür ve internet yayınları vardır. Ayrıca, hareketin internet siteleri TABLO 25'te verilmiştir.

[599] Süha Taci Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet,** Çev. Hasan Aktaş, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s.8.

[600] D. Commins, "Takī al-Dīn al-Nabhānī", **The Encyclopaedia of Islam** (New Edition), C. X, (Fasc. 165-166), Leiden, 1998, p.133.

[601] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.20.

[602] HT, **Hizbut Tahrir**, (1.Baskı, 1985), 2.Mutemet Baskı, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 2010, s.16.

Tahrir hareketi bir daha resmiyet alamamıştır. Hareketin ortaya çıktığı yer, Kudüs, Batı Şeria'dır (Batı Şeria, bu tarihlerde 1948 sonrası Ürdün'ün ilhak ettiği toprak olarak idari yönetimini elinde bulundurmaktadır) ve ilk olarak sosyal örgütlenmesi, siyasal mücadele verdiği pratik alanı da burasıdır. Dolayısıyla hareketin Ürdün'le ilişkileri sosyal, İsrail'in kurulması ile de siyasal ve ideolojik nedenlere bağlıdır.[603]

Hareketin kurucusu Takiyyüddin en-Nebhani 1909'da Hayfa'nın İczim kasabasında İslami ilimlere vakıflığı ile tanınan bir ailede doğmuştur.[604] Dolayısıyla ilk ilim tahsili küçük yaşlarında ailede başlamıştır. Babası Eğitim Bakanlığının (Maarif Nezareti) öğretim merkezlerinde şer'i ilimler müderrisi olarak çalışan bir fakihtir. Annesi de kendi babasından özellikle, fıkıh konusunda önemli derecede eğitim görmüştür. Dolayısıyla Nebhani'nin yetişmesi ve bir alim olarak şekillenmesinde anne tarafından dedesinin büyük rolü olmuştur.[605] Dedesi ise, Yûsuf b. İsmail Nebhani (1849-1932), Hayfa'nın İczim kasabasındandır. Beni Nebhan kabilesinden geldiği için Nebhani nisbesiyle anılmıştır. Takıyyüddin Nebhani'nin nispet edilmesi de, bununla alakalı olmalıdır. Yûsuf Nebhani, El-Ezher'den mezun olmuş (1873), dönemin Cemalettin Afgani, Muhammed Abduh gibi ilk İslamcılarını tanımıştır. Mısır'dayken İbrahim es-Sekka'dan, daha sonra Şam'da Seyyid Şerif Mahmut Efendi'den ilmi icazet almıştır. Yûsuf Nebhani, yüksek kadılık görevlerinde bulunmuş, dönemin önemli hukukçularından biri olmuştur.[606] Edîb, şair ve sûfi olduğunu da aktaran dahili kaynaklara göre, Nebhani'nin kadılık görevleri, Cenin (Filistin) kadısı, daha sonra Musul (Irak), Lazkiye (Sûriye) kadısı ve sonra Kudüs'te Ceza Mahkemesi Başkanı, daha sonra Beyrut'ta Hukuk Mahkemesi Başkanı olarak sıralanmıştır.[607] Bir diğer husus, Nebhani'nin Osmanlı Arap ülkeleriyle olduğu gibi, Osmanlı Türkiye'si ile olan bağları ile alakalıdır. Buna göre, dede Nebhani, ilk olarak çalışma hayatına 1876'da İstanbul'daki el-Cevâib gazetesinde editörlük ve Arapça kitapların tashihi görevi ile başlamıştır. Aktarılanlara göre, muhtemelen

[603] Hareketin İsrail ve İsrail müttefikliği karşıtı düşüncesi ortya çıktığı yeri ile ilişkilidir.
[604] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.13.
[605] HT, **Mescid-il Aksa'dan Bir Nurun Doğuşu: Hizbut Tahrir'in Yola Çıkışı**, HT Türkiye, s.6
[606] M. Sait Özervarlı, "Yûsuf b. İsmail Nebhani", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, C. XXXII, İstanbul, 2006, s.471.
[607] HT, **Mescid-il Aksa'dan Bir Nurun Doğuşu**, s.6.

1879-1880 yıllar aralığında Köysancak'taki (Musul, Irak) kadılık görevinde bulunduktan sonra 1880'de İstanbul'a dönmüştür. Bu sırada Sultan II. Abdülhamit'e yakınlığı ile bilinen Nebhani, önce Lazkiye, Kudüs, sonra 1888'de kurulan Beyrut Yüksek Mahkemesinin başına getirilmiştir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1909'da yine II. Abdülhamit'e yakınlığından dolayı görevinden uzaklaştırılmıştır. 1932'de Beyrut'ta vefat etmiştir. Kadılık görevlerinden sonra 1909-1932 yılları aralığında kendini ilime veren Nebhani, kitaplarını bastırmış, öğrenciler yetiştirmiştir.[608] Bu sırada yine çok sayıda düzenlediği fıkıh meclisleri ve münazaralarda genç Nebhani'yi hep yanında bulundurmuştur. Onun Osmanlının üst düzey yetkilileriyle teması, siyasi ve ilmi birikimi genç Nebhani için daha sonraki hayatı açısından ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla Nebhani'nin Osmanlı konusundaki yaklaşımında da bu tarihi geçmişin etkisi olmalıdır. Böylece, onun El-Ezher'e gidip eğitim almasına bizzat neden olduğu gibi, Şeriat Fakültesine okumasında, sonra da Fıkıh üzerinde derinleşmesinde de dedesinin etkisi görülmüştür.[609] Nitekim genç Nebhani, El-Ezher'de Şeriat ve aynı zamanda Dâr'ül-Ulûm Kahire'de Arap Dili ve Edebiyatı (1927-1932) üzerine ilim tahsili görmüştür.[610] Daha sonra Nebhani, Filistin'in çeşitli bölgelerinde kadılık yapmış, tanınmış bir hukukçudur.[611] Ne olursa olsun, Hizbut Tahrir üyeleri Osmanlı'ya sıcak bakmaktadırlar ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu olan 1923'e kadarki dönemi de Hilafet dönemi olarak sayarlar.[612] Böylece Hizbut Tahrirciler hilafet kavramını tarih üstü bir şekilde tamamen Asrı Saadet formunda görmezler. İslam referanslı hilafet tarzını modern devlet sistemine kıyaslayarak yeniden üreten yönü ile hareket, aslında modern düşünce üzerine oturan bir harekettir. Parti ve teşkilatlanma tarzı da bu şekildedir. Nitekim Nebhani Faruki'nin ifadesiyle "İslami doktrinleri ve ideolojisini çağdaş siyasi konsepte uydurarak kullanan ilk arap entelektüelidir".[613] Ve o, hareketini;

---

608 Özervarlı, "Yûsuf b. İsmail Nebhani", s.471.
609 HT, **Mescid-il Aksa'dan Bir Nurun Doğuşu**, s.7.
610 A.e. HT, **Mescid-il Aksa'dan Bir Nurun Doğuşu**, s.8; Commins, "Takī al-Dīn al-Nabhānī", s.133.
611 Ali Köse, "Hizbü't-Tahriri İslami", **DİA**, **(Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.XVII, İstanbul, 1998, s.184.
612 Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
613 Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.10.

> "İdeolojisi İslam, gayesi İslam'ı tatbik ve dünya çapında tebliğ edecek bir İslami devlet kurarak İslami bir hayat tarzı başlatmak olan İslami parti"[614] şeklinde tarif etmektedir.

Hizbut Tahrir bu açıdan salt dini hükümlerin, salt dini olanın üzerine oturan hilafetin hakimiyetinden ziyade, bütün bunları referans almakla birlikte İslamcı bir siyasetin üzerine oturan hilafetin hakimiyetini öncelemektedir.

Hizbut Tahrir, kuruluş itibariyle o dönemin Orta Doğu hareketlerine ve hareket tarzına benzeşim arz etmektedir. Bu benzerlik, öncelikle o zamanın Orta Doğusundaki milliyetçilik ve sosyalizmden etkilenmeyi yansıtmaktadır. Bununla birlikte hareketin kendi zamanındaki bazı reform hareketlerinden farklı yönü, radikal eğilimlere meyilli olması ve tedrici reformculuğa zıt olarak devrimci bir yaklaşımı tercih etmesidir. Bu sebeple hareket, halk arasında tedrici teşkilatlanan ve mevcut bürokrasi sistemi içerisine sızma yaklaşımı gösteren Müslüman Kardeşler gibi İslami reformculuktan farklı olarak, açık ve doğrudan siyasi stratejiler ortaya koymuş bir siyasi parti olarak doğmuştur. Ayrıca, Hizbut Tahrir'in Orta Doğunun bu en büyük hareketi Müslüman Kardeşler'e yakınlığını ve hareketin ondan bölünüp çıkmış olduğunu ileri sürenlerin aksine,[615] Faruki'ye göre hareket, ilk zamanlarda siyasi olarak Arap milliyetçisi BAAS'tan etkilenmiştir. Bu benzerlik elbette ki, öncelikle Hizbut Tahrir'in İsrail karşıtı ideolojisinden gelmektedir. Bununla birlikte Nebhani'yi bu laik gruplardan farklı kılan özelliği de İslamcılığındadır.[616] Nitekim hareketin faaliyet gösterdiği ilk günlerinden bu yana hiçbir zaman resmiyet kazanamamış olması ve rejimle uyuşmazlığı, çatışmacı yönlerinin artarak devam etmesi, Faruki'ye göre hareketin uzlaşmaz ideolojik yapısındandır. Bu sebeple Müslüman Kardeşlerle daha baştan ideolojik olarak aynı safta yer alması mümkün

[614] Nebhani, Hizbut Tahrir mefhumları, (6. (Mutemet) baskı), Hizbut Tahrir Basını, 2001, s. 92.
[615] Faruki, bu görüşte olanları ayrıca aktarmakta (Simon ve Landau, 1972, s.408,412; Cohen, 1982, s.187,209,218; ve diğerleri…) ve dahili kaynaklarla bu görüşleri eleştirmektedir. (Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.20).
[616] A.e., Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.16-18.

değildir, çünkü El-Benna'nın teorik planda reformcu bakış açısının aksine, Nebhani, İslam ve Batı medeniyetlerinin arz ettiği kesin ayrılışı vurgulamaktadır.[617]

Faruki'ye göre, hareketin kronolojisi, 1950'lerdeki kuruluşunu izleyen yıllarda hareketin bir siyasal parti olarak legallik kazanması için yapılan oldukça büyük gayretleri ile başlamaktadır. Ancak hareket legal bir siyasal hareket olma şansını hiçbir zaman yakalayamamıştır. Hareket, başvurusunun geri çevrilmesinden sonra (1952), üstelik Ürdünlü yurttaşlar arasında dini çizgilerle bölünmelere sebep olacağı ve dönemin iktidarı için tehdit içeren ideolojik görüşleri gerekçe gösterilerek ülkede yasaklanmıştır (1953). Fakat buna karşılık hareket, 1952'den itibaren diğer siyasal partiler gibi kendi kadrolarının tayini ve parti mahiyetinde teşkilatlanmaya devam etmiştir. Parti, yasaklamanın ardından kendine taraftar arayışlarına geçmiştir. İllegal hareketin arayış hikayesi, 1960'lara kadar sürmekte ve hareketin Ürdün, Suriye ve kısmen Lübnan'daki kısıtlamalara maruz kalması, hareketin aynı zamanda şeffafsızlığını da beraberinde getirmiştir. Hareketin açık bir kitlesel örgütlenme ve propagandası -kısıtlamalardan ötürü- hiçbir zaman gerçekleşememiştir. Bu durum onları yer altı çalışmalarına, gizli oturumlara ve katı yapılanmış ders halkalarına yöneltmiş gözükmektedir. Hareketin mensupları şimdi bu gizli halkalarını Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki ilk üç senesini referans alarak açıklamaktadırlar.[618] Nitekim bu arayış sırasında önce öğretmenler ve lise öğrencileri hareketin en büyük umudu olmuştur. Ayrıca, gelenekçi merkezler ve muhafazakar itilmiş kesimlerden ciddi bir destek görmüş, mülteci kamplarından taraftar bulmuştur.[619]

Her ne olursa olsun, hareketin 1960'lardaki pozisyonu Orta Doğu'da, özellikle Ürdün'de bir artış seyretmiştir. Bu durum hareketi işgal güçlerine karşı toplumu ikna etme çabalarına sevk etmiş ve kendisini Ürdün'de Müslüman topluluğun bir garantörü şeklinde görmesine neden olmuştur. Böylece hareket, 1960'lardan 1970'lerin ortalarına kadar bir İslam devletini kurma teşebbüsleri ve heyecanlarını ortaya koymaktadır. Ancak 1970'lerin ikinci yarısı ve devam eden

[617] A.e., Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.61.
[618] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[619] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s. 13-60.

yıllar, hareket içerisinde büyük hayal kırıklığını meydana getirmekte, aktif, canlı bir şekilde hilafetin getirilememesi, hareketin komite liderlerinden halktan mensuplarına kadar heyecanını söndürmektedir. 1977'de hareket lideri Nebhani'nin vefatı bunu izlemektedir. 1979'daki İran İslam Devletinin kuruluşu hareket açısından bir umut kıvılcımı olsa da, çok geçmeden bu umutları da boşa çıkıyor ve hareketin eski özgüveninden ziyade reaksiyoner ve bazı konularındaki tavizleri meydana geliyor. Böylece, meçhul halifenin aranışı, böylece 1964'ten günümüze kadar süre gelen bir bekleyişe dönüşmüştür.[620]

Nebhani'nin vefatından sonra yerine Abdulkadim Zallum geçiyor ve hareketi 2003'e kadar yönetmiştir. Abdulkadim Zallum, 1924'te el-Halil'de (İbranice - Hebron) doğmuştur, Filistinlidir. Nebhani'nin zamandaşı, 1952'den beri hareketin en önemli yönetim üyelerinden biri olmuştur. O da Nebhani gibi Ezher mezunu, bir hukukçudur.

2003'te Zallum'un vefatından sonra yerine geçen Ata Abu-l Ruşta halen hareketi yönetmektedir. Ata Abu-l Ruşta da hareketin kadim üyelerindendir. Abu-l Ruşta da el-Halil, Ra'na'da 1943'te doğmuş bir Filistinlidir. Kahire Üniversitesinden mezun, inşaat mühendisi, aynı zamanda bir İslam hukukçusu olarak bilinmektedir. Nebhani ile de yakınlığı bulunan, Hizbut Tahrir'in kadim üyelerindendir.

Hareketin Kırgızistan'a gelişi hakkında net bir tarih söylenememekle birlikte Sovyetlerden sonra, yani 1990'lardan itibaren Orta Asya ülkelerine gelmeye başlamıştır. Akademik çalışmalar için bu zamanlar henüz erkendir. Hareket hakkında medya birikimi bazı bilgiler sunmaktadır. Bu amaçla 1991'den itibaren BDT ülkelerinde ve yerel kaynaklarda yayınlanan bilgiler taranmıştır. Hareket Kırgızistan'a Özbekistan sınırlarından giriş yapmıştır. Özellikle, Andican ve Namangan'dan gelindiğine işaret edilmektedir.[621] Dolayısıyla Hizbut Tahrir'in Orta Asya'da ve Kırgızistan'ın güneyinde yaygınlaşmaya başlaması Özbekistan ile

[620] A.e. Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**.
[621] Çolpon Çotayeva, "Rol İslama v Obşestvenno-Politiçeskoy Jizni Kırgızstana", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz,** t.y., (Çevrimiçi) https://www.ca-c.org/journal/2003/journal_rus/cac-06/07.chotru.shtml, 12 Ocak 2018.

yakından ilişkilidir.[622] Bu nedenle hareketin Özbekistan seyri üzerine kısaca durulması gerekir. Genel görüşlere göre, Özbekistan'da hareketin ortaya çıkması 1992'lerdir.[623] 1992-1994'lerde Andican ve Taşkent'te, 1998-2000'lerde Tacikistan'da ve Kırgızistan'ın güney sınırlarında ilk halkaların meydana geldiği kaydedilmektedir.[624] Ponamarev'e göre, Hokand'da hareketin ilk halkaları 1992-1993'lerde faaliyete başlamıştır. Öte yandan resmi belgelerde Özbekistan/Taşkent'e hareketin ideolojisini 1995'te ithal eden Ürdün uyruklu Salahiddin isimli şahıstan bahsedilmektedir. Ayrıca, Özbekistan temsilcileri olan Nosirov H.M. ve Seydaminov gibi isimler yer almaktadır. Güvenlik Güçleri tarafından da onaylandığı gibi, 14 Mayıs 1999'da mahkemede yargılanan sanıkların 8'inin dosyalarında bu durum belgelendirilmektedir.[625] Dahili kaynaklar ise, bu olayları referans göstermekle birlikte, Özbekistan'a hareketin geliş tarihiyle ilgili doğrulayıcı veya aksini ileri süren yorumda bulunmamaktadır.[626] Ne olursa olsun, 1996'dan itibaren Fergana bölgesinde HT literatürünün elden ele dolaştırılmaya başlamış olduğu açık bir vakadır.[627] Hareketin Haziran 1998'e kadar dikkat çekilmeyen yer altı çalışmaları, ilk olarak 9 Temmuz 1998 tutuklamasıyla başlamıştır.[628] 16 Şubat 1999 terör olayları nedeniyle sadece 2000'lere kadarki tutuklananların sayısı 10700'dür. Onların hapse atılanları 4000 ile 5000 arasında tahmin edilmektedir. Bunların yarısı kadarı da Hizbut Tahrir üyeleridir.[629]

Kırgızistan'da da buna eşzamanlı olarak güvenlik güçleri tarafından önlem alma çalışmaları başlatılmıştır. Resmi makamlardan bildirildiğine göre, 1999-2000 senesinde Ceza Kanunu, 299. Maddesi gereği 55 dosya ile 280 kişi tutuklanmış, onların 79'u mahkemeye gönderilirken, 81'ine resmi uyarı, geri kalanına da

---

[622] Bu ilişkiler Andican olayları ve kaçanların dışında geliş gidişler yoluyla da mümkün olmalıdır.
[623] V. Ponamarev, **İslam Karimov Protiv Hizbut Tahrir**, Pravozaşitnıy Tsentr Menorial, Moskova, 1999, s.4. B. Babajanov, "Ferganskaya Dolina: İstoçnik ili Jertva İslamskogo Fundamentalizma?", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz,** t.y., (Çevrimiçi) https://www.ca-c.org/journal/cac-05-1999/st_21_babajanov.shtml, 12 Ocak 2018, vs.
[624] Esenamanova, **İslam v Tsentralnoy Azii,** s.57.
[625] Ponamarev, **İslam Karimov Protiv Hizbut Tahrir,** s.3-4.
[626] HT, **İslam Kerimov – Hizbut Tahrir'e Karşı**, Moskova, 1999, s.5.
[627] Ponamarev, **İslam Karimov Protiv Hizbut Tahrir,** s.5.
[628] A.e., Ponamarev, **İslam Karimov Protiv Hizbut Tahrir,** s.5.
[629] Ponamarev, "Spisok Lits Arestovannıh i Osujdennıh po Politiçeskim i Religioznım Motivam v Uzbekistane (Şubat 1999 – Nisan 2000)", **Pravozaşitnıy Tsentr Menorial**, 2000, (Çevrimiçi) http://old.memo.ru/hr/politpr/centrasia/uzb5/titul.htm , 12 Ocak 2018.

rehabilitasyon çalışması yapılmıştır.[630] Özbekistan'daki genel tutuklama, akabinde ülkedeki önlem alma çalışmaları hareketi gün yüzüne çıkarmıştır. Ayrıca, komşu ülkedeki tutuklamalar hareketin ülkeye transfer olmasını daha da hızlandırmış mıdır? Bununla ilgili net bilgiler de bulunmamaktadır. Sonuçta 2000'lerden itibaren Hizbut Tahrirciler gizli çalışma aşamasından açığa çıkma aşamasına geçmişlerdir. Örneğin, hareket ilk kez 20 Nisan 2001'de Oş, Kara-Suu ilçe merkez camiinde Kırgızistan'ın önde gelen alimlerini, KMDİ ve güvenlik güçlerini tartışma ve müzakereye davet ettiklerini kendi medyasından duyurmuştur.[631] Daha sonra yerli medyada yayınlananlara göre, hareket özellikle Calalabat ve Oş'ta parklarda ve meydanlarda pankartlarını asmış, broşürlerini açıktan dağıtmaya başlamıştır.[632] Durumu izleyen bir netice olarak Hizbut Tahrir'in 20 Ağustos 2003'te Yüksek Mahkeme kararıyla ekstremist hareketi olarak tanınması ve ülke topraklarında faaliyeti yasaklanması hareket için önemli bir engel olmuştur. Çünkü mahkeme kararı ile hareketin Ceza Kanununun 299.Maddesi uyarınca hiçbir şekilde faaliyet göstermesine izin verilmemektedir. Hareket tekrar yer altına çekilmiştir. Hemen akabinde KMDİ de Hizbut Tahrir'e karşı kampanyalar düzenlemeye başlamıştır. O zamanın KMDİ başkanının anlattığına göre, hareket geleneksel olmayan, 'yanlış' yoldaki bir harekettir.[633] Yine 13 Mayıs 2005 Andican olaylarında Akromiyya hareketi ile birlikte Hizbut Tahrir'in adı da sık sık geçmektedir. Ayaklanan halkı güçle bastıran Özbekistan Hükümeti ekstremist hareketleri suçlasa da, yüzlerce suçsuz insan öldürülmüş, 3-5 bin arasında insan ülkesinden kaçmıştır. Kırgızistan'ın güney illerine

---

[630] T. Razzakov, Ulusal Güvenlik Teşkilatı, Terörle Mücadele Şube Başkanlığı Bildirisi, t.y. (Çevrimiçi) http://www.ctaj.elcat.kg/tolstyi/e/e010.html, 12 Ocak 2018.

[631] HT, "İstina i Zablujdeniye", 01 Mayıs 2001, (Çevrimiçi) https://hizb.org.ua/ru/hizb-world/4763-asia/kyrgyzstan/110184-istina-i-zabluzhdenie.html, 12 Ocak 2018.

[632] Azattık Radyosu, "Kırgızstan'da Dinderdin Ordu Kanday?", 18 Ekim 2003, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/1215194.html, 12 Ocak 2018.

[633] Azattık Radyosu, "Muratalı Acı Cuman Uulu: "Hizbut Tahrir – Sayasiy Partiya"", 28 Ağustos 2003, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/1213341.html, 12 Ocak 2018. Ayrıca bkz. İA 24.KG, "Muratalı Acı Cumanov: Dengi Vıdelennuyu Prezidentom Upravleniyu Musulman Kırgızstana, Pomogayut v Borbe s Hizbut Tahrirom", 23 Kasım 2006, (Çevrimiçi) https://24.kg/archive/ru/community/10203-2006/11/23/10582.html/, 12 Ocak 2018.

binden fazla sığınmacının geldiği bu olaylarda[634] ekstremist hareketlerin de transfer olunduğu söylenmekle birlikte, yine de net verilere ulaşılamamaktadır.

Daha sonra hareket, 2005'te kabul edilen Kırgızistan Cumhuriyeti "Ekstremist Faaliyetlerle Mücadele ile İlgili" 17 Ağustos 2005/150 Sayılı Kanununa tabi tutulmaktadır. Üstelik Bakiyev'in devlet başkanlığı döneminin başlaması ile ülkedeki dini durumu daha sıkı politikalar izlemiştir. 1 Ekim 2008'deki 32 kişinin 9 ile 20 yıl arası hapis cezasına çarptırıldığı Nookat/Oş olaylarında[635] Hizbut Tahrir suçlu bulunmuştur. Olay, Kurban Bayramı kutlamaları için meydana toplanan vatandaşlara belediyenin izin vermemesi ile gelişmiştir ve tepki gösteren, belediye binasına taş atan karışıklığın organizatörü yerli yönetime ve İç İşleri Bakanlığından yapılan açıklamaya göre Hizbut Tahrir'dir.[636] Aynı zamanda çoğu medya kuruluşlarında da olay bu şekilde yansıtılmıştır.[637] Nookat olayları yönetimin değerlendirmesi ve mahkeme kararlarına karşılık, İnsan Haklarını savunan kuruluşlarca bir bastırma girişimi olarak eleştirilmiştir.[638] Neticede devletin harekete karşı alınan önlemleri başarılı bir şekilde devam etmiştir. Nookat olaylarından sonra hareketi bırakan kişiler haber gündemi olmaktadır. Ayrıldıklarını açıklayanlar arasında aile ve akrabalarının, güvenlik güçlerinin baskısı ve ekstremizmle mücadele projeleri çerçevesindeki seminerlerin etkisi olduğunu anlatmaktadırlar.[639] Devlet daha sonra Hizbut Tahrir'e karşı iki çeşit taktik kullanmıştır. Birincisi, devamlı tutuklama ve imkanlarını kısıtlama çalışmalarıdır. Harekete üye olan, sempati duyan, finansal destek sağlayan, literatürünü saklayan ve bulunduranlar dahi, ekstremist

---

634 V. Ponomarev, **Bejentsı iz Uzbekistana v Stranah SNG: Ugroza Ekstraditsii (Mayıs 2005 – Ağustos 2007)**, Moskova, Pravozaşitnıy Tsentr Menorial, 2007, s.20-30.

635 Mahkeme kararı da bulunmaktadır. Bkz. Pravozaşitnıy Tsentr Menorial, "Kırgızstan: Naruşeniye Prav Çeloveka v Svyazi s Delom o Nookatskih Sobıtiyah", **Pravozaşitnıy Tsentr Menorial**, 23 Ocak 2009, (Çevrimiçi) www.memohrc.org, 14 Ocak 2018.

636 Azattık Radyosu, "İİM: Nookat Rayakimçiligin Taşbaranga Aluunu Hizbut Tahrir Ekstremisttik Uyumu Uyuşturgan", 03 Ekim 2018, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/1333897.html, 14 Ocak 2018.

637 Bkz. anahtar kelimeler: *Nookat, Nookatskiye Sobıtiya 2008.*

638 HRW, **Stranovoy Obzor: Kirgiziya**, Vsemirnıy Doklad, Ocak 2010; Pravozaşitnıy Tsentr Menorial, "Kırgızstan: Naruşeniye Prav Çeloveka v Svyazi s Delom o Nookatskih Sobıtiyah"; A. Abdirasulova v.d., **Jertvı Pıtok v Kırgızstane: Materialı Monitoringa Naruşeniy Prav Çeloveka po Obvineniyu v Priçastnosti k Ekstremizmu**, Bişkek, Otkrıtaya Pozitsiya, 2009, vd.

639 Canar Akayev, "Oş: Hizbut Tahrir Uyumunan 15 Kişi Baş Tarttı", 31 Mart 2009, (Çevrimiçi) www.azattyk.org, 14 Ocak 2018.

harekete önayak olmak suçuyla Ekstremizmle Mücadele Kanunu çerçevesinde değerlendirilir, Ceza Kanununun 299 Maddesi çerçevesinde cezaya çarptırılır. Bütün destruktif, ekstremist oluşumların medya araçları ve internet siteleri kapatılmıştır. Örneğin, kısıtlanan 159 sitenin çoğu Hizbut Tahrir hareketine aittir.[640] Bunlar da sık sık medya kuruluşlarında devletin ve milletin güvenliği açısından ekstremist hareketten temizlenme olarak yansıtılmıştır.[641] İkincisi, harekete üye olanlara karşı rehabilitasyon çalışmaları ve önlem alma amacıyla profilaktik çalışmalardır. Bunlar da medya araçlarıyla devamlı desteklenmiştir.[642] Örneğin, pişman olup hareketten dönenler, dolayısıyla güvenlik güçlerinin kara listesinden çıkarılanlar konusundaki haberler bu içeriği oluşturmaktadır. Neticede hareket kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.

3.3.2. Hareketin Temel Düşüncesi ve Stratejisi

İslamcılığın en belirgin düşüncesinden olan asli İslam'a dönüş fenomeni, Nebhani'deki önemli bir düşünce faktördür. Ona göre asli düşünce formlarının yeniden inşa edilmesi gerekir ve bunun temelinde de ilk dönem, peygamber dönemi İslam'ı anlama ve İslami Akide'nin canlandırılması kaygısı vardır.

Dahili kaynaklara göre;

> "Hizbut Tahrir'in üzerine kurulmuş olduğu, bütün fertlerini örgütlediği, ümmeti kendisiyle kaynaştırıp eritmek ve asıl davası edindirmek için çalıştığı fikir, İslam düşüncesidir. Yani kendisinden hükümlerin kaynaklandığı ve üzerine fikirlerinin yükseldiği İslam Akidesidir."[643]

Hareketin düşüncesinde bahsi geçen İslam Akidesi, İslam'ın inanç ve ibadet esaslarını temel alırken teolojik bir boyuta ve aynı zamanda İslam'ın hayatın bütün

---

[640] Kanımgül Elkeeva, "Kırgızstan'da 150döy İnternet Saytka Bögöt Koyuldu", 10 Ocak 2018, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-extremism-sites-internet-2017/28966687.html, 10 Şubat 2018.

[641] Güvenlik konusunu içeren bütün bu bilgilerde devletin güvenlik kurumları aracılığıyla gerçekleştirdiği "sert gücü" yansıtılmıştır.

[642] Devletin Eğitim Bakanlığı, Din Komisyonu ve KMDİ gibi kurumlar aracılığıyla halka anlatma, seminer çalışmaları ile 'yumuşak gücü' yansıtılmıştır.

[643] (Hizbut Tahrir, 1985, s.16).

alanlarına bakışını, insanlar arası ilişkilerini (muamelat) şümul ettiği zaman da sosyolojik bir boyuta sahip görünmektedir. Bununla birlikte İslam Akidesi, kendisinden kaynaklanan ahirete dair olduğu kadar dünyaya dair hükümlerle de mukayyet olduğu için o, dünya işlerinin yürütülmesinin de bir esasıdır. Bu nedenle bu akidede hükümlerin yaptırım gücünün olması, bir kesinlik arz etmektedir. İslami Akide, hareketin düşüncesinin temelinde yatan yaptırım gücünü de kurulu bir sistemden almalıdır, yani İslami bir devletten. Böyle bir sisteme varmanın stratejisi de hareketin düşüncesinde her zaman İslami Akide'nin siyasal boyutundan geçmektedir.[644]

Nitekim hareketin siyasal bir parti olma girişimiyle doğduğuna göre de, siyasi yönelişi ve siyasi yönü diğer yönlerine göre daha çok baskındır. Dahili kaynaklara göre hareket kendini;

> "İdeolojisi İslam olan siyasi bir partidir. Siyaset onun ameli ve İslam da onun ideolojisidir"[645] şeklinde tarif etmektedir.

Bununla birlikte parti politik özgünlüğünü iddia etmekte ve diğer politik düzen ve yönetim şekillerinin hiç biriyle uzlaşmadığı görülmektedir.[646] İster bu, Nebhani'nin düşüncesinde ve yönetiminde olsun, ister Zallum yönetiminde olsun, ister Ruşta döneminde olsun değişmemiştir. Nebhani'ye göre, İslam ideolojisi insanın fıtratına uygun olan ve insanları birbirine bağlamada yegane bir ideolojidir. O, öncelikle kainatın, hayatın ve insanın ötesinde, onları yaradan Yaratıcıyı beyan etmektedir.[647] Dolayısıyla bu, her şeyden önce Müslüman'ın Allah ile bağını idrak edip, kulluğunu bilmesi, amellerini Allah'ın emirleri ve nehiylerine göre

---

[644] Hizbut Tahrir, Hizbut Tahrir Basını, 1985, s.17.

[645] Hizbut Tahrir, 1985, s.5

[646] Örneğin, Nebhani döneminde dünyada, Ortadoğu'daki siyasal koşullarda, sosyalizmin etkisi var iken, hareketin düşüncesi de her ne kadar ondan etkilenmiş olduğu görülse de, Nebhani'nin ideolojisinde sosyalizm, kapitalizm gibi gayri İslami bütün düzenler reddedilmiştir. Zellum ve bugün Ruşta döneminde de hareketin en sert eleştirdiği düşünce/düzen de demokrasidir. Örn., bkz. Abdulkadim Zellum, Demokrasi Küfür Nizamıdır, yer ve yayın yılı belirtilmemiştir.

[647] Takiyyüddin Nebhani, **İslam Nizamı**, 6. (Mutemet) baskı, Hizbut Tahrir Basını, 2001, s. 41.

seyrettirmesi ile başlamaktadır.[648] Hareketin stratejisinde her zaman görülen de budur ki, siyasetin ve ideolojisinin başladığı nokta dini referanslarla donatılmaktadır.

O, kurguladığı İslami ideolojinin modern ideolojilerle ayrıntılı bir kıyaslamasını yapmaktadır.[649] Buna göre, eğer insanları birbirine bağlayan ideolojik bağlar esas alınacaksa, o halde İslami ideolojik bağın ulvi hedefler taşıdığı ve bütün insanlığı kapsadığı için onun temel alınması gerekmekte ve tek doğru olan da odur. İlahi verilerin insan için en doğal, tabiatına uygun olduğu düşünüldüğünde İslami ideoloji, bütün ideolojilerin en üstünüdür. Örneğin, milliyetçilik veya kavimcilik içgüdülerinden neşet eden vatancılık bağı, uluslara ve ırklara -veya ekonomik bloklaşma olsa bile- bölünmüşlük, fikrin daraldığı zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla istikrar yolunda, her türlü insanları birbirine bağlamaya yetmemektedir. İslam ideolojisinin kaynağı olan ve insanları birbirine bağlayan Akide ise, kainat, insan ve hayat hakkında, dünya hayatının öncesi ve sonrası hakkında ve dünya hayatının öncesindeki ve sonrasındaki ile olan alakası hakkında Külli bir fikirdir, kaidedir. Bu düşüncede yatan temel unsur da, Akidenin insanın ahiretini ilgilendirdiği ifade edilen dini/uhrevi esaslar üzerine olduğu kadar, dünya hayatı ile olan alakasını ifade eden dünyevi esaslar üzerine de kurulu olduğudur. Hareketin eğer ulus devlet düşüncesine ve bu konuda da dini referanslarla yola çıktığına bakılırsa, hareket, milliyetçi unsurlara olumsuz bakmakta ve yekvücut ümmet düşüncesini savunmaktadır.[650]

Dünyadaki en önemli üç ideolojiden bahseden Nebhani'ye göre; Kapitalizm ve Sosyalizm, her ikisinin de insan düşüncesi, dolayısıyla ondan kaynaklanan her türlü hükmün insan düşüncesinden olması nedeniyle fasittir. Her iki düşüncede de din, ya etkisizleştirilerek, ya da hayatın dışına tamamen atılarak kayıt dışı bırakılmıştır. İslam ideolojisi ise, ondan kaynaklanan hükümlerin Allah tarafından belirlendiği için o, sabit, değişmez ve sahihtir. Buna göre hüküm insan düşüncesi/insandan değil, sadece Allah'ın kaideleri/Allah'tan olmalıdır. Bu yönüyle

[648] A.e., Nebhani, **İslam Nizamı**, s.42.
[649] A.e., Nebhani, **İslam Nizamı**, s.30-77.
[650] Hareket mensupları ile görüşmelerimizde edindiğimiz bilgilere göre, en önemli ve zorunlu olan, dini kimliğin olduğu, ulusal ve diğer türlü kimlik belirtileri hakir görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Nebhani, Seyyid Kutup'un Allah'ın hakimiyeti düşüncesine yakın ve köktenci yaklaşım sergilemektedir. Bu düşünceye göre, İslami ideolojinin inşa ettiği sistem, insanın bütün işlerini ve hayatını düzenler. Ve hem Müslüman, hem de devlet bu sisteme göre kaim olur.[651]

Nebhani'nin düşüncesi, kısaca iki temele dayanmaktadır; Hükmün Allah'tan olması (Şari) ve onun (Şari tarafından) katiyen belirlenmişliği, sabit ve değişmezliğidir. Dolayısıyla bir zorunluluk kaidesi vardır. İkincisi, bu hükümlerin, yani kendisinin kullandığı kavramlarıyla İslam nizamının insan için en tabii, doğasına uygun olmasıdır. Dolayısıyla burada dini hükmü rasyonel bir yaklaşım ile açıklamaktadır.

Buraya kadar hareketin İslami düşüncesinden üç temel esas çıkartılabilir: Birincisi, hükümleri kendisinde barındıran, dinin bizzat kendisidir, İslam nizamıdır. Buna göre;

> "İslam; Allah'ın Muhammed (sallalahu aleyhi vesellem)'e insanın Yaratıcısı ile, kendisi ile ve insanoğlundan diğerleri ile olan alakasını tanzim etmek üzere inzal ettiği dindir. İnsanın Yaratıcısı ile olan alakası, akaid ile ibadetleri kapsar. Kendisi ile olan alakası, ahlakı, yiyecek ve içecekleri, giysileri kapsar. İnsanoğlundan diğerleri ile olan alakası ise, muamelat ve ukubatı kapsamaktadır."[652]

İkincisi, kendisinden hükümlerin kaynaklandığı, hükümleri koyan İslam ideolojisi düşüncesidir. Hareketin düşüncesinde İslam, sadece teolojik çerçevede değerlendirilemez. Belirtildiği gibi, hareket düşüncesine göre İslam, insanın bütün alanlarını ilgilendiren sosyo-politik ve sosyo-ekonomik bütünlüğe sahiptir. Yani şeriatta her şeyin cevabı mevcut şeklindeki anlayışın, insanın bütün ihtiyacını ve hayatını (tarzını) düzenleme açısından şeriata ve İslami nizama yüklediği anlam değerlerinden kaynaklandığı görülmektedir.[653] Dolayısıyla;

---

[651] Nebhani, 2001a, a.e., s.42.
[652] (Nebhani, 2001a, s.90).
[653] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, a.e., s.85.

"İslam, tüm hayat işlerine yönelik bir ideolojidir."[654]

Burada harekete göre İslam, partinin ideolojisi olduğu gibi,[655] bir dindir ve hatta onun ötesinde kendisi de bir ideolojidir.

Üçüncüsü ise, hükümlerin yaptırım gücünü elinde bulunduran İslam Devleti düşüncesidir, Hilafettir. Hilafet, İslam'da yönetim nizamıyla ilgili bir kaidedir. Nebhani, yönetim şeklinin de Hilafet nizamı olması gerektiğini İslam'ın temel kaynaklarını, hadisleri referans göstererek ispatlamaya çalışmaktadır. Buna göre Hilafet'i farz kılan deliller sünnet ve sahabenin icmasıyla sabit olmuştur.[656] Bazı kaynaklardan yola çıkılarak Hilafetin olması Müslümanlar üzerinde bir farz ve bir zorunluluk ifade ettiği ileri sürülmektedir.[657]

Nitekim hareketin kuruluş düşüncesi iki temel esasa dayanmıştır. Birincisi, Filistin'i özgürlüğe kavuşturmaktır. Nebhani, 1950 yılında ilk eseri olan Filistin'i Kurtarmak (İnkaz Filistin انقاذ فلسطين) kitabında bu düşünce üzerine yoğunlaşmıştır. Bu aşamada İslami bir devletin kurulması zorunlu görülmemiştir. Nebhani'nin İslami siyasi düşüncede ilk dönemi, dönemin siyasi oluşumlarından etkilenen Arap milliyetçi ve İslamcı yaklaşımı ile açıklanabilir. Fakat Nebhani'nin daha sonra geliştirdiği düşünce, bir konsept halindeki İslami bir devlet düşüncesini ileri sürmektedir. Bu nedenle Hizbut Tahrir'in mevcut konsepti içerisinde ilk eseri ve düşüncesi yer almamaktadır.[658]

İkincisi ise, bir İslam devleti kurmaktır. Commins'e göre, bir İslam devleti kurmak için aslında detaylı bir programa da sahiptiler. Partinin platformu kendi anayasası, devletin yönetimi ve kurumları hakkında ayrıntılı bilgileri içermiştir.[659] Hareketin bütün o düşünce tarihi, faaliyet ve stratejisini oluşturan literatürünü aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz (Bkz. TABLO 25; 26; 27).

---

[654] Nebhani, **İslam Nizamı**, s.90.
[655] Hizbut Tahrir, 1985, a.e., s.5.
[656] Referans kaynakları için bkz. Hilafet, Hizbut Tahrir Basını, (tarih belirtilmemiş), s.3.
[657] Bkz. Hizbut Tahrir, 1985, a.e., s.23.
[658] Hareketin üyeleri onun ismi zikredilen eserinden haberi olmakla birlikte okumamakta ve gerekirse, geçmiş zafiyeti olarak görmektedirler. Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[659] Commins, "Takī al-Dīn al-Nabhānī", s.125.

TABLO 25.

İslami Siyasi Düşünce

1. Takiyyüddin en-Nebhani, **İslam Nizamı,** 1.Baskı (1953), 6.Mutemet Baskı, HT Neşriyatı, 2001, 158 sayfa. *Eser, Nebhani'nin düşüncesinin bir muhtasarı olarak düşünülebilir. İslam'ı bir din olmanın yanında bütün hayatın düzenlenmesini sağlayan nizamlar manzumesi olarak gören Nebhaninin, bütün sosyal kurumlar nizamını İslami nizam içerisinde değerlendirerek bir Hilafet düşüncesi geliştirmesinin hareket noktası da budur. Dolayısıyla Nebhani'ye göre, İslam bir din olduğu kadar bir ideoloji olarak okunmaktadır.*
2. Takiyyüddin en-Nebhani, **İslami Devlet**, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 2007, 416 sayfa. *Kitap, İslam'ın siyasi düşünce tarihini anlatmaktadır. Esasta dört safhada değerlendirilmiştir. 1) Siyer: İslami bir devletin kuruluşu, Hazreti Peygamber dönemidir. 2) İslami Devletin büyüme, yayılma ve fetihler dönemidir. 3) İslami Devletin çözülüşü ve 4) İslami Devletin yeniden kurulabilmesinin önündeki engeller ve çözüm yolları ele alınmıştır.*
3. Takiyyüddin en-Nebhani, **İslam'ın İçtimai Nizamı**, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 2011, 244 sayfa. *Özel hayat ve toplumsal hayat olmak üzere kadın-erkek, aile ve akraba ilişkilerine yer verilmiştir.*
4. Takiyyüddin en-Nebhani, **İslami İktisat Nizamı**, HT Neşriyatı, t.y., 508 sayfa. *İslam'da iktisat, yönetilişi, mülkiyet kavramı ve çeşitleri, çalışma ve iş bölümü, üretim, ticaret ve bütün iktisadi düşüncenin bir analizi ve İslami hükümlerin verilişi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.*
5. Takiyyüddin en-Nebhani, **Hizbut Tahrir'in Siyasi Mefhumları**, 6.Mutemet Baskı, HT Neşriyatı, 2005, 238 sayfa. *Hizbut Tahrir'in Siyasi düşüncesi, yönelişleri ve İslam dünyasının durumu ele alınmıştır.*
6. Takiyyüddin en-Nebhani, **Hizbi Kitleleşme**, 1.Baskı (1953), 4.Mutemed Baskı, HT Neşriyatı, 2001, 50 sayfa. *Dünya ve İslam dünyası siyasi tarihçesi, Hizbut Tahrir'in siyasi ve toplumsal harekete dönüşüm düşüncesi ve metotları ele alınmıştır.*
7. Takiyyüddin en-Nebhani, **İslami Şahsiyet**, Cilt: 1, Beyrut, Dâr-ul Ummah, t.y.,

416 sayfa. *3 ciltten oluşan bu eser, Nebhani'nin İslami düşüncesini İslam'ın temel ve otorite ilimlerine dayandırdığı, İslami kaynaklara referans gösterdiği, siyasi düşüncesini İslami esaslarla donattığı bir eseridir. 1.cildinde Akide, Şeriat, içtihat ve taklit konuları, Kuran, Sünnet, Hadis, Siyer ve Fıkıh geleneğinden gelen İslam kültürü esasları işlenmiştir.*

8. Takiyyüddin en-Nebhani, **İslami Şahsiyet**, Cilt: 2, Çev. Ercan Tekinbaş, Ankara, Köklüdeğişim Yayıncılık, 2013, 367 sayfa. *2. Cildinde Fıkıh, Hüküm ve hükümleri uygulayıcı olarak Devlet/Hilafet konusu bütün yönleriyle ele alınmıştır.*
9. Takiyyüddin en-Nebhani, **İslami Şahsiyet**, Cilt: 3, HT Neşriyatı, t.y., 681 sayfa. *3. Cildinde şahıs ve toplum açısından ele aldığı ayrıntılı bir Fıkıh Usûlü eseridir.*
10. Abdulkadim Zallum, **Klonlama, Organ Nakli, Kürtaj, Tüp Bebek, Yaşam Destek Ünitesi, Hayat ve Ölüm Hakkındaki Şer'i Hükümler**, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 1997, 20 sayfa. *Kitapçıkta güncel dini meseleler değerlendirilmiştir.*
11. HT, **İslami Nefsiyet**, Dâr-ul Ummah, 2011, 336 sayfa. *Bir Müslüman için esas olan İslami hayat, nefis terbiyesi, ahlak konuları ele alınmış olup, Siyer, Hazreti Peygamber ve Ashabının İslami yaşam tarzı, İslam düşüncesi ve mücadelesi bir örnek olması açısından anlatılmaktadır.*
12. HT, **Hizbut Tahrir Mefhumları**, (1.Baskı, 1953), 6.Mutemet Baskı, HT Neşriyatı, 2010, 76 sayfa. *Hareketin temel düşüncesini, din, dünya ve siyasi düşüncesini yansıtmaktadır.*
13. HT, **Hadâratlar Çatışması Kaçınılmazdır**, Dâr-ul Ummah, 2007, 92 sayfa. *İslam Medeniyeti Mefhumu ve diğer medeniyetlerle ayrışma yolları ele alınmaktadır.*
14. HT, **Hizbut Tahrir**, (1.Baskı, 1985), 2.Mutemet Baskı, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 2010, 88 sayfa. *Kitapta hareketin kuruluşu, gayesi, çalışma metotları ve yapısı ortaya konulmuştur.*
15. HT, **Hizbut Tahrir'in Değiştirme Metodu (Menhac)**, Mutemet Baskı, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 2009, 54 sayfa. *Hareketin toplumun nasıl değiştirilmesi gerekliliği ile ilgili düşünce ve metotları anlatılmaktadır. Ayrıca, toplumun*

İslamileştirilmesi için çalışan hareketlerin hareket tarzlarına da yer verilmiştir.

16. HT, **Mescid-il Aksa'dan Bir Nurun Doğuşu: Hizbut Tahrir'in Yola Çıkışı,** HT Türkiye, 2007, 62 sayfa. *Hareketin kurucusu Nebhani ve ikinci emiri Zellum'un biyografisi, HT'in tarihçesi anlatılmaktadır.*
17. HT, **İslami Kimlik**, Dâr-ul Ummah, 2009, 64 sayfa. *Kitapçık bir Müslüman kimliğinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili kitabi olmakla birlikte İslam düşüncesi ile de açıklanmaya çalışılan HT üyelerinin bir el kitabıdır.*

TABLO 26.

Siyasi Analiz ve Raporlar

1. HT, **Ürdün'de Su Sorunu: Çözüm Nedir?** HT Neşriyatı, 1999, 40 sayfa. *İsrail ve Ürdün ilişkileri ve Ürdün'ün su sorunu tartışılmıştır.*
2. HT, **İ. Kerimov – Hizbut Tahrir'e Karşı,** Moskova, 1999, (57 s.). *Kitap National Endowment for Democracy, Central Asian Human Rights İnformation; Özbekistan İnsan Hakları Örgütü; İnsan Hakları Savunma Merkezi Memorial arşiv ve katkılarıyla yayımlanmıştır.*
3. HT, **Batılıların Gözünde İslam, Hilafet, Hizbut Tahrir**, HT Neşriyatı, 2010, 72 sayfa. *20.Asırda İslam Dünyası, Hizbut Tahrir'in tarihçesi ve Batı anlatılmaktadır.*
4. HT, **Batı Ülkelerine Göç Etmek,** HT Avrupa, 2002, 28 sayfa. *Müslüman topluluklarının Batı'ya göç etme olgusu, Batı'nın göç politikaları ve bunun karşısında Müslümanların dini kimliğini koruma konuları ele alınmıştır.*
5. HT, **Sudan Vilayetinden Bir Nidâ**, 2010, HT Sudan, 29 sayfa. *2011'deki referandum ile Güney Sudan'ın kuruluş gidişatını, Sudan'ın bölünüşü konusunda Müslüman dünyaya bir çağrı olarak yayımlanmıştır.*
6. HT, **Yemen'deki Siyasi Sorunlar ve Krizler: Sebepleri ve Çözümü**, Sana, HT Yemen, 2010, 108 sayfa. *Raporda Yemen tarihçesi, siyasi durum, savaş, bölgesel ayrılıkçılık, terör ve ekonomik sorunlar ele alınmış, çözüm yolları önerilmiştir.*
7. HT, **Hizbut Tahrir'in Alimler Konferansı**, Jakarta, 2009, 169 sayfa.

Hareketin Endonezya'da düzenlediği Uluslar arası Alimler Konferansından bildirilerin ve programın yer aldığı kitabıdır.

8. HT, **Siyasi Meseleler: Müslümanların İşgal Edilmiş Beldeleri**, Dâr-ul Ummah, 2011, 176 sayfa. *Kitapta işgal edilmiş Müslüman toprakları güncel siyasi okuma ile yorumlanmaktadır.*
9. Ahmed ed-Daur, **Medeni Kanunun Çürütülmesi**, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 1.Baskı, 1955, 3.Baskı, 1990, 28 sayfa. *Bu kitapçık, zamanın Ürdün Parlamentosu milletvekili ed-Daur'un parlamentoda Medeni Kanun üzerine konuşmasını anlatmaktadır.*

TABLO 27.

Alternatif Mevzuat ve Projeler

1. HT, **Hilafet Devletinin Anayasa Tasarısı**, Muteber Baskı, HT Neşriyatı, 2006, 62 sayfa.
2. HT, **Anayasa Mukaddimesi veya Esbab-ı Mucibesi, Birinci Bölüm (Genel Hükümler, Yönetim Nizamı, İçtimai Nizam)**, 2.Mutemet Baskı, HT Neşriyatı, 2009, 516 sayfa. *Kitapta Hizbut Tahrir'in Anayasa maddeleri Kuran, Sünnet ve İcma hükümlerine göre, açıklanmaktadır.*[660] *1-122 Madde içeriğinde; Devlet kurumların yapısı, idari bölümlerin yetki, fonksiyon ve görevleriyle beraber ayrıntılı hükümler yer almıştır.*
3. HT, **Anayasa Mukaddimesi veya Esbab-ı Mucibesi,** İkinci Bölüm, 2.Mutemet Baskı, Beyrut, Dâr-ul Ummah Basın Yayın Dağıtım, 2010, 302 sayfa. *122-191 Madde içeriği boyunca; İktisadi nizam, Öğretim ve Dış Siyaseti ile ilgili hükümler yer almıştır.*
4. HT, **Hilafet**, HT Neşriyatı, t.y., 82 sayfa. *Hizbut Tahrir'in Hilafet düzeni ve Halife'nin belirlenişi, azledilmesi ve prototipi ele alınmıştır.*
5. HT, **Hilafet Devletinin Yönetim ve İdari Kurumları**, Dâr-ul Ummah, 2005,

[660] Anayasa Mukaddimesi veya Esbab-ı Mucibesi, İkinci Bölüm, 2.Mutemet Baskı, Beyrut, Daru'l Ummah Basın Yayın Dağıtım, 2010, s.302.

248 sayfa. *Devletin yönetim yapısı, kurumlar ve işleyiş programlarına kadar ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.*

6. HT, **Hilafet Devletinde Öğretimin Esasları**, Beyrut, Dâr-ul Ummah, t.y., 87 sayfa. *İlköğretimden Yükseköğretime kadar eğitimin düzenlenme programı verilmiştir.*
7. HT, **Hilafet Devletinde Nizami Öğretimin Esasları**, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 2004, 31 sayfa. *Bu kitapçıkta yine İlköğretimden Yükseköğretime eğitimin düzenlenmesi, eğitimin genel müfredatı ve merhaleleri muhtasar bir şekilde sunulmaktadır.*

TABLO 25 ve 27'de görüldüğü gibi, hareketin ideolojik temelini Nebhani'nin düşüncesi oluşturmaktadır. Bu yönüyle hareket Nebhanilik olarak da düşünülebilir. Zira hareket adına yayınlanan kitapları, makaleleri ve bütün yayınları Nebhani'nin getirdiği ideolojik çerçeveyi referans almaktadır.

Ayrıca, hareketin düşünce temelleri devlet ve hukuktan, yönetim ve eğitim kurumlarına varan önemli alanlara nüfuz etmiştir. Böylece Nebhani, Faruki'ye göre modernizm(ciliğ)e karşı özgün bir İslami sistemi savunmuştur. Kullandığı kavramlarla aynı zamanda (modern) bir itirazını ortaya koymuştur. Ö: Modern *düzenle/düzen içinde* İslami söylemi uzlaştıran reformcuların aksine saf İslami öneride bulunmuştur.[661] Nebhani, bunu yaparken köktenci karakter arz etmektedir ve hiçbir şekilde Batı sistemleri ile uzlaşmaya yanaşmamaktadır. İslam ışığında bir İslam Devleti tasarlamaktadır. Buna göre, Batı ile yani öncelikle, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ile ilişkilerin yapılması ve uluslar arası İslami olmayan her türlü kuruluşlara katılım sağlanması caiz değildir.[662] Bu açıdan bakılınca Hizbut Tahrir hareketinin baştan uzlaşmasız ve reform hareketlerinden farklı olarak köktenci ve devrimci radikal yönelişli olduğu açıktır. Fakat aynı zamanda Nebhani'nin yola çıktığı bu tavrı, hedefe ulaşmasında kullandığı stratejileri, ya siyasal parti ya da hareket ve devlet anlayışı olsun, sonuçta modern bir tavır ve modern bir çıkış tarzı

[661] A.e. Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.107.
[662] Ali Köse, "Hizbü't-Tahriri İslami", **DİA**, **(Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.XVII, İstanbul, 1998, ss.184-185.

ortaya koymuştur. Çünkü hareketin siyasal bir parti olarak yapılanması, örgütlenme ve teşkilatlanma şekli daha baştan modernleşmenin ürünü olarak okunmaktadır. Ona göre zaman-mekan açısından doğduğu ortamın kendisi de bir modern ortamdır.[663]

En yalınıyla hareket, Batının tahakkümü karşısında işgal edilmiş İslam dünyasının da bir güce, devlete/hilafete sahip olması gerekiyor düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Nebhani, önce kurtuluş mücadelesi veren bir siyasal hareket kurmuşsa, daha sonra özgüven ile bir devlet tasarlamaktadır. Görülen odur ki, neticede Hizbut Tahrir'in devlet, hilafet kavramı, öncelikle teolojik değil, ideolojik çıkış noktasındadır.

Bununla birlikte hareketin düşüncesi kendileri tarafından teolojik noktada değişmez, yanılmaz ve tarih üstü olarak algılanmaktadır.[664] Eğer bu durum dikkate alınırsa, hareketin kendisinin doğal ortamda doğmuş ve insan faktörüyle çevrelenmiş durumuyla çelişmektedir. İşte bu yüzden harekette görülen bu tıkanıklık, hareketin siyasal ideolojiden yola çıkarken, teolojik bir şekilde değerlendirilmesidir. Dini referanslar ile donatılan hareket, bizzat kendi düşüncesi sayesinde sosyolojik ortam, gerçeklikten uzaklaştırılarak ideal bir gerçeklik üzerine oturtuluyor ve sosyal pratikten yoksunlaştırılarak ütopik bir karaktere büründürülmektedir. Örneğin, hareket üyeleri siyasi gündemle yakından ilgilenmekle birlikte, siyasal hayata katılmamakta, hatta genelde seçmenlik oyunu da kullanmamaktadır. Onlara göre, önce hilafet getirilmelidir.[665] Gerçekleştirilemeyen ütopya ve beklenti hareketi sonunda yılgınlığa veya radikal eğilimlere sevk etmektedir. Faruki'nin tespitine göre, hareketin başarısızlığı veya başarısı ironik olarak onun katılığında saklıdır. Zira Nebhani, bu teşebbüsünü İslam geleneği içerisinde otorite olan ve orijinalliğin kaynağı olarak görülen kutsal metinlere dayandırmakta ve bu durum ideolojinin hareket içinde tartışılmazlığını beraberinde getirmekte ve özeleştirisini zorlaştırmaktadır. Hareketin ideolojisinin (ise iki cihan harbi arasında pekiştiği, temellendiği dikkate alındığında, bugüne kadar ideolojinin) katılığı, zamanın şartlarına bağlı esnemeye, ayak uydurmaya her zaman engel olmuştur. Bunun aynı

[663] Faruki, 1998, a.e., s.13-60.
[664] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[665] Hizbut Tahrir üyeleri oybirliğiyle doğrulamaktadırlar.

zamanda başarı yönü de, Nebhani öldükten sonra bile hareket mensuplarının onun eserleri ve ideoloji kaynağı etrafında kenetlenmesine sebep olması ve bölünmelere mahal vermemesindedir.[666]

Hareketin katıksızlığı, ideal olduğu düşüncesi, sosyo-politik alanda İslami olanı ideal ve ideal olanı da hareketin siyasal tarzına mal etmiştir. Bu düşünce neticede İslami olan ve olmayan sosyo-politik iki düzen düşüncesini pekiştirmiştir. Laiklik karşıtı bu düşüncesini klişeleştiren hareketin bir yetkilisi ideolojisini İslam'la özdeşleştirerek şöyle belirtmektedir: "Şayet gençler Hizbut Tahrir'den nefret ediyor, fakat yine de İslam için çalışıyorlarsa biz başarılıyız. Yok, eğer onlar Hizbut Tahrir'i destekliyor, fakat laiklik için çalışıyorlarsa işte bu hezimettir."[667]

Hareket, İslami Partiden İslami devlete doğru stratejisini belirlerken, devamlı reformizmin eleştirisini yapmış ve devrimci radikal inkılabın savunusuna yüklenmiştir. Hareket, reform hareketlerinden farklı olarak, toplumun her açıdan ikame edilmesinde İslami devletin gerekliliğini öncelemektedir.[668] Dolayısıyla Nebhani'deki önemli bir görüş, hilafetin ihyası (daha doğrusu yeniden kurulması) veya Müslümanların yeni düzen(i)lenmesi her türlü İslami aktivizmden değil, önce İslami bir devletin kurulmasından geçmektedir. Dolayısıyla reformcu hareketlerin aksine, Hizbut Tahrir'in düşüncesinde İslami devlet kurulmadan İslami düzenin/toplumun olamayacağı esastır.

Bu sebeple stratejisinde hareket, sadece hedeflediği İslami hilafete odaklanmaktadır. İrşat aşaması, kurulan ilişkiler ve hareket içi faaliyetlerin hepsi tek hedef için yapılan seferberliktir: İslam Devleti için. Bu sebeple hareket içinde yol haritasını oluşturan bütün faaliyetler, ideoloji üzerinde ısrar etmektedir. İdeolojinin kat'iliği -ki, ideolojisi İslam olduğu için onun sabit, değişmez, ulviliği dikkate alındığında- herhangi bir taviz, uzlaşma kabul etmemektedir. Hareketin üyeleri üzerinde de katîlik kendi sosyal çevresinin, dokusu ve insiyatiflerine bırakılmaması esastır.

---

[666] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.272.
[667] (Q News, cilt 3, no 18,7. Akt. Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet,** s.273).
[668] Nebhani, 2001, a.e., s.8.

Zaman zaman aksiyonu (İslami aktivizmi) kısma pahasına ideoloji üzerinde ısrar etmesi, reformcu hareketlerin aksine, aşamalı, tedrici faaliyetlerden, devletin yapamadığı sosyal faal içinde yer alarak (eğitimde, sağlıkta, hayır kuruluşlarında) kendine alan açmaktan yoksunluğunu, eksikliğini gün yüzüne çıkarmıştır.[669]

Hareketin siyasi yöntemi açısından ise, yapısı ve teşkilatlanması olmak üzere dönemin siyasi hareketlerinden hiç farklılık göstermemiştir. Yasaklanmasından ötürü yer altı faaliyet göstermesinin dışında o kadar benzerlik gösteriyordu ki, Faruki'nin belirttiğine göre, broşürlerindeki içeriğin, yazıların ele alınması laik siyasi partilerden sadece referans gösterdikleri ayetler ve başındaki besmele ile fark ediliyordu. Aynı şekilde şu an da hareketin teşkilatlanması, programları, TABLO 28'de görülen hareketin medya araçları, aylık dergi, haftalık gazeteleri ve broşürleri bir siyasal partiyi anımsatmaktadır. Faruki'ye göre, hareketin siyasal parti olarak izlediği yolda iki şey onların başarısızlığını getirmiştir. Birincisi, 1950-60'lardaki seküler-milliyetçiliğin popüler ve gelişme gösterdiği dönemde milliyetçilik karşıtı ve transnasyonel yönelimi ile genç ve eğitimli kuşaktan mahrum kalmasıdır. İkincisi, aynı bu durumun 1980'lere gelindiğinde ve İslamcıların zirve yaptığı dönemde de İslamcılar tarafından tenkit edilmesidir. Zira hareket bu sefer ulvi olan hilafetten ziyade, İslamcı mevkidaşları tarafından ancak iktidara talip olan siyasal hareket formasyonunda görülüyordu.[670] Hizbut Tahrir böylece seküler ulus-devleti tenkit etmekle birlikte bir İslam Devleti tasarlarken örtülü olarak seküler ulus-devletin bir kısım prensiplerini kabul etmiş bulunmaktadır.

Bu sebeple Faruki'ye göre Hizbut Tahrir her ne kadar İslamcı özellikleri ile bilinse de, aslında modern ulus-devletin kavram/anlam ve çerçevesinde bir siyasal parti sıfatında mücadele etmektedir. Bununla birlikte Nebhani'nin esas tehdit görülen yönü, onun yeni şartlara uygun ve modernliğin farkında olan İslami kurgusudur. Bunun yanında siyaseti, siyasi aktivizmi dini görev olarak kabul eden anlayışı seküler, milliyetçi, ulus-devlet yapısı içerisindeki siyasal yapılanmaya ciddi bir rakip

[669] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.158.
[670] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.161.

olarak algılanmış ve devamlı takibata uğramasının nedeni de bundan dolayıdır.[671] Bu şekilde hareketin ilk dönemlerde siyasal parti sıfatında seçimlere katılarak mücadele vermesine karşın, günümüzde siyasal sistemin Batı tarzı işleyişi ve rejimlerin de Batı kuklası olarak görülmesi nedeniyle seçimleri reddetmektedir. Ayrıca, sisteme, iktidara adam sızdıran hareketlerden ayrıldığı gibi, halkın mevcut sorunlarıyla ilgilenmeyi reddederek İhvan hareketi gibi STK eliyle kitleler üzerinde etki yaratan hareketlerden de ayrılmaktadır.[672]

Hizbut Tahrir, ayrıca, İslami devletin acil kurulması konusundaki ısrarıyla reformculardan, o devleti kurma yönteminde de cihat ve güç kullanan radikallerden ayrılmaktadır. Şiddet reddedilmektedir.[673] Bir taraftan cihat şeklinde askeri operasyonlarla algılanan söylemleriyle laik çevrede yankı uyandırırken, diğer taraftan hareketin cihadın önce hilafetin kurulmuş olup ve cihadın uygulayıcısı da bizzat halife olduğu dikkate alındığında hareketin tavrı radikallerce belirsiz ve korkakça görülmektedir.[674]

Dolayısıyla hareketin tarihi boyunca tek çıkış yolu hilafetin getirilmesi olmuştur. Öte yandan hilafet arayışları ve somut sonuçların alınamaması hareketi her geçen gün utopik duruma düşürmüştür. Örneğin, Orta Asya, Sovyetlerin dağılmasından sonra umut bağladığı yeni bir bölge olarak hareketin odak noktası olmuştur. İlk etapta hilafetin kurulması için insani olduğu kadar finansal büyük çabaların sarfedildiği uzmanlarca aktarılmaktadır:

> Önce Özbekistan, sert bastırmaların arkasından Kırgızistan hareketin umut bağladığı ülkeydi. Özellikle Oş'taki uluslar arası büyük çarşının tüccar üyeleri Hizbut Tahrir için büyük seferberlik göstermiştir. Hareketin gerekirse, para dağıttığı da kaydedilmektedir.[675]

[671] A.e., Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.269.
[672] A.e., Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.272.
[673] Hizbut Tahrir literatüründe şiddete yer verilmemektedir. Üyeleri de oybirliğiyle doğrulamaktadırlar.
[674] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.160.
[675] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.

Hatta hilafet zamanı dahi belirlenmiş olup, fakat bunun gerçekleştirilememesi, üstelik devletlerin hareketi güçle olsa da, belli bir düzeyde kontrol altına almış olması, hareketi hayal kırıklığına uğratmıştır.[676] Dolayısıyla son zamanlarda hareketin Kıgızistan'da eski popülerliğini kaybedip stabilleştiğini ileri sürenler aynı düşünceyi paylaşmaktadırlar.[677] Şuan hareket ülkede yankı uyandıran bir zamanlardaki populerliğinden ziyade tekrar yer altına çekilmiş, fakat istikrarlı, kendi etki alanını korumuş bulunmaktadır.

3.3.3. Hareketin Yapısı[678]

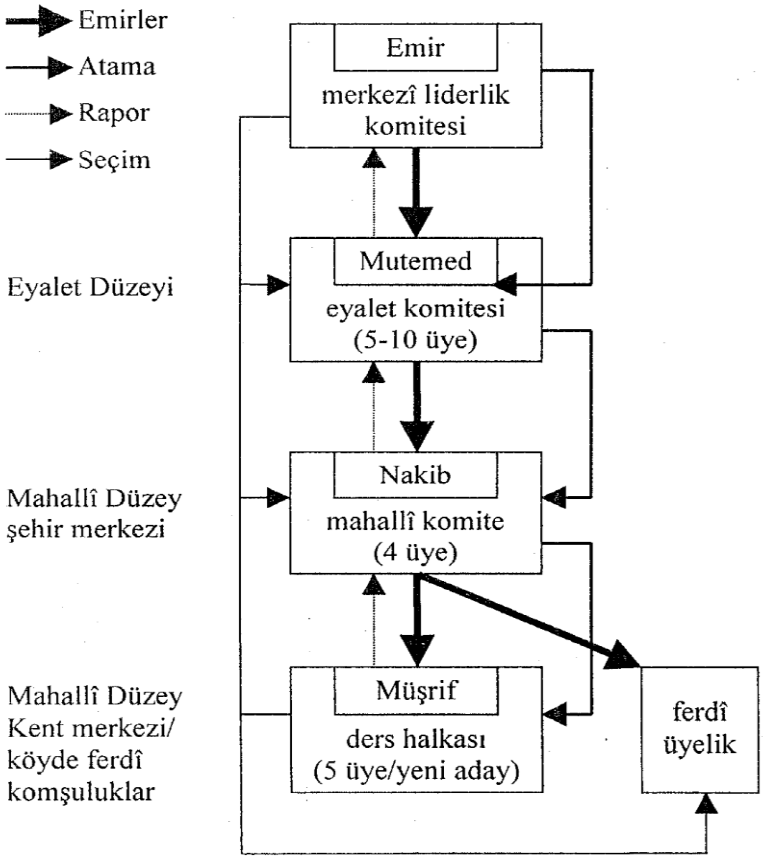
Günümüzde Hizbut Tahrir hareketi, dünyanın birçok ülkesinde yayılmış olmakla birlikte hedefine ulaşamamış bir siyasal harekettir. Hareket mensuplarının sayıları ile ilgili dünyada, Orta Asya'da ve onun içinde Kırgızistan'da çeşitli rakamlarla (örneğin, dünya çapında 1.000000 civarında, Orta Asya'da 20.000-100.000 arasında mensubu olduğu) söylenmekle birlikte net bir istatistiği yoktur. Şu an hareket, Counter Extremism Project'in (bundan sonra – CEP) raporuna göre, 40'tan fazla ülkede faaliyet göstermekte ve toplam 13 ülkede yasaklanmış bulunmaktadır.[679] Hizbut Tahrir Kırgızistan'da radikal hareket olarak bilinmekte, ekstremist bir hareket olarak yasaklanmıştır. Hareket radikal yönelim ve politik amaçlar taşımaktadır. Hareketin üyeleri mezhepsel fark ileri sürmemektedir. Hareketin amacı da bu değildir. İdeolojilerine uygunluk çerçevesinde mezhepsel özcülük yapmamaktadır. Örneğin, İran İslam Devleti kurulduğu zaman hareket İran'a mektup yollamış, ilk zamanlarında olumlu bakmıştır.[680] Muhafazakar ve molla çevrelerce yapılan farklı bir mezhep, heterodoks bir hareket söylemine karşın, Hizbut

[676] A.m. Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[677] Esenamanova ve Veytsel, **Zapreşennaya Hizbut Tahrir v Kırgızstane: Naçalo i Zakat.**
[678] Aşağıdaki linkte hareket hilafet nasıl olacak, onun yapısını özetlemiştir. Ulaşmak için bkz: HT, The Structure, (Çevrimiçi) http://www.khilafah.com/category/the-khilafah/structure/ 04 Temmuz 2017.
[679] Bkz. Counter Extremism Project Report (bundan sonra - CEP), ulaşmak için: CEP, "Hizb ut-Tahrir" (Çevrimiçi) https://www.counterextremism.com/threat/hizb-ut-tahrir, 09 Ağustos 2017.
[680] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet,** 28.

Tahrir üyeleri Hanefi-Maturidi, yani ülkenin Müslüman dağılımına uygundur.[681] Ahmet el-Katip ise, hatta onları muhafazakar Sünni olarak niteler.[682] Dolayısıyla hareketin şuanki ayrılış noktası mezhepsel değil, siyasal ve ideolojik düşüncesidir. Yapısı da siyasal partinin platformu ve teşkilatlanma tarzındadır. Üyelerin konum, fonksiyon ve çalışma alanları net bir şekilde belirlenmiştir. Hareket kendini bir parti olarak tanıtmakta ve yapısını da buna göre oluşturmaktadır (Bkz. ŞEKİL 3-4).

ŞEKİL 3.

Hareketin Organizasyon Yapısı[683]

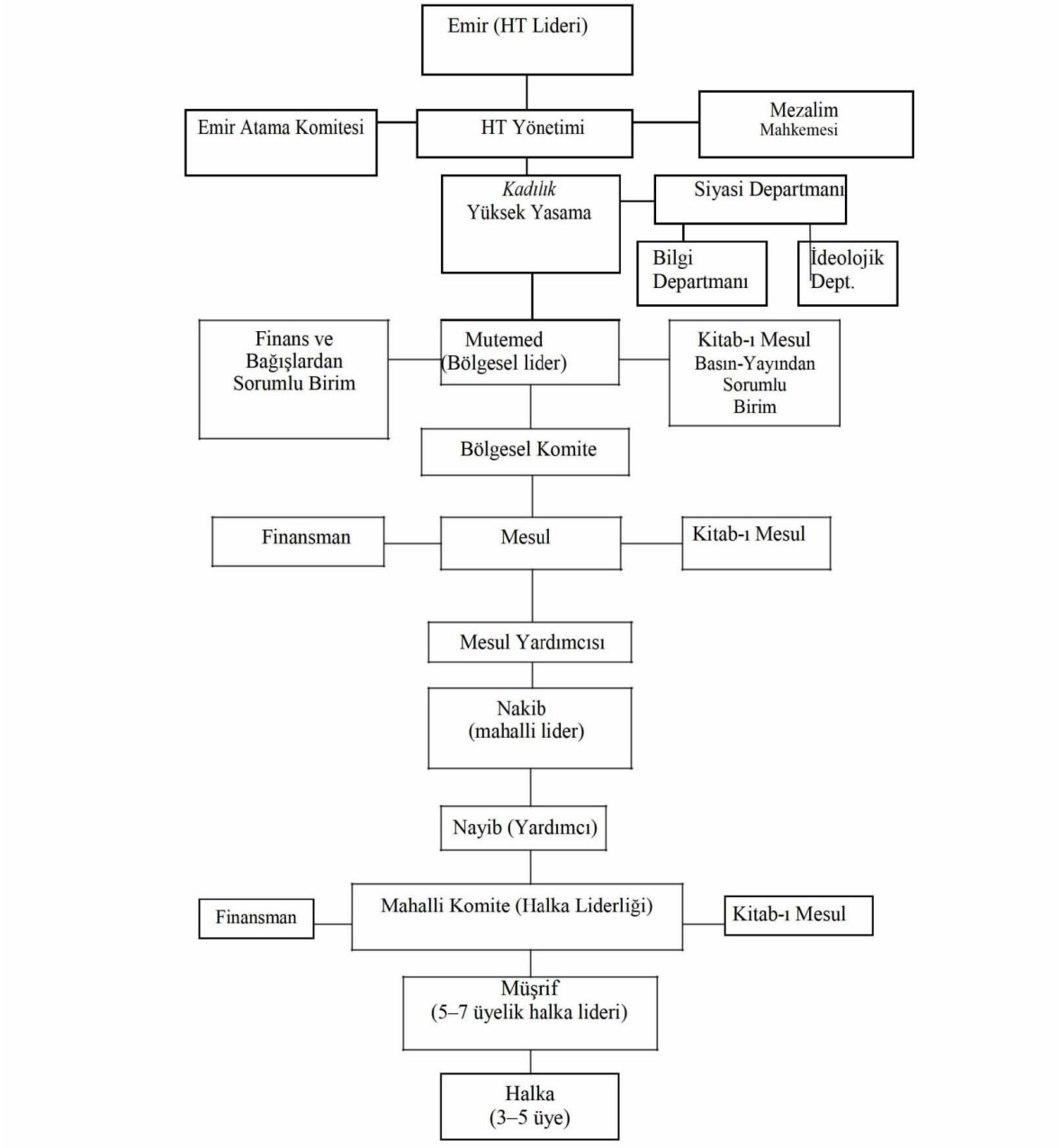

[681] Hareket üyeleri kendilerini bu şekilde tanımlamaktadır. Akademisyene göre, hareket üyelerinin ileri sürdükleri, mücadele ettikleri alanlar dini değil, siyasi konulardır. Kendilerine verilen belli kitaplar dışında dini çok az şey okumaktadırlar. Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.

[682] Ahmet el-Katip, **Sünni Siyasal Düşüncenin Gelişimi: Demokratik Hikafete Doğru**, cev. Muhammed Coşkun, İstanbul, Mana Yayınları, 2010.

[683] Faruki'nin araştırmasından alınmıştır. Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.168.

ŞEKİL 4.[684]

ŞEKİL 3 ve ŞEKİL 4'te görüldüğü gibi, hareketin yapısı özetle, en üstteki Emirden hareketin en alt tabanındaki ferdi üyelerine kadar titizlikle belirlenmiştir.

[684] Zeyno Baran'ın çalışmasından alınmıştır. Zeyno Baran, Hizb ut-Tahrir: İslam's Political Insurgency, Washington: The Nixon Center, 2004, s.26.

Hareketin üyeleri sayıları ve bütün bilgileri ile birlikte kesinlikle en üst yönetimce bilinmektedir. Ancak hareketin güvenlik gereği aldığı bir önlem olarak hareketin çoğu üyeleri -belli bir çevresinin dışında- üsttekileri bilmiyorlar.[685] Hiyerarşi katı ve piramit şeklinde yapılanmıştır. Kararlar doğrudan liderlik tarafından alınır, emirler verilir, alt üste periyodik olarak rapor verir.[686]

Ders halkaları, beş kişiden oluşuyor (bazen üç kişiyle de başlayabildiği gibi, duruma göre ona kadar da çıkabilir). Ders halkası aynı zamanda harekete üyelik anlamına gelmektedir, derslere devamsızlık ise üyelikten ihraca sebep olabilmektedir.[687] Onunla birlikte ayrıca, mübtediler de vardır. Bunlar özel hazırlık derslerine katılmakla birlikte henüz hareketin üyeleri sayılmazlar. Hatta üye olabilmeleri için senelerce halka dışında derslere katılmaya devam ederler. Öncelikle, onlar hareketin güvenini kazanmalı, hareketin düşüncesini kavramalı ve özümsemelidirler.[688]

Kırgızistan'da kendileriyle görüşme yaptığımız kişiler de bu bilgileri doğrulamaktadırlar. Şekil 3-4'teki yapılanmaya göre, ülke temsilciliğine kadar varan yapılanma mevcuttur. Görüşme sırasında kendisi bölgesel emirliğe kadar terfi etmiş birisi, halen bir yukarısından ötesine geçemediğini bildirmektedir. Zincirleme bilgisi kesinlikle bilinmemektedir. Çünkü harekette liderlik ve yetki dağılımında otokratik eğilim baskındır.[689] Sayılarının da gizli olduğu için güvenlik güçlerinin de ulaşamayacağına dikkat çeken temsilci bu sert uygulamayı şu şekilde belirtir:

> "Öncelikle bu, hiçbir üyenin yetki alanı olmadığı gibi, ilgi alanı da olmamalı. Bir üstteki veya kimin ne yaptığı beni neden ilgilendirmeli? Ben sadece kendi görevimi yaparım. Israrla bu bilgileri öğrenmek isteyen üyeler de, hareketten ihraç edilebilir."[690]

[685] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[686] Hizbut Tahrir, bölgesel emirlerden biri ile mülakat, 13.10.2017.
[687] Hizbut Tahrir, bölgesel emirlerden biri ile mülakat, 13.10.2017.
[688] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[689] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.208.
[690] Hizbut Tahrir, bölgesel emirlerden biri ile mülakat, 13.10.2017.

Hareketin müşrifi güvenlik güçlerini ve ekspertlerin verilerini eleştiri mahiyetinde şunları ifade eder:

> "Güç organları ve bazı ekspertlerin ileri sürdükleri gibi hareketin sayıları, yapılanmaları ve onlara gençlerin kaptırıldıkları gerçi öylesine söylenmektedir. Oysa hareket hiçbir zaman kimseyi rasgele içine almıyor. Hareketin üyelerinin sayısını artırma, asıl amacı değildir. Örneğin ben harekete üye olmak için iki buçuk sene bekletildim. Derslere katılıp, mübtedilik yıllarımı geçirdikten ve ne zaman hareketin içinde hazır bir hale gelinceye kadar bekledim.[691]"

Müşrifin belirttiği gibi, bir hareket üyesi en az bir senelik mübtedilik döneminden geçirilmektedir. Ondan sonra mübtedinin kavrama, kapasite ve güven uyumuna göre ders halkalarına alınmaktadır.

Sistem yasaklanmayan ülkelerde ofisleri, teşkilat merkezleri, basın sözcüleriyle bir siyasi parti gibi hareket ederken, yasaklanan ülkelerde gizli bir şekilde yürütülmektedir. Bu tür yerlerde hareketin yapılanması siyasal partiden çok gizli bir cemaat gibidir.

Yasaklandığı için ofisi, merkezleri, toplantı yerleri bilinmediği gibi, finanse eden taraflar, elden ele dağıtılan literatürlerinin nasıl temin edildiği, nasıl organize edildiği de gizlenmektedir.[692] Genelde hareketin basın yayın işleri ev tipi yer altı tipografilerinde yürütülmektedir. Güvenlik güçleri tarafından zaman zaman tipografileri ve saklanan literatürleri açığa çıkarılmaktadır. Buradan önemle hatırlatalım ki, üyelerin aidatları genelde literatürlerin dağıtımı, basın yayım çalışmaları için harcanmaktadır.[693] Çünkü hareket şu an sadece halka dersleri, kitapları, aylık dergisi ve haftalık gazetesi gibi yayımlarından başka faaliyet yürütmemektedir. Hareket bunların dışında STKlar gibi çalışmalarda bulunmasa da, yasaklanmayan bazı ülkelerde konferans, sempozyum, teşkilat merkezlerinde dersler,

[691] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[692] Hizbut Tahrir, bölgesel emirlerden biri ile mülakat, 13.10.2017.
[693] Üyeler kazancının %10'unu aidat olarak bağışlamaktadır. Şimdi bu durumu dikkate aldığımız zaman dersler ve yayım için önemli yatırımın olduğunu anlayabiliriz.

konuşmalar, internet siteleri üzerinden ideolojilerini yayma faaliyetini yürütmektedir. Kırgızistan'da sitelerine sansür uygulanmakla birlikte sosyal medya üzerinde aktif çalıştıkları görülmektedir. (İnternet siteleri için bkz. TABLO 28).

TABLO 28.

Hizbut Tahrir'in İnternet Siteleri[694]

Toplam 53 siteden 2 tanesi Türkiye'de erişime engellenmiş olmak üzere 12'si geçici kapalıdır. Kalan 39 site aktif bir şekilde yayın yapmaktadır.

Site adı	Link	Yönelik ülke/bölge	Durum
Hizbut Tahrir-Merkezi Medya Ofisi	www.hizb-ut-tahrir.info	Merkez	Kapalı(TR)
Hizbut Tahrir Afganistan	hizb-afghanistan.org	Afganistan	Aktif
Hizbut Tahrir Bangladeş	www.ht-bangladesh.info	Bangladeş	Aktif
Hizbut Tahrir Doğu Afrika	www.hizb-eastafrica.com	Afrika	Kapalı
Hizbut Tahrir Endonezya	https://hizbut-tahrir.or.id/	Endonezya	Kapalı
Hizbut Tahrir Fas	www.hizb-ut-tahrir-almaghreb.info	Fas	Aktif
Hizbut Tahrir Filistin	http://pal-tahrir.info/	Filistin	Aktif
Hizbut Tahrir Kırım	www.qirim-vilayeti.org/	Kırım	Kapalı
Hizbut Tahrir Lübnan	http://www.tahrir.info/	Lübnan	Aktif
Hizbut Tahrir Malezya	www.mykhilafah.com/	Malezya	Kapalı

[694] Türkiye internete erişim ağından son erişim tarihi: 07.01.2018.

Hizbut Tahrir Mısır	https://hizb.net	Mısır	Aktif
Hizbut Tahrir Özbekistan	www.hizb-uzbekistan.info	Özbekistan	Kapalı
Hizbut Tahrir Pakistan	www.hizb-pakistan.com/	Pakistan	Aktif
Hizbut Tahrir Sudan	www.hizb-sudan.org/	Sudan	Aktif
Hizbut Tahrir Suriye	http://tahrir-syria.info/	Suriye	Aktif
Hizbut Tahrir Tunus	www.ht-tunisie.info	Tunus	Kapalı
Hizbut Tahrir Türkistan/ Kırgızistan	**www.hizb-turkiston.net**	**Kırgızistan/BDT/OA**	**Aktif**
Hizbut Tahrir Türkiye Vilayeti	http://hizb-turkiye.com	Türkiye	Aktif
Hizbut Tahrir Türkiye	www.hizb-turkiye.org/	Türkiye	Kapalı[695]
Hizbut Tahrir Ürdün	www.hizb-jordan.org/	Ürdün	Aktif
Hizbut Tahrir Almanya	http://www.kalifat.com/	Almanya	Aktif
Hizbut Tahrir Amerika	https://hizb-america.org/	Amerika	Aktif
Hizbut Tahrir Avustralya	www.hizb-australia.org/	Avustralya	Aktif
Hizbut Tahrir Belçika	www.hizbuttahrir.be/	Belçika	Kapalı
Hizbut Tahrir Danimarka	www.hizb-ut-tahrir.dk/	Danimarka	Aktif
Hizbut Tahrir Fransa	http://albadil.edaama.org/	Fransa	Kapalı

[695] Türkiye'de kapalıdır.

Hizbut Tahrir Britanya	http://www.hizb.org.uk/	İngiltere	Aktif
Hizbut Tahrir Hollanda	http://hizb-ut-tahrir.nl/	Hollanda	Aktif
Hizbut Tahrir İskandinavya	www.hizb-ut-tahrir.dk/	İskandinav ülkeleri	Aktif
Hizbut Tahrir İspanya	www.elmanara.org/	İspanya	Kapalı
Hizbut Tahrir Rusya	www.hizb-russia.com/	Rusya	Aktif
Hizbut Tahrir Rusya	https://hizb-russia.info/	Rusya	Aktif
Hizbut Tahrir Ukrayna	https://hizb.org.ua	Ukrayna	Aktif
	http://www.alraiah.net/index.php/rayah-archive		
	http://al-wayi.org/		
HT, Türkiye Vilayet Arşivi	http://www.hilafet.com	Türkçe	Aktif
Hizbut Tahrir TV Yayınları	www.htmedia.info	Arapça	Aktif
Hizbut Tahrir	www.alummah-voice.com	Arapça İngilizce	Aktif
Alwaqiya TV, (Yakın TV)	http://www.alwaqiyah.tv		
İslam Devleti	www.islamdevleti.org/	Türkçe	Kapalı [696]
Köklü Değişim Dergisi	www.kokludegisim.net/	Türkçe	Aktif

[696] Türkiye'de kapalıdır.

El-Furkan Sitesi	www.elfurkan.kk5.org/	Türkçe	Aktif
El-Aksa Camiinden Nidalar	www.al-aqsa.org/	Arapça	Aktif
El-Hilafe	http://www.khilafah.net/	Arapça	Aktif
El-Nakıd Forumu	www.naqed.info/naqed/	Arapça	Aktif
El-Ukab Forumu	www.alokab.com/forums	Arapça	Aktif
Expliciet Dergisi	http://deoemma.nl/	Flemenkçe	Aktif
Hilafet Dergisi	www.khilafah.com/	İngilizce	Aktif
Abu İsmael al-Beirawi'nin Sayfası	http://islamicsystem.blogspot.com.tr	İngilizce	Aktif
	https://hizbua.blogspot.com.tr		
	http://ru.turkiston.biz/		

1989'dan beri basılmakta olan El-Vai aylık dergisi şuan 400. Sayısına ulaşmış ve çeşitli dillere çevirilmektedir.[697] Dergiye hazırlanan bütün yazılar genelde Batı ülkelerinde bulunan yayım merkezlerine gönderilmektedir.[698] Görüldüğü gibi, hareketin Batı ülkelerindeki teşkilatlanma yapısı, çoğu insanların zihninde soru işareti meydana getirirken, hareket temsilcileri tarafından kimi zaman bu bir

[697] Bkz. "El-Vai Dergisi", (Çevrimiçi) http://kg.turkiston.biz/inkg/indexvay.html, 09 Ağustos 2017. Dergi, 1989'da Lübnan'ın Bilgi veİletişim Bakanlığının 166 Sayılı izni ile basım yayım yapmaktadır.
[698] Germany (N. Abdullah Postfach: 301513 D 10749 Berlin, Germany), England (AL-WAIE, Suite 298, 56 Gloucester Rd, London SW7 4UB), Australia (AL-WAIE, P.O Box 384, Punchbowl 2196, NSW Australia), Danmark (AL-WAIE, P.O Box 1286, 2300 KBH. S, Danmark), Canada (AL-WAIE, Eglinton Ave. East 2376, P.O Box #44553, Scarborough, ONT. MIK 2PO), Yemen (Mr.M.Amer, P.O Box 11056, Sanaa – Yemen), (Çevrimiçi) http://al-wayi.org/about-journal.html, 09 Ağustos 2017. Bunun dışında teşkilat merkezleri ve genel merkezininin de Londrada bulunduğu halk arasında konuşulmaktadır.

zorunluluk, kimi söylemler de uydurma olarak cevaplanmaktadır.[699] Bununla birlikte süreli yayınlar içerisinde Raiya haftalık gazetesi de bulunmaktadır. Her ikisi de Kırgızcaya çevirilerek sayı sayı üyelere dağıtılmakta ve ayrıca derslerde de okunmaktadır.[700]

Finans, ders halkalarına katılan üyelerin aidatlarından oluşmaktadır. Dünya genelindeki pratik bunu göstermektedir.[701] Bunun dışında şeriata uygun görüldüğü takdirde bağışlar da kabul edilebilir.[702] Finans kaynakları genelde basın-yayın işlerine kullanılır, hareket üyelerine ve hatta hapiste bulunanların ailelerine bile yardım amaçlı kullanılamaz. Bu hareketin geçmiş pratiğinde görüldüğü gibi,[703] görüşme sırasında aktarılanlara göre, Kırgızistan için de geçerlidir. Kaynaklarını genelde ne amaçlı harcadıklarına ilgi duyduğumuz zaman sadece hareketin kendi hedefleri doğrultusunda, ideolojisini yayma amaçlı kullandıklarını söylemekteler. Hareket BDT ülkelerinin hepsinde yasaklandığı için birçok hareket üyesi bugün hapistedir. Hareketin üyelerinin bildirdiklerine ve dahili kaynaklara göre, hapisteki üyelerine aidat ve bağıştan herhangi bir yardım yapılmamaktadır. Müşrifin aktardığına göre;

> "Birikmiş paramız hapse girmişler için harcanmak üzere biriktirilmedi ki, böyle bir durumda hareket kendi hedeflerinden sapmış olur ve hedefine ulaşamaz. Ancak hareket içinden kendi isteğiyle yardım etmek isteyenler, ayrıca yardım edebilirler. Bizim üyelik içerisinde kimsenin ailesi böyle bir zor durumdayken bakımsız kalmaz zaten. Allah kerim."[704]

Öte yandan hareket üzerine önemli araştırmaları bulunan siyaset bilimci uzmanlar hareket üyelerine ilk zamanlarda hilafeti hızlandırmak amaçlı para

[699] Hizbut Tahrir, bölgesel emirlerden biri ile mülakat, 13.10.2017; Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017; Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Calalabat, 13.10.2017.
[700] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat, Bişkek, 02.09.2017
[701] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.187.
[702] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[703] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.189.
[704] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.

dağıtılıdığı konusunda hemfikirdirler.[705] "Biliyor musun" diye sözlerine devam eden uzman:

> "Hilafeti hızlandırmak için ilk zamanlar iş adamları önemli bir kaynak seferber ettiler. Bazıları ev, arabalarını bile sattıklarını biliyoruz. Kara-Suu'nun[706] o zamanki zengin iş adamları Hizbut Tahrir'i destekllediler. Fakat girişimleri gerçekleşemedi, dahası birikmiş paraları hep istismarlarla anıldı."[707]

3.3.4. Hareketi Besleyen Faktörler

Bağımsızlığın ilk günlerinden beri Kırgızistan'da ülkenin siyasal ve ideolojik olarak yeniden yapılanmasında belirsizlik hükmetmiştir. Zaten Sovyet sonrası ideolojik vakum her zaman dile getirilmektedir. İdeolojik anlamda "Sovyet vatandaşı" olarak kimlik kazanan ülkenin vatandaşları da neticede bir kimlik sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Biz kimiz? Bağımsızlık yıllarından beri ülkedeki toplumsal kimlik sorunu her zaman milli ve dini olmak üzere iki önemli kimlikten beslenmiştir. Hizbut Tahrir de bu anlamda dini kimliği öne çıkaran, hatta onu ideolojik bir çerçevede sunan hareket olmuştur. Durumu dini bilgisizlik, dini-ahlaki, manevi boşluk, hatta ideolojik boşluk devam ettirmiştir.

Böylece diğer hareketlerde olduğu gibi Hizbut Tahrir'in de Kırgızistan'da var olmasını sağlayan faktör, her şeyden önce Sovyetlerden sonraki oluşan sosyo-kültürel ve dini boşluktur. Üstelik dine karşı uzun dönemlik setlerin açılması ile hareket ve oluşumlar dini eğitimi sağlayan esas konuma gelmiştir. İleri sürülen genel görüşlere göre de, diğer İslami oluşumların yanı sıra Hizbut Tahrir de bu anlamda kendi taraftarlarını oluşturmuştur. Ayrıca, ahlaki meseleler de hareketin faaliyetlerini tetikleyen ve söylemlerini güçlendiren ayrıca bir faktördür. Yerel hakim kültüre yabancı olan karşı kültürlerin yaygınlaşmaya başlaması hareketin retoriğini

[705] Arabayev Devlet Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 15.08.2017; Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[706] Oş'un bir ilçesidir, aynı zamanda bu ilçede ismiyle mezkur Kırgızistan'ın önemli bir uluslar arası çarşısı bulunmaktadır.
[707] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.

destekleryen bir diğer faktör olmuştur.[708] Örneğin, demokrasi çarpıklığı ve kültürel yozlaşma söyleminin merkezine konulan Batı, hareketin önemli bir malzemesidir. Hatta Batı demokrasisine göre Sovyetlerin daha iyi olduğu kıyaslaması yapılır.[709]

Bağımsızlığın ilk dönemi kültürel ve dini açıdan olduğu gibi, siyasi yapılanmada da 'nasıl bir devlet' boşluğu görülmüştür. Bu nedenle hareketin yaygınlaşmasının önemli bir faktörü politik fırsatlardır.[710] Örneğin, toplumun devlet ideolojisi kapsamında yönetilemeyişi, kültürel hayattaki bir kırılma, kültürel, ekonomik ve politik olarak hem denetim, hem sosyal devlet olma açısından daha zayıf bir devlet yapılanması vatandaşların üzerinde devlet düşüncesini pek geliştirememiştir. Bu zaman zarfını siyaset bilimciler devletin zayıflığı ile nitelemektedir.[711] Dolayısıyla bu durum insanların çeşitli yönelişlere ve oluşumlara karşı ilgisini uyandırmıştır. Hareketin daha sonra yasaklanmasına karşın Din Devlet ilişkilerindeki komşu ülkelere kıyasla daha liberal tutum, hareketin Orta Asya ve BDT ülkeleri içerisinde ayakta kalmasını sağlayan olanaklardan bir tanesidir. Din Devlet ilişkilerinde BDT ülkeleri için önemli olan şu üç modeli siyaset bilimci akademisyen şu şekilde aktarmaktadır:

> "Bizde şuan din ve devletin partner ilişki modeli düşünülmektedir. İkincisi, devletin güçlü pozisyonu komşu ülkelerde görülmektedir Üçüncü modelde ise, devlet ile dinin birbirine karşı modeli ki, burada çoğu zaman İslami oluşumların siyasallaştığını görmekteyiz. İlk model en ideal olanıdır, fakat devletin güçlü olmadığı durumda üçüncü modele doğru kaymaktadır".[712]

---

[708] Harekete daha çok dine ilgi ve duyarlılığından dolayı katıldıklarını ileri sürenler, hareketi öncelikle, ahlaki sorunlara karşı bireysel olmaktan ziyade toplumsal çözüm önerdikleri için beğendiklerini söylemektedir. Hizbut Tahrir, tutuklu üyesi ile mülakat I, Narın, 24.07.2017; Hizbut Tahrir, tutuklu üyesi ile mülakat II, Narın, 25.07.2017. Bunun dışında Hizbut Tahrir, bütün hareket üyeleri ve hareketin düşüncesinde de görüldüğü gibi, dini-ahlaki sorunlara toplumsal düzlemde çözüm iretmeye çalışmaktadır.

[709] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.

[710] Politik fırsatlar kuramu için bkz. David S. Meyer, "Opportunities and İdentities: Bridge-Building in the Study of Social Movements", **Social Movements: İdentity, Culture and The State**, Ed. by David S. Meyer, Nancy Whittier, Belinda Robnett, New York, Oxford University Press, 2002, p.12.

[711] Arabayev Devlet Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 15.08.2017; Ayrıca bkz. ICG, **Kırgızstan: Mamlekettin Alsızdığı cana Radikaldaşuu**, ICG, Oş/Bişkek/Brüksel, 2016.

[712] Arabayev Devlet Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 15.08.2017.

Ayrıca, kapitalist ve liberal ekonomiye karşı sosyal adalet söylemleri ve eleştirileriyle sosyo-ekonomik durumdan da beslendiği görülmektedir. Çünkü hareket söylemlerinde sosyal sorunlara karşı programlar ve alternatif çözümler barındırdığını ileri sürmektedir. Bu açıdan ülkedeki ekonomik sorunlar, işsizlik, yolsuzluk gibi faktörler de hareketin önemli itici gücüdür.[713] Siyasette olduğu gibi devlet yönetimindeki çıkmazlar harekete her zaman eleştiri malzemesi sunmuştur. Kendi medya araçlarında eleştiri yaptıkları gibi, ders halkalarında da siyasi durum analizi yapmaktadırlar.[714]

Geçim koşullarının bir uzantısı olarak harekete üye olmanın –tartışmalı olsa da- menfi yönü genelde dillendirilen bir olgudur. Örneğin, ilk zamanlarda mübtedi üyeleri için teşvik amaçlı hareketin merkezinden finansal destek akışı ileri sürülürken,[715] (halen bu seferberlik geçerli olmakla beraber) bugün çevreden merkeze doğru akışının da dikkate alınması gerektiği dile getirilmektedir:

> "Belki hareketi var kılan önemli faktörlerden bir diğeri, hiç denetimi olmayan para akışını sağlayan bir zincirleme. Genelde kendileriyle görüşme yaptığım hareketin sıradan üyeleri aidatlarının nereye, nasıl harcandığını bilmiyorlar, hesap sor(a)mıyorlar. En üstteki kişileri tanımıyorlar bile. Belki bunun da dikkate alınması gerekiyor. Ben bazen karşılıklı çıkarların olduğunu da düşünüyorum."[716]

Böylece siyasi istikrarsızlık, sosyo-ekonomik durum, manevi kültürel boşluk ve dini arayışlar hareketi var kılan temel faktörlerden olmuştur.

[713] Arabayev Devlet Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 15.08.2017.
[714] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat, Bişkek, 02.09.2017.
[715] ICG, **Radikalnıy İslam v Tsentralnoy Azii: Otvet na Poyavleniye Hizb ut-Tahrir**, s.16.
[716] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.

3.3.5. Hareketin Hedef Kitlesi ve Toplum İçerisindeki Etki Alanı

Hareket öncelikle Müslüman toplumlara hitap etmektedir. Hitabı, çağrı ve söylemleri Tebliğ Cemaatinden farklı olarak herkes için değil, çok sınırlı olsa da dinden haberdar olan, biraz da ilgisi olan kişilere yöneliktir. Harekete ilgi duyanları birkaç faktörlerle değerlendirmek mümkündür. Öncelikle, sosyal sorunlar üzerine söylemleri ve siyasi propagandası toplumun imtiyazlı kesimine cazip gelmektedir. Yasaklanan hareketlerle ilgili çalışma yapan İç İşleri Bakanlığı, 10.Bölüm Başkanlığının (Bundan sonra – 10. Bölüm Birimi) temsilcisi, Hizbut Tahrir üyesi olma suçuyla tutuklanan ve ilgili birimin kaydında bulunan kişilerin genelde sosyal veya psikolojik bir kırılma yaşayan kimseler olduğunu ileri sürmektedir.[717]

Daha önce de belirtildiği gibi, Bağımsızlığın ilk zamanlarından itibaren milli ve dini kimlik önemli bir merciye oturmuştur. Milli olan bir siyasi söylem iktidarın önemli bir meşruiyetini sağlarken, dini olan bir siyasi söylem ilk zamanlarda hiç belirmemiştir. Ancak 2000'lerden sonra dini olan siyasi söylemlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla beraber, halen bu cephedekilerin ortak söylemleri geliştirilememiştir ve buna izin verilmemiştir. Bunlardan biri olarak hareket hilafet, ümmet çerçevesinde enternasyonel söylemleri ile etnik azınlık grupları için de bir ilgi odağındadır. Bu nedenle olmalıdır ki, siyaset bilimcilere göre, Özbek, Tacik, Uygur gibi Müslüman azınlıkların orta ve genç kuşakları Hizbut Tahrir ve bu tür hareketlere ilgi duymaktadır. Bununla birlikte hareket kendini siyasette bulamayan, ya da siyasi bir sürece, iktidar siyasetine, devlet birimlerine, hatta devlet memurlarına küsmüş kimselere de açılan bir kapı olmaktadır.[718]

Hareketin hedef kitlesinde yine Tebliğ Cemaatinden farklı olarak biraz daha seçicilik vardır. Öncelikle, hareketin fikirlerini, düşünce ve ideolojisini tam benimseyecek fedai veya potansiyel olarak uygun insanları hedefler. İdeolojisi benimsemeden kimse hareket halkalarına alınmaz.[719] Üyesi olan kişiler öyle

[717] İç İşleri Bakanlığı, 10.Bölüm Başkanlığının temsilcisi ile mülakat, 26.08.2017.
[718] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[719] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.

kenetlenmiş ki, hareketi bırakmaz.[720] Bu durumu güvenlik güçleri temsilcileri de doğrulamaktadır. 10.Bölüm Başkanlığının temsilcisi, ekstremizmle mücadelede her şeyden önce insanları doğru bilgilerle aydınlatmadan, cezaların yeterli olmadığının altını çizmektedir.[721] Aynı şekilde cezaevi görevlisi, üyelerin orada da diğer mahkumları kendi saflarına çekmekte olduğu için onlara ayrı cezaevi düzenlenmekte olduğunu belirtmektedir.[722]

Hareket yine kalabalık kitleden ziyade, kenetlenen bir kısım insanın düzeni değiştireceğine inanır. Kuran-ı Kerim'den delil getirdikleri bir ayet ile bu insanları medhederler.[723] Bunun için tabii olarak seçkin, etkili insanları hedefler. Hareket tabandan yukarıya doğru ilerleyen reformistlerin aksine, yukarıdan aşağıya doğru düzenlenmesi gereken bir sistemi savunur. Mevcut sistemin tamamen değiştirilmesi gerektiği için, anayasa başta olmak üzere bütün yasalar onlar için fasittir. Sistemin içine sızma gibi bir hedefleri yoktur. Seçime de gitmezler.[724] Mütedeyyin kişilerin iktidara gelmesini pek de desteklemezler. Çünkü onların mevcut düzenle hareketin düşüncesindeki bir sistemi kuracaklarına inanmazlar.[725] Hareketin daha mübtedi taraftarı bile şuanki yönetim sistemine karşı kesin ayrılığı dillendirmektedir, bütün ailesiyle birlikte seçim kayıtlarını sildirdiğini söylemektedir.[726] Ne var ki, hareketin hedeflediği kanaat önderi, etkili, yüksek eğitimli, ikna edici insanlar hareketin etki alanını temsil etmemektedir. Bunun önemli nedeni, bir yandan devlet tarafından kısıtlanmış olması, öte yandan da söylem ve ideolojisinin tekçi ve ütopik olmasıdır.

Hareket hedef kitlesine göre, köy tipi yerlerde faaliyet göstermez. Taşra, kentler ve büyük şehirlerde çaılşma yapmaktadırlar. Hareketin etki alanına köylerde aktif olmadığı için köylüler pek yoktur. Üstelik köyler insanların samimi, sosyal yapılanma açısından basit toplum karakterinden dolayı yer altı hareketlerin varlığını sürdürmesi için zordur. Kırgızistan'ın köy toplumlarında Halk İslam'ı denilen

[720] Arabayev Devlet Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 15.08.2017; Hizbut Tahrir, bölgesel emirlerden biri ile mülakat, 13.10.2017.
[721] İç İşleri Bakanlığı, 10.Bölüm Başkanlığının temsilcisi ile mülakat, 26.08.2017.
[722] Cezaevi görevlisi ile mülakat, Narın, 25.07.2017.
[723] Kuran-ı Kerim, Al-i İmran, 110.
[724] Hizbut Tahrir üyeleri oybirliğiyle doğrulamaktadır.
[725] Hizbut Tahrir üyeleri oybirliğiyle doğrulamaktadır.
[726] Hizbut Tahrir taraftarıyla mülakat, Narın, 15.07.2017.

sıradan Müslümanlık ve gelenek ağırlık göstermektedir. Bununla birlikte toplumsal dayanışmanın daha güçlü olduğu görülen köy toplumlarında sosyo-psikolojik travmaların az olduğunu dikkate alırsak dini, ahlaki, "farklılık" arayışlarının da önemli derecede olmadığını ekleyebiliriz. Dolayısıyla aşırı, radikal düşüncelere köylerde rağbet yoktur. Hareket tarihinden beri görüldüğü gibi, faaliyet alanı açısından bir kent, taşra hareketidir.[727] Büyükşehirlerde hareketin etki alanı azalmaktadır. Bu, devlet denetimi ve güvenlik güçlerinin başkent ve merkezi şehirlerde daha etkin olması ile açıklanabilir. Bu nedenle hareketin küçük kentlerde ve taşralarda, etkili olduğunu söylemek mümkündür.

3.3.6. Hareketin Üyeleri Üzerine Analiz

İçişleri Bakanlığı Ceza İnfaz Kurumları yetkililerinden alınan bilgiye göre, ekstremist faaliyetlerden dolayı mahkemelerce yargılanan ve infaz edilenlerin %80'i Hizbut Tahrir üyeleridir.[728] Din uzmanı akademisyenin belirttiğine göre, yakın zamanlardaki Suriye olaylarından önce, 10. Bölüm Başkanlığı ve ekstremizmle mücadele şubelerinin esas hedefi Hizbut Tahrir üyeleri olmuştur.[729]

KC Ceza Kanunu, Madde 299'a göre, bizzat organizesini sağlamak 6-8 sene[730], katılım 3-5 sene[731] yürüten 7-10 sene,[732] literatür/semboller/araç gereçleri bulundurmak, hazırlamak, saklamak, yaymak ve taşımak ise, 3-5 sene[733] arası olmak üzere değişen hapis cezasına çarptırılmaktadır.[734] Literatür/araç-gereçleri Din Komisyonunun Uzmanlık Araştırma Bölümü incelemektedir. Bu duruma karşı kendi görüşünü bildiren akademisyen, literatürlerin değerlendirilmesi devlet kurumu yerine, bağımsız uzmanlar komisyonu kurularak, onlar tarafından incelenmesinin

[727] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.27.
[728] Esenamanova, N.S., Veytsel, R.: **Zapreşennaya Hizbut Tahrir v Kırgızstane: Naçalo i Zakat**, Posolstva Velikobritaniya Bişkek & Search for Common Ground, Bişkek, 2016, s.6.
[729] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[730] Ceza Kanunu, 299/1, (2).
[731] Ceza Kanunu, 299/1(3).
[732] Ceza Kanunu, 299/1(4).
[733] Ceza Kanunu, 299/2(1).
[734] Bunların dışında daha birkaç kriter bulunmaktadır.

hukuki yönden doğru olacağını ileri sürmektedir.[735] Öte yandan "literatür/semboller/araç gereçleri bulundurma, hazırlama, saklama, yayma ve taşımanın" tam olarak sınırları nelerdir? Çünkü tutuklanan kişilerin çoğu bu maddeye göre yargılanmaktadır. Bu konuya dikkat çeken akademisyenlerden kimi:

> "İnsanlar kendi istedikleri literatürü okuyup, diğer insanların hak ve hukuk sınırlarını geçmeden kendilerine göre düşünce sahibi de olabilirler. Gerçi, "neden ben kendi düşüncem için hapse atılmalıyım" sorusuna dikkat çekilmelidir"[736]

şeklinde sorgulama konusu ortaya atarken, kimine göre, net bir kriterle açıklanmalıdır. "Aslında" diye konuyu açan akademisyen şunlara değinmiştir:

> "Emniyet görevlileri önce şüpheli birisi hakkında 1 sene, hatta 2 seneye kadar araştırır, bilgi toplarlar. Fakat bazıları ani bir şekilde tutuklanıp, ufak bir literatürle yargıya götürüldüğü oluyor. Öte yandan emniyet güçleri için bu durum, kimilerini tutuklama, kimilerinden rüşvet alıp salıverme mekanizması olarak da kullanılmıştır. Örneğin, 2008 Nookat olaylarında bu durum yaşanmıştır.[737]

Tutuklananların kimileri Hizbut Tahrir taraftarlığını kabullenmekle birlikte, yanında hiçbir literatür bulunmazken yalan tanık gösterilerek tutuklandıklarını ve sadece düşüncelerinden dolayı içeriye alındıklarını ileri sürmektedirler.[738]

Mahkemelerce Hizbut Tahrir üyelerine açılan davalar sene istatistikleriyle şöyledir: 1999-2000' 280,[739] 2010'da 76, 2011'de 89, 2012'de 101, 2013'te 234,

---

[735] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[736] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[737] Arabayev Devlet Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 15.08.2017.
[738] Hizbut Tahrir, tutuklu üyesi ile mülakat I, Narın, 24.07.2017; Hizbut Tahrir, tutuklu üyesi ile mülakat II, Narın, 25.07.2017; Hizbut Tahrir önderlerinden birinin eşiyle mülakat, Narın, 20.07.2017.
[739] T. Razzakov, Ulusal Güvenlik Teşkilatı, Terörle Mücadele Şube Başkanlığı Bildirisi, t.y. (Çevrimiçi) http://www.ctaj.elcat.kg/tolstyi/e/e010.html, 12 Ocak 2018.

2014'te ise 283'tür.[740] 2000'den 2010'a kadar ve 2014'ten günümüze kadarki tutuklanan ve yargılanan hareket üyelerinin net bir istatistiği elde edilememiştir, oysa 1999'dan beri dava süreci bulunmaktadır. Bu süre içinde elimizde sadece 2005'teki bilgi mevcuttur. Buna göre, dava açılanların sayısı 73'tür.[741]

Yukarıdaki verilere baktığımız zaman ekstremizmle mücadele kapsamında hareket üyelerine yapılan tutuklamalar her sene artmaktadır. Buna rağmen üyeler neden kendilerini bu 'ateşe' attıklarını yukarıda da gördüğümüz gibi, bu bölümde de ele alacağız.

Hareket kendi safını sürekli tamamlama, fikrini yayma sürecindedir. Görüldüğü gibi, hareketin şuanlık bunun dışında bir faaliyeti gözükmemektedir. Hayır kuruluşları, sosyal sorunlara karşı kampanyalar ve dini eğitim kurumları gibi halka yönelik çeşitli çalışmaları ise lüzumsuz gören hareket, problemin temelinden çözülmesi gerektiğini savunur:

> "Ülkede birçok İslami hareket ve oluşumlar sosyal sorunlara karşı çalışma yapmaktalar. Biz de görülen sosyal ve dini yaşayış sorunlarından ve ahlaki meselelerden rahatsızız. Ancak görülen odur ki, İslami aktivistlerin genelinde bu sorunların neticeleri ile uğraşma söz konusudur. Biz durumu şuna benzetebiliriz; yukarıdan bizi sürükleyen bir sel var, kastettiklerim de bunların çaresiyle aşağıda uğraşırken sürüklenip kaybolup gidiyorlar. Biz ise sorunu başladığı yerden çözülmesi gerektiğini öne sürüyoruz."[742]

Bir yandan sürekli kendi fikir ve düşüncesini yaymaya çalışan hareket, öte yandan üye olabilmenin şartlarını da ağırlaştırmaktadır. Harekete üye olmak isteyen kişi öncelikle Müslüman, on beş yaşını geçmiş ve başka siyasi bir partiye, hareketin ideolojisine ters düşen herhangi bir siyasi, sosyal kuruluşa üye olmamalıdır.[743] İdeolojik uyum ve itaat şartlarının aksi hareketten ihraç edilmeye neden

[740] İçişleri Bakanlığı, 10.Bölüm Başkanlığı temsilcisinin verdiği bilgilere göredir. Esenamanova, **Zapreşennaya Hizbut Tahrir v Kırgızstane: Naçalo i Zakat**, s.6.
[741] Esenamanova, **Zapreşennaya Hizbut Tahrir v Kırgızstane: Naçalo i Zakat**, s.6.
[742] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[743] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.190.

olmaktadır.[744] İdeoloji çok katı, bağlayıcıdır. Bu nedenle herkes tek görüş içerisinde olmalıdır. Bundan dolayıdır ki, hareket üyeleri hepsi aynı şeyleri ısrarlı bir şekilde konuşmaktadır.

Şunu kesinlikle belirtmeliyiz ki, hareketinin katılımcılarında toplumun ve düzenin değiştirilmesi uğruna 'sönmez', dinmek bilmeyen direniş ve umutları ile meydana gelmiş bir dinamik vardır. Bu dinamik gayretin temel güdüleyicisidir, aynı zamanda aşırılığın da. Katılımcılar ideolojisine ve ideallerine öylesine sadık ve kesin inançlıdırlar.[745] Bu nedenle diğer bütün siyasal durumu sorgulamakla beraber kendilerine gelen bilgileri, emirleri ve seferberliklerini sorgulamadan kabul etmektedirler. Bunun bir örneğidir ki, üyeler kendi halkalarına, halka müşriflerine, müşrifleri de bir yukarısına olmak üzere zincirleyen yapıda kesin inanç ve sadakat söz konusudur. Akademisyen üye profilini şu şekilde çizer:

> "Hiç yorulmak bilmeyen, aktif insanlar. Bildiklerinden hiç ödün vermezler, sanki bir çerçeve içerisine yerleşmişler ki, orada öğrendiklerinin dışındaki dünyada başka hiçbir şey yok. Saklı, sır mektupları gibi kendilerine ulaşan literatürleri kimden, hangi araçlarla geldiğini, piramitteki adamların kim olduklarını bilmeden okuyorlar ve yakinen inanıyorlar. Sorgulama, belki yanlış yollardan geldiğine dair hiçbir şüpheye mahal bırakmadan kabulleniyorlar. İki 'ateş' içerisindeler: hem aidat öde, hem tutuklanırsan hapis. Bazı üyelere acıyorsun, neden bu kadar saflar, her halde bu bir psikolojik boşluk…"[746]

Harekette fedakarlık, fedakarlıkta ise gönüllülük takdir edilmektedir. Hareket üyeleri hapiste özel bir yardım almadığı gibi, broşürlerinde hapiste olan üyelerin ziyana uğramışlığı gururla medhedilmektedir.[747] Bu durum belki, hareket üyelerini mağdur psikolojisini benimsemeye itmektedir.

---

[744] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.190. Hizbut Tahrir üyeleri oybirliğiyle doğrulamaktadır.
[745] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Calalabat, 13.10.2017.
[746] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[747] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.203.

Hareketin mensuplarını sosyal ve psikolojik olarak mahrum kalan, yalnızlaşan ve bir arayış içinde olanlar tamamlamaktadır. Hareketi genelde alt orta, orta ve üst orta sınıftakiler temsil eder. Eğitimci, devlet memurları az, genelde orta eğitimli özelde çalışan, girişimci, esnaf, tüccar insanlardır. Sosyal dayanışma yönüyle kendini hareket içerisinde bulanlar ise bir üste doğru sınıf hareketliliği yaparlar. Bu, kimileri için sosyal yönden menfidir. Çünkü hareket içerisinde vakıflar gibi yaygın olmayan, fakat kişisel dayanışma güçlüdür. Örneğin, ders halkası içerisinde veya müşrifler aracılığıyla diğer halkalardan üyeler birbirine karşılıksız ve menfi bir netice beklemeden yardımlaşırlar. Müşrif şöyle özetler:

"Gece yarısı arasa, gece yarısı kalkar giderim. Herkes böyle yapar".[748]

Böylece sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını giderirler, statülerini iyileştirmek için bir yol da sayılır. Kendi aralarında örgütlenme, ağlara sahip olma, yardımlaşma gibi, olanaklar kimi üyeler için çok caziptir. Bu açıdan ülkedeki ekonomik sorunlar da hareketin önemli itici gücüdür. Hatta hareketin teşvik amaçlı finansal destek sağladığı ileri sürülmüş,[749] bu fikir de toplumun genelinde yaygınlaşmış, fakat kesin delillerle ortaya konulmamıştır. Bu durumu akademisyen sadece kenetlenmiş bir dayanışma olarak açıklar ve bu özellikle cezaevi aileleri için geçerli olduğunu belirtir.[750]

Hareket içerisinde kişisel, bilinen çevre içerisinde, ayrıca referanslarla da iletişim kurulmak suretiyle ilişkiler güçlüdür. Hizbut Tahrirciler birbirine "buradar" (kardeş) diye hitap eder, kendilerini "buradarlar" olarak tarif ederler.[751]

Hizbut Tahrircileri diğer mütedeyyin kesimden ve dini oluşumlardan ayıran özellikleri, siyaset ve siyasi görüşleridir. Dini inanç, amelde bir farkı olmadığı halde diğerleri tarafından bilmeden karalama olayları çoğu kez görülür. Hizbut Tahrir'in

[748] Hizbut Tahrir müşrifi ile mülakat, Bişkek, 05.09.2017.
[749] ICG, **Radikalnıy İslam v Tsentralnoy Azii: Otvet na Poyavleniye Hizb ut-Tahrir**, s.16'dan itibaren bkz.
[750] Arabayev Devlet Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 15.08.2017.
[751] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat II, Bişkek, 03.09.2017.

hep iki talihsizliği görülmüştür. Laik kesim tarafından korkunç, gerici İslamcı, hilafetçi olarak algılanırken, diğer mütedeyyin kesim tarafından "şpion", casus, ajan gibi şüpheyle dillendirilmiştir. Onun baş delili olarak Batı ülkelerindeki teşkilat merkezleri ve ofisleri görülmüştür.

Katılımcıların siyasete karşı duyarlılığının iki faktörü vardır. Öncelikle, daha baştan onun ideolojisine ilgi duyan, devletin politikalarına tepki gösteren, toplumsal, siyasi ya da ekonomik tepkisi bulunan, sürece katılmak ve "adaletsiz" durumun değiştirilmesini savunan radikal görüşlü, duygusal insanlar harekete katılmaktadır. İkinci kısım insanlar harekete katıldıktan sonra kendini ortama göre ayarlamaktadır.[752] Zira hareket üyeleri ders halkalarında her zaman bu konular üzerinde çalışırlar. Öncelikle, Nebhani'nin kitapları esas kılavuz rolündedir. Ondan sonra hareketin aylık dergisini, haftalık gazetesini, broşürlerini okurlar.[753] Ayrıca, sitelerinde siyasi analizler de yapılır. Yazılar genelde yabancı dillerden çeviri olup, yazarları yabancılardır. Birçok yazının da yazarı gösterilmez. Bu, yasaklandığı için güvenlik amaçlı olmalıdır. Dersler çeşitli yerlerde yapılır. Bunun özel bir uygulaması yoktur. Üyelerin evlerinde, bazen müşrifin evinde veya bir geziye çıkılarak yapılabilir. Derslere üyelerin olduğu gibi, müşrifin de zorunlu ve gönüllü duyarlılığı olmalıdır. Müşrif de istenilen her yere gelmeye hazırdır. Mübtedilerin kazanımı için ayrıca, ön çalışmaları da vardır. Onu üyeler yakın, güvendikleri ve tanıdıklarından olmak üzere yirmi kişiyi aşmayan bir yemekli toplantı ile organize ederler. Toplantı sırasında hareketten pek bahsedilmemekle birlikte siyasi görüşleri, din, iman, sosyal ve siyasi sorunlar dile getirilip, jeopolitik gibi büyük konular da konuşulur.

Hareketin kıdemlileri hareketin aydınlarıdır. Onlar çoğunlukla Resmi İslam üyelerinden farklı olarak kendilerini dünya siyasetini okuyan, anlayan kişiler olarak ayırt ederler. Onların retorikleri ve dünya görüşleri katılımcının hayatına yeni bir renk katar. Yeni katılımcı böylece transnasyonel bir hareketin üyesi olarak dünya ve jeopolitik olaylar ve konulara kendini dahil hissetmeye başlar. Bu durum, harekete

[752] İç İşleri Bakanlığı, 10.Bölüm Başkanlığının temsilcisi ile mülakat, 26.07.2017; Cezaevi görevlisi ile mülakat, Narın, 25.07.2017.
[753] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat, Bişkek, 02.09.2017.

üye olan yeni adaylara, gençlere daha enteresan, daha aksiyoncu ve 'yeni bilgi, aydınlanma' kazandırmaktadır. Üstelik hareketin siyasete ağırlık vermesi bunu ikiye katlıyor. Üyeler hareketin toplantılarından kesinlikle önemli ve çok şey öğreniyorlar. Fakat üyeler bütün bu okuduklarıyla bitmeyeceğinibilmelidir, oysa bugünkü yönetim sistemi, siyasi, sosyal, kültürel hayat ve onların işleyiş mekanizmaları daha karmaşıktır. Bu yönüyle hareket üyeleri akademisyene göre biraz da basit düşünmektedirler.[754]

Harekette kadının bazı dini oluşumlara göre, daha aktif rolü vardır. Onlar da kendi düzenlerinin kurulması için çalışmakla mükelleftirler. Bu nedenle kadınların da -şeriat gereği erkeklerle karışık faaliyette olmasa da- ayrıca, kadın teşkilatları vardır. Bu teşkilatlar hareketin bölgesel ve ülke temsilciliğine bağlanmaktadır.[755] Kadınlar ayrıca, ders halkaları, kendi teşkilatları dışında kritik noktalara, sorumluluğun gerektirdiği mütemed gibi yönetici makama geçememektedir.[756]

Aile açısından hareket ciddi bir şekilde ataerkildir. Kocası hareket üyesi olanın da harekete üye, taraftar veya en azından hoşgörülü olduğunu söylemek mümkündür.[757] Evlilikler mümkün oldukça hareket içerisinde yapılır. Bu, birbirini ileride doğru anlamak, destek olmak, aileler arası dayanışma ve güvenliği sağlama açısından tercih edilir.[758] Hareketin aile yapısı Kırgız milli-kültürel aile yapısına şeriata uygun olduğuna inandıkları sürece ters düşmez.[759] İdeoloji yine de, aileden önce gelir. Eğer ideoloji uğruna yapması gereken bir iş çıksa, mücadele etmesi gerekiyorsa, tutuklanma durumu olsa bile, önce ideolojinin işi yerine getirilir, aile işi ertelenir.[760] Üyeler çocuklarının da dini bilgi ve şuur içerisinde yetişmelerini ister, eğitime olumsuz bakmazlar, iyi bir okulda okumasını isterler, fakat eğitim sistemine de her zaman alternatif bakışlarıyla eleştiride bulunurlar. Okulda erkek ve kız çocuklarının bir arada okumalarını hem dini, hem eğitim açısından da ciddi bir sorun

[754] Kırgızistan Devlet Üniversitesi Hukuk Akademisi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 16.08.2017.
[755] Hizbut Tahrir, bölgesel emirlerden biri ile mülakat, 13.10.2017.
[756] Faruki, **Hizbut Tahrir ve Hilafet**, s.206.
[757] Hizbut Tahrir önderlerinden birinin eşiyle mülakat, Narın, 20.07.2017. Ayrıca, görüşme yapılan Hizbut Tahrir üyeleri oybirliğiyle doğrulamaktadır.
[758] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat II, Bişkek, 03.09.2017.
[759] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat, Oş, 02.03.2018.
[760] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat, Oş, 02.03.2018.

olduğunu ileri sürer, mümkün olursa ayrı okulları tercih edeceklerini belirtirler.[761] Şarkı, müzik eğlence, hobi türleri gibi zaman geçirmeye hoş bakılmaz, ağırbaşlılık, fikir sahibi olmak öngörülür.[762]

Hizbut Tahrir hareketi ekstremizm, radikalleşmeyle ilgili olarak değerlendirilmekte ve kanun gereği cezaya çarptırılmaktadır. Fakat hareketin katılımcılarının, –oysa onlar ülkenin vatandaşlarıdır- neden katıldıklarını, kenetlenmiş o üyeler için hareketin ne anlama geldiğini, neden karşılık bulduğunu anlamak ondan daha önemlidir.

3.4. Adep Başatı[763]

3.4.1. Hareketin Tarihçesi ve Faaliyetleri

Adep Başatı Vakfi[764] 2003'te Kırgızistan, Bişkek'te kurulmuştur. Kırgızistan'ın yasalarına göre, resmi makamlar olan Adalet Bakanlığından ve Din Komisyonundan kayıt olunmuştur. Kurucuları, Arsen uulu Tolkunbek, İbrayev Mambetasan İbrayeviç, Kumuşbekov Çıngız Sulpukoroviç, İbrayev Mars Kaipoviç ve Kocoyarov Karazak Saytmuratoviç isimleriyle[765] hepsi de Mısır, El-Ezher Üniversitesi mezunlarıdır. Kuruluş tarihinden beri vakfı yöneten çekirdek kadro, kurucu liderler ve daha sonraki Ezher Üniversitesinden mezun olanlardır. Vakıf müdürünün de belirttiği gibi, Ezher mezunlarının kurduğu bu vakıf, onların seferberliğinden kaynaklanan, onların ayakta tuttukları bir hayır kuruluşudur.[766]

Hareketin kuruluş hikayesini anlatan kurucu liderlerden biri şunları kaydetmiştir:

---

[761] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat II, Bişkek, 03.09.2017.
[762] Hizbut Tahrir üyesi ile mülakat, Oş, 02.03.2018.
[763] Hareketin internet sitesini ziyaret edebilir, genel bilgiler edinebilirsiniz: Adep Başatı İnternet Sitesi, (Çevrimiçi) http://adep.kg/, 19 Ağustos 2017.
[764] Özgün adı: Adep Başatı koomduk-progressivdüü fondu. Şuan ismi "Adep Başatı Diniy Uyumu" olarak değiştirilse (07.05.2019) de, Adep Başatı Vakfı olarak bilinmektedir.
[765] Adalet Bakanlığının kaydı üzerinedir. Resmi Sitesi: www.minjust.gov.kg 14 Mart 2017. Hareketin şimdiki müdürü de bu bilgileri doğrulamıştır. Adep Başatı Vakfı müdürü ile mülakat, Bişkek, 03.03.2017.
[766] Adep Başatı Vakfı müdürü ile mülakat, Bişkek, 03.03.2017.

> "Aslında vakfımızın temelleri biz Mısır'da Ezher Üniversitesinde eğitim alırken atıldı. Üç yüz civarında bütün Kırgızistanlı arkadaşları bir araya getirip, konuştuklarımız oldu: memlekete dönünce ne yapacaktık? Hatta biz eğitim alanlarımızı seçerken bile dönünce ne yapacağımıza ilişkin düşüncelerimizi dikkate alarak seçmiştik."[767]

Nitekim Mısır'da ağırlıklı olarak dini eğitim alan kurucular ve takım arkadaşları dini değerleri halkın bütün kesimlerine yaymak ve hizmet etmek için bir sosyal, hayır kuruluşunu açmalarının isabetli olacağına inanmışlardır.[768]

Adep Başatı, böylece Kırgızistan'ın bütün illerinde bulunan şubeleriyle aktif bir faaliyet yürütmektedir. Hareket diğer dini oluşumlardan farklı olarak sosyal, kültürel ve hayır işlerinde oldukça aktiftir. Davranış ve çalışma tarzıyla laik çevrelerin de olumlu yaklaşımını kazanmıştır. Aynı şekilde devlet kurumlarıyla daha yakından çalışmakta, KMDİ'nin sosyal aktivitelerinin de öncülüğünü yapmaktadır.

Onlarca yurtları, öğrenci evlerinde çeşitli üniversitelerden, çeşitli fakültelerden öğrencilere sohbet tarzı dini dersleri, kampları düzenlemektedir.[769] Özel kreşleri, bunların dışında doğrudan dini eğitim faaliyeti kapsamında 5 tane medresesi bulunmaktadır. KMDİ Dini Eğitim Bölümünün verilerine göre, Adep Başatı'nın örgün dini eğitim çalışması, toplamın çeyreğine denk gelmektedir.[770] Bununla birlikte hareket son zamanlarda Türkiye'deki 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası çekişmelerle ilgili olarak gündeme gelmeye başlamıştır.

Hareketin kurucuları konu üzerine şunları kaydetmişlerdir:

> "Evet, Adep Başatı'yı biz Ezher mezunu arkadaşlar birlikte kurduk. Ancak biz oraya giderken kafamızda bir vakıf tasarlamıyorduk ki, bazıları bunlar birilerinin yönlendirmesiyle paralel yapılanma düzeninde diyorlar. Ben vallahi diyerek söyleyeyim, vakfımızın

[767] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[768] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[769] Adep Başatı Vakfı kurucusu, KMDİ üyesi ile mülakat, Narın, 17.07.2017.
[770] KMDİ, Dini Eğitim ve Organize Bölümü temsilcisi ile mülakat, Bişkek, 11.10.2017.

> onunla hiç alakası yok. Geldiğimizde de kaynak seferberlerimiz sıfır halindeydi. Birkaç arkadaş eldeki imkanlarla açtık ve biz anlam değerlerimiz, gönlümüzün itici gücü ile vakfımızı büyüttük."[771]

> "Hukuki olarak herhangi bir ilişkimiz yok. Bulsunlar. Biz vakfı kurarken aslında bir önemli noktayı ısrarla kendimize prensip edindik. Hiçbir zaman dışarıdan finansal kaynak elde etmedik. Bizim bütün faaliyetlerimiz Kırgızistan'ın, kendi vatandaşlarımızın bağışları ile devam edegeldi. Ayrıca bize iftira atanlara her zaman açığız, buyursun gelsinler, muhasebe işlerimize kadar incelesinler."[772]

Bir hareket yapısı aslında hukuki ve tüzel bir çerçevede değildir. Ayrıca, kuruluşlar arası doğrudan finansal bir birlikteliği de gerektirmemektedir. Bir cemaat ve hareket olmayı gerektiren esas yapı, belli bir ideoloji, düşünce ve insanların manevi birlikteliğini sağlayan çatı altında uyumlu çalışabilmesidir. Adep Başatı bir tüzel kuruluş olmakla birlikte kendi düşünce ve faaliyet tarzıyla çeiştli kuruluşları seferber eden bir hareket olmayı başarmıştır. Örneğin, hareketin bir okulu olarak bilinen Kut Bilim Okulu, yan kuruluşu olarak bilinen Dilazık Basımevi, Kuran Akademisi gibi kuruluşların hukuki yönden kendi tüzükleri bulunmaktadır. Hareketin ayrıca doğrudan bağlantıları bulunmamakla birlikte Sebat Uluslar arası Eğitim Kurumu, Atatürk Ala-Too Üniversitesi, Cambridge Silk Road International School, Seytek Okulları, Secom Dershaneleri gibi eğitim kuruluşları, DA Platformu, Maral FM Radyosu, Saresep sitesi gibi yayıncılık, Iyık Ata-Jurt Gençlik Vakfı, Elim Barsınbı Vakfı gibi hayır kuruluşları ve Jaş İşkerler Assotsiatsiyası (Genç İşadamlar derneği), Kırgızistan-Türkiye İşadamlar Derneği gibi iş dünyası ile çalışmalar yürütmektedir.

Hareket 2003'ten bu yana milli değerleri öne çıkaran, aydın, dürüst ve başarılı insanların hareketi imajını vermiştir. Eğitim, sosyal, kültürel ve özellikle dini faaliyetler yürütmektedir.

[771] Adep Başatı Vakfı kurucusu, KMDİ üyesi ile mülakat, Narın, 20.07.2017.
[772] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, 01.03.2017.

Nasaat Media Portalı ve Nasaat.kg Yayını, Adep Başatı'nın desteklediği ve ilişkisi bulunan medya aracıdır. Kırgızistan'ın günümüz ünlü alimleri Çubak Acı Calilov, Abduşükür Narmatov, KMDİ Başkanı Maksat Acı Toktomuşev ve etkili din adamlarının vaazlarını yayınlamaktadır.[773] Çubak Acı, Suudi Arabistan'ın Ummu'l Qura Üniversitesi mezunudur. 2010-2012 yıllar arası KMDİ başkanlığı da yapmıştır. İlk zamanlarda keskin fetvalarıyla tanınan alim, daha sonra meseleleri daha yumuşak, espirili ele alma yönüyle birçok dinleyicinin gönlünü kazanmış bir kişidir. Özellikle, son zamanlarda Kırgız milli kıyafetleri ve milli değerlere önem vermenin yanında laik kesimle de ilişkilerinde diyalogçu, hoşgörülü tutumu parmak basmıştır. Onun en yalın örneği olarak Tenirçilerin[774] başkanı Anarbek Usupbayev ile buz pistinde poz verdiği fotoğrafını ve görüşlerini sosyal medayada paylaşması yankı uyandırmıştır.[775] Oysa Çubak Acı ile Usupbayev'in TV'de ve sosyal medya üzerinden amansız tartışmaları çoğu kez gündem olmuştur.[776] Hareket böylece laik çevrelerle ve diğer kesimlerle diyalogçu tutumunu sergilemektedir.

Abduşükür Narmatov ise, halen İslam Üniversitesi rektörü, iki dönem KMDİ Alimler Kurulu Başkanı, 2010 yılında çok kısa bir süreliğini KMDİ Başkanlığını da yapmış bir alimdir. El Ezher mezunu olan alim, Adep Başatı kurucularına da ağabeylik yapmış bir insansır. Adep Başatı'nın manevi lideri olduğu söylenebilmektedir. Kurucu:

> "Abduşükür hocamız buraya döndüğümüz zaman daha faydalı olmamız amacıyla bize branşlarımızı seçmemizde yardımcı olmuştur" şeklinde ifade etmiştir.[777]

---

[773] Bkz. Nasaat Media Kanalaı, (Çevrimiçi), 16.02.2020. https://www.youtube.com/user/nasaatmedia

[774] Tenirçiler, (kırg. Tenir, türk. Tanrı) Tanrıcılık, Türk milletlerindeki Tanrı kelimesi, Müslümanlar için ilah veya Allah (cc.) için kullanılan bir inanç kavramıdır. Buna karşılık Kırgızistan'daki Tenirçiler, günümüzde Tanrı kavramını İslamiyetteki Tanrı, ilah, Allah inancından ayrı bir Tanrı/Tenir inancıyla ayrı bir düşünce, inanç, hatta din olarak görmektedir. Bu nedenle çok az sayıda kişi olmasına karşın, milliyetçi söylemleriyle milliyetçi laik kesimde etkili, uç görüşleriyle toplumda yankı uyandıran, dindar kesimin tepkisini meydana getiren küçük bir oluşumdur.

[775] Çubak Acı'nın kendi Facebook Sayfası, (Çevrimiçi), 16.02.2020, https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1700400696763333&id=100003802587142

[776] Çubak Acı ve Usupbayev münazarası, (Çevrimiçi), 16.02.2020, https://ok.ru/video/249832409661

[777] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.

Alim aynı zamanda "Altın Muun" isimli vakıf kurmuştur. Şuan Nasaat Media ile birlikte nasaat.kg sitesi ve sosyal medya hesaplarından vaazları yayınlanmaktadır.[778] Bunların yanında Adep Başatı diğer önemli etkili din adamlarını da safına çekmektedir.

KMDİ'de de etkisini sürdüren hareket en önemli makamları paylaşmaktadır. Ya da en önemli kişileri etkisine almaktadır (TABLO 18). Birçok faaliyetlerinde seferber edilen KMDİ başkanı dahil dini ve laik kesim arasında geçişken köprüyü sağlayan yönü, davranış ve tutumlarıyla Kırgızistan'ın dini hayatında daha denenmemiş bir yola doğru gitmektedir.[779] Tebliğ Cemaatinin Kırgızistan liderlerinden biri olarak bilinen, en şekilci ve muhafazakar lider olan KMDİ Başkanının bile son zamanlardaki sosyal, kültürel hayattaki aktifliği dikkat çekicidir. Milli, kültürel "Kök Börü" oyununda devlet kuruluşları arasında devlet adamlarının takım başkanı olarak oynaması, spor salonundaki boks ve judo antremanlarının medyada dolaşımı, bu gidişatın bir yansıması olabilir miydi? Adep Başatı kurucuları:

> "Biz çalışmalarımızla elbette, Kırgızistan'ın dini oluşumlar ve toplumsal yaşamı açısından yeni çığırlar açtık" şeklinde gururla ifade etmektedir.[780]

Hareket son zamanlarda etki alanını sürekli genişletmektedir. Tebliğ Cemaatinin efsane kurucusu ve halefi Yusuf Kandehlevi'nin "Hayatüs Sahabe" kitabı tebliğcilerin en çok okudukları el kitabıdır. Dilazık Bazımevi bu kitabı yakın zaman önce Kırgızca olarak yayımlamıştır.[781] Bu, KMDİ'nin Başkanı, Tebliğ Cemaatinin liderini olduğu gibi, kitlesel Tebliğ Cemaati taraftarlarının gönlünü kazanmanın bir adımı olarak değerlendirilebilir mi? Bu savların güçlendirilmesi için yine belirtelim ki, Adep Başatı ve Tebliğ Cemaati son beş sene öncesine kadar (15

[778] Bkz. nasaat.kg, ayrıca, bütün sosyal medyaları.
[779] N.Göle'nin radikal İslamcılar ile laik kesimlerin geçişken, kamusal alan yüzleşmelerini anımsatan yönü ile medya, lobiler, sosyal etkililiği ile yola koymaktadır.
[780] Adep Başatı Vakfı kurucusu, KMDİ üyesi ile mülakat, Narın, 20.07.2017; Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[781] Bkz. kitap kataloğu, dilazyk.kg, 20 Ocak 2020.

Temmuz ve Atambayev sonrası sarsılmalarına kadar) aralarındaki kılık kıyafet, modern muhafazakar vd. birçok farklı dünya görüşleri sebebiyle birbirini pek sıcak karşılamamakta idi. KMDİ üzerinde de bugün Adep Başatı'nın etkisi güçlenmektedir.

Burada hareketin hedef kitlesini genişletip etki alanını artırma stratejisini anlamak açısından önemlidir ki, dini alandaki en etkin kişiler, etki zincirini kırmadan kurulmuştur. Aşağıda yapacağımız bu etki zinciri, gelişigüzel hayal, fikir yürütme olarak değerlendirilebilmekle beraber hareketin stratejik büyüme koşullarını, genişleyen etki alanını anlamak için önemlidir. Sıralayacağımız kişiler düşüncesi, davranış ve konuşma tarzı, kılık kıyafeti ve topluma etkisi ile birbirini tamamlamaktadırlar. Öncelikle laik kesimden dini kesime düşünsel geçişi sağlayan kişiliklerden başlamak gerekir. Zira laik tutumlu kesimden aşırı muhafazakar cübbeli kesime atlamak, uçurum farkı kadardır. Çünkü dindarların bile bir kesimi, en sade bir örnekle başına takke giymeyi hayal edemezken,[782] diğer bir kesimi takım elbisesi giymeyi hayal edememektedir.[783] Kırgızistan bu açıdan dini görüşlerin kozmopolit ülkesidir. Bu anlamda ilk grup, hareketin en önemli simalarından Mars İbrayev gibi daha entelektüel dil kullanan, davranış, konuşma ve tutumları tarzı ile hem hareket içi laik kesimle dini kesimi buluşturan, hem toplumun laik kesiminin dini çevreye ve (özelde) cemaate görüşlerini yumuşatarak geçişini sağlayan kişilik tipleridir. Bazen insanın sosyal kişiliğini toplum/toplumun bir kesimi belirlediği gibi, kişilerin de toplum/toplumun bir kesimi için sunduğu bir kişilik tipi söz konusudur. Her iki durumda da toplumun farklı farklı kesimlerine hitap eden kişilikler kaçınılmazdır. Bu nedenle bu durumu birkaç kişinin tamamlaması gerekmektedir. İleri sürdüğümüz etki zincirinde hareketin bu zinciri nasıl da başarılı bir şekilde tamamladığına tanık olacağız. Zincirin ikinci halkasını, hem dini alanda çalışan, söylem ve vaazlarını dindar insanlara yönelten, fakat manevi zirveden bir anda dünyevi menzillere kadar inebilmeyi başaran, millilik, dindarlık ve ahlakçılık söylemleri ile meşhur Mambetasan İbrayev gibi kişilikler tamamlamaktadır. Mambetasan İbrayev, Adep Başatı'nın kurucularındandır, Narın il müftüsüdür. Bu zincirlemede sıradaki halkanın

[782] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[783] Tebliğ Cemaati, Bölgesel emir ile mülakat, Talas, 21.10.2017.

en önemli konumdaki kişiliği, Abduşükür Narmatov'dur. Tanınmış alim, vaizlikten dini elite varan, dahası Cumhurbaşkanı Atambayev'in dini konularda danışmanı olması ile yüksek mertebeli kişiliktir. Hareketin bu profili senelerdir devam etmiştir aslında, fakat bu durum Adep Başatı'nı dini/dindar kesimin çoğunu etki alanına alabilen hareket yapmamıştır. Zira hareket daha seçkin görünüm arzetmiş, hem daha seçici davranmıştır. Yukarıda bahsedilen iki sarsılmanın ilkinden kaynaklanmış ya da zamanın akışına bağlı olmalı ki, hareket sıradan ve daha kalabalık, aynı zamanda biraz daha koyu dindar kesime hitap eden Çubak Acı'ya ihtiyaç duymuştur. Çubak Acı, Suudi Arabistan'dan eğitim almış olması ile selefi görüşlü kişileri tatmin edebilen, yer yer dini vaazları, kıyafeti ve molla şekil tarzı ile tebliğciler üzerinde de etkisi olan kişiliktir. Çünkü daha önce tebliğciler ile birlikte Bangladeş'e tebliğcilerin ictimai toplantılarına da katılmıştır. Dahası Menzil Cemaatiyle Menzil'e kadar gelmiş, Menzil şeyhine intisap etmiş bir "kurban'dır"[784]. Çubak Acı etki zinciri dediğimiz zincirlemede önemli bir halkadır. Çünkü Adep Başatı'nın ihtiyaç duyduğu kesimi etki alanına almada ve dahası KMDİ'nin bugünkü Başkanı Tebliğ Cemaati liderlerinden Maksat Acı'ya kadar ulaşacak meşruiyet zincirinin önemli halkasıdır. Daha önceki üç çeşit kişilik tipine ilerlemeci ve popülerlik düşüncesiyle buluşan, fakat sakalı, kıyafeti ve şekli ile molla tipli Çubak Acı'nın muhafazakarlardan köktencilere kadar büyük kitleye etkisi bulunmaktadır.

3.4.2. Hareketin Temel Düşüncesi

Adep Başatı, formel bir STK olmaktan çok onun bir cemaat, bir hareket yapısı güçlüdür. Çünkü hareketin bir örgütlenme tarzı, liderle mensubu, işadamıyla öğrenciyi buluşturan, düşünsel temelleri üzerinde devamlı büyüyen dinamikleri bunu göstermektedir. Bu tür hareket tipi, insani kaynakları yönetmede, sıradan kişilerden tutup, genç kuşaklar, geniş bir esnaf, işadamları, sanatçılar, siyasilere kadar örgütleme nedeniyle "kaynak mobilizasyonu" referanslarıyla açıklanabilmektedir.

[784] Menzil cemaati müntesipleri birbirine "kurban" diye hitap etmekle birlikteliğini anlatan bir kavramdır. Kırgızistan'daki Menzilciler de Çubak Acı'yı kendine yakın hissetmektedirler. Menzil Cemaati temsilcisi ile formel olmayan mülakat, Bişkek, 17.10.2017.

Hareketin doğasında bir duruma karşı tepki, ya da bir sistemi değiştirme düşüncesi yoktur, kendi düşüncesini gerçekleştirmek için birliktelik üzere yola çıkmış insanların seferberliğidir. Bu bakış açısından hareket, "yeni toplumsal hareketi" olarak, kolektif kimliğin ve bir grubun üyelerinin dayanışma yoluyla devşirdiği ortak tanıma uygundur: yani cemaat içinde bir örgütlenmesidir. Onların yöneliş tarzında esas olan kültürdür.

Onların dönüşüm düşüncesi, yukarıdan aşağıya doğru dönüştürmek yerine, aşağıdan yukarıya doğru tedrici bir metodla değişimi öngörmektedir. Ayrıca, diğer İslamcı oluşumlardan farkı, devletin zamanın meselelerine cevap vermesini beklemeden ferdi ve içtimai bazda problemlere çözüm aramasıdır. Bu bir toplumsal ve kültürel dönüşüm anlamına gelmektedir.

Adep Başatı'nın toplumsal hayata bakışı ve çalışmalarında da görüldüğü gibi, İslami bir ümmet, devlet, dolayısıyla bu anlamda 'siyaset' yapma düşüncesi görülmemektedir. Radikal düşüncelerden uzaktır. Hareketin kurucusu şu şekilde açıklama yapmaktadır:

> "Biz radikallikten kesinlikle uzak, kurumsal olarak siyasetten de uzak, topluma güzel ve anlaşılır dille yaklaşan ve faydalı faaliyetlerimizle, hizmetimizle toplumu dönüştürmek üzere yola çıktık. Siyaset konusunda kurumsal veya ideolojik bir stratejimiz olmamakla birlikte hareketimizden siyasetçi çıkmasına da olumsuz bakmıyoruz. Herkesin kendi insani hakkıdır.[785]

Üyelerinin veya taraftarlarının bireysel olarak siyasete katılımı menedilmediği gibi, camiaları tarafından siyasette, iktidarda ve en etkili makamlarda birilerinin olmasını da isterler.[786] Özellikle, bu bir teşvik unsuru olarak genç, eğitimli kuşaklar üzerinden geleceğe dönük toplumu dönüştürme projeleri olarak çok belirgindir. Hareketin retoriğindeki 'Altın muun (kuşak)' söylemi, bu gençliğin gelecekte devleti elinde tutacak, milletin öncülleri olacağı yönündeki bir temennisi,

[785] Adep Başatı Vakfi kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[786] Adep Başatı taraftarı üniversite hocası ile mülakat, Bişkek, 12.10.2017.

beklentisidir. Siyasi açıdan demokratik, liberal düşünce beslemektedirler. Ayrıca, kurucu:

> "İslami devlet düşüncesi tarihte yaşanmış olabilir, hilafet gibi söylemler dile getiriliyor, şuan böyle bir şeyin zarureti de yoktur. Önemli olan insanların doğru yaşamalarıdır, bu olduktan sonra bunun adı hilafet olsa ne, demokratik ülke olsa neye yarar?" diyerek siyasi düşüncelerini de ortaya koymaktadır.[787]

Din-dünya, dünyevi-uhrevi konularda hareketin düşüncesi genelde bu dünyaya dönüktür. Her ne kadar vicdani, manevi, dindar duygular gönül dünyalarını alaşağı etse de, ironik bir şekilde o adanmışlık, hizmet düşüncesi, onları hizmeti gerektiren kaynaklara, yani tekrardan gerçek ve rasyonel dünyaya bağlamaktadır.

Öğrencilerden biri kendi hikayesini heyecanla anlatmaktadır:

> Adep Başatı'ya mali destek yapan sponsor *baykelerden* birisi, bizi, yani öğrencileri evimize kadar bırakmıştı. Giderken derslerimize iyi çalışmamız, iyi bir insan olarak yetişmemiz hakkında nasihatte bulunuyordu. Gelecek gençlerin olduğunu dile getirmekteydi. Karanlıktı. Arka koltukta oturuyordum. Karşıdaki arabaların yüzüne vuran ışıklarından onun mutluluk göz yaşları beliren yüzü aynaya yansıyordu.[788]

Anlatılanlara ikisine göre bir hizmet aşkı söz konusu edilmektedir. Adanmışlık, hizmet düşüncesi hareketin en önemli dinamiklerindendir. Fakat bu düşünce, Tebliğ Cemaati'nin ahiretçi düşüncesinin tersine, güzel bir dünya, iyi bir toplum düşüncesi sunarak daha çok bu dünyayı kurmaya yöneliktir. Üstelik görüldüğü gibi, çoğu hareket sponsorlorunun temennileri de "iyi bir gelecek" hakkındadır.

Aynı şekilde hareketin düzenlediği büyük etkinlik, Mevlid ve konserlerde araya mutlaka monolog, tiyatro gösterisi konulur. Bu tiyatrolar çoğu zaman etkileyici

[787] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[788] Adep Başatı, dışarıdan katılan öğrenci ile mülakat, Çüy, 29.09.2017.

içeriği ile seyircilerin çoğunu duygulandırır. Tiyatro biter, alkışlanır ve bir sonraki program ile salon tekrar normale döner. Bu tiyatrolardaki olsun, kısa film çalışmalarındaki olsun aktarılmaya çalışılan konu anlamlıdır, aynı zamanda bunlar kültürel hayattaki "iyi ve güzellikler" içindir.

Dolayısıyla hareketin düşüncesi esasen, kültürel, sosyal ve eğitim çalışmalarına odaklanarak, "iyi bir Müslüman yetiştirme, iyi bir toplumda yaşama" üzerine yoğunlaşmaktadır. Hatta dini eğitim verdikleri medrese öğrencilerinin geleceği hakkındaki temennileri de, onların 'iyi bir insan' olmalarıdır.[789] Öğrencilerin istekleri de aynı şekilde, gelecekte topluma faydalı olma, hizmet etme, güzel bir hayat sürme ve yüksek makamlarda, önemli yerlerde çalışma gibi, ahlaka ve daha çok bu dünyaya yönelik gelişmektedir.[790]

Nitekim iyi bir toplumun kuruluş düşüncesi, strateji ve araçlarının temelinde öncelikle ahlak olmalıdır. Kurucunun belirttiği üzere vakıf, ilk etapta toplumda ahlakın yaygınlaşması amaçlanarak kurulmuştur:

> "Vakfımızı kurarken şuna özellikle dikkat çektik. (Türkçe) "Adep", "edep", "Başat" da "kaynak" anlamında edebin, ahlakın, imanın kaynağı olsun dilekleri ile açtık."[791]

Hareket ahlakçı bir tavır izlemektedir. Görüldüğü gibi, hareket İslami bir devlet hedeflemez. Akıp giden sistem içerisinde İslami ahlakı nasıl yeşertebiliriz, nasıl gündeme getirebiliriz düşüncesindedir.[792] Medreselerindeki öğrencilerine vermeye çalıştıkları en önemli unsur ahlak ve güzel davranışlardır.[793] Hareketin yol güzergahının radikal, aşırı dindar ve İslamcılardansa, potansiyel dindar ve daha laik kişilerle kesişme ihtimali yüksektir.

[789] Adep Başatı Vakfı kurucusu, KMDİ üyesi ile mülakat, Narın, 17.07.2017.
[790] Adep Başatı, Medrese öğrencileri ile odak grubu görüşmesi, 19.10.2017.
[791] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[792] Adep Başatı, din görevlisi medrese hocası ile mülakat, Narın, 20.07.2017.
[793] Adep Başatı, medrese müdürü ile mülakat, Bişkek, 19.10.2017.

Hareket ilerlemeci ve aydınlanmacı karaktere sahiptir. Vakıf müdürü şöyle belirtmektedir:

> "Vakfımız kurulduğu zamanlar aslında çok erken bir tarih değildi, bağımsızlık sonrası halkın dinini öğrenmesi için seferberlik yapan bir sürü hareket vardı. Onlardan en ünlü olanı Tebliğ Cemaati nerdeyse bütün vatandaşların kapısına kadar ulaşmıştı. Ancak her zaman bir şey eksik kalıyordu. İslam'ın artık eğitimli, bilgili ve okuryazarlarca anlatılması, anlaşılması gerekiyordu. İslam artık aydın bir çevrede, aydınca anlaşılmalıydı. "[794]

Dolayısıyla onlar kendilerini topluma İslam'ı anlatmada yeni bir çığır açan, oluşum olarak görmektedirler. Hareketin kurucusu bu konuda:

> "Kültürel alanda yaptığımız faaliyetlere zamanında tepkili olanlar, hatta İslam'a göre top oynamak (top tepmek) caiz değil diyen hareketler bugün bizi bile geçti, biz bu konuda örnek olduğumuz için mutluyuz" cümlesini kullanmaktadır.[795]

Onları bu şekilde "yeni" yapan, motive eden içsel dönüşüm düşüncesi daha eğitimli, daha kaliteli insanların yetişmesidir. Yaşayış, örnek olma, hayatın görünümü ile ilgili hareketin söyleyecekleri vardı. İslam'ın anlatım dili, etik, davranış, eğitim düzeyi, kılık kıyafet ile örnek model olacaklarını savunmaktadırlar. Vakfın müdürü şu şekilde belirtmektedir:

> "Ülkemizde İslam hep sayısal anlamda yayılmaya, çoğalmaya devam ediyor. Eğitimli, aydın, kaliteli Müslüman verimiz henüz düşüktür. Bu nedenle insanlar eğitilerek, bu anlamda özellikle gençler yetiştirilerek bu açığımız kapatılabilir. Biz bu düşünsel dinamizmin peşini bırakmamakta kararlıyız."[796]

[794] Adep Başatı Vakfı müdürü ile mülakat, Bişkek, 03.03.2017.
[795] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[796] Adep Başatı Vakfı müdürü ile mülakat, Bişkek, 03.03.2017.

Eğitim söylemlerinin yanında hareketi diğer İslami oluşumlardan ayıran en önemli özellikleri "millilik" söylem ve düşünceleridir. Diğer İslami oluşumların çoğunda düşünce ve şekil olarak milli, ulusalcı tarzı görülmezken, kimileri buna sıcak bakmamaktadır. Kimileri ise Arap, Pakistanlı düşünce ve görünüm tarzı ile laik ve ulusalcı kesimler tarafından "arapkul" (Arap kölesi) gibi ağır eleştirilere maruz kalmaktadır. Adep Başatı ise, millilik savunuları ile aşırı ulusalcı Tenirçilere bile meydan okumaktadır. Bu nedenle hareket leksikonunda hep Kırgızca kelime ve kavramları, üstelik profesyonelce kullanmaktadır. "Adep Başatı" (edep pınarı), "Dilazık" (manevi gıda, besin anlamında) Basımevi, "Nasaat" (nasihat, öğüt) Medya Kuruluşu, "Altın Muun" (altın kuşak) Vakfı (ve bu ayrıca, en çok kullanılan söylemlerindendir), "Kutbilim" (Yusuf Has Hacip'in veya Kırgızca Cusup Balasagın'ın "Kutadgu Bilig" kitabından dolayı en otoriteli kavramlardan biridir) Okulu gibi, kuruluşlarına verilen en önemli kavramlar içi doldurularak markalaştırılmıştır. Bunların dışında da birçok kelime ve kavramlardan bahsedilebilir. Özellikle, vatan konusu üzerine yapılan söylemler içerisinde en yakın oldukları partner kuruluşu, Sebat Okulları mezunları tarafından kurulan "Iyık Ata Curt" (kutlu ata yurt) Vakfı kendine ayrıca bir yer edinmiştir. Kalpak, milli giysilerde oluşturdukları yeni trendler ise, gerekirse gündelik hayatta popülerlik kazanmaktadır. İnsanlar arasında "Adep Başatı kalpağı" tabiri de kullanılmaktadır.

Hedeflenen amaca götürmek için Yayıncılık, Medya, Radyo, TV, konser, şova kadar olumlu bakan hareketin düşüncesi, eğitimden, siyaset, hizmet ve onun kaynaklarının devamı için ticarete varan geniş yelpazede faaliyet yürütmeye imkan tanıyor.

Yapı olarak hareketin başına belli bir süreyle müdür tayin ediliyor. Bununla birlikte hareketin hiyerarşisine göre, kurucu liderlere danışılmadan karar alınmaz.[797] Lider bazlı oldukça hiyerarşik ve cemaatsel yapısı vardır. İstişare, birlik ve bir bütünlük önem arzetmektedir.[798] Liderlerin hizmet konusundaki hiyerarşik otoritesi ise daha güçlüdür. Hareketin müdürü şunları kaydetmiştir:

[797] Adep Başatı Vakfı müdürü ile mülakat, Bişkek, 03.03.2017.
[798] Adep Başatı taraftarı üniversite hocası ile mülakat, Bişkek, 12.10.2017.

> "Büyüklerimizden birine bir adam gelerek şunları arzetmiştir. "Efendim, ben hizmet etmek istiyorum, ne yapmalıyım?" Büyüğümüz şöyle cevaplamıştır: "Gel denildiğinde geleceksin, ver denildiğinde vereceksin, söyle denileni söyleyeceksin".[799]

3.4.3. Hareket Üyeleri Üzerine Analiz: Hedef Kitlesi ve Etki Alanı

Hareketin bütün seferberliği neticede İslam'ı topluma en iyi bir şekilde anlatmak olduğunu belirten hareketin kurucusu;

> "Nasıl anlatacaktık? Yaptıklarımız, davranışlarımız ve düşüncemiz toplumun kabul gördüğü yollardan olmalıydı. Bu sebeple giyim kuşamlarımızda bile milli değerleri öne çıkardık. Hayır işlerini yapmaktayız. İslam'ı bilimsel, entelektüel biçimde sunmak için ise, bizim öncelikle okullar açmamız gerekecekti. Fakat okulla başlamamız bizi belli bir yaş sınıfı ve toplumun belli bir katmanı ile sınırlamış olurdu. Bu nedenle böyle bir vakıf açmamız sosyal, kültürel faaliyetlerimiz eşliğinde beş yaşından doksan yaşına kadarki insanımıza ulaşmamızı mümkün kılmaktadır."[800]

Bu yönüyle hareket sosyal ağlar kurarak, kültürel açıdan İslami değerleri göstermek, kendilerini gerçekleştirmek isteyen toplumsal bir örgütlenmedir. Liderin özetlediği üzere hareketi birkaç yönden değerlendirmemiz mümkündür. Hareketin faaliyetleri arasında hayır işleri önemli bir yere sahiptir. Aylık programlı yardım paketlerin yanısıra iftarlar, Ramazan paketleri ve Kurban Bayramı paketleridir.[801] Kurban Bayramında Adep Başatı her sene Elim Barsınbı Vakfı ile beraber kurban kestirmektedir. Kırgızistan'ın en çok Kurban kesen kuruluşları bunlardır. Sembolik olarak birkaç tane deve, her sene ortalama bin büyük baş ve bir o kadar küçük baş kurban kesilmektedir. Hareket bu yönüyle bir hayır kuruluşu olarak görülebilmekle beraber doğrudan yoksulluk söylemi de bulunmamaktadır. İftarları, yardım ve kurban paketleri de sadece yoksul kitleleri için veya yoksulluğa bir çare olmak için midir? Hareketin hedeflediği ve örgütlediği kesim öncelikle yoksullar değil, eğitimli, vasıflı

[799] Adep Başatı Vakfı müdürü ile mülakat, Bişkek, 03.03.2017.
[800] Adep Başatı Vakfı kurucusu, İslam Üniversitesi öğretim üyesi ile mülakat, Bişkek, 01.03.2017.
[801] Adep Başatı Vakfı müdürü ile mülakat, Bişkek, 03.03.2017.

gençler, devlet memurları, eğitimciler, meslek sahipleri, ünlü insanlar, sanatçılar ve iş adamlarıdır.

Katılımcılar bu nedenle orta ve yeni statü değiştirmiş üst orta tabakalarda yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, devlet yetkilileri, siyasi elitler ve zengin tabakalardan hareketin çalışmalarını takdir eden ve destekleyenler bulunmaktadır. Örneğin, Kırgızistan'ın en iyi medreselerinden olan Adep Başatı'nın Şarşenbay Acı Medresesinin bütün giderlerini Şarşenbay Acı oğulları ve Kırgızistan'ın en zengini olan Salımbekov ailesi üstlenmiştir.[802] Adep Başatı'nın elit görünümü, kimi katılımcılar için etkili, ünlü insanlar, sanatçılar ve zenginler çevresine dahil olmak şeklinde düşünülürken, kimi esnaf ve orta kesim için yukarıya doğru sınıf hareketliliği olarak da yorumlanabilir. Dolayısıyla çoğu esnaflar bağışlarını yaparken bu ortamı tercih ediyorlar. Hareketin mevcut faaliyetleri bütün bunları sağlamak için de gayet yeterli gözükmektedir. İftar sofraları bu açıdan daha geniş bir çevrenin katıldığı etkinlik türüdür. İftar sofraları halka açık camilerde yapılmakla beraber, kafe ve restorantlarda da özel davetiye ile çeşitli kesimler için düzenlenmektedir. Öğrencilerden eğitimcilere, sanatçı, oyunculardan kanaat önderlerine, esnaflardan elitlere kadar varan iftar etkinlikleri programlı ve profesyonelce organize edilmektedir. Adep Başatı'nın ülkede yine önde gelmesini sağlayan, geniş çevreleri bir araya getiren etkinliklerinden bir diğeri Mevlid kutlamalarıdır. Bu kutlamalar dini bir renk ve duygu taşımakla birlikte hareketin yıllık bir araya gelme kongreleri gibi işlev de görmektedir. Bişkek, Oş gibi büyükşehirlerin yanı sıra il şubelerince diğer şehirlerde de düzenlenmektedir. Bişkek'teki etkinlik, Kocomkul Spor Sarayı'nın 3000 kişilik salonu ve fuar alanları olmak üzere hepten kiralanıp, iki, bazen üç gün sürmektedir. Kuranı Kerim, selavat, ilahi ve dualardan tutup, sanatçı bestelerine kadar oynanan Mevlid Programı konserleri aratmamaktadır. Giriş biletleri ücretli ve fuar alanı da gayet işlek pazara dönüşmektedir. Bu programa kimler katılmaktadır? Gözlemlendiği kadarıyla organizatörler, hareket üyeleri, taraftarları, gönül veren insanlar, referans yoluyla veya davetiye ile gelenler ve tesadüfen katılanlar olarak değerlendirilebilir. Diğer konserlerden ve kitlesel programlardan farklı olarak burada

[802] Adep Başatı Vakfı müdürü ile mülakat, Bişkek, 03.03.2017; Adep Başatı, medrese müdürü ile mülakat, Bişkek, 19.10.2017.

birbirini tanıyan, eş dost, yakınların kucaklaşıp, birbirini kutlamalarına tanık olmak mümkündür. Hareketin önemli strateji, faaliyetleri, vizyonu ve dostluk imgeleri burada ortaya konulmaktadır. Bir diğeri de, doğrudan Adep Başatı olarak organize edilmemekle birlikte dini veya genelde kültürel çevrelerden olsun, etkili, önder kişilerin dostluk nişanesi olarak davet edildiği, ağırlandığı etkinliktir. Buna "Intımak aşı" denmektedir.

Hareket başkent başta olmak üzere şehir, il ve kısmen ilçe merkezlerinde faaliyet yürütmektedir. Diğer iki hareketten farklı olarak Adep Başatı devlet kurumları ile beraber merkezi yerlerde aktiftir. Bu nedenle yerleşim açısından katılımcılar kısmen şehirliler, genelde sonradan şehirli olan ve şehirde yaşayanlardır.

Hareketin etnik unsuru Kırgızlardır. Çünkü hareket her yönüyle milli bir hareket olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Öyle ki, hareketle kalpak özdeşleşmeye başlamıştır. Medrese hocası şu şekilde aktarmaktadır:

> "Her zaman giydiğim kalpağımdan dolayı "sen Adep Başatı'lı mı oldun?" diye soruyorlar. Bense, "Ne alaka, bu Kırgız kalpağı değil mi?" diye cevap veriyorum".[803]

Aynı şekilde medrese müdürü bazı tanıdıklarının "Yatarken kalpağı çıkarıyor musun?" diye espiri yaptıklarını aktarmaktadır.[804]

Daha önce belirtildiği gibi, hareketin söylemleri, kullandıkları kavramları ve dış görünümü ile "milli" formlara uygundur. Bu nedenle hareket üyeleri ve taraftarları Kırgızca konuşurlar. Çoğu zaman milli olan kalpağı tercih ederler.

Yaş kriterlerine baktığımız zaman hareketin katılımcıları genelde gençlerdir.[805] Bu nedenle enerjik, aktif, aynı zamanda eğitimli ileri görüşlü görünümü vermektedir. Hareketin söylemlerinin en önemlisi olan "altın muun" (altın

[803] Adep Başatı, medrese hocası ile mülakat, Bişkek, 21.10.2017.
[804] Adep Başatı, medrese müdürü ile mülakat, Bişkek, 19.10.2017.
[805] Hareketin liderleri, en yaşlıları 50'li yaşlardadır. Hareketin gençliğe olduğu gibi, yaşlılara yönelik söylemleri bulunmamaktadır. Belki bu, hareket yaş ortalamasının genç olması, hem Kırgız kültüründeki gençlerin büyüklere nasihatte bulunmaması düşüncesinden kaynaklanmış olmalıdır.

kuşak) söylemi, gençlere, eğitime ve eğitimli gençlere verdikleri önemi ve hedeflediği kitleyi en iyi bir şekilde anlatmaktadır.

Bu gençler birbirine "bayke" diye hitap etmektedirler. Hizbut Tahrircilerin birbirine "buradar", "ahi", Tebliğcilerin ise "taksır", "şeyh" diye hitap ettiklerini burada hatırlatalım. Dikkat edilirse her ikisinde de Kırgızca olmayan kelimeler kullanılırken, Adep Başatı bütün oluşturdukları kavramlarını Kırgızca kelimelerden seçerek milliliğini öne çıkarmaktadır. Türkçe "ağabey" anlamına gelen, Kırgızca "bayke" kelimesi bir iltifat, müracat, ilgi ve saygıyı ifade eder. "Bayke" hitabına muhatap olmak için yaşça büyük olmak zorunluluğu da yoktur. Hareketin destekçilerine ise daha klişeleştirilmiş "baykeler" tabiri kullanılmaktadır. Bu kelime de Adep Başatı'nın bir kavramına dönüşmüştür.

"Bayke" kavramı hareket mensupları arasında birbirine saygı, dayanışma ve davranışsal etiği güçlendirmektedir. Büyüklerinin bile küçüklerine karşı "bayke" diye hitab etmesi ve iltifat göstermesini anlatan medrese öğrencileri, bu davranışı medreseden, hareketin çeşitli etkinliklerinden örnek alarak kazandıklarını anlatmaktadırlar.[806] Medrese öğrencileri gibi, dışarıdan gelip dini eğitim alan gençler, hareketin üyeleri ve taraftarları, harekete katılımın önemli nedenini dostluk, sohbetler, dini bilgiler ve eğitim almak şeklinde cevaplamaktadır.[807] Katılımı bu anlamda değerlendirmeye aldığımız zaman, konunun şu kısmı önemlidir: cemaatin takipçileri İslami bilgi dağarcığını ve meşru kaynağını genel olarak nereden, nasıl temin etmektedirler? Cemaat tarzında görülen bu durum, takipçilerin eylem ve söylemlerinin genelde "aile içi öğrenilen"[808], yani cemaat içi öğrenilen 'meşru' bilgilere dayanmasıdır. Böylelikle bir cemaat mensubu öğrendiklerini, görüş ve düşüncelerini, faaliyetlerini ve hatta ibadetlerindeki şekil ve içerik boyutlarını da doğrudan İslami kaynaklardan ziyade, cemaat büyüklerini veya cemaat liderini referans göstererek açıklayacaktır.[809] Eğer bu çerçeveden hareket edecek olursak,

[806] Adep Başatı, Medrese öğrencileri ile odak grubu görüşmesi, 19.10.2017.
[807] Adep Başatı, dışarıdan katılan öğrenci ile mülakat, Çüy, 29.09.2017; Adep Başatı üyesi ile mülakat, Oş, 03.03.2018.
[808] Şerif Mardin, 1997, a.e., s.15.
[809] Adep Başatı, dışarıdan katılan öğrenci ile mülakat, Çüy, 29.09.2017; Adep Başatı üyesi ile mülakat, Oş, 03.03.2018; Adep Başatı, Medrese öğrencileri ile odak grubu görüşmesi, 19.10.2017.

genel anlamda bir cemaat mensubu teheccüd namazını, bir zikrini ya da bir hayır işini dini kaynaklara inerek, inceleyerek ifa ettiğini ileri sürer mi? Kuşkusuz öğrendiklerinin çoğunu cemaate veya cemaat liderinin şahsiyetinden aldıkları ilhama dayandıracaktır. Böylece, takipçilerin liderin cazibesi etrafındaki oluşumu[810] bu tür hareketlerde sık sık görülmektedir. Cemaatler bu bağlamda kimlik oluşturma, kimlik stratejisi çizme açısından önemli rol oynamaktadır ve hukuka dökülmeyen ahlaki kurallar aslında cemaat içerisinde şekillenmektedir. Şöyle ki, cemaat içerisinde kişisel ilişkiler, cemaat mensuplarının aile düzeni, konuşma, giyim kuşam tarzları, ahlaki meselelerle ilgili bütün kurallar takipçilerin gündemini düzenlemelerinde önemli etkenler olmaktadır.[811]

[810] Şerif Mardin, 1997, a.e., s.28.
[811] Adep Başatı üyeleri üzerine gözleme dayalı izlenimlerlerimizdir.

SONUÇ

Kırgızistan'da İslami hareketler Bağımsızlıktan günümüze her zaman aktüelliğini korumuştur. Yeniden İslamlaşmanın ve bu dönüşümün aktörleri olarak gördüğümüz hareketler hakkında muhtelif zaviyelerden yaklaşımlar bulunmakla birlikte onların tarihi seyri, düşünceleri ve yapılanmalarını ihtiva eden bir araştırma söz konusu değildir. Elinizdeki araştırma bu açıdan görevini yerine getirdiyse amacına ulaşmış olacaktır. Sonuç kısmımızda yöntemlerimizi takip edecek şekilde araştırmanın temel bulgularına, sorularımızın cevaplarına ve hipotezimizin test edilmesine kısaca yer vereceğiz.

Araştırmamızda kısaca aşağıda zikredilen yöntem izlenmiştir. Tezimiz nitel bir çalışmadır. Öncelikle hareketleri temel kavramları ve tarihi seyri üzerine oturtmak için genel literatür/belge taraması yapılarak betimlenmiştir. Pratik kısmında ise, saha çalışması tercih edilmiştir.

Saha çalışmasında mülakat teknikleri kullanılmış, "Tezin Yöntemi" kısmında da belirtildiği gibi, toplam 50 kişiyle mülakat yapılmıştır (TABLO 1-3). İslami hareketler konusu hukuki ve devlet politikaları açısından hassas bir konu olduğu için mülakatlar sırasında zaman zaman -istenilen kişilerle planlanan şekilde görüşülmesi açısından- zorluklar meydana gelmiştir. Mülakat soruları genelde yarı yapılandırılmış ve esnek olmak üzere örneklemlerin profiline göre hazırlanmıştır. Araştırma tekniklerine uygun olarak hareketlerden küme tipinde, mümkün olduğu kadarıyla kota örnekleme tekniği ile (TABLO 4) örneklem kişilere daha iyi ulaşabilme açısından kartopu veya zincirleme örnekleme, duruma göre de uygunluk (convenience) örnekleme tekniklerine başvurulmuştur.

Veriler yorumlanırken derinlemesine yapılan mülakatlarla muhatapların ortak nokta ve fikirleri saptanmaya çalışılmış, sorular çalışma evrenin aydınlatılması üzere sorularak görüşleri alınmış, hareketlerin bazı etkinlik ve faaliyetlerine de katılımcı gözlemci olarak katılınmıştır.

Kırgızistan'daki İslami hareketleri ele almadan önce iki önemli noktaya, yani hareketlerin teorik çerçevesine ve tarihi seyrine yer verilmiştir. Böylece hareketleri

daha iyi anlamlandırmak açısından toplumsal hareketler teorileri çerçevesinde ele alınması önemli görülmüştür. İslami hareketleri toplumsal hareket olarak ele alan araştırma ve teorilere, bulgulara başvurulmuş, dinamikleri ve düşünceleri toplumsal faktörlerle okunmaya çalışılmıştır. İkinci önemli nokta, İslami hareketlerin tarihi seyrine başvurulmadan tam olarak anlamlandırılamayacağıdır. Tezimiz, İslami hareketlerin modernleşme süreci ve İslamcılığın doğuşundan itibaren tarihi seyrine yer vermiş, onları toplumsal hareket bağlamında sosyolojik vaka olarak ele almakla Kırgızistan'da yeni bir çalışma mahiyeti taşımaktadır. Nitekim bulguların önemli bir yönü olmalı ki, Kırgızistan'daki İslami hareketler İslamcılık düşüncesi ve hareketlerinin tarihi seyrinden, düşünce temellerinden beslenen, onların üzerine kurulan ve İslam Coğrafyasının önemli hareketlerini temsil eden Kırgızistan uzantılarıdır. Örneğin, ele aldığımız üç büyük hareket üç ayrı bloğu temsil etmektedir. Kırgızistan'daki tebliğciler/davetçiler Hint altkıtasında doğmuş Tebliğ Cemaatinin aşırı muhafazakar seferberleridir. Coğrafi olmanın dışında bu hareketin ikinci önemli özelliği, 19.Yüzyıl İslam dünyasında ortaya çıkan içsel direnişi simgeleyen muhafazakar düşünce olmasıdır. Hizbut Tahrirciler ise, Kudüs'te, yani Arap Ortadoğusunda doğmuş hareketin fedaileridir. Hareket köktenci, radikal İslamcılığın temsilcisidir. Adep Başatıcılar da modernist, milliliğini öne çıksalar da, kısmen Türkiye ve Mısır'da eğitim alanlardan oluşan, Kırgızistan'da yapılanmış bir harekettir. Bu hareketlerin dışındakiler ise daha az etkiye sahip veya hiç etkileri yoktur (Bkz. TABLO 19).

Dolayısıyla hipotezleri doğrular şekilde Kırgızistan'daki İslami hareketler dış kaynaklı ideolojiler üzerine kurulmuştur. Bu nedenle bütün bu oluşum ve hareketlere yönelik *"dışarıdan gelme ideoloji"* görüşü doğrudur. Hareketin katılımcıları ise yerlidirler, bu anlamda her geçen yıl yerlileşmekle birlikte kendilerine sosyolojik bir taban da kazanmaktadırlar. Fakat Adep Başatı'nın dışındaki hareketler güçlü bir milli söylem üretememiştir.

Kırgızistan'ın tarihi geçmişi ve altyapısı, bugünkü yeniden İslamlaşmanın gerçekleşmesi açısından önemlidir. Biz buna İslamlaşmanın faktörleri olarak "İslamlaşmanın Temel Boyutları" başlığı altında yer verdik. Bu kısımda kimi faktörlerin istatistik verilerle ortaya konulduğuna da dikkat çekilmiştir (Bkz. TABLO

12-15). Bütün bunlarla birlikte yeniden İslamlaşma ve bugünkü İslami durum Kırgızistan için yeni bir olgudur. Bunun aktörleri de İslami hareketlerdir. Sonuçlar şunu açıkça göstermektedir ki, Resmi İslami bir kurum olarak bilinen KMDİ de dahil, dini eğitim kuruluşları, dini basın-yayınlar, davet ve irşat çalışmaları neredeyse hepsi İslami hareketlerin seferberliğidir. Zira devletin resmi kurumları vatandaşların dini ve manevi ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

Medreseler ve camiler KMDİ yönetimine tabi olsa da, medreselerin kuruluşunu, devam etmesini sağlayan, eğitimini yürüten, kadrosunu atayan, yöneten ve tapusu elinde olan hamileri, hareketler ve onların üyeleridir. Camilerin de bir kısmının yapımı ve bakımına, cami sohbet ve vaazlarına, gerektiğinde imam atamalarına kadar onların etkisi vardır. Çatışmacı olmamakla birlikte etnik kesimlerin de yerleşim açısından yoğunluğu nedeniyle Özbek, Uygur, Dungan, Türk Camii gibi isimlendirilmesinin yanında Tebliğcilerin, Adep Başatı'nın, Selefilerin Camii veya medresesi gibi isimlendirmelere de sık sık şahit olursunuz. Bu oluşumlar aynı zamanda kısmen toplumu, toplumsal değer yargılarını değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Toplum içerisinde yeni kavramlar, yeni değer ölçüleri ve toplumsal hayata yeni anlamlar kazandırılmıştır. Akademisyenler ve bilirkişiler (TABLO 1) konu üzerine kendi görüşlerini de bildirmişlerdir.

Aynı zamanda "helal gıda" ve "helal endüstri" anlayışından tutup, "helal düğünler", "helal taksi"ye kadar varan "helalcilikte" İslami hareketlerin seferberliği de önemli bir göstergedir. Aslında Kırgızca'da da bulunan, "helal" anlamına gelen "adal" kelimesi, yerini Arapça olan "halal" kelimesine bırakmıştır. Kafeterya ve Restorantlarda kocaman "halal" yazısı bulunur, ayrıca, girişte asılan "halal" sertifikası görüldüğü halde bile "helal mi" diye sorulur olmuştur. Kültürel anlamda da zenginlik katan "Mevlid kutlamaları", farklı renk ve tarz yaratan giyinme kuşanma gibi şekli görünürlük ise, İslami seferberliğin temel ögeleridir. Bu yönüyle İslami hareketler toplumun artık kaçınılmaz gerçeklikleridir.

Din, toplumda bütünleştirici role sahiptir. Burada hatırlatalım ki, Kırgızistan'da 2000'li yılların başına kadar dinin esas bu işlevi görülmüştür. Genelde Kırgız toplumu dinamiklerini "Müslüman" kimliğinden almıştır. (İslamlaşmanın

Etnik ve Kültürel Boyutları başlıklarında daha geniş izahat bulunabilir). Özelde ise, dindar insanların birbirlerine yönelik hoşgörü ve yakınlık hissetmelerini örnek gösterebiliriz. Öyle ki, bu dönemde takkeliler ve türbanlılar birbirini ta uzaktan gördüklerinde bile selamlaşmayı ihmal etmemişlerdir. Dinin bütünleştirici fonksiyona sahip olmasına karşın, hareketlerin toplum içerisinde bütünleştirici olduğu kadar, ayrıştırıcı özellikleri de bulunmaktadır. İslami hareketleri ortaya çıkaran nedenler, mezhepsel olmaktan ziyade düşünsel temelleri, sosyal süreç, sebep ve etkenlerdir. Resmi İslam temsilcileri dahil olmak üzere halktan Müslümanlar ve hareket taraftarları arasında yayılan, diğerlerine karşı mezhepsel etiket takılarak ötekileştirilen ve aralarında çekişme nedeni olarak kullanılan durumlar da saptanmaktadır. Örneğin, Hizbut Tahrircileri heterodoks akım, "sekta"[812] olarak gösterip, onun Ehli Sünnet dışında olduğunu söyleyenlerle beraber, duyduklarına göre inanıp, temkinli yaklaşanlar da çoktur. Aynı şekilde Tebliğcilere karşı "itikadı farklı", kimilerine "akaidi bozukmuş", aynı şekilde Türkiye'den gelenlere tasavvufi görüşlerinden dolayı "sufiler" gibi yakıştırmalar aslında bize bu hareketlerin yüzleşme ve rekabet alanlarını göstermektedir. Oysa zikredilen hareketlerin arasında ciddi bir inanç ve amel farkı bulunmazken, bir hareket olarak düşünsel, ideolojik yönelimleri, topluma yaklaşım taktik ve stratejisi, örgütlenme şekli, kendi hedef kitlesi ve etki alanlarındaki özellikleri ve rekabet unsuru olarak görülmelidir bunlar. Bu hareketlerin toplumu dönüştürme, toplumla ilgili düşünceleri, dini referanslar kullanarak toplumsal hayat, siyasi yapı hakkında söyleyecekleri, en azından topluma dini yayma gibi düşünceleri vardır. Peki, İslami hareketlerin toplumsal dönüşüm sürecindeki etkileri neler olmuştur? Başlı başına önemli, müstakil araştırmayı zorunlu kılan bu konu üzerinde bazı tartışmalara da yer verilmelidir. Zira sosyal hayattaki olumsuzluklara karşı umut olarak görülen İslamlaşma zaman zaman sadece *("sandık caktan, sapattık ösüü cok")* "sayısal" olarak ses getirmekle birlikte "kalite" yönünden tutarsız olarak da dillendirilmektedir. Burada görmezden gelinmemesi adına İslamlaşmanın, dolayısıyla aynı zamanda İslami hareketlerin etkilerini şu dört konu üzerinden kısaca değerlendirebiliriz.

[812] (Olumsuz, yanlış yolda olan) dini akım anlamında kullanılan kavramdır.

Birincisi, sosyal olgular üzerindeki etkisidir. Olgusal anlamda İslami hareketlerin etkisi görece azdır. Çünkü kimi hareket üyelerinin gündelik hayattaki dış görünürlüğü ve "helal" konularının toplumda sık sık gündeme getirilmesine katkısının dışında hareketler, sosyal ilişkiler, alışveriş, insan haklarına saygı, nice hayır düşünceleri ve faaliyetleri olmasına karşın yoksulluğa bir çare veya söylemlerinin olmayışı gibi birçok konularda etkili olamamış, olgusal değişimi gösterememiştir.

İkincisi, sosyal davranışlar üzerindeki etkisidir. İslami hareketlerin değişimin bireysel ve cemaatsel olmakla birlikte söylemler ortaya koyması açısından sosyal davranışlardaki etkisi daha belirgin olmuştur. İçki, kumar, hırsızlık gibi İslam'da açık yasaklanan davranışlar üzerine etkili duruş sergiledikleri gibi, ahlak, iman, ibadet, din, İslam konuları ise onların söylemini oluşturduğu esas alanlardır. Burada hatırlatalım ki, kendini kültürel anlamda Müslüman'ım diyen bir kişiye nazaran herhangi bir İslami hareket üyesi daha dindar olduğunu davranışlarında belli etmektedir. Bu anlamda dinin gerektirdiği vecibeleri yerine getirmeyen vatandaşların, zikredilen sosyal davranışları sayesinde dindar anlaşılan insanlara saygılı davranma eğilimi vardır. Ez cümle ile "alkol kullanmayan, sigara içmeyen, genelde haram yemeyen, hırsızlık yapmayan" klişeleşmiş kavramın, basit fakat somut bir insan prototibinin oluşturulmasında İslami hareketlerin büyük rolü bulunduğu söylenebilir.

Üçüncüsü, sosyal süreçler karşısında İslami hareketlerin rolüne yer verebiliriz. Bu konuda hareketlerin kendi yöneliş tarzlarına göre birbirinden farklı tepkileri söz konusu olmaktadır. Kapitalistleşme, batılılaşma, sekülerleşme, modernleşme gibi sosyal süreçlerin ve gündelik hayat, boş vakit geçirme ve eğlence türlerinin yeni tarzları karşısında hareketlerin dönüşüm çabaları yok değildir. Fakat hareketlerin birçoğu bu süreçlere karşı yeni alternatifler üretmekten ziyade, direniş, karşı çıkma ve en sonunda üyelerini süreçlere karşı toplumdan çekilmeye kadar götüren tutumları da bir gerçekliktir. Sırasıyla gidecek olursak Tebliğ Cemaati, bu süreçlere karşı öteden beri direnen hareket olmuştur. Onun aşırı muhafazakarlığını günyüzüne çıkaracak süreçler de bunlardır. Batılılaşma ve modernleşmeye karşı giyim kuşam ve yaşam tarzı, kapitalistleşmeye karşı zühd ve ahiretçi hayat anlayışı,

boş vakit geçirme ve eğlenceye karşı ağırbaşlılığı öne çıkarma, davete gitme, içine kapanma gibi karşı tutum sergilemektedir. Aralarından Yakın İnkar grubu gibi toplumdan çekilmeye kadar direniş gösteren yaklaşımlarıyla hareket, sosyal süreçlere karşı yeni bir alternatif, yeni bir düşünce ve yeni bir söylem öngörmemektedir. Yine de zamanla sosyal süreçler karşısında düşüncelerini yenileyerek mi, ona ayak uydurarak mı ya da alternatif yaşam tarzı geliştirmek suretiyle mi kendi etkinliklerini gösterecekleri henüz söylenemez. Hizbut Tahrir ise, bu süreçlere kökünden karşı çıkmakla birlikte bu imkanları kullanmayı da fırsat bellemektedir. Bütün menfi gelişmeler onların bir gün kuracakları hilafeti için hizmet eden, gayri ahlaki gördükleri gelişmeler ise söylemlerini güçlendiren faktörlerden başkası değildir. Onların sorunu bu süreçlere karşı durmak ve onun onarılması değil, onun nasıl kendi hakimiyeti altına alınmasıdır. İslamiyetin kendi güçlü dinamikleri, yani ayet ve hadislere yaslanmanın dışında sosyal süreçler karşısında ortaya koydukları düşünce, yaşam tarzı pek bulunmamaktadır. Hareket şu an sadece kendi hilafet düşüncelerini yaymakla meşguldür. Adep Başatı ise, zikredilen sosyal süreçler doğrultusunda alternatifler üretilmesine ihtiyacın olduğunun farkındadır. Fakat bu süreçle de barışık yaşayabilmeye inanan, işine gelen kısmını alma yönüyle sentezci düşünce üretebilen harekettir. Boş vakit geçirme ve eğlence konularında özellikle gençler arasındaki sorunlara odaklanarak, ahlakçı söylemler üreterek, İslami hayat tarzını, aynı zamanda milliyetçi damarı menfaate çevirerek esnafından sanatçısına kadar örgütleme arzusundadır.

Dördüncüsü, sosyal kurumlar üzerindeki etkisidir. Sosyal kurumlara etkisi açısından hareketlerin elbette en yoğun müsabaka alanı, dindir. Dini eğitimden çeşitli dini kuruluşlara, dini medya, cami kürsüleri, vaazlardan 'cennetin tapusuna' kadar paylaşmaktadırlar. Sosyal kurumun en önemli ögesi olan dini, devletin herhangi bir yatırımı, çabası olmadan her türlü açıdan zenginleştirmenin yanında ayrıştıran, ötekileştiren yönü de bulunmaktadır. Dolayısıyla dine karşı söylem üreten laik kesimlerin tepkisi çoğu zaman hareketlerin bu tür davranış tarzından dolayıdır. Aslında tepki gösteren çevreler de farkında olarak, devamlı *"dinge camınıp alıp"* yani "din adına" yanlış yapmakta olduklarının altını çizmektedirler. Sırasıyla aile enstitüsü hareketlerin en çok etkiledikleri alanlardır. Aşırı muhafazakar Tebliğciler,

onlardan daha aşırıcı Yakın İnkar grubu aile enstitüsündeki (örneğin, çocuklarını okuldan bile sınırlayan bazı Yakın İnkarcılar) sınırlayıcı tavırları ile çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Hizbut Tahrir gibi patrimonyal hareketlerin ailelerinde ise liberallik yoktur. Güçlü kenetlenme, sert kurallar aile yapısındaki tekilliği gün yüzüne çıkarmaktadır. Adep Başatı'nın başını çektiği hareketler ise aile yapılanmasında ikna yönlendiriciliği ile liberal sınırlar içerisindeki dindarlığı sunmaktadır. Şarkı, konser ile tekbirleri buluşturabilen mezkur zihniyet içerisindeki hareketin durumunu gözlemlemek mümkündür. Siyaset, hareketlerle siyasilerin bir türlü birbirinden vazgeçemeyecekleri alandır. Örneğin, Tebliğ Cemaatinin kanuni çerçevede faaliyet yürütüp yürütememesi konusundaki tartışmalar bu alandaki en kırılgan nokta olmuştur. Seçimlere doğru Tebliğ Cemaatini eleştirmek çok da ileri görüşlülük değildir. Aynı şekilde kimi politikacılar meşhur din adamlarıyla poz vermeyi ihmal etmezler. Eğitimde ise, en gür söylem Adep Başatı'ndan gelmektedir. Onun dışında sağlık, hukuk, güvenlik gibi kurumlarda hareketlerin etkileri şimdilik pek görülmemektedir.

Böylece hareketler arasındaki yöneliş tarzları, farklı bakış açıları, farklı yol izlemeleri toplumsal hareketler olarak doğal karşılanabilir. Bu hareketler yönelimleri doğrultusunda kendi dinamikleri ile hedef kitlesini belirlemekte, kendi etki alanına da sahip olmaktadırlar. Bu durum aynı zamanda iki şey ifade etmektedir. Birincisi, yönetilebilir alanda tutulduğunda bu bir zenginlik arzedebilirken, yönetilemez durumda aralarında hoşgörüsüzlüğe mahal vermektedir. Bu nedenle ülkede *"sorunsallıkla"* ifade edilen yaklaşımın doğruluk payı vardır. Şu anlık ise normalleşme süreci yaşanmaktadır. Daha iyi bir ortamın oluşturulabilmesi için Devlet-Toplum-İslami hareketler üçgenindeki ilişkiler hayati öneme sahiptir.

Öneriler

Ülkede gelinen noktaya göre, devlet din politikasında şu üç modelin eşiğindedir. Birincisi, din-devlet partner ilişkileridir. İkincisi, devletin din üzerinde güçlü bir kontrolüdür. Üçüncüsü, durumun akışına bırakılmasıdır. Görüldüğü gibi, akademisyenlerin aktardıklarına göre, din politikasının birinci modeli öngörülmektedir. Eğer birinci model seçilirse siyasi yumuşak güçle yer altı

çalışmaların gün yüzüne çıkarılması mümkündür. Bütün hareketlerin faaliyetleri şeffaf olmalıdır. Burada yasaklanan hareketlere karşı yaklaşım belirlenmelidir. Doğrudan hareketin kendisi mi yasaklanır ya da hukuk dışı faaliyeti mi yasaklanır? Şu an ülkede birincisi uygulamadadır. Eğer ikincisi tercih edilirse yer altı hareketlerin hukuk dairesinde faaliyet yürütme imkanlarına yol açılır, bu aynı zamanda hareketi kamusal alanın bir parçasına dönüştürürdü. Örneğin, Türkiye'de, Ukrayna'da Hizbut Tahrir yasaklanmamıştır. Ukrayna'da teşkilat yapılanması, basını ile diğer siyasi hareketler gibi çalışmaktadır. Bir hareketin toplumun karşısına çıkması, siyaseten entegre olması ve kendi platformunu sunması hareketi normalleştirmektedir. Böylece demokratik yapılanmaya zorlayan siyasi yaklaşım, aynı şekilde dini eğitimin belli bir düzeyde sağlanması radikal görüşlerin minimize edilmesini mümkün kılmaktadır. Din eğitimi önemlidir. Fakat ne var ki, bugüne kadar dini eğitim üzerine hukuki altyapı sağlayan kanuni çerçeve ertelenmektedir.[813] Hem dini eğitim, hem demokratik yaklaşım, hem yönetilebilirlik açısından Türkiye örnek gösterilebilmektedir. Bu yolun izlenmesi için devletin yönetilebilirliği elinde tutması gerekmektedir. Kayıtlı ve legal hareketlere gelince, bu tür hareketler hayır çalışmalarına teşvik edilmelidir. Hareketlerin faaliyetlerinin ticari olmayan hayır kuruluşları mevzuatlarına göre değil de, din kanununa göre değerlendirilmesi onların sosyal çalışmalara ağırlık vermelerine engel olan faktörlerden sayılabilir. Üstelik Din Kanununa göre, hayır çalışmaları yapılırken, dinin propagandası yapılamaz ilkesi hareketlerin motive edilmesine olumsuz etki yarattığı söylenilebilir.

Komşu ülkelerin uygulamasında görülen, ikinci modeli tercih etmek daha zor görünmektedir. Çünkü Kırgızistan otoriter güç kullanma politikalarını aşmıştır. Eğer uygulamaya konulursa bile en iyi ve ayrıntılı din-devlet konsepti yapılmalı ve sorunlar kökünden çözülmelidir. Örneğin, neden Hizbut Tahrir yasaklanmalıdır? Bunun doyurucu, gerçek ve adaletli bir nedenleri ortaya konulmalıdır. Kayıt olmayan hareketler hangi düzeyde, hangi çerçevede çalışabilmelidir? Hangi yaptıkları hukuki, hangileri hukuk dışı olduğu net belirtilmelidir. Bu mantık üzerinden gidildiği takdirde yine birkaç soru işareti meydana gelmektedir. Bir hareket neden yasaklanır?

[813] Dini Eğitim üzerine hazırlanan kanun taslağı 2013'te askıya alınmış, bugüne kadar dini eğitim çok iyi bir şekilde yoluna konulmamıştır.

Yasaklandıktan sonra yer altı olsa bile çalışabilmesine neden müsaade edilir? Eğer tamamen devletin buna karşılık yasak getirmesi gerekirse, neden onlara 20 senedir net çözüm üretilmemiştir? Sadece güç ekseni dışında neden ona vatandaşların meyletmesine sebep olan temel problemler çözülmemektedir? Neden yasaklandığı halde vatandaşın ona katılmasını mümkün kılan faktörler, yollar ve boşluklar bırakılır? Sonra neden tekrar bu katılımcılar suçlu bulunmalı, yargılanmalı, ailelerine problemler yaşatılmalı ve sosyal sorunlara yol açılmalı? Onlarla mücadele kapsamında devlet bütçesinde bulunan kurumlar neden senelerce uğraşmalıdır? Adaletli yargı, adaletli hukuki çerçeve konulmadıkça kimi hareketler kendi görüşlerini meşrulaştırmakla kendilerine çıkış yolu bulmaktadır. Toplumsal sözleşmeye dayalı, ortak bir adalet, bir hukuki alan kurulmalı, ihlal edenler ondan sonra cezalandırılmalıdır. Devletin kontrolü altında tutulması açısından önerilebilir en iyi örnek, Türkiye Diyanet örneğidir.

Toplum içinse toplumsal duyarlılık, karşılıklı saygı, seçme iradesi veya reddetme anlayışı ve etiği oturtulmalıdır. Neden aynı ülke vatandaşları olduğumuz halde birbirimizle oturup çay içememeliyiz? Neden karşı bloklara ayrılmalıyız? Normalleşme süreci ne zaman? İmkanları neler? gibi soruların yanıtlanması gerekmektedir. Bunun için de kamusal alan kültürü geliştirilmeli, onun gerçekleştirilebilmesinde devletin yanı sıra STKlar ve kanaat önderlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Hareketler konusunda, özellikle radikal hareketler için *sorunsal* tartışmalar dillendirilmekle birlikte görülen odur ki, artık eskisine kıyasla dini alanda daha istikrarlı bir durum söz konusudur. Ayrıca, bu hareketler toplumun hareketleridir, üyeleri de toplumun bir parçasıdırlar. Dolayısıyla araştırmacı ve uzmanlar için onların toplumsal yönleri ele alınması önerilmektedir. Anlayıcı sosyolojik bakış ile bu hareketlere katılanların neden katıldıklarını sorarak toplumsal faktörleri ele alınmalıdır. Bu, İslami hareketler konusunda devletin din politikasının oluşumuna ilmi katkılar sağlayacağı anlamına gelmektedir.

İslami hareketlerin liderleri ve taraftarlarından yaşanabilir toplumun sağlanması için tutarlı ve sağduyulu ortamın oluşturulmasına katkıları talep edilmelidir. Hareket önderleri üyelerini yönlendirme açısından daha etkilidirler. Onların ileri görüşlülüğü can kurtarıcı derecededir. Öyleyse –özellikle Hizbut Tahrir

gibi hareketlere- neden gerçekleştirilemeyecek konularda vatandaşın sıkıntıya sokulması gerekir? Düşünceleriniz devlet tarafından yasaklanmış deniliyorsa, aksi halde cezalandırılacağınız şekilde uyarılıyorsanız neden bu ateşe kendinizi ve başkalarını da beraberinizde atıyorsunuz? Devlet ve toplumla barışık bir şekilde hareket etmek neden mümkün değildir? gibi sorular yöneltilebilir. Şu durumda hareketlerin hayır çalışmalarında, eğitimde, dayanışma imkanlarıyla devletin daha yapamadığı konularda yardımcı olmaları ve sosyal kalkınmaya katkı sağlamaları öngörülebilir. Hareketler daha yerelleşerek, ülkenin birer vatandaşı olarak sağduyulu olmaları önerilmektedir.

Son olarak İslami hareketler konusunun önemi vurgulanmalıdır. Araştırma sırasında elde edilebildiği kadar elde edilemeyen sonuçlarla karşılaşılmıştır. Bunların daha sonra araştırılıp aydınlatılması, bu alana önemli katkılar sağlayacaktır ümitindeyiz. Öncelikle elinizdeki araştırma Kırgızistan'daki İslami hareketleri derli toplu şekilde bir araya getirme açısından ilktir, fakat bu aynı zamanda araştırmanın geniş bir alana yayılmasını zorunlu kılmaktadır. Daha sonraki araştırmaların ise, dar fakat derine doğru inilmesi önerilmektedir. Örneğin, sadece İslami hareketlerin toplumsal dönüşüm sürecindeki etkilerini derinlemesine incelemek, ciddi bir sosyolojik araştırmayı meydana getirebilir. Onun dışında seçerek ele aldığımız en büyük üç hareketin belki bundan sonra ayrı ayrı araştırılması önem arzedebilir.

Zira Tebliğ Cemaati, kendisi hakkında sayfalarca araştırmayı hak etmektedir. Onun Kırgızistan'daki bugünkü, belki ileriye dönük anlamı, tek kelimeyle "çokluktur". Çokluk, siyasiler için seçmendir, tüccarlar için pazardır, bir din adamı için kalabalık destekçidir. En azından hiçbir insan çokluğun karşısına çıkıp da, eleştiri almak istemez. Kırgızistan'da şu an hareket böyle bir konuma adaydır. Tebliğ Cemaati sonuçta hem siyasetten uzak "ılımlı", hem güçlü bir harekettir.

Hizbut Tahrir hareketi de önemlidir. En azından senelerce kısıtlamalara karşı koyup, cezaevine atılma gibi "ateşe" kendilerini neden attıklarını anlamaya çalışmak her araştırmacı için cazip olacaktır. Sistemi tamamen değiştirme ve hilafeti getirme gibi radikal söylemleri bir yandan korkunç rüya olarak görülürken, öte yandan halifenin gelmesi için toplumun önce tevhid ve hilafet düşüncesini özümseyerek ona

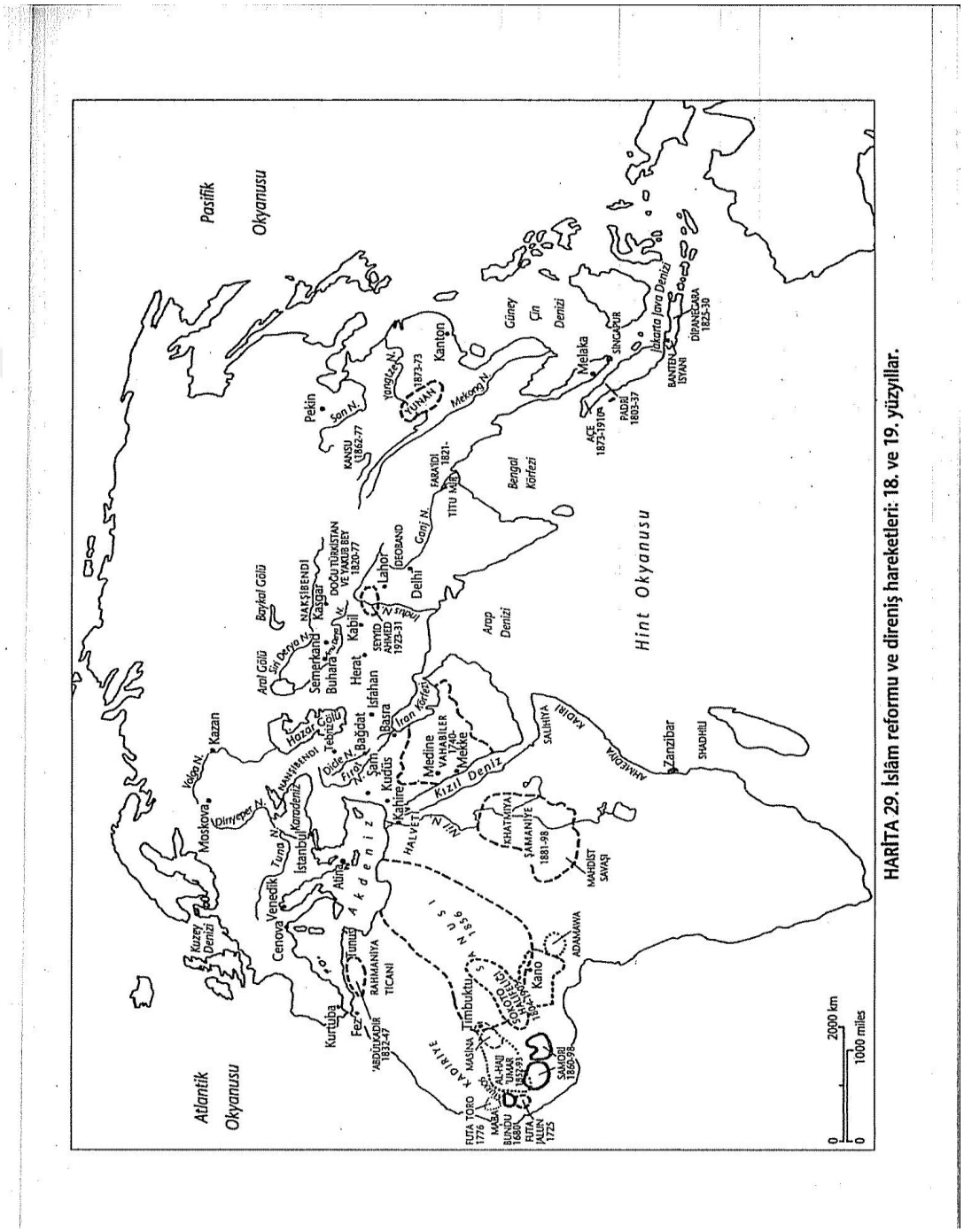
hazır olmasını gerektiren reformcu düşünce döngüsünün bir türlü sonu gelmemektedir. Bütün sistemi yıkıp, yerine hilafeti getirme söylemi bir aksiyonu, üstelik kısa süreli bir karışıklığı, dolayısıyla bu doğal olarak kitlesel hareketliliği ve ister istemez şiddeti ifade ederken, hareketin uzun müddetli ve oldukça organizeli hareket etmesi, kitleyi örgütlemenin yerine az sayıdaki fedaileri örgütlemesi, şiddeti kınayıp fikri ileri sürmesi kendi yapılanması içerisindeki büyük çelişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurucusu Nebhani'nin büyük bir hukukçu olarak, ince bir alimlik sıfatıyla ele aldığı eserleri aslında basit ve kaotik bir kavram ifade eden devrim ile daha baştan çelişkilidir. Böylece hareketin ironik olarak başarısızlığını beraberinde getiren düşünsel düğüm noktalarını çözmek, belki bir monografik araştırmayı gerektirir.

Adep Başatı, çalışmamıza daha başlamadan önce ciddi bir dini boyutu ile Kırgızitan'daki diğer FETÖ yapılanmasından ayrı olarak ele alınmasını gerektirmiştir. Üstelik laik Fetö'nün yanında Adep Başatı'nın yaşam tarzı daha muhafazakar olarak görülmüştür. Öte yandan eğitim, ticaret alanlarında görünürlük sergilemekle birlikte siyasetten daha uzak görünen Fetöcüler zaman içerisinde siyasetin, dinin merkezine yerleşerek daha etkinleşmesi, gücünü artırması, özellikle 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası gündemin de merkezine yerleşmesi, hareketi ileride bütün yönleriyle daha derinden bir araştırmayı gerek kılmış durumdadır.

Sonuç olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi, devlet ve topluma hizmet, adanmışlık, tolerans gibi söylemleri ileri süren, birbirinden ayrı, sadece kuruluşlar zinciri gibi görünen, iktidarın yanında olmaya tercih eden yapının nasıl da kenetlenebilen, nasıl da reaksiyon gösterebilen bir hareket olduğuna hep beraber tanık olmamızı sağlamıştır. Bu anlamda Adep Başatı'nın da yeniden araştırılıp ortaya konulmasına ihtiyaç vardır.

EK: 1

HARİTA 1. 18. ve 19.yüzyıl İslam Reformu ve Direniş Hareketleri Haritası[814]

TABLO 1. 18. ve 19.yüzyıl Müslüman Reform ve Direniş Hareketleri[815]

[814] Lapidus, **İslam Toplumları Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze, 2.cilt**, s.25.
[815] Lapidus, **İslam Toplumları Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze, 2.cilt**, s.25

TABLO 16
Müslüman Reformu (Tecdit) Hareketleri, 18. Yüzyıldan 19. Yüzyıla

Arabistan

Mekke ve Medine'deki tecdit öğretisi

Vehhabilik – Suudi devleti kurmak üzere Muhammed b. Abdülvahhap tarafından kurulmuş (1703-92), İbn Suud ile ittifak kurmuş.

İdrisiye – Mekke'de Ahmed b. İdris (ö. 1837) tarafından kurulmuştur.

Kafkaslar

Nakşibendilik – 1785'ten günümüze, anti-Rus direniş.

Orta Asya

Nakşibendilik – reform-eğilimli sufi tarikatı, Rus ve Çin'e karşı Müslüman direnişine liderlik yapmıştır.

Yeni Öğreti. 1761-1877 – Nakşibendiliğin bir kolu, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın sonlarındaki Çin hâkimiyetine karşı direniş

Haceler ve Yakup Beg – kutsal Müslüman sülalesinin, daha önceleri Kaşgar yöneticisi olanların, bir Müslüman devleti kurma girişimleri, Çin tarafından 1878 yılında yenilgiye uğratıldı.

Yunan, 1856-73 – Çin hâkimiyetine karşı isyan ve bir İslâm devleti kurma çabası.

Usul-ü cedit – Kazan, Kırım ve Buhara aydınları, özellikle İsmail Gasprinskii (1851-1914), yeni okulları desteklenmesi, Müslüman ve Rus eğitiminin birleştirilmesi, Müslüman halkların modernleşmesi.

Hindistan

Şah Veliyullah (1703-62)

Şah Abdülaziz (1746-1824)

Muhammed İsmail (1781-1831)

Seyid Ahmed Barelvi (1785-1831)
Patanları İngiliz ve Sihlere direnmek için birleştiririr

Patna-Mevlana Velayet Ali

Mevlana Karamat Ali

Ehl-i Hadis

Titu Mir (Bengal)

Delhi Okulu

Deoband – 1876'da kuruldu. Müslüman kolej hadis çalışmaları ve tasavvufu birleştirdi ve uydu okullar ortaya çıkardı.

Tebliği İslâm – 1927'de Mevlana Muhammed İlyas tarafından kuruldu

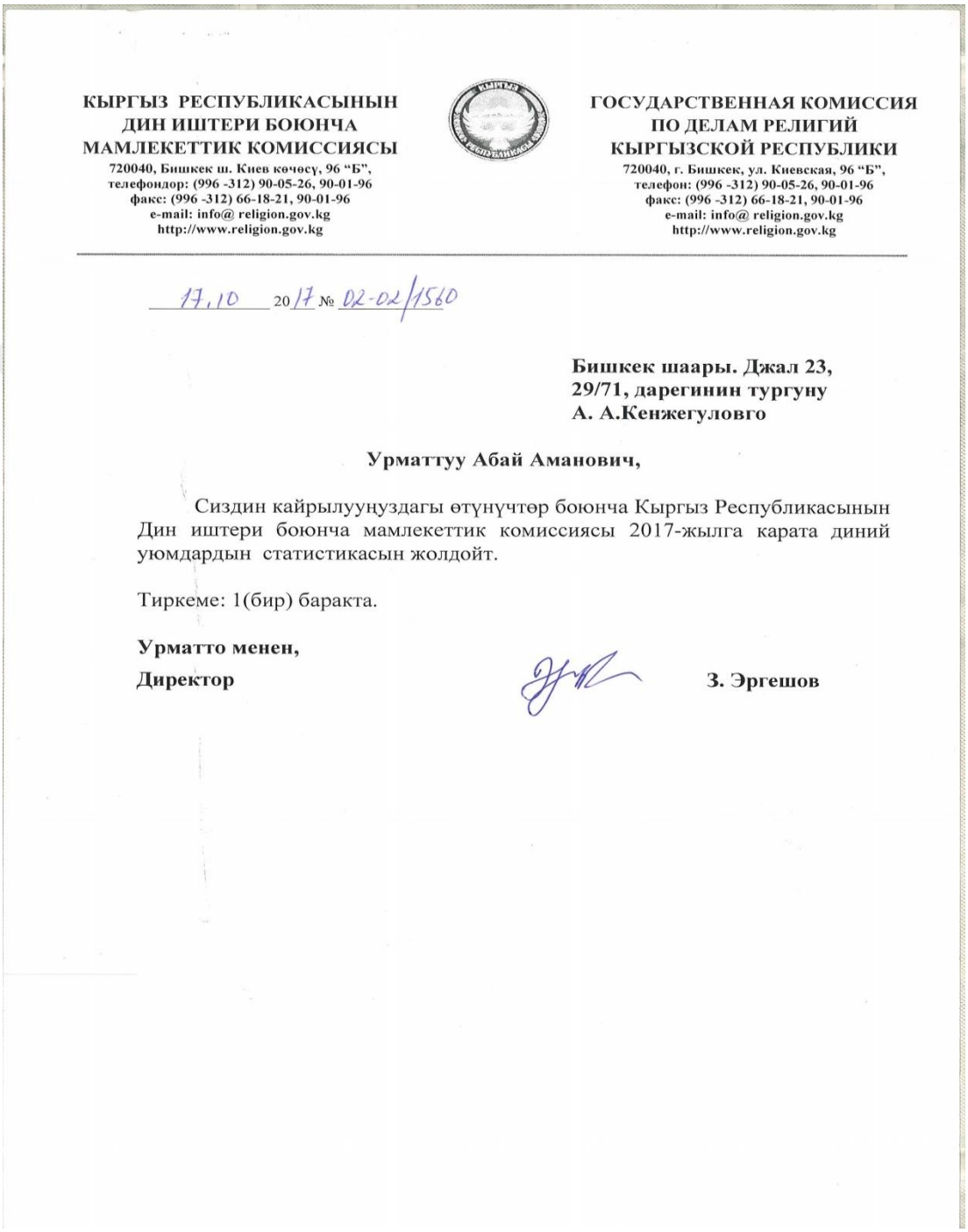
Mekke etkileri

Faraidi (Bengal); 1818-45 Hint karşıtı ve Britanya karşıtı

TABLO 16 (devamı)

Güneydoğu Asya	Padri hareketi – Sumatra 1803-37 Dipanegara Java'daki isyanın liderliğini yapar, 1825-30. Banten, Batı Java isyanları, 19. yüzyıl Kaum Muda – Sumatra ve Malaya reform ve modernleşme hareketi hareketi. Açe – 1873 -1908 Hollanda işgaline karşı ulema-öncülüğündeki direniş. Muhammediye – 1912'den günümüze: Eğitim ve toplumsal reformu.
Mısır ve Kuzey Afrika	Abdülkadir – Kadiri reisliği Fransızlar tarafından yenilgiye uğratılan Cezayir devleti tesis etmeye çalışır. Rahmaniye – din kardeşliği Fransız işgaline karşı direniş için Cezayir ve Tunus'taki zaviyeler ağını kullanır. Ticanilik – sufi tarikatlarını yenileyerek Batı ve Kuzey Afrika Cihadlarına ve direniş hareketlerine ilham verir. Halvetilik – reformcu tasavvuf tarikatı. Senusilik – reformcu tarikat, Muhamed b. Ali el-Senusi (ö. 1859) tarafnıdan kurulmuş, Libya'da bir devlet kurmuş ve İtalyan işgaline karşı direnmiştir. Selefilik – Muhammed Abduh (ö. 1905) tarafından kurulmuş, Kuzey Afrika'daki islah ve milli hareketleri etkilemiştir; Tunus, Genç Tunuslular; Cezayir, Ben Badis; Fas, Allal al Fasi.
Doğu Afrika	İdrisilik Cezayir'de Raşidiye; Nubia ve Sudan'da Amirghanilik; Libya'da da Senusiliği ortaya çıkardı. Sudan – Samanilik Muhammed b. Ahmed el-Mehdi'yi doğurdu (ö. 1898). Somali – Muhammed Abdullah Hasan İngilizlere karşı direnişe öncülük etti, 189901920.
Batı Afrika	Osman Don Fodio'nun (1754-1817) cihadı – Housa devletlerine karşı Kuzey Nijeryalı reformcu muhalefet. Sokoto Halifeliği (1809-1903) ve Adamava ve Masina'da irtibatlı cihadlar. El-Hac Ömer (1794-1864) – Mali ve Senegal bölgesinde cihad devleti. Bundu, Futa Jallon, ve Futa Toro, Senegambiya bölgesinde reformcu Müslüman devletler. Ma Ba – Senegal'de 19. yüzyıl cihadı. Samory (1860lar-98) – Müslüman maceracı Batı Afrika devletini kurar.

EK: 2
MEKTUP 1.[816]

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ДИН ИШТЕРИ БОЮНЧА
МАМЛЕКЕТТИК КОМИССИЯСЫ
720040, Бишкек ш. Киев көчөсү, 96 "Б",
телефондор: (996 -312) 90-05-26, 90-01-96
факс: (996 -312) 66-18-21, 90-01-96
e-mail: info@ religion.gov.kg
http://www.religion.gov.kg

ГОСУДАРСТВЕННАЯ КОМИССИЯ
ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИЙ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
720040, г. Бишкек, ул. Киевская, 96 "Б",
телефон: (996 -312) 90-05-26, 90-01-96
факс: (996 -312) 66-18-21, 90-01-96
e-mail: info@ religion.gov.kg
http://www.religion.gov.kg

17.10 2017 № 02-02/1560

Бишкек шаары. Джал 23,
29/71, дарегинин тургуну
А. А.Кенжегуловго

Урматтуу Абай Аманович,

Сиздин кайрылууңуздагы өтүнүчтөр боюнча Кыргыз Республикасынын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясы 2017-жылга карата диний уюмдардын статистикасын жолдойт.

Тиркеме: 1(бир) бараста.

Урматто менен,
Директор **З. Эргешов**

TABLO 2.

[816] Din Komisyonu tarafından 01.10.2017 tarihi itibariyle düzenlenmiş, talebimiz üzere tarafımıza gönderilmiş 17 Ekim 2017, 02-02/1560 Sayılı belge.

Din Komisyonundan Kayıtlı Tüm Dini Kurumlar ve Kuruluşların İllere Göre Dağılımı[817]

Количество религиозных организаций и объектов религиозного назначения в разрезе областей г Бишке и Ош на 01.1 0.2017 год

п/п		Всего	В том числе								
			г.Бишкек	Баткен	Джалал-Абад	Нарын	Иссык-Куль	Талас	Чуй	Ош	г.Ош
	Все религиозные организации и объекты религиозного назначения (в том числе)	**3155**	**225**	**304**	**631**	**125**	**175**	**167**	**461**	**972**	**95**
1	**Ислам (в том числе)**	**2757**	**84**	**297**	**610**	**121**	**138**	**155**	**302**	**971**	**79**
1.2.	Духовное управление мусульман Кыргызстана	1	1								
1.3.	областные казыяты	9	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1.4.	Мечети	2546	35	279	593	114	128	148	257	926	66
1.5.	исламские ВУЗы	10	2	1	1	1			3	2	
1.6.	Медресе	104	9	14	8	2	3	5	31	27	5
1.7.	другие исламские объединения и организации	87	36	2	7	3	6	1	10	15	7
2	**Христианство (том числе)**	**384**	**137**	**6**	**19**	**3**	**35**	**11**	**157**	**1**	**15**
2.1.	Православие	51	4	3	4		12	2	23	1	2
2.2.	Православные общины, отклонившиеся от Русской Православной Церкви	2	2								
2.3.	Католицизм	5	3		1			1			
2.4.	Баптисты	52	13	1	5	1	6	4	21		1
2.5.	Христиане Адвентисты Седьмого дня	31	10		2		3	1	13		2
2.6.	Пятидесятники	56	14	1	3	1	3	1	31		2
2.7.	Лютеране	20	3		2		1	1	12		1
2.8.	Пресвитериане	39	15				2		19		3
2.9.	Харизматы	43	22	1	1		4		14		1
2.10.	Миссии зарубежных конфессий	26	18						7		1
2.11.	Недоминированные религиозные организации протестантского направления	18	16								2
2.12.	Свидетели Иеговы	41	17		1	1	4	1	17		
3	**Иудаизм (том числе)**	**1**	**1**								
4	**Буддизм (том числе)**	**1**	**1**								
5	**Бахаи (том числе)**	**12**	**2**	**1**	**2**	**1**	**2**	**1**	**2**		**1**

[817] Bu veriler, Din Komisyonu tarafından 01.10.2017 tarihi itibariyle düzenlenmiştir.

EK: 3.
MEKTUP 2.[818]

TABLO 3.

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН
ДИН БАШКАРМАЛЫГЫ
720000 КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ
Бишкек шаары, Гоголь көч. 57
тел: +996 (312) 48 63 22, 48 63 44, 48 65 62
факс: +996 (312) 48 61 77, 48 63 22, 48 63 44
веб-сайт: www.muftiyat.kg
e-mail: kg-muftiyat@mail.ru

الإدارة الدينية لمسلمي
جمهورية قرغيزستان

ДУХОВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
МУСУЛЬМАН КЫРГЫЗСТАНА
720000 КЫРГЫЗСКАЯ РЕСПУБЛИКА
г.Бишкек, ул.Гоголя 57
tel: +996 (312) 48 63 22, 48 63 44,48 65 62
fax: +996 (312) 48 61 77, 48 63 22, 48 63 44
web-site: www.muftiyat.kg
e-mail: kg-muftiyat@mail.ru

720000 KYRGYZ REPUBLIC, BISHKEK, GOGOL st. 57, RECEPTION:+996 312 48 63 22 ٥٧ .غوغول .ش .مدينة بيشكيك .ص.ب 720000
p/c 1290043230400190, Чуйский филиал ОАО РСК Банк, БИК 129004, ИНН 02101199710238

№ 02-147 «16» 10 2017.

Кенжекулов Абай Амантаевичке

Билдирүү

Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы Сиздин сураган суроолоруңуз боюнча төмөнкү маалыматтарды билдирет.

Диний окуу жайлар.

№	Аймактар	Иштегендери	Иштебегендери
1.	Бишкек шаары	11	0
2.	Чүй облусу	29	5
3.	Талас облусу	5	0
4.	Нарын облусу	1	2
5.	Ысык көл облусу	2	1
6.	Ош шаары	4	0
7.	Ош облусу	21	7
8.	Жалал-Абад облусу	6	2
9.	Баткен облусу	10	5
	Жалпы	89	22

1 университет, 8 институт, 80 медресе, иштебегендери 22.

Мечиттер.

№	Аймактар	Каттоодон өткөнү	Каттоодон өтөлөк	Жалпы
10.	Бишкек шаары	35	24	59
11.	Чүй облусу	274	109	383
12.	Талас облусу	132	2	134
13.	Нарын облусу	110	40	150
14.	Ысык көл облусу	126	54	180
15.	Ош шаары	60	3	63
16.	Ош облусу	759	56	815
17.	Жалал-Абад облусу	582	50	632
18.	Баткен облусу	344	24	368
	Жалпы	**2422**	**362**	**2784**

Тиркеме 4

Азирети муфтийдин орун басары **Шергазыев Жоробай ажы**

КМДБ

Атк: Маматов К. 486165

BELGE 1.[819]

[818] KMDİ tarafından 16.10.2017 tarihi itibariyle düzenlenmiş, talebimiz üzere tarafımıza sağlanan 16 Ekim 2017, 02/147 Sayılı belge.

КАТТОО БАРАКЧАСЫ

Кайсы жерден чыкты _____ Кайсы жерге барат _____

Кетүү «____» _____2017 «_____» күндүк жамаат Келүү «____» _____2017

№	АТЫ-ЖӨНҮ	ТУУЛГАН ЖЕРИ	ТУРГАН ЖЕРИ	ТУУЛГАН КҮНҮ	ДААВАТКА ЧЫККАНДЫГЫ ЖӨНҮНДӨ МААЛЫМАТ	РОВД ИМАМ ХАТИБ АНЫКТАМА	ПАСПОРТ №	ҮЙ-БҮЛӨМДҮН БИРААЗЫЧЫЛЫГЫ Ж/А ӨЗ КАРАЖАТЫМ М-Н ДААВАТКА ЧЫГУУГА КЕЛДИМ.	
								СУММА	КОЛУ
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									

Түзгөн _____

Регион _____ Тел. _____

TARTIŞMA 1.

[819] KMDİ Davet Kayıt Belgesi.

Tebliğ Cemaati Ana Grubu ve Yakın-İnkar Grubu

Бисмиллаахир рохмаанир рохиим.

Устубуздогу 2017 жылдын 20 майында Индия мамлекетинин Делли шаарындагы Низамиддин меркезине барып бир канча суроону Мавлаана Саадка бергенибизде томондогудой жооп болду.

Кыргызстанда тартип менен иштеген дааватчылардан жана тартипсиз Муфтиятка баш ийбеген жамааттан биригип алтымыштай киши чогуу даярдаган суроосу.

1 Алла тааланын жолуна дааваткса чыккан учурдаОкмот жана Муфтияттын талабы боюнча Уйбулоосунон жана Милициядан жана оз мечитинин Имамынан уруксат кагаз алыныш керек ушуну алабызбы же албайбызбы?

Жооб:Созсуз алыш керек деди.

Ар бир мамлекетте мээнет кылып жаткандар оз мамлекетинин окмотун тынчтандырсын ишендирсин. Деди.

2 Кыргызстандагы Аалымдар кенеши бул тартипсиз жамаат тууралуу сизден ой пикир фатваа сурап жатышат ушундай жургондору туурабы же туура эмеспи ?

Жообу: Галат деди Туура эмес деди.

Уй булоону бакпай окмотко баш ийбей кагаз албай чыгуу туура эмес .Барып менин атымдан аалымдарга айтып койгула деди.

3 Тартипсиз жамааттарды мечитке киргизсек анда элди экиге болуп салып жатат эмне кылалы?

Жооб: Силер бир жамаат болдунар .Бул иштин камаалы-толуктуу биригуудо деди.

Бир жамаат болдук деп түшундуруу ишин жургузуш керек.

(1)

TARTIŞMA 1. Devamı.

4 Биздин мамлекетте машваранын негизинде 2002 жылдан бери бир айда машвара болуп келген ал эми 3 жылдан бери экинчи башка машвара журуп жатат бул кандай болот?

Жооб: Кандай эле бир мечитте эки жамаат болуп намазды болунуп окуу дурус болбогонбой , бир мамлекетте эки машвара болбойт деди.

Машвараны бир кылгыла деди.

5 Окмот тараптан талап болгон эле Пакистан же Араптын кийимин кийбегиле деп ушул кандай?

Жооб: Оз мамлекетинердин молдолордун такваалардын кийимин кийгиле деди.

Баш ийбегенди талашпагыла.Кимдин кийимине окмот кийлигишсе озу эсептешсин. Деди.

Болунгон тартипсиз жамааттын суроосу.

1 Айлык машварага келгенде чачынарды кыскарткыла койнокту кыскарткыла деген талап коюлду.Анан да Даавтка чыкканда да ушул талап коюлгандан улам биз экинчи башка айлык машвара кылганга аргасыз болдук?

Жооб: Эми андай талаптар жок силер бир болдунар.

2 Малфуузат Байаанат китептерин окугандан тосуп жатышат ?

Жооб. Бул жерде Даават маселесине байланыштуу китепти Низамуддиндин машварасы менен гана которулат.Жана которгон киши аалым болуш керек , белгисиз аалым эмес болшондуктан уруксатсыз которулган китептер колдонулбайт.

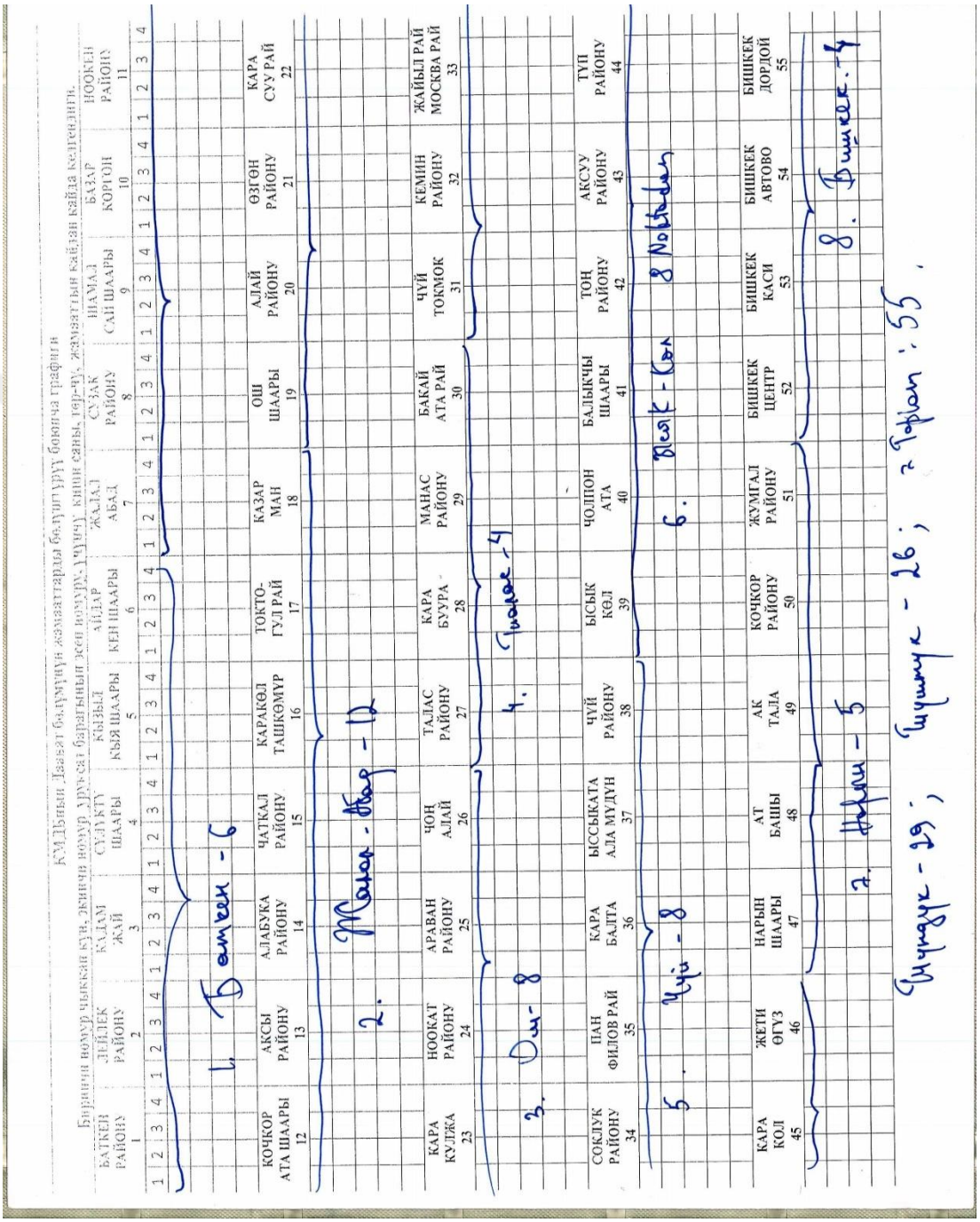
3 Мавлаана Саадтын баяндары кыргызстан учун эмес деп айтып жатышат ?

Жооб: Менин айткан баяндарымдан усул албай жекече сурагыла .Себеби силердин сомунар бизде иштебегендей кээ бир маселелер биздики силерге туура келбейт.

(2)

TABLO 4.

Davet Grupları Teşkil Noktaları[820]

EK: 4
MEKTUP 3.[821]

[820] Davet grupları belirli teşkil noktalarından hareket etmektedir. Burada illere göre dağılımı verilmiştir. Davet grupları toplam 55 noktadan Kırgızistan'ın her tarafına dağılmaktadır. Bkz.: 3. Bölüm, TABLO 22.

MEKTUP 3. Devamı

[821] KC Parlamentosu, Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Komitesi Başkanına 12 Şubat 2013, 1100n/13 Sayılı Din Komisyonu Mektubu

MEKTUP 3. Devamı

Р Е Ш Е Н И Е

КОМИТЕТА СЕКРЕТАРЕЙ СОВЕТОВ БЕЗОПАСНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ДОГОВОРА О КОЛЛЕКТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

от 9 декабря 2010 года, город Москва

О Перечне организаций, признанных террористическими и экстремистскими в государствах – членах Организации Договора о коллективной безопасности

Комитет секретарей советов безопасности Организации Договора о коллективной безопасности

р е ш и л:

Согласовать прилагаемый Перечень организаций, признанных террористическими и экстремистскими в государствах – членах Организации Договора о коллективной безопасности (далее – Перечень).

Рекомендовать компетентным органам государств – членов Организации Договора о коллективной безопасности (далее – ОДКБ) руководствоваться Перечнем при взаимодействии в борьбе с терроризмом и экстремизмом, а также обмениваться информацией по вопросам, представляющим взаимный интерес.

Государствам – членам ОДКБ информировать [illegible] об изменениях в национальных [illegible] перечнях [illegible]

4. Признать утратившим силу Решение Комитета секретарей советов безопасности ОДКБ «О Перечне организаций, признанных террористическими и экстремистскими в государствах – членах Организации Договора о коллективной безопасности» от 5 июня 2009 года.

Секретарь Совета Национальной Безопасности Республики Армения

Секретарь Совета Безопасности Российской Федерации

Государственный секретарь Совета Безопасности Республики Беларусь

Секретарь Совета безопасности Республики Таджикистан

Помощник Президента – Секретарь Совета Безопасности Республики Казахстан

Секретарь Совета национальной безопасности при Президенте Республики Узбекистан

Секретарь Совета безопасности Кыргызской Республики

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Ahmad, İrfan: **Hindistan'da İslamcılık ve Demokrasi: Cemaat-i İslami'nin Dönüşümü,** Çev. Uğur Gezen, İstanbul, Açılımkitap, 2015.

Akiner, Shirin: **Sovyet Müslümanları,** Çev. Tufan Buzpınar ve Ahmet Mutu, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.

Aktaş, Cihan: **Bacı'dan Bayan'a: İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2001.

Aktaş, Cihan: **Bir Hayat Tarzı Eleştirisi: İslamcılık,** İstanbul, Kapı Yayınları, 2007.

Aktay, Yasin (Ed.): **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, cilt 6,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Baran, Zeyno: **Hizb ut-Tahrir: İslam's Political Insurgency**, Washington, The Nixon Center, 2004.

Bartold, V.V.: **Dvenadtsat' Lektsiy po İstorii Turetskih Narodov Sredney Azii: Soçineniya**, C. V, Moskova, 1968.

Bayat, Asef: **Ortadoğuda Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset,** Çev ve Der., Özgür Gökmen, Seçil Deren, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Beloglazov, A.V.: **Vliyaiye İslama na Politiçeskiye Protsessı v Tsentralnoy Azii,** Kazan, Kazanskiy Universsitet, 2013.

Bon, Gustave Le: **Kitleler Psikolojisi,** Çev.y., İstanbul, Hayat Yayıncılık, 1997.

Borbieva, Noor: **Islam and The International Sector: Negotiations of Faith in The Kyrgyz Republic,** The Helen Kellog Institute for International Studies, 2009.

Coşkun, Ahmet Hakan: **Ali Bulaç ile İslamcılık üzerine,** İstanbul, Eylül Yayınları, 2001.

Çağlayan, Selin, **Şii Düşüncesinde İslamcılık: İran: Mehdi'yi Beklerken,** İstanbul, Cinius Yayınları, 2012.

Çayır, Kenan (Haz.): **Yeni Sosyal Hareketler,** İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

Çelen, Mehmet: **M. Reşit Rıza'da Hilafet Düşüncesi ve Osmanlı Tecrübesi,** Malatya, Nida Yayınları, 2008.

Demirezen, İsmail: "Repertoire Identities in Islamist Movements in Turkey and Egypt", PhD, The Catolic University of America, Department of Sociology, 2007.

El-Kâtip, Ahmet, **Sünni Siyasal Düşüncenin Gelişimi: Demokratik Hilafete Doğru,** Çev.Muhammed Coşkun, İstanbu, Mana Yayınları, 2010.

Erkilet Başer, Alev: **Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler,** İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1999.

Esenamanova, N.S.: **İslam v Tsentral'noy Azii: İstoriya i Sovremennost,** Mejdunarodnıy Universitet Kırgızstana, Bişkek, 2003.

Esenamanova, N.S., Veytsel, R.: **Zapreşennaya Hizbut Tahrir v Kırgızstane: Naçalo i Zakat**, Posolstva Velikobritaniya Bişkek & Search for Common Ground, Bişkek, 2016.

Es-Samarrai, Hasib: **Dini Modernizmin Üç Şövalyesi: Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh, Reşid Rıza (ve Türkiye'deki takipçileri),** Çev. Ali Nar, Sezai Özel, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1998.

Faruki, Süha Taci: **Hizbu't Tahrir ve Hilafet,** Çev. Hasan Aktaş, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.

Giddens, Anthony: **Modernliğin Sonuçları,** Çev. Ersin Kuşdili, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1994.

Göle, Nilüfer (Ed.): **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri,** İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

Gönül, Seda: "Toplumsal Hareket Tartışmaları Bağlamında Dünya Sosyal Forumu", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Günay, Ünver: **Din Sosyolojisi**, 10.Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2011.

Güngör, Ebubekir: **Türkistan'da fikir akımları: Ceditçilik, Türkçülük, İslamcılık**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.

Haq, M. Anwarul: **The Faith Movement of Mawlana Muhammad**, London, George Allen & Unwin LTD, 1972.

HT: **Hilafet,** Hizbut Tahrir Basını, (müellifi ve tarih belirtilmemiş).

HT, **Hizbut Tahrir,** (1.Baskı, 1985), 2.Mutemet Baskı, Beyrut, Dâr-ul Ummah, 2010.

HT, **Mescid-il Aksa'dan Bir Nurun Doğuşu: Hizbut Tahrir'in Yola Çıkışı,** HT Türkiye, 2007.

Hoffer, Eric: **Kesin İnançlılar**, Çev. Erkıl Günur, 6. Baskı, İstanbul, İm Yayın Tasarım, 1995.

İnayet, Hamid: **Çağdaş İslami Siyasi Düşünce,** Çev. Yusuf Ziya, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1988.

İşcan, Mehmet Zeki: **Muhammed Abduh'un Dini ve Siyasi Görüşleri**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1998.

Jasper, M. James: **Ahlaki Protesto Sanatı: Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık,** Çev. Senem Öner, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002.

Jusubaliyev, Ali: "Kırgızların İslamiyet'i Kabulü", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara, 2007.

Kandehlevi, Muhammed Yûsuf: **Hadislerle Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık,** Çev. Ahmet Muhtar Büyükçınar, Yaşar Erol ve A. Ömer Tekin, İstanbul, Kalem Yayınevi, 1980.

Kandehlevi, Muhammed Yûsuf: **Hayatü's Sahabe: Hz. Muhammed ve Ashabının yaşadığı İslami Hayat,** Çev. Ali Arslan, Ankara, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş, 1995.

Kandehlevi, Muhammed Zekeriyya: **Kitap ve Sünnete göre Mutluluğun Kazanılması,** Çev. Harun Ünal, İstanbul, Vahdet Yayınları, 1984.

Kandehlevi, Muhammed Zekeriyya: **Sahabe Hayatından Amellerin Faziletleri**, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul, Milli Gazete, Risale Yayınları, 2000

Kara, İsmail: **İslamcıların Siyasi Görüşleri,** İstanbul, İz Yayıncılık 1994.

Kara, İsmail: **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, I.Cilt,** 3.Baskı, İstanbul, Kitabevi, 1997.

Kara, İsmail: **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi: Metinler/Kişiler, III.Cilt,** İstanbul, Kitabevi, 1998.

Kara, İsmail ve Öz, Asım (Ed.): **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Karadavi, Yusuf: **Fakirlik karşısında İslam,** Çev. Abdülvehhap Öztürk, Ankara, Nur Yayınları, 1975.

Karaman, Hayrettin: **Gerçek İslam'da Birlik**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2003.

Keddie, Nikki: **Cemaledin Efgani: Siyasi Hayatı**, Çev. Alaeddin Yalçınkaya, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1997.

Kepel, Gilles: **Peygamber ve Firavun: Çağdaş Mısır'da İslami Hareketler,** Çev. İsmail Bendiderya, 1.Basım, İstanbul: Çizgi Yayınları, 1992.

Khalid, Adeeb: **Komünizmden sonra İslam: Orta Asya'da Din ve Politika,** Çev. Aslıhan Tekyıldız, Ankara, Sitare Yayınları, 2011.

Khan, M. Wahiduddin: **Tabligh Movement,** New Delhi, The Islamic Centre, 1986.

Kirman, M. Ali: **Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi**, Ankara, Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2010.

Kirman, Mehmet Ali: **Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü,** İstanbul, Rağbet Yayınları, 2004.

Knyazev, A.: **Afganskiy konflikt i radikalnıy İslam v Tsentralnoy Azii,** Bişkek, İlim, 2001.

Kozukulov, Timur: "Problemı Bor'bı s Religioznım Ekstremizmom v Ferganskoy Doline v Usloviyah Globalizatsii", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Oş Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek, 2009.

Kurbanova, N.: "Religiya v Obşestvenno-politiçeskoy Jizni Kırgızstana na Rubeje XX-XXI v"., Yayımlanmamış Doktora Tezi, İ. Arabayev Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimlerler Enstitüsü, Bişkek, 2010.

Kutup, Seyyid, El Benna, Hasan ve Mevdudi, Ebu-l Âlâ: **İslam'da Cihad**, Çev. Akif Nuri, 6.Baskı, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980.

Kutup, Seyyid: **İslam'da Sosyal Adalet**, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, Arslan Yayınları, 1982.

Kutup, Seyyid: **Yoldaki İşaretler**, Çev. Abdi Keskinsoy, 11.Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, 2011.

Küçük Sevil, Hülya: "İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2005.

Lang, Jozef: **The Radikal İslamic Militants of Central Asia,** Warsaw, Centre for Eastern Studies, 2013.

Lapidus, Ira M.: **İslam Toplumları Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze, 2.cilt**, Çev. Yasin Aktay, Mevlüde Ayyıldızoğlu-Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Malikov, K., Usubaliyev, E.: **Musulmanskaya Obşina Kırgızstana i Politiçeskiy Protses v Strane: Podhodı k Garmonizatsii Otnoşeniy Mejdu**

Gosudarstvom i Religiyey, Bişkek, Nezavisimıy Analitiçeskiy i İssledovatelskiy Tsentr & Friedrich Ebert Vakfı, 2009.

Malikov, Kadır: **Kırgızstandagy Musulmandar Koomçulugunun Azırkı Mezgildegi Sotsialdık Aktivdüülügü,** Bişkek, Nezavisimıy Analitiçeskiy i İssledovatelskiy Tsentr & Borborduk Aziyadagı Amerika Universiteti, Sotsialdık İzildöölör Borboru, 2010.

Maltabarov, B.: **Religiya i Sotsialno-Politiçeskiye Protsessı v Kırgızstane,** Bişkek, y.y., 2002.

Mardin, Şerif: **Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme,** Çev. Metin Çullahoğlu, 6.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Marshall, Gordon, v.d.: **Sosyoloji Sözlüğü,** Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Martin, William G. (Ed.): **Toplumsal Hareketler (1750-2005): Dipten Gelen Dalgalar,** Çev. Deniz Keskin, İstanbul, Versus Yayınları, 2008.

Mırzabayeva, Nurcamal, "Sovet Memleketinin İslamga Bolgon Diniy Sayasatı", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ. Arabayev Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü, Bişkek, 2016.

Moldaliyev, Orozbek: **İslam i Politika: Politizatsiya İslama ili İslamizatsiya Politiki?**, Bişkek, M Maxima, 2008.

Murzahalilov, Kanatbek ve Arınov, M.: **Tabligi Djamaat v Kırgızstane: Analiz i Prognozı**, Bişkek, 2010.

Myrzabaev, Mametbek: "Kırgızistan'da Din-Devlet İlişkileri" Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Myrzabekova, Asel "Understanding İslamization and Veiling in Post-Soviet Kyrgyzstan", Master's Thesis, The Arctic University of Norway, Centre for Peace Studies, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education, 2014.

Nadwi, **Life and mission of Maulana Mohammad Ilyas**, Lucknow, Islamic Research and Publications Nadwatul Ulama, 1983.

Nafi, Beşir M.: **İslamcılık: Siyasal İslam ve Akımları**, Çev. Burhanuddin Aldiyai, İstanbul, Yarın Yayınları, 2012.

Narkeeva, Meerim: "Günümüz Kırgızistan'ında İslami Kuruluşların Faaliyetleri ve Toplumsal Sonuçları (Bişkek Örneği)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Nebhani, Takiyyüddin: **İslam Nizamı**, 6. (Mutemet) baskı, Hizbut Tahrir Basını, 2001.

Nebhani, Takiyyüddin: **Hizbut Tahrir Mefhumları,** 6. (Mutemet) baskı, Hizbut Tahrir Basını, 2001.

Smelser, Neil J.: **Theory of Collective Behavior**, New York, The Free Press, 1968.

Noor, A. Farish: **Islam on The Move: The Tablighi Jama'at in Southeast Asia,** Amsterdam, Amsterdam University Press, 2012.

Özdalga, Elisabeth: **İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif**, Çev. Gamze Türkoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Reetz, Dietrich: **'Alternate' Globalities? On the Cultures and Formats of Transnational Muslim Networks from South Asia**, Leiden, Koninklijke Brill NV, 2010.

Roy, Olivier: **Küreselleşen İslam,** Çev. Haldun Bayrı, İstanbul, Metis Yayınları, 2003

Roy, Olivier: **Siyasal İslam'ın İflası**, Çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, Metis Yayınları, 1994.

Roy, Olivier: **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, 4.Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2016.

Rubin, Barry: **Guide to Islamist Movements**, New York, M.E. Sharpe, Inc., 2010.

Sayyid, S.: **Fundamentalizm Korkusu: Avrupa Merkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu**, Çev. Ebubekir Ceylan, Nuh Yılmaz, Ankara, Vadi Yayınları, 2000.

Şagaviyev, D.A.: **İslamskiye Teçeniya i Gruppı,** Kazan, Kazanskiy Federalnıy Universitet, 2015.

Şerov, Şayırbek: "Kırgızstandagı Diniy İslamdık Bilim BerüününTüzülüşü: Abalı cana Köygöylörü" (1991-2010-cc.), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Batken Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Kırgızistan), 2012.

Tabışalieva, A.: **Vera v Turkestane**, Bişkek, y.y., 1999.

Tekin, Mustafa: **Kutsal Sekülarizm**, 1.Baskı, İstanbul, Açılımkitap, 2011.

Tilly, Charles: **Toplumsal Hareketler 1768-2004**, Çev. Orhan Düz, 1.Basım, İstanbul, Babil Yayınları, 2008.

Toktogulova, Mukaram: **The Localisation of the Transnational Tabligihi Jamaat In Kyrgyzstan: Structures, Concepts, Practices and Metaphors,** Bonn, Cross Roads Asia, 2014.

Topsakal, İlyas: **Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917**), İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2009.

Tunaya, Tarık Zafer: **İslamcılık Cereyanı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler,** İstanbul, Baha Matbaası, 1962.

Turabi, Hasan: **Sudan İslami hareketi**, Çev. Ekrem Demir, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1994.

Turabi, Hasan: **Özeleştiri ve Yenilenme sorumluluğu,** Çev. Vahdettin İnce, İstanbul, Bayrak Matbaacılık, 1998.

Türkdoğan, Orhan: **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi,** İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1997.

Uzun, Necmi: "Türkiye'de İslamcı Hareket: Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Watt, W. Montgomery: **İslami Hareketler ve Modernlik**, Çev. Turan Koç, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997.

MAKALELER

Abişeva, Marian & Şaymergenov, Timur: "Religiozno-politiçeskiy ekstremizm v stranah Tsentralnoy Azii: Analiz Priçin Rasprostraneniya", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz,** Sayı:6(48), 2006, ss.50-64.

Ağartan, Tuğba, Choi, Woo-Yong ve Huynh, Tu: "Kapitalist Dünyanın Dönüşümü", **Toplumsal hareketler 1750-2005: Dipten Gelen Dalgalar**, Ed. William G. Martin, Çev. Deniz Keskin, İstanbul, Versus Kitap, 2008.

Ahsan, M. Manazır: "Cemaat-i Tebliğ", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.VII, İstanbul, 1993, ss.293-294.

Aktay, Yasin: "Sunuş", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, cilt 6,** Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Akyüz, Niyazi ve Çapcıoğlu, İhsan: "Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler", **Din Sosyolojisi El Kitabı**, Ed. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012.

Alper, Ömer Mahir: "Kandehlevi, Muhammed İlyas", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C. XXIV, İstanbul, 2001, ss.60-62.

Balcı, Bayram: "Djamaat at-Tablig i Vozrojdeniye Religioznıh Svyazey Tsentralnoy Azii s İndiyskom Subkontinentom", **Vostok (Oriens)**, Sayı: 6, 2014, ss.5-17.

Bayat, Asef: "Islamism and Social Movement Theory", **Third World Quarterly**, Cilt: 26, Sayı: 6, Routledge Taylor & Francis, 2005, pp. 891 – 908.

Birişik, Abdulhamit: "Mevdudi İslamcılığının Türkiye'ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslamcılığına Etkisi", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri,** Ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Bozbey, İzzet "Quo Vadis KIRGIZİSTAN?: Sovyet Sonrası Kırgızistan'da İslami Hareketler", **OAKA**, C.V, Sayı:11, y.y., 2011, ss.18-50.

Bulaç, Ali: "İslamcılığın Oluşumu, Gelişimi ve Bugünkü Durumu", **Gelenek ile Modernite Arasında İslamcılık**, İstanbul, Umran Dergisi, 2013.

Bulut, Yücel: "Türkiye'de İslamcılık ve Tercüme Faaliyetleri", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, ss.339-369.

Bush, Caleb M. & Morris, Rochelle: "İmparatorluklar Parçalanıyor, Hareketler Çöküyor: Sistem Karşıtı Mücadele, 1917-1968", **Toplumsal hareketler 1750-2005: Dipten gelen dalgalar** içinde, Ed. William G. Martin, Çev. Deniz Keskin, İstanbul, Versus Kitap, 2008.

Bush, Caleb M.: "Reformcular ve Devrimciler: Sistem Karşıtı Hareketlerin Yükselişi ve İktidar Paradoksu, 1848-1917", **Toplumsal Hareketler 1750-2005: Dipten Gelen Dalgalar**, Ed. William G. Martin, Çev. Deniz Keskin, İstanbul, Versus Kitap, 2008, ss.87-139.

Can, İsa: "İslami Hareketlere Bir Değini", **Dünya ve İslam,** Sayı:2, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990.

Cohen, Jean: "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler** içinde, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

Commins, D.: "Takī al-Dīn al-Nabhānī", **The Encyclopaedia of Islam** (New Edition), C. X, (Fasc. 165-166), Leiden, 1998.

Çayır, Kenan: "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", **Yeni Sosyal Hareketler**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

Çernyad'eva, N.A.: "Antiterroristiçeskaya Soglaşeniya SNG i ŞOS: Osnovnıye Problemı Mejdogovornogo Soglasovaniya", **Yevraziyskiy Yuridiçeskiy Jurnal,** Sayı 3(82), Moskovskiy Gosudarstvennıy Universitet imeni O.E. Kufatina, 2015, ss.23-27.

Çetinkaya, Y. Doğan: "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim,** Der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

De Korde, Bruno: "Evraziyskoye Musulmanstvo?" **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz**, Sayı: 5(59) 2008, ss.148-160.

Düşenbiyev, S.: "İslam v Sovremennom Kırgızstane: Sostayaniye i Problemı", **Religiovedeniye**, Sayı: 3, 2011, ss.107-127.

Editörlük: **Dünya ve İslam,** Sayı:1, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990.

Efe, Fikret: "Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler", **İslam Araştırmaları Dergisi,** Sayı:8, İstanbul, İSAM, 2002, ss.101-121.

Efe, Fikret: "Cemaat-i Tebliğ'in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi", **İslam Araştırmaları Dergisi**, C.XXVII, Sayı:3, İstanbul, İSAM, 2004, ss.216-234.

El-Efendi, Abdulvahap: "İslamcılar: Sağ ve Sol", Çev. Mehmet Demirhan, **Dünya ve İslam**, Sayı:1, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, ss. 131-141.

Erkilet, Alev: "1990'larda Türkiye'de Radikal İslamcılık", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, Cilt 6**, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Erşahin, Seyfettin: "Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C. XXXIX, Sayı:1, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999, ss.393-438.

Gannuşi, Raşit: "İslamcıların İslami Olmayan Bir Devlet İdaresinde Yer Alması", **Gelenek ile Modernite arasında İslamcılık**, İstanbul, Umran Dergisi, 2013.

Göle, Nilüfer: "Giriş", **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri: İslam ve Kamusal Alan üzerine bir Atölye Çalışması**, Ed. Nilüfer Göle, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000.

Jumagulov, Bakıt: "Religiya", **Tsentralnaya Evraziya 2007, Analitiçeski Ejegodnik**, İsveç, CA&CC Press, 2008, ss.235-242.

Kara, İsmail: "Türkiye'de İslamcılık düşüncesi ve hareketi üzerine birkaç not", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. İsmail Kara, Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Karabaşoğlu, Metin: "Said Nursi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, cilt 6**, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Keleşoğlu, Erhan: "Filistin'den Bir Toplumsal Hareket", **Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim,** Der. Y. Doğan Çetinkaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Kömeçoğlu, Uğur: "Kutsal ile Kamusal: Fethullah Gülen Cemaat Hareketi", **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri**, Ed. Nilüfer Göle, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

Köse, Ali: "Hizbü't-Tahriri İslami", **DİA**, **(Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.XVII, İstanbul, 1998, ss.184-185.

Krılov, Aleksandr: "Religiya v Obshestvenno-Politiçeskoy Jizni Kırgızstana", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz,** Sayı: 6(48), 2006, ss.101-108.

Kurzman, Charles: "Conclusion: Social Movement Theory and Islamic Studies", **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach,** Ed. Quintan Wiktorowicz, Bloomington, Indiana University Press 2004.

Malikov, K., "Svetskoye Gosudarstvo i İslamskiy Politiçeskiy Protsess v Kırgızstane: "Musulmanskiy Resurs" Kak Faktor Gosudarstvennogo Stroitelstva", **Sekularizm i İslam v Sovremennom Gosudarstve: çto ih obedinyayet?**, Almatı, KİSİ pri prezidente, 2008.

Malikov, K., Usubaliyev, E., "İdeologiçeskiye Aspektı Razvitiya Musulmanskoi Obşinı Kırgızstana", **Vestnik,** cilt:8, sayı:3, Bişkek, Vestnik KRSU, 2008.

Malikov, K.: "Obşaya Otsenka Vneşnıh i Vnutrennih Ugroz Duhovnoy Bezopasnosti Kırgızstana", **Tsentr Kaspiyskih İssledovaniy**, y.y., t.y.

Maltabarov, B.: "Teoretiçeskaya Sotsiologiya İslama v Kırgızstane", **Vestnik BGU**, Sayı: 3(26), Bişkek, 2013.

Melucci, Alberto: "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", **Yeni Sosyal Hareketler**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

Murzahalilov, Kanatbek ve Arınov, M.: "Tablighi Jamaat in Kyrgyzstan: Its Local Specifics and Possible Impact on The Religious Situation", **Central Asia and Caucasus**, C.: XI, Sayı: 3, 2010.

Narkeeva, Meerim: "Günümüz Kırgızistan'ında yoksullukla mücadelede İslami kuruluşların rolü (Bişkek Örneği)", **Toplum Bilimleri**, Sayı: 4(8), Ankara, 2010, ss.177-192.

Nasritdinov, Emil: "Spiritual Nomadism and Central Asian Tabligihi Travelers", **Ab Imperio**, No: 2, 2012, pp.145-167.

Nizami, K.A.: "Çiştiyye", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.VIII, İstanbul, 1993, ss.343-346.

Offe, Claus: "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", **Yeni Sosyal Hareketler**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

Özcan, Azmi: "Dârülulûm", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C:VIII, İstanbul, 1993, ss.553-555.

Özervarlı, M. Sait: "Yûsuf b. İsmail Nebhani", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C. XXXII, İstanbul, 2006, ss.471-472.

Özşenel, Mehmet: "Kandehlevi, Muhammed Yûsuf", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.XXIV, İstanbul, 2001, ss. 298-299.

Robinson, Glenn E.: "Hamas as social Movement", **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach,** Ed. Wiktorowicz, Bloomington, Indiana University Press, 2004.

Roy, Olivier: "İslamcı Hareketlerin Sıradanlaşması", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, cilt 6**, Çev. Haldun Bayrı, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Seytaliyeva, Gülmiza: "Renesans İslama v Nezavisimom Kırgızstane", **Vestnik Evrazii**, Sayı: 3, Moskova, 2005, ss. 126-150.

Siddiqi, Bulbul: "'Purification of self': Ijtema as a New Islamic Pilgrimage", **European Journal of Economic and Political Studies,** Vol. 3 (SI), 2010.

Suhov, Aleksey: "Kırgızstan: Rol' "Hizb ut-Tahrir" v Radikalizatsii İslama", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz**, Sayı: 6(48), 2006, ss.120-129.

Touraine, Alaine: "Toplumdan Toplumsal Harekete", **Yeni Sosyal Hareketler**, Haz. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999.

Trivedi, Ramakant: "Netraditsionnıye Ugrozı Bezopasnosti v Tsentralnoy Azii s Toçki Zreniya Sravnitelnoy Regionalnoy Perspektivı", **Sravnitelnaya Politika**, Sayı: 4, 2011, ss.109-123.

Türker, Tolga: "Radicalization of İslam in Central Asia: Theory, Trends and Prospects", **OAKA**, Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kuruluşu, C. VI, Sayı: 11, 2011, ss.51-74.

Türkmen, Hamza, "Hangi İslamcılığın Dili?", **Gelenek ile Modernite Arasında İslamcılık**, İstanbul, Umran Dergisi, 2013.

Türkmen, Hamza: "Seyyid Kutup Türkiye'de Nasıl Algılandı?", **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyumu Tebliğleri**, Ed. İsmail Kara ve Asım Öz, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, ss.369-379.

Türköne, Mümtaz'er: Türköne, "İslamcılık: XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan dini-siyasi ideoloji" **DİA, (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** C.XXIII, İstanbul, 2001, ss.60-62.

Wiktorowicz, Quintan: "İntroduction: İslamic Activism and Social Movement Theory", **Islamic Activism a Social Movement Theory Approach,** Ed. Quintan Wiktorowicz, Bloomington, Indiana University Press, 2004.

Yaşar, Bedirhan: "Değişen Orta Asya'da Radikal Unsurların Yükselişi", **JASS**, Sayı: 5, 2012, ss.11-24.

Yavuz, Hakan: "Neo-Nurcular: Gülen hareketi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, cilt 6,** Çev. Yasin Aktay, Ed. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Yürekli, Mustafa: "İslami Hareketlerin Perspektif Sorunu", **Dünya ve İslam**, Sayı:1, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1990, ss. 125-130.

Zvyagelskaya, İrina: "İslamskoye Vozrojdeniye: Priçinı i İgroki", **Vostoçnaya Analitika**, Sayı: 3, İnstitut Vostokovideniya Rossiyskoy Akademii Nauk, 2012, ss. 27-31.

RAPOR ve ANALİZLER

Abazov, Rafis, Vasilivetskiy, Aleksey, Ponomarev, Vitaliy: **İslam i Politiçeskaya Borba v Stranah SNG**, Moskova, İnformatsionno-ekspertnaya Gruppa Panorama, Agentstvo Aziya, 1992.

Abdirasulova ve Davletbaeva: **Monitoring Soblyudeniya Prava na Svobodu Veroispovedaniya**, Bişkek, SFCG, 2016.

Abdirasulova, Alımbaev, Davletbaeva ve Musabekova: **Otçyot po Rezultatam Monitoringa Sudebnıh Razbiratelstv po Soblyudeniyu Svobodı Sovesti i Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike**, Bişkek, SFCG, 2017.

Alenkina, N.B., Zulpuev, E.A., İsmailov, N.A., İsaeva, G.K., Musabekova, Ç.A.: **Nauçno-Praktiçeskiy (postateynıy) Kommentariy k Zakonu Kırgızskoy Respubliki № 282 "O Svobode Veroispovedaniya i Religioznıh Organizatsiyah v Kırgızskoy Respublike" ot 31 Dekabrya 2008g.**, SFCG (Search for Common Ground), Bişkek, 2016.

Ceenbekov E.T. (Haz.): **Ekstremisttik İmerdüülükkö jana Terrorizmge karşı Arakettenüünün Ukuktuk Negizderi: Çenemdik Ukuktuk Aktılardın (Üzündülördün) Cıynagı**, Kırgız Respublikası İçki İşter Ministrligi Onunçu Başkı Başkarmalıgı, Bişkek, SFCG, 2014.

Denisenko, Yuliya Olegovna (Haz.): **Forum Ulemov Tsentralnoy Azii: Soglasiye i Sozidaniye – Traditsiyonnaya Osnova İslama v Tsentralnoy Azii**, Bişkek, SFCG, t.y.

Eratov R., Carkınbaev K. (Haz.): **Borba Protiv Ekstremizma (Rukovodstvo dlya İmamov)**, Bişkek, SFCG, 2016.

Esengeldiev, Almaz: "Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere v Kırgızstane (v period s 2013-2016 godı)", **Svoboda Religii i Ubejdeniy v Usloviyah Sovremennıh Vızovov**, Kiev-Bişkek, Otkrıtaya Pozitsiya, 2016.

Esengeldiev, Almaz: "Problemı Pravovogo Obespeçeniya Svobodı Veroispovedaniya v Kırgızstane", **Obzor Soblyudeniya Svobodı Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respubliki**, Bişkek, Otkrıtaya Pozitsiya, 2013.

GKDR KR: **Gosudarstvennaya Politika v Religioznoy Sfere i Osnovnıye Religioznıye Teçeniya v Kırgızstane: Metodiçeskoye Posobiye,** Bişkek, 2015.

ICG (İnternational Crisis Group): **Tsentralnaya Aziya: Mobilizatsiya İslamistov i Regionalnaya Bezopasnost'**, Oş-Brüksel, ICG, 2001.

ICG: **Kırgızstan: Mamlekettin Alsızdığı cana Radikaldaşuu**, ICG, Oş/Bişkek/Brüksel, 2016.

ICG: **Neizbejen li radikalnıy İslam v Tsentralnoy Azii? Prioritetı Deystviya,** Oş/Brüksel, ICG, 2003.

ICG: **Radikalnıy İslam v Tsentralnoy Azii: Otvet na Poyavleniye Hizb ut-Tahrir,** Oş-Brüksel, ICG, 2003.

ICG: **Siriya zovet: Radikalizatsiya v Tsentralnoy Azii,** Bişkek-Brüksel, ICG, 2015.

Kabak, Dmitriy & Esengeldiyev, Almaz: **Svoboda Veroispovedaniya v Kırgızskoy Respublike: Obzor Pravovogo Obespeçeniya i Praktiki,** Bişkek, Otkrıtaya Pozitsiya, 2011.

KUİK, (Kırgızistan Ulusal İstatistik Kurumu), **Sotsial'nıye Tendentsii Kırgızskoy Respubliki: 2010-2014: Vıpusk 11**, Bişkek, KUİK, 2015.

KUİK, **Kırgız Respublikasındagı Bilim Berüü cana İlim**, Ed. A. Osmonaliyeva, vd., Bişkek, KUİK, 2014.

KUİK, **Kırgızstan v Tsifrah**, Bişkek, KUİK, 2015.

Kurbanova, N. (Ed.): **Ukrepleniye Potentsiala po Predotvraşeniyu Nasilstvennogg Ekstremizma v Kırgızskoy Respublike**, Bişkek, SFCG, 2014.

Mutakallim Müslüman Kadınlar Derneği: **Ray Nahoditsya pod Nogami Materey,** Ed. Yusur Loma, Bişkek, SFCG, t.y.

Nasritdinov, Emil & Esenamanova, Nurgül: **Religioznaya Bezopasnost v Kırgızskoy Respubliki,** Bişkek, y.y., 2014.

Norwegian Helsinski Committee: Norwegian Helsinski Committee, **Naruşennıye Obeşaniya: Svobodı Veroispovedaniya i Problemı Ubejdeniy v**

Kazakstane i Kırgızstane, Oslo, Norwegian Helsinski Committee Raporu, 2010.

OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights: **Kommentarii po Povodu Konsepsii Gosudarstvennoy Politiki v Religioznoy Sfere Kırgızskoy Respubliki**, Varşova, 2014.

Ponamarev, Vitaliy: **İslam Karimov Protiv Hizbut Tahrir**, Pravozaşitnıy Tsentr Menorial, Moskova, 1999

Ponomarev, **Bejentsı iz Uzbekistana v Stranah SNG: Ugroza Ekstraditsii (Mayıs 2005 – Ağustos 2007)**, Moskova, Pravozaşitnıy Tsentr Menorial, 2007.

SFCG: **Spisok Rekomendatsiy i Predlojeniy po Rezultatam Deyatelnosti Mejdunarodnoy Nekommerçeskoy Korporatsii "Poisk Obşih İnteresov" v Ramkah Programmı "Religiya i Mirostroitelstvo"**, Bişkek, SFCG, 2016.

MEVZUATLAR

"Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümet Yapılanması ve Kurumları ile İlgili" 4 Mart 1996/45 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

"Kırgızistan Cumhuriyeti Vatandaşlarının Vicdan ve İnanç Özgürlüklerinin Gerçekleştirilmesi ile İlgili" 14 Kasım 1996/319 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

"Kırgızistan Cumhuriyetindeki Dini Durum ve Dini Alana Yönelik Devlet Politikasının Oluşturulmasında Devlet Organlarının Görevleri ile İlgili" 10 Ağustos 1995/345 Sayılı Kararname.

"Kırgızistan Hükümetinin 10 Ağustos 1995/345 sayılı "Kırgız Cumhuriyetindeki Dini Durum ve Dini Alana Yönelik Devlet Politikasının Oluşturulmasında Devlet Organlarının Görevleri ile İlgili' Kararnamesi'nin Uygulanması ile İlgili" 17 Ocak 1997/20 Sayılı Hükümet Kararnamesi.

“”İman” Din Kültürünü Geliştirme Vakfını Kurma ile İlgili” 22 Ocak 2014/PB-11 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

“2015-2020 senesinde Kırgız Cumhuriyetinin Dini Alanda Devlet Politikasının Konseptini gerçekleştirme Planı” 9 Temmuz 2015/315 Sayılı Hükümet Kararnamesi.

“Kırgızistan Cumhuriyeti 2014-2020 senesinde Dini Alanda Devlet Politikasının Konsepti ile İlgili” 14 Kasım 2014/203 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

“Kırgızistan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyinin Dini Alanda Devlet Politikasının Düzenlenmesi konusundaki Kararını Gerçekleştirme ile İlgili” 07 Şubat 2014/24 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

“Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Yetkisi altındaki Kurumların Aktarımı ile İlgili” 20 Ocak 2012/9 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

“Kırgızistan Cumhuriyetinin 2013-2017 senesinde İstikrarlı Kalkınma Ulusal Stratejisi il İlgili” 21 Ocak 2013/11 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

“Kırgızistan Cumhuriyetinin Din İşleri Devlet Komisyonu ile İlgili” düzenlemesi üzerine 23 Mart 2012/71 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı.

“Kırgızistan Cumhuriyetinin Dini Alanda Devlet Siyasetinin Konsepti ile İlgili” 6 Mayıs 2006/324 Sayılı Başbakanlık Kararnamesi.

AGİT (Helsinski) Nihai Senedi, 1 Ağustos, 1975.

BM Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 10 Aralık, 1948.

BM Genel Kurulu, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslar arası Sözleşmesi, 23 Mart, 1976.

Kırgız Cumhuriyetinin Dini Alanda Devlet Politikasının Konsepti, 2006.

Kırgız Cumhuriyetinin Dini Alanda Devlet Politikasının Konsepti, 2014.

Kırgızistan Cumhuriyeti “Ekstremist faaliyetlerle mücadele ile ilgili” 17 Ağustos 2005, 150 Sayılı Kanunu.

Kırgızistan Cumhuriyeti "Dini Eğitim ve Dini Eğitim Kurumları ile İlgili" Kanun Teklifi.

Kırgızistan Cumhuriyeti "Ekstremist Faaliyetlerle Mücadele ile İlgili" 17 Ağustos 2005/150 Sayılı Kanunu.

Kırgızistan Cumhuriyeti 01 Ekim 1997/69 Sayılı (en son düzenleme ile 2 Ağustos 2017/167) Ceza Kanunu.

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, 27 Haziran 2010.

Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası, 5 Mayıs 1993.

Kırgızistan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyi, Devletin Dini Alandaki Politikası ile İlgili Kararı/Bildirisi, 3 Şubat 2014.

Kırgızistan Cumhuriyeti Güvenlik Konseyinin Dini Alanda Devlet Politikasının Düzenlenmesi konusundaki Kararı, 3 Şubat 2014.

Kırgızistan Cumhuriyeti İstikrarlı Kalkınma Ulusal Konseyi, 2013-2017 senesinde Kırgızistan Cumhuriyetinin İstikrarlı Kalkınma Stratejisi, 2013.

Kırgızistan Cumhuriyeti Jogorku Keneşinin (Parlamento) Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Komitesi, Kırgızistan'da dini durum ve dini eğitim, Parlamento Açıklaması, Bişkek, 5 Mart, 2013.

Kırgızistan Cumhuriyetinin "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlarla ilgili" 16 Aralık 1991, 656-XII Sayılı Kanunu.

Kırgızistan Cumhuriyetinin "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlarla ilgili" 31 Aralık 2008, 282 Sayılı Kanunu.

Kırgızistan Cumhuriyetinin "Salt/Geleneksel Dinlere Devlet Desteği ile İlgili" Kanun Teklifi.

SSCB "Vicdan Hürriyeti ve Dini Kurumlarla İlgili" 01 Ocak 1990/1689-1 Sayılı Kanunu.

VİDEOLAR

Asein Madanbekov, "Baldarın Bilimden Öksütkön İnkarçılar", Azattık Radyosu, 19 Temmuz 2018, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_ysyk_kol_religion/29375412.html, 19 Temmuz 2018.

Calilov, Çubak Acı: "Kırgız Moldoloru" Dizisi, Youtube, Nasaat Media Kanalı.

Calilov, Çubak Ajı: "Tabligi Jamaat" (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=gMHNRrcoHhs, 04 Ocak 2018.

Erkilet, Alev: "Kahve Bahane (11.bölüm) Programı", TV 111, Yayın tarihi: 09.11.2014.

Kara, İsmail, "a HABER TV"de söyleşisi, Eski Defterler Programı, Yayın Tarihi: 04.02.2012.

Kara, İsmail, TV Net'te söyleşisi, Türkiye'nin Birikimi Programı, Yayın tarihi: 01.07.2013.

Malikov, Kadır: "Tabligi Jamaat ne Ekstremistkoye Dvijeniye", 7 Mayıs 2013, (Çevrimiçi) https://rus.azattyk.org/a/24978934.html, 04 Ocak 2018.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Akayev, Canar: "Oş: Hizbut Tahrir Uyumunan 15 Kişi Baş Tarttı", 31 Mart 2009, (Çevrimiçi) www.azattyk.org, 14 Ocak 2018.

Asanov, Bakıt: "Sot Yakın-İnkardın İşine Tıyuu Saldı", 19 Temmuz 2017, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_islam_religion/28622905.html, 28 Temmuz 2017.

Asanov, Bakıt: "Sud Zapretil Deyatelnost Teçeniya Yakın-İnkar", 19 Temmuz 2017, (Çevrimiçi) https://rus.azattyk.org/a/28625354.html, 25 Kasım 2017.

Aydar, Hidayet: "Kırgızistan'da Dindarlaşma Tirendi; Problemler, Öneriler", **Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması**, 26-28 Mayıs 2014, (Çevrimiçi) http://bilgelerzirvesi.org, 15 Mayıs 2016.

Azattık Radyosu: "Atambayev: Mamleket Din İşterine Kiyligişüügö Ukuktuu", 03 Şubat 2017, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/25251027.html, 07 Temmuz 2017.

Azattık Radyosu: "Din, Til cana Kırgız", 26 26 Kasım 2010, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_culture/2231055.html, 05 Temmuz 2017.

Azattık Radyosu: "İİM: Nookat Rayakimçiligin Taşbaranga Aluunu Hizbut Tahrir Ekstremisttik Uyumu Uyuşturgan", 03 Ekim 2018, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/1333897.html, 14 Ocak 2018.

Azattık Radyosu: "Kırgızstan'da Dinderdin Ordu Kanday?", 18 Ekim 2003, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/1215194.html, 12 Ocak 2018.

Azattık Radyosu: "Muratalı Acı Cuman Uulu: "Hizbut Tahrir – Sayasiy Partiya"", 28 Ağustos 2003, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/1213341.html, 12 Ocak 2018.

Azattık Radyosu: "Teçeniye "Yakın İnkar" Priznali Ekstremistkim", 18 Temmuz 2017, (Çevrimiçi), https://rus.azattyk.org/a/28622918.html, 19 Temmuz 2017.

Babajanov, B. "Ferganskaya Dolina: İstoçnik ili Jertva İslamskogo Fundamentalizma?", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz,** t.y., (Çevrimiçi) https://www.ca-c.org/journal/cac-05-1999/st_21_babajanov.shtml, 12 Ocak 2018.

Baktıbayev, Zairbek: "Rahmatulla Acı Muftiylikke Şaylandı", 15 Aralık 2012, (Çevrimiçi)

https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_islam/24799276.html, 29 Ekim 2017.

CEP (Counter Extremism Project): "Hizb ut-Tahrir" (Çevrimiçi) https://www.counterextremism.com/threat/hizb-ut-tahrir, 09 Ağustos 2017.

Cumakadırov, Samat: "V KR Predlagayut Zapretit Deyatelnost Tabligi Jamaat", 26 Kasım 2015, (Çevrimiçi) https://rus.azattyk.org/a/27389035.html, 04 Ocak 2018.

Cumhurbaşkanlığına Bağlı Iyman Vakfı İnternet Sitesi, www. iyman.kg, 09 Temmuz 2017.

Çotayeva, Çolpon: "Rol İslama v Obşestvenno-Politiçeskoy Jizni Kırgızstana", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz,** t.y., (Çevrimiçi) https://www.ca-c.org/journal/2003/journal_rus/cac-06/07.chotru.shtml, 12 Ocak 2018.

Denisenko, Mihail, Kalmıkova, Natalya ve Nedolujko, Lesya: "Braçnost' i Rojdayemost' v Kirgizii", **Demoskop Weekly,** Sayı: 493-494, 2012, (Çevrimiçi) http://www.demoscope.ru/weekly/2012/0493/demoscope493.pdf, 23 Nisan 2016.

Dilazık Basımevi, dilazyk.kg, 01 Aralık 2017.

Din Komisyonu Resmi Sitesi: (linkler) "Diniy Uyumdar/Kattalgan Diniy Birikmeler/İslam Bagıtındagı" (Kayıtlı Hareketler), (Çevrimiçi) www.religion.gov.kg, 02 Temmuz 2017.

Din Komisyonu Resmi Sitesi: (linkler) "Diniy Uyumdar/Tıyuu Salıngan Diniy Birikmeler" (Yasaklanan Hareketler), (Çevrimiçi) www.religion.gov.kg, 02 Temmuz 2017.

Elkeeva, Kanımgül: "Kırgızstan'da 150döy İnternet Saytka Bögöt Koyuldu", 10 Ocak 2018, (Çevrimiçi), https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-extremism-sites-internet-2017/28966687.html, 10 Şubat 2018.

Eraliyev, Sancar: "İmankulov: İdeologiyanı Küç menen Basuuga Bolboyt", 21 Ocak 2015, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_syria_imankulov/26805377.html, 26 Aralık 2015.

GKDR KR: "İstoriya", (Çevrimiçi) religion.gov.kg, 18 Haziran 2016.

GKDR KR: "O Prezentatsii Teologiçeskogo Kolledja pri KGU im İ.Arabaeva", Din Komisyonu Resmi Sitesi, 08 Ocak 2016, (Çevrimiçi) www.religion.gov.kg, 09 Temmuz 2017.

GKDR KR: Obşestvennoye obsujdeniye, "İstoriya Religioznoy Kulturı", **Din Komisyonu Resmi Sitesi**, 07 Şubat 2017, (Çevrimiçi) www.religion.gov.kg, 06 Temmuz 2017.

HT: "İstina i Zablujdeniye", 01 Mayıs 2001, (Çevrimiçi) https://hizb.org.ua/ru/hizb-world/4763-asia/kyrgyzstan/110184-istina-i-zabluzhdenie.html, 12 Ocak 2018.

HT: The Structure, (Çevrimiçi) http://www.khilafah.com/category/the-khilafah/structure/ 04 Temmuz 2017.

İA 24.KG: "Muratalı Acı Cumanov: Dengi Vıdelennuyu Prezidentom Upravleniyu Musulman Kırgızstana, Pomogayut v Borbe s Hizbut Tahrirom", 23 Kasım 2006, (Çevrimiçi) https://24.kg/archive/ru/community/10203-2006/11/23/10582.html/, 12 Ocak 2018.

İA Sputnik: "V Kırgızstane Zaderjan Lider Ekstremistov na S'ezde İnkar-Yakın", 10 Kasım 2017, (Çevrimiçi) https://ru.sputnik.kg/incidents/20171110/1036244569/v-kr-zaderzhan-glava-radikalov.html, 25 Kasım, 2017.

İA Turmuş: "V Kırgızstane ne Zaregistrirovano ni Odnogo Fakta s Extremizmom s Uçastiyem Çlenov Tabligi Jamaat – Glava Goskomreligii", (Çevrimiçi) http://osh.turmush.kg/ru/news:91656?embed&pack=106, 04 Ocak 2018.

İA-24.kg: "Nelzya Dopuskat' Politizatsii Religii", 22 Ocak 2015, (Çevrimiçi) https://24.kg/obschestvo/5436_zakir_chotaev_nelzya_dopuskat_politizatsii_religii/, 22 Ocak 2015.

Kasmaliyeva, Ayzada: "Daavatçılardın Kiyimi Canırdı", 16 Nisan 2014, (Çevrimiçi) https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_islam/25351531.html, 10 Ağustos 2016.

Kırgızistan Ulusal Kabar Acentesi: "Atambayev: Kırgızstan Sdelal Pravilnıy Vıbor ne Zapretiv Tabligi Jamaat", (Çevrimiçi) http://old.kabar.kg/society/full/100411, 04 Ocak 2018.

Kırgızistan Ulusal Kabar Acentesi: "Uşyol iz Jizni eks-Muftiy Musulman Kırgızstana Muratalı Acı Cumanov", 08 Temmuz 2010, (Çevrimiçi) http://old.kabar.kg/society/full/5983, 29 Ekim 2017.

KMDİ'nin İnternet Sitesi, www.muftiyat.kg, 28 Ekim 2017.

KUİK: "Migratsiya", (Çevrimiçi) www.stat.kg, 25 Kasım 2015.

Kutuyeva, Ayzada: "Deputat Predlagaet Zapretit na Territorii Kyirgyizstana Deyatelnost Religioznoy Organizatsii Tabligi Djamaat", 28 Nisan 2015, (Çevrimiçi) https://24.kg/parlament/11629_deputat_predlagaet_zapretit_na_territorii_kyirgyizstana_deyatelnost_religioznoy_organizatsii_tabligi_djamaat/, 19 Temmuz 2017.

Moldaliyev, Orozbek: "İslamskiy Ekstremizm v Tsentralnoy Azii", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz,** 2000, (Çevrimiçi) https://www.ca-c.org/journal/2000/journal_rus/cac11_2000/04.moldal.shtml, 26 Aralık 2015.

Mukanov, Baurcan: "Reşeniye o Zaprete Organizatsii Tablig Jamaat Sud Ostavil v Sile", (Çevrimiçi)

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31378104#pos=1;-115, 04 Kasım 2017.

Ponamarev, V.: "Spisok Lits Arestovannıh i Osujdennıh po Politiçeskim i Religioznım Motivam v Uzbekistane (Şubat 1999 – Nisan 2000)", **Pravozaşitnıy Tsentr Menorial**, 2000, (Çevrimiçi) http://old.memo.ru/hr/politpr/centrasia/uzb5/titul.htm , 12 Ocak 2018.

Pravozaşitnıy Tsentr Menorial: "Kırgızstan: Naruşeniye Prav Çeloveka v Svyazi s Delom o Nookatskih Sobıtiyah", **Pravozaşitnıy Tsentr Menorial,** 23.01.2009 (Çevrimiçi) memohrc.org, 14.01.2017.

Razzakov, T.: Ulusal Güvenlik Teşkilatı, Terörle Mücadele Şube Başkanlığı Bildirisi, t.y. (Çevrimiçi) http://www.ctaj.elcat.kg/tolstyi/e/e010.html, 12 Ocak 2018.

Tablighi Jamaat: "Biography of Maulana Inaamul Hasan; Third Ameer of Tableeghi Jamaat", (Çevrimiçi) https://tablighijamaat.wordpress.com/2008/06/09/biography-of-maulana-inaamul-hasan-third-ameer-of-tableeghi-jamaat/, 18 Kasım 2017.

Tebliğ Cemaati internet sitesi: "An Important Letter of Hadhrat Maulana Muhammad Yusuf Khandhlavi", (Çevrimiçi) https://www.tablighijamaat.org/an-important-letter-of-hadhrat-maulana-muhammad-yusuf-khandhlavi/, 04 Ağustos 2017.

Tebliğ Cemaati internet sitesi: "The Tabligihi Jamaat Movement", (Çevrimiçi) http://www.tablighijamaat.org, 04 Ağustos 2017.

ÖZGEÇMİŞ

Liseyi 2003 yılında Kazat Çodoşev Lisesinde (Toktogul, Calalabat, Kırgızistan) tamamladı. 2008 yılında Oş Devlet Üniversitesinden tezsiz Yüksek Lisans ile mezun oldu. 2012 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne giriş yaparak 2014 yılında "Kırgızistan'da İslami Hareketler" başlıklı doktora tezine başladı. Doktorasını Nisan 2022'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2016-2018 yıllarında Arabayev Devlet Üniversitesinde İlahiyat Kolejinde, 2018-2020 yıllarında da Oş Devlet Üniversitesi Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yaptı.